

ALEKSANDER NOWORÓL KONSULTING

Głogoczów 995, 32-444 Głogoczów
<http://www.noworol.eu> E-mail: konsulting@noworol.eu

WOJEWÓDZTWO
ŚWIĘTOKRZYSKIE

Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej województwa świętokrzyskiego

Zespół autorski:

prof. zw. dr hab. inż. arch. Aleksander Noworól – konsultant, członek Zespołu eksperckiego

dr Kamilla Noworól – konsultant, członek Zespołu eksperckiego

dr Krzysztof Jakóbiak – konsultant

mgr Paweł Hałat – konsultant

Spis treści

Wprowadzenie	7
1. Metodyka opracowania Diagnozy	9
2. Obszary badawcze Diagnozy	11
2.1. Analiza uwarunkowań zewnętrznych oraz trendów rozwojowych o charakterze krajowym, europejskim i globalnym.....	11
2.1.1. Uwarunkowania globalne i europejskie	11
Wyzwanie klimatyczne / środowiskowe	11
Wyzwanie technologiczne.....	12
Wyzwania społeczne	12
Wyzwania gospodarcze – nowe koncepcje rozwoju.....	13
Wyzwania społeczno-polityczne o wymiarze globalnym	15
Uwarunkowania europejskie, w tym związane z Polityką Spójności	15
2.1.2. Uwarunkowania krajowe.....	21
Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.....	21
Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030)	22
2.2. Sfera przyrodniczo-kulturowa	26
2.2.1. Przyrodnicze uwarunkowania rozwoju województwa świętokrzyskiego	26
Ogólna charakterystyka przyrodnicza regionu.....	26
Zasoby wodne i gospodarka wodna	28
Zanieczyszczenie i ochrona powietrza atmosferycznego.....	35
Gospodarka odpadami.....	36
Zasoby surowcowe	38
Adaptacja regionu do zmian klimatu	42
2.2.2. Leśnictwo i przyrodnicze obszary chronione	43
Lasy	43
Obszary chronione.....	47
Sieć Natura 2000	51
Węzły i korytarze ekologiczne	53
2.2.3. Dziedzictwo kulturowe oraz dostępność do usług kulturalnych	53
Najważniejsze zabytki województwa świętokrzyskiego.....	53
Obiekty wpisane do rejestru zabytków	55
Dziedzictwo niematerialne województwa świętokrzyskiego.....	57
Instytucje kultury o znaczeniu ponadregionalnym i regionalnym oraz dostępność do usług kulturalnych	58
2.3. Sfera społeczna	62
2.3.1. Procesy demograficzne, ich konsekwencje rozwojowe i prognoza demograficzna	62

2.3.2.	Kapitał ludzki i społeczny regionu	72
	Kapitał ludzki – wykształcenie	72
	Kapitał społeczny	74
2.3.3.	Spójność społeczna regionu	78
	Aktywność zawodowa i bezrobocie	78
	Warunki i jakość życia w regionie i ich zróżnicowanie	83
2.3.4.	Bezpieczeństwo	99
2.3.5.	Infrastruktura społeczna i jej dostępność	103
2.4.	Sfera gospodarcza	125
2.4.1.	Wskaźniki makroekonomiczne – stan obecny i prognoza	125
	Produkt krajowy brutto	125
	Produkcja globalna, wartość dodana brutto, produkcja sprzedana	131
2.4.2.	Przedsiębiorstwa i przedsiębiorczość	134
2.4.3.	Zatrudnienie i wynagrodzenia	141
2.4.4.	Przedsiębiorczość społeczna	145
2.4.5.	Regionalne specjalizacje i innowacyjność gospodarki	146
	Inteligentne specjalizacje województwa świętokrzyskiego	146
	Instytucje wspierające innowacyjność i współpracę przedsiębiorstw w regionie	147
	Działalność B+R i innowacyjność	149
	Inicjatywy klastrowe w regionie	152
2.4.6.	Specjalne strefy ekonomiczne w regionie, dostępność terenów inwestycyjnych 153	
	SSE działające w świętokrzyskim	153
	Atrakcyjność inwestycyjna i dostępność terenów inwestycyjnych	154
2.4.7.	Konkurencyjność województwa świętokrzyskiego w skali regionów polskich i Unii Europejskiej	156
2.4.8.	Rolnictwo	159
	Jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej	159
	Powierzchnia i struktura użytków rolnych	161
	Struktura agrarna i charakterystyka użytkowników gospodarstw rolnych	162
	Produktywność i opłacalność gospodarstw rolnych	164
2.4.9.	Turystyka	167
	Infrastruktura turystyczna	170
	Wielkość i struktura ruchu turystycznego	175
2.5.	Sfera techniczna	178
2.5.1.	Elektroenergetyka	178
	Produkcja i zużycie energii elektrycznej oraz odnawialne źródła energii	178
	Sieci elektroenergetyczne	182

2.5.2.	Ciepłownictwo	184
2.5.3.	Gazownictwo.....	186
2.5.4.	Elementy infrastruktury komunalnej – sieci wodnokanalizacyjne	188
	Sieci wodociągowe.....	188
	Sieci kanalizacyjne	192
2.5.5.	Sieci teleinformatyczne	197
2.6.	System komunikacji i dostępność transportowa.....	202
2.6.1.	Połączenia i dostępność regionu	202
2.6.2.	Infrastruktura transportowa	203
	Infrastruktura transportu drogowego.....	203
	Infrastruktura kolejowa	207
	Transport lotniczy	208
2.7.	Sfera przestrzenno-funkcjonalna	209
2.7.1.	Struktura osiedleńcza regionu	209
	Kielce jako ośrodek ponadregionalny	215
	Ośrodki miejskie województwa	220
	Obszary wiejskie	224
2.7.2.	Obszary rozwojowe i problemowe województwa świętokrzyskiego	227
	Kielecki Obszar Funkcjonalny	228
	Miasta tracące funkcje społeczno-gospodarcze	228
	Obszary problemowe / zmarginalizowane	229
2.8.	Zarządzanie rozwojem województwa świętokrzyskiego	233
2.8.1.	System instytucjonalny zarządzania rozwojem województwa świętokrzyskiego	233
2.8.2.	Aktualne instrumenty zarządzania rozwojem	233
2.9.	Analiza SWOT	238
3.	Słownik skrótów	247
4.	Bibliografia – publikacje i źródła wykorzystane przy opracowywaniu Diagnozy .	248
	Publikacje naukowe.....	248
	Akty prawne i dokumenty programowe	249
	Strony internetowe	251
5.	Spisy wykresów, tabel i map.....	252
5.1.	Spis tabel.....	252
5.2.	Spis wykresów	254
5.3.	Spis rycin	256
6.	Aneksy	259

Wprowadzenie

W dniu 25 lutego 2019 r. Sejmik Województwa Świętokrzyskiego przyjął Uchwałę Nr V/73/19 (opublikowaną 4 marca 2019 r.) w sprawie określenia zasad, trybu i harmonogramu opracowania Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+, nazywanej dalej **Strategią** lub **SRWS 2030+**. W uchwale określono zasady opracowania Strategii oraz związane z tym: tryb, zasady współpracy oraz zadania organów samorządu województwa. Harmonogram opracowania SRWS 2030+ wskazuje czynności administracyjne oraz etapy prac nad Strategią, zakładając, że w 2019 r. zostanie opracowana diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej województwa świętokrzyskiego, obejmująca potencjały, obszary problemowe i trendy rozwojowe. Dokument *Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej województwa świętokrzyskiego*, zwany dalej **Diagnozą** lub **Opracowaniem**, stanowi Zadanie nr 1, będąc częścią usługi doradztwa eksperckiego w procesie opracowania Strategii.

Opracowanie diagnozy strategicznej stanowi niezbędny element procesu planowania strategicznego. W diagnozie określa się stan programowanego terytorium w czasie tworzenia strategii. Zakres opracowań diagnostycznych nie jest prawnie unormowany, ale powinien pozwolić członkom wspólnoty samorządowej na wskazanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego konkretnego terytorium. Poziom ten można określać wskaźnikami bezpośrednimi oraz – przede wszystkim – porównawczo, z wykorzystaniem parametrów charakteryzujących cały kraj i inne jednostki administracyjne o zbliżonej skali przestrzennej i znaczeniu dla państwa. W przypadku strategii województwa odniesieniem są uśrednione wskaźniki dla Polski oraz innych regionów administracyjnych.

Diagnoza nie jest inwentaryzacją zasobów województwa, ale zawiera wybrane informacje, których zestawienie jest niezbędne dla oceny stanu regionu w kontekście formowania dalszych prorozwojowych działań. Zamieszczono więc w niej opinie i uwagi oceniające, na podstawie których będzie można określić: wizję, cele strategiczne, kierunki działań i projekty strategiczne dostosowane do aktualnego stanu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa świętokrzyskiego.

Zakres tematyczny niniejszej Diagnozy został dostosowany do wymagań Urzędu Marszałkowskiego, obejmując praktycznie nie tylko zadania własne samorządu wojewódzkiego, ale i inne dziedziny aktywności administracji publicznej wpływające na procesy rozwojowe w regionie. Obszary badawcze Diagnozy obejmują więc analizę uwarunkowań zewnętrznych oraz trendów rozwojowych o charakterze krajowym, europejskim i globalnym oraz związane z tym wyzwania. Przegląd sfery przyrodniczo-kulturowej przedstawia zasoby i potencjały województwa związane ze środowiskiem i wynikające z działalności człowieka. Zwrócono przy tym także uwagę na dziedzictwo niematerialne. W części dotyczącej sfery społecznej opisano – kluczowe dla rozwoju województwa świętokrzyskiego – procesy demograficzne i ich konsekwencje. Przedstawiono charakterystykę kapitału ludzkiego i społecznego regionu oraz infrastrukturę społeczną i jej dostępność. Diagnoza sfery gospodarczej przedstawia stan i prognozy wskaźników makroekonomicznych oraz kwestie związane z innowacyjnością gospodarki

i wsparciem inteligentnych specjalizacji województwa. W rozdziale zawarto też opis kluczowych instrumentów rozwoju, takich jak inicjatywy klastrowe i specjalne strefy ekonomiczne. Z uwagi na charakter regionu należne miejsce w Diagnozie przypisano rolnictwu i turystyce. Zagadnienia związane ze stanem infrastruktury opisano w układzie poszczególnych branż. W związku z wymaganiami związanymi z terytorializacją polityki rozwoju dokument zawiera też opis przestrzeni regionalnej oraz wskazanie stanu potencjalnych obszarów strategicznej interwencji państwa i województwa. W rozdziale dotyczącym zarządzania rozwojem opisano

skrótowo regionalny system instytucjonalny zarządzania oraz instrumenty wykorzystywane przez samorząd wojewódzki. Podsumowaniem Diagnozy jest tzw. analiza SWOT, przedstawiająca silne i słabe strony badanej jednostki oraz szanse i zagrożenia, z którymi trzeba się liczyć w procesie opracowania strategii. Dokument zawiera też bibliografię, spisy wykresów, tabel i map oraz aneksy. Wyjaśnienie stosowanych w Ekspertyzie skrótów zamieszczono w „Słowniku skrótów”.

Opracowanie wykonano na podstawie umowy pomiędzy Województwem Świętokrzyskim – Urzędem Marszałkowskim Województwa Świętokrzyskiego a Aleksandrem Noworólem, działającym pod firmą Aleksander Noworól Konsulting. Zespół autorski opracowujący Diagnozę i wymieniony na s. 2 zwany będzie dalej **autorem**.

1. Metodyka opracowania Diagnozy

Metodykę opracowania Diagnozy oparto na zastosowaniu różnych komplementarnych metod badawczych (ilościowych i jakościowych, z przewagą ilościowych), zgodnie z podejściem określanym jako triangulacja metodologiczna. Pozwala ono pogłębiać rozumienie problematyki dzięki zastosowaniu różnych perspektyw i technik poznawczych.

Specyfika Diagnozy tak dużej jednostki, jaką jest województwo, wymagała określenia perspektyw rozwojowych, skupienia się przede wszystkim na badaniu danych ilościowych, umożliwiających porównanie jednostki terytorialnej z innymi podobnymi jednostkami i/lub parametrami tzw. średniej krajowej lub czasami szerzej – średniej unijnej. Dane ilościowe pozwoliły także na przedstawienie zróżnicowań wewnątrzregionalnych na poziomie powiatowym i/lub gminnym.

Opracowanie uwzględnia zatem dane i informacje ilościowe w poszczególnych obszarach badawczych uwzględniające:

- możliwie najbardziej aktualne dane z ostatnich co najmniej 5 lat, dla których dostępne są dane statystyki publicznej (Głównego Urzędu Statystycznego),
- średnią krajową dla parametrów, dla których możliwe było jej określenie na podstawie danych statystyki publicznej (Głównego Urzędu Statystycznego),
- parametry wszystkich polskich województw (dane Głównego Urzędu Statystycznego),
- dla wybranych wskaźników parametry dla Unii Europejskiej lub jej regionów (dane Eurostatu),
- wyniki istniejących i opublikowanych raportów i opracowań eksperckich (ujętych w bibliografii i cytowanych w Diagnozie),
- pozyskane od jednostek organizacyjnych Województwa Świętokrzyskiego oraz podmiotów uczestniczących w pracach nad Strategią Świętokrzyskie 2030+,
- zapisy wybranych dokumentów programowych oraz sprawozdań i badań ewaluacyjnych: Unii Europejskiej, Rzeczypospolitej Polskiej, Województwa Świętokrzyskiego i/lub jego jednostek,
- treści publikowane na oficjalnych stronach internetowych wybranych podmiotów i instytucji cytowane w treści Diagnozy.

Źródłem pozyskanych danych o charakterze jakościowym były:

- wyniki prac warsztatowych z 4 Grupami Roboczymi, które odbyły się w Kielcach w dniach 9 i 11–13 września 2019 r. oraz posiedzenia Zespołu ds. opracowania SRWŚ 2030+,
- wyniki istniejących i opublikowanych raportów i opracowań eksperckich (ujętych w bibliografii i cytowanych w Diagnozie),
- informacje pozyskane od jednostek organizacyjnych samorządu województwa świętokrzyskiego oraz podmiotów uczestniczących w pracach nad Strategią 2030+ (m.in. Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej),
- zapisy dokumentów programowych oraz sprawozdań i badań ewaluacyjnych Województwa Świętokrzyskiego i/lub jego jednostek,

- treści publikowane na oficjalnych stronach internetowych wybranych podmiotów i instytucji, cytowane w treści Diagnozy.

W ramach opracowania Diagnozy Województwa Świętokrzyskiego wykorzystano metody i techniki pracy badawczej i analitycznej takie jak:

- analiza *desk research* w obszarze opublikowanych raportów i opracowań eksperckich oraz dostępności baz danych,
- analiza tekstów, w tym istniejących uchwał, dokumentów programowych i innych dokumentów Województwa Świętokrzyskiego,
- analiza tekstów prawnych – obowiązujących i projektowanych,
- analiza danych zastanych, dostępnych w bazach danych cytowanych i przywoływanych w Diagnozie, przede wszystkim Głównego Urzędu Statystycznego,
- praca warsztatowa w zakresie identyfikacji problemów i potencjałów oraz czynników i organizacji wpływających na rozwój województwa,
- spotkanie informacyjno-konsultacyjne z Zespołem ds. opracowania Strategii,
- dyskusje panelowe,
- badanie kwestionariuszowe w zakresie oceny aktualności czynników analizy SWOT.

Diagnoza została uzgodniona w trybie konsultacji ustnych i pisemnych (zgodnie z Uchwałą Nr V/73/19 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 25 lutego 2019 r. w sprawie określenia zasad, trybu i harmonogramu opracowania Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+ oraz odpowiednimi uchwałami Zarządu Województwa w sprawie: Powołania Zespołu ds. opracowania Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+ oraz Powołania Grup Roboczych ds. opracowania Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+):

- wewnętrznych – z departamentami merytorycznymi UMWS oraz określonymi jednostkami organizacyjnymi Urzędu Marszałkowskiego;
- zewnętrznych – z członkami powołanymi przez Zarząd Województwa Świętokrzyskiego do Grup Roboczych.

2. Obszary badawcze Diagnozy

2.1. Analiza uwarunkowań zewnętrznych oraz trendów rozwojowych o charakterze krajowym, europejskim i globalnym

2.1.1. Uwarunkowania globalne i europejskie

Wyzwanie klimatyczne / środowiskowe

Globalny problem nabierający w XXI w. w niespotykanej wcześniej wagi w skalach: globalnej, krajowej i regionalnej – to **zmiany klimatyczne**. Zgodnie ze Specjalnym Raportem przygotowanym w 2018 r. przez ONZ-owską agendę Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) ocieplenie wywołane przez człowieka wzrasta o ok. 0,2°C na dekadę i osiągnęło w 2017 r. niemal 1°C powyżej poziomu sprzed epoki przemysłowej¹. Prowadzone na całym świecie badania wykazują negatywny wpływ zmian klimatycznych na sposób życia i ubóstwo oraz w konsekwencji na spodziewane migracje, wysiedlenia i konflikty. Wiąże się to z konsekwencjami gwałtownych zjawisk klimatycznych oraz powstaniem zagrożeń – nawet egzystencjalnych – dla populacji zamieszkujących obszary nadmorskie. Negatywne zjawiska dotyczą zwykle w pierwszym rzędzie osób żyjących w najgorszych warunkach, co z kolei jest zwykle źródłem napięć społecznych i politycznych (IPCC, 2018, s. 244–245).

Zanieczyszczenie powietrza i związane z tym zjawisko **smogu** należy do istotnych problemów środowiskowych w skali globalnej. Dotyczy głównie państw europejskich: w tym Polski, Włoch czy Bułgarii, i azjatyckich, m.in.: Chin i Indii². Według European Society of Cardiology zanieczyszczenie powietrza powoduje 8,8 mln dodatkowych przedwczesnych zgonów rocznie w skali świata. W Europie, wykorzystując nowe metody modelowania wpływu różnych źródeł zanieczyszczenia powietrza na wskaźniki śmiertelności, odkryto, że zanieczyszczenie spowodowało w 2015 r. około 790 tys. dodatkowych zgonów w całej Europie i 659 tys. zgonów w 28 państwach członkowskich Unii Europejskiej³. W Polsce, według różnych źródeł, śmiertelność spowodowana zanieczyszczeniem powietrza szacowana jest pomiędzy ok. 19 tys. osób rocznie (według Ministerstwa Przedsiębiorczości i Technologii) a ok. 45 tys. osób (według niezależnych organizacji pozarządowych). Jesteśmy szczególnie niesławnym liderem w emisji rakotwórczego benzo(a)pirenu, zajmując pierwsze miejsce w Europie z 6-krotnie przekroczoną normą (przy czym kolejne państwo – Czechy, miało 3-krotnie mniejszą emisję)⁴. Wśród miast najbardziej zanieczyszczonych pyłami PM10 w Polsce znajdują się też Kielce z 41,02 µg/m³ (<https://blog.ongeo.pl/zanieczyszczenie-powietrza-w-polsce/>)⁵.

Na świecie ponad miliard ludzi **nie ma dostępu do wody zdatnej do picia**, a 2,6 mld ludzi żyje w złych warunkach sanitarnych. Cierpią głównie mieszkańcy Afryki i Azji. Co

---

¹ 0,87°C w latach 2006–2015 w stosunku do lat 1850–1900.

² <https://aqicn.org/map/europe/pl/> (odczyt 26.08.2019)

³ <https://www.sciencedaily.com/releases/2019/03/190312075933.htm> (odczyt 26.08.2019)

⁴ <https://powietrze.malopolska.pl/baza/jakosc-powietrza-w-polsce-na-tle-unii-europejskiej/> (odczyt 26.08.2019)

⁵ <https://blog.ongeo.pl/zanieczyszczenie-powietrza-w-polsce/> (odczyt 26.08.2019)

roku ponad milion dzieci umiera na biegunkę i inne choroby wywołane spożyciem skażonej wody lub brakiem dostępu do sanitariatów⁶.

Uwzględniając warunki hydrologiczne oraz położenie geograficzne kraju w zasięgu klimatu umiarkowanego przejściowego, trzeba uznać, że zasoby wodne w Polsce są małe. Charakteryzuje je również znaczne zróżnicowanie przestrzenne, będące konsekwencją dużej zmienności warunków środowiska przyrodniczego kształtujących cykl hydrologiczny. Według Global Compact Network Poland: „Położenie kraju w stosunku do oceanu wpływa także na wielkość opadów, które maleją od oceanu w głąb kontynentu, z zachodu na wschód. Dlatego opady w Polsce są mniejsze niż w większości krajów europejskich. Dodatkowym problemem są występujące często w ostatnich latach bezśnieżne zimy, podczas których brak śniegu i zmagazynowanej w nim wody, zasilającej wody powierzchniowe i podziemne, niekorzystnie wpływają na zasoby wodne kraju”⁷. Województwo świętokrzyskie jest jednym z czterech regionów Polski, które są w największym stopniu narażone na brak dostępności wody.

Wyzwanie technologiczne

Kolejnym kluczowym wyzwaniem globalnym są zmiany technologiczne, urastające do rangi rewolucji technologicznej, istotnie wpływającej na gospodarkę, kapitał społeczny i polityczny. Niespotykany wcześniej rozwój technologii informacyjnych i komunikacyjnych rodzi określone konsekwencje dla komunikacji społecznej i poziomu debaty publicznej. Rozwój technologiczny wiąże się ze wzrostem znaczenia sztucznej inteligencji, już dziś obecnej w naszym życiu, w postaci konsekwencji uczestnictwa w sieciach społecznościowych, w sterowaniu ruchem na ulicach miast czy przy wykorzystaniu urządzeń nawigacji. Rewolucja cyfrowa umożliwi dalsze radykalne zmiany, wpływające na funkcjonowanie społeczeństw, a polegające na wyłanianiu się nowych form usieciowienia. Stopniowo upowszechnia się – poza sferą komunikacji – internet energetyczny oraz internet logistyczny, które budują całościową inteligentną infrastrukturę XXI w., określaną łącznie jako internet przedmiotów / internet rzeczy (IoT). Jego zastosowania są niezwykle szerokie w wielu sferach związanych z: życiem codziennym, świadczeniem usług publicznych, produkcją używającą inteligentnych maszyn, energetyką, monitorowaniem środowiska i zagrożeń itd. Funkcjonowanie internetu rzeczy wiąże się z wykorzystywaniem wielkich zbiorów danych (*big data*) i pośrednio tworzy zaawansowane inteligentne rozwiązania zarządcze (Rifkin, 2016, e-book). Jeszcze dalej w ocenie zmian technologicznych posuwa się Y.N. Harari, twierdząc, że „rewolucja w technologii informacyjnej i biotechnologii będzie mogła zrestrukturyzować nie tylko gospodarki i społeczeństwa, lecz także nasze ciała i umysły” (Harari, 2018, e-book). Następstwa wpływu tego typu zmian na organizację pracy i życia społecznego są dziś trudne do wyobrażenia. Globalne wyzwanie technologiczne stawia wymagania i wyzwania przed władzami i administracją publiczną, dotyczące: systemu i poziomu edukacji na wszystkich szczeblach oraz wspierania dostępnymi instrumentami gospodarki opartej na wiedzy we wszystkich sektorach: prywatnym, publicznym i społecznym. Dotyczy to m.in. promowania systemów współpracy międzysektorowej w 3-, 4- lub 5-elementowych układach, tzw. helisach (Carayannis i in., 2012; Etzkowitz i Leydesdorff, 2000).

Wyzwania społeczne

Zasadniczym procesem wpływającym na transformację współczesnego świata jest kontynuacja i nasilenie się **zmian demograficznych**. Można przy tym zaobserwować dwa

---

⁶ <https://sos.wwf.pl/problemy?id=9> / (odczyt 26.08. 2019)

⁷ <https://ungc.org.pl/info/zasoby-wodne-polsce/> (odczyt 2019.08.27)

problemy. Z jednej strony ilość mieszkańców Ziemi rośnie, sięgając obecnie 7,7 mld osób⁸. Według analityków Banku Światowego liczba ludności sięgnie w 2050 r. ok. 10 mld (Suzuki, 2019), co wynika z upowszechnienia medycyny i wydłużania się życia. To ostatnie oznacza **starzenie się społeczeństw** na wszystkich kontynentach. Przykładowo prognozy ONZ zakładają, że odsetek ludności Europy powyżej 65. roku życia wyniesie do 2030 r. 23,8%. Jest to dwukrotnie więcej niż w 1990 r. (Walkowska, 2017). Według analiz realizowanych przez GUS wskaźnik starości demograficznej (procentowy udział osób w wieku 65 i więcej lat w ogólnej populacji) w Polsce kształtował się od 10,2 w 1990 r. po 17,5% w 2018 r. Przewiduje się, że w 2040 r. wskaźnik ten sięgnie 26,4 (Stańczak i Szałtys, 2017, s. 14). Sytuacja taka stanowi istotne zagrożenie dla systemu emerytalnego i polityk społecznych w Polsce. Negatywne zjawiska demograficzne obecne są też w województwie świętokrzyskim, gdzie obserwuje się szybki proces starzenia się ludności, niski poziom dzietności oraz niekorzystne saldo migracji⁹.

Kolejnym wielkim i trudnym do oceny w długim horyzoncie czasu problemem współczesnego świata są **nierówności społeczne** obserwowane w skali globalnej. Najnowszy raport pt. *Public good or private wealth?* opracowany przez organizację Oxfam International ze stycznia 2019 r. przedstawia dane, z których przykładowo wynika, że ok. 3,4 mld ludzi na świecie żyje za mniej niż 5,5\$ dziennie, 262 mln dzieci nie może chodzić do szkoły, tysiące osób umierają rocznie z powodu braku dostępu do opieki zdrowotnej itd. Przepaść między bogatymi a biednymi dzieli społeczeństwa. Uniemożliwia pokonanie ubóstwa i osiągnięcie równości kobiet i mężczyzn. Ważnym aspektem zróżnicowania bogactwa jest to, że od 2013 r. redukcja ubóstwa zmniejszyła się o połowę, podczas gdy w tym samym czasie rośnie kapitał najbogatszych (Oxfam, 2019, s. 10–12; por. też szerszą analizę tematyki w: Piketty, 2015). W Polsce ubóstwo skrajne (minimum egzystencji) dotyczyło, według badań GUS, w 2015 r. 7,4% ludności, by spaść do 4,3% w 2017 r. i wzrosnąć do 5,4% w 2018 r.¹⁰

Wyzwania gospodarcze – nowe koncepcje rozwoju

Międzynarodowe doświadczenia wskazują skuteczne przykłady stosowania teorii wzrostu endogenicznego, która koncentruje się na kształtowaniu postępu technicznego z wykorzystaniem lokalnych potencjałów. Głównymi stymulatorami są przy tym: wzrost kapitału ludzkiego, wykorzystanie efektów skali, oddziaływanie inwestycji w kapitał fizyczny oraz w badania i rozwój, a wreszcie poprawa usług publicznych. Czynniki te prowadzą do uruchomienia procesów kumulacyjnych i polaryzacji wzrostu regionalnego. W konsekwencji powstają regionalne i lokalne **domeny kompetencji**, jako rozwiązania modelowe w dobie technologii informacyjnych i komunikacyjnych. Istotą domen kompetencji jest terytorialna koncentracja osób o określonych kompetencjach. Osoby migrują w wybrane miejsca, żeby studiować, szukając pracy czy też w celu zainwestowania kapitału, by stać się częścią kultury i społeczności, w której pracownik/pracownica o określonych kompetencjach ma najwyższy z możliwych status społeczny. Według A. Rossa „domena kompetencji nie jest jedynie centrum przemysłowym, ale „pewnego rodzaju gwiazdą przewodnią – miejscem oferującym nie tylko szanse, lecz również poczucie przynależności, a to przyciąga coraz to nowe fale ambitnych przedsiębiorców” (Ross, 2017, s. 279 i dalsze).

Wskazuje się następujące innowacje dynamizujące gospodarczo dzisiejszy świat:

- automatyzacja i robotyka,

⁸ <https://data.worldbank.org> (odczyt 2019.08.03)

⁹ Por. podrozdział: *Procesy demograficzne, ich konsekwencje rozwojowe i prognoza demograficzna*.

¹⁰ *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2018 r. (na podstawie wyników badania budżetów gospodarstw domowych)*, GUS, czerwiec 2019.

- genomika – przyszłość maszyny ludzkiej,
- cyfryzacja pieniędzy i rynków,
- cyberbroń,
- operowanie danymi jako głównym zasobem – surowcem przyszłości.

Kluczowym elementem opisywanego modelu rozwoju jest **zidentyfikowanie inteligentnych regionalnych specjalizacji** jako podstawy dla rozwoju domen kompetencji. W województwie świętokrzyskim podstawą stworzenia ram polityki innowacyjnej regionu oraz identyfikacji regionalnych specjalizacji była koncepcja opracowana przez KE, tj. RIS3 strategia badań i innowacji na rzecz inteligentnej specjalizacji. W dokumencie Strategia Badań i Innowacyjności (RIS3) z 2014 r. jako regionalne specjalizacje wskazano:

- przemysł metalowo-odlewniczy,
- zasobooszczędne budownictwo,
- nowoczesne rolnictwo i przetwórstwo przemysłowe,
- turystykę zdrowotną i prozdrowotną,
- technologie informacyjno-komunikacyjne,
- branżę targowo-kongresową,
- zrównoważony rozwój energetyczny.

Specjalizacje te mogą stać się podstawą do kształtowania wojewódzkich domen kompetencji.

Nowy model gospodarczy, łączący kwestie ekonomiczne, środowiskowe i społeczne, wiąże się z rozwojem **gospodarki o obiegu zamkniętym (GOZ)** i biogospodarki. W ujęciu autora Diagnozy „Istotą GOZ jest taka konfiguracja funkcjonowania gospodarki, na wszystkich poziomach organizacji terytorialnej państwa, w której surowce, materiały i produkty powinny pozostawać w ciągłym obiegu tak długo, jak to możliwe”(Noworól, 2018, s.24). W konsekwencji minimalizowane jest powstawanie odpadów, których wytwarzanie jest charakterystyczne dla tradycyjnej linearnej gospodarki, wykorzystującej zasadę „weź – wyprodukuj – zużyj – wyrzuć”. Istotą GOZ jest zatem zmiana traktowania odpadów. Przestają być one ostatnim etapem cyklu życia produktu, a stają surowcem lub/i materiałem do dalszego przetwarzania i obróbki. Ta zmiana przynosi korzyści o charakterze środowiskowym, gospodarczym i społecznym. Idea GOZ wymaga zaawansowanych rozwiązań technologicznych i organizacyjnych, a uwzględniana musi być na wszystkich etapach cyklu życia produktu. Restrukturyzacja gospodarki w duchu jej cyrkularności powinna się rozpocząć na etapie projektowania produktu, by wpływać na sposób jego wytwarzania i konsumpcji, wreszcie pozwalając na odpowiednie systemy zbierania i zagospodarowania odpadów. Powstające odpady w gospodarce o obiegu zamkniętym powinny być wykorzystane jako surowce wtórne. Tworzenie nowych produktów i procesów produkcyjnych w duchu GOZ jest zatem szansą na zwiększenie innowacyjności przedsiębiorstw oraz podniesienie konkurencyjności gospodarki krajowej, regionalnej i lokalnej. Koncepcja gospodarki o obiegu zamkniętym wpisuje się w politykę środowiskową i gospodarczą Unii Europejskiej¹¹.

---

¹¹ Tamże.

Wyzwania społeczno-polityczne o wymiarze globalnym

Wśród współczesnych uwarunkowań i wyzwań powinno się też uwzględnić inne elementy:

- ryzyko wojny nuklearnej (wiele państw, w tym Korea Płn., posiada taką broń);
- fundamentalizm, integryzm i terroryzm jako zagrożenia ze strony niektórych państw lub międzynarodowych systemów ideologiczno-religijnych;
- zachwianie się porządku globalnego ukształtowanego po II wojnie światowej w związku z cichym wycofywaniem się USA i Rosji z porozumień rozbrojenionych;
- wzrost znaczenia Chin i Indii na arenie politycznej i gospodarczej.

Uwarunkowania europejskie, w tym związane z Polityką Spójności

Najważniejszym europejskim uwarunkowaniem rozwoju regionalnego w Polsce jest polityka spójności Unii Europejskiej. W perspektywie roku 2030 kluczowe są propozycje Komisji Europejskiej dotyczące kolejnego okresu programowania, czyli lat 2021–2027. Pakiet projektów rozporządzeń odnoszących się do polityki spójności w perspektywie finansowej 2021–2027 został opublikowany przez Komisję Europejską 29 maja 2018 r. Pakiet ten obejmuje:

- Wniosek Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu i Migracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu na rzecz Zarządzania Granicami i Wiz COM(2018) 375;
- Wniosek Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Funduszu Spójności, COM(2018) 372;
- Wniosek Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Europejskiego Funduszu Społecznego Plus (EFS+), COM(2018) 382;
- Wniosek Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie przepisów szczegółowych dotyczących celu „Europejska współpraca terytorialna” (Interreg) wspieranego w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz instrumentów finansowania zewnętrznego COM(2018) 374;
- Wniosek Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie mechanizmu eliminowania barier prawnych i administracyjnych w kontekście transgranicznym COM(2018) 373.

Dla skuteczności prowadzenia polityki regionalnej w Polsce, kluczowe znaczenie mają **cele i alokacja finansowa związane z Polityką Spójności UE**. Cele te wraz z odpowiadającymi im celami szczegółowymi przedstawiono za dokumentem rządowym Założenia do Umowy Partnerstwa z lipca 2019 r. (ZUP). Cele te są następujące:

Cel Polityki 1 – bardziej inteligentna Europa (*Smarter Europe*)

Cele szczegółowe będą osiągnięte poprzez dwa cele szczegółowe. Pierwszy to wzrost innowacyjności gospodarki. Obejmuje on wsparcie wszystkich etapów tworzenia innowacji poprzez:

- „wsparcie rozwoju działalności B+R przedsiębiorstw i konsorcjów z ich udziałem;
- wsparcie wdrażania wyników prac B+R, ze względu na koszty, które przedsiębiorstwa muszą ponieść na tym etapie, aby finalnie wprowadzić innowację do obiegu gospodarczego;
- wsparcie rozwoju współpracy między (1) przedsiębiorstwami, (2) przedsiębiorstwami a sektorem nauki oraz (3) przedsiębiorstwami, sektorem nauki i podmiotami sektora publicznego w procesie tworzenia, rozwoju i wdrażania innowacji;
- wsparcie zwiększania podaży innowacji ze strony sektora nauki – rozwój kadr, współpracy między instytucjami (w tym z renomowanymi ośrodkami badawczymi z zagranicy) oraz zasobów technicznych niezbędnych do prowadzenia badań przemysłowych i prac rozwojowych, ukierunkowanie publicznych prac B+R na wybrane obszary problemowe kluczowe dla nowoczesnej gospodarki;
- wsparcie rozwoju systemu ochrony własności intelektualnej;
- wsparcie rozwoju mechanizmów dyfuzji wiedzy w gospodarce (transfer technologii);
- wsparcie infrastruktury B+R (w szczególności w przedsiębiorstwach)”¹².

W związku z opisanymi powyżej uwarunkowaniami globalnymi powyższe formy wsparcia mają podstawowe znaczenie dla poprawy sytuacji społeczno-gospodarczej w Polsce i województwie świętokrzyskim.

Kolejny szczegółowy kierunek działań w ramach Celu Polityki 1. dotyczy restrukturyzacji i modernizacji sektora małych i średnich przedsiębiorstw. Przewiduje on wsparcie wymienionych poniżej działań:

- „wsparcie inwestycji produkcyjnych w MSP, w tym – zwiększających ich zaawansowanie technologiczne;
- stymulowanie popytu na innowacje ze strony przedsiębiorstw (zwłaszcza z MSP);
- zwiększanie zdolności przedsiębiorstw do tworzenia produktów i usług o potencjale eksportowym;
- transformacja cyfrowa gospodarki,
- wsparcie rozwoju innowacyjnych usług dla MSP, w tym zwiększenie zdolności krajowego ekosystemu do sieciowania i klasteryzacji podmiotów biznesowych i naukowych;
- rozwój systemów doskonałości procesowej i produktowej przedsiębiorstw – upowszechnienie systemów i standardów jakości wśród przedsiębiorstw, wsparcie popytu na projakościowe usługi instytucji otoczenia biznesu;

---

¹² ZUP, s. 21.

- rozwój niezbędnych dla nowoczesnej gospodarki kompetencji i umiejętności przedsiębiorców, menadżerów i pracowników, w szczególności w zakresie umiejętności cyfrowych oraz zarządzania nowymi modelami biznesowymi”¹³.

Cel Polityki 2 – bardziej przyjazna dla środowiska bezemisyjna Europa (*a Greener, carbon free Europe*)

Cel ten związany jest z ochroną środowiska oraz energetyką i odpowiada na wyzwania związane z żywotnymi potrzebami Polski, a tym – województwa świętokrzyskiego.

W obszarze ochrony środowiska wsparcie ma być kierowane na:

- zmianę zachowań na proekologiczne, co obejmuje m.in.: promocję odpowiednich zachowań indywidualnych oraz grupowych, wsparcie indywidualnej i zbiorowej mobilności o niskiej lub zerowej emisyjności, rozwój infrastruktury transportu zbiorowego, edukację ekologiczną;
- przystosowanie systemu społecznego do zmian klimatu i środowiska naturalnego, a w szczególności:
  - planowanie i rozwój zintegrowanych miejskich strategii rozwoju, planowanie i wdrażanie strategii niskoemisyjnych na poziomie miast i województw,
  - przystosowanie się do zmian klimatu poprzez m.in. dostosowanie infrastruktury miejskiej do ekstremalnych stanów pogodowych, zagospodarowanie wód opadowych, wspieranie małej retencji, przeciwdziałanie zasklepieniu gleby, przeciwdziałanie suszy,
  - ochronę i zapobieganie klęskom żywiołowym, w tym łączenie zasobów z sąsiednimi regionami i krajami,
  - działania na rzecz gospodarki wodnej,
  - wsparcie zarządzania i ochrony przyrody na obszarach chronionych,
  - rozwój potencjału służb publicznych – rozwój monitoringu, prognozowania i ostrzegania przed stanami nadzwyczajnymi oraz systemów ratownictwa,
  - zrównoważone rozwiązania oparte na mechanizmach środowiska – rozwój zielonej infrastruktury miast i technicznej infrastruktury lądowej;
- przystosowanie systemu gospodarczego do zmian klimatu i środowiska naturalnego:
  - zmniejszenie zasobo- i materiałochłonności procesów produkcyjnych i logistycznych poprzez rozwój i wdrażanie nowych technologii (ekoinnowacje),
  - wspieranie zmiany procesów produkcyjnych w celu przejścia z modelu liniowego na cyrkularny (GOZ), w powiązaniu z reorganizacją systemów zbierania odpadów przeznaczonych do odzysku (recyklingu),
  - wspieranie recyklingu odpadów komunalnych i efektywnego gospodarowania zasobami w MSP,
  - dalszy rozwój systemów zbierania i oczyszczania ścieków komunalnych;

---

¹³ ZUP, s. 21–22.

- gospodarcze wykorzystanie zasobów środowiskowych, co dotyczy gospodarki wodnej i wykorzystania zasobów przyrodniczych i krajobrazowych w gospodarce lokalnej.

W obszarze energetyki ZUP zakłada istotną restrukturyzację sektora, wskazując następujące działania priorytetowe:

- promowanie efektywności energetycznej oraz energooszczędności;
- redukcję emisji gazów cieplarnianych;
- poprawę jakości powietrza poprzez redukcję niskiej emisji;
- promocję wytwarzania energii elektrycznej z odnawialnych źródeł energii;
- digitalizację energetyki (rozwój nowych technologii służących poprawie wydajności energetycznej);
- rozbudowę systemu przesyłu i dystrybucji energii, a także jej magazynowania;
- wspieranie rozwoju i propagowanie transportu nisko- oraz zeroemisyjnego.

Dla każdego z wymienionych priorytetów wskazane są szczegółowe rozwiązania, które będą mogły być współfinansowane ze środków finansowych PS¹⁴.

Cel Polityki 3 – lepiej połączona Europa (*a more Connected Europe*):

Cel ukierunkowany jest na ograniczenie luki występującej pomiędzy rozwiniętymi krajami UE a Polską m.in. w zakresie sieci kolejowej oraz drogowej wchodzącej w skład Transeuropejskiej Sieci Transportowej (TEN-T). Wskazuje się zatem następujące priorytetowe działania finansowane ze środków PS na lata 2021–2027:

- rozwój lądowej infrastruktury transportowej (punktowej i liniowej) w ramach sieci bazowej i kompleksowej TEN-T oraz poza nią (transport drogowy, szynowy/kolejowy, wodny śródlądowy, morski),
- rozwój wodnej infrastruktury transportowej,
- poprawę dostępności transportowej,
- wsparcie zmian w mobilności oraz zmniejszenie emisyjności sektora transportu dotyczące wszystkich dziedzin transportu: towarowego, zbiorowego i indywidualnego,
- cyfryzację sektora transportu zarobkowego (towarowego, pasażerskiego) i indywidualnego,
- zwiększenie dostępu do usług ultraszybkiego szerokopasmowego internetu.

Cel Polityki 4 – Europa o silniejszym wymiarze społecznym (*a more Social Europe*)

W ramach Celu 4 jako priorytety inwestycyjne finansowane ze środków PS na lata 2021–2027 w Polsce wskazuje się:

- rozwój kompetencji i umiejętności wspierających transformację gospodarczą,
- rynek pracy sprzyjający włączeniu społecznemu,

---

¹⁴ ZUP, s. 23-27.

- włączenie społeczne i integrację społeczną osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym,
- usługi zdrowotne i opiekuńcze wspierające zdrowie i aktywność społeczno-gospodarczą wszystkich grup społecznych,
- wzmacnianie zdolności instytucjonalnych podmiotów publicznych w udostępnianiu usług publicznych¹⁵.

Cel Polityki 5 – Europa bliżej obywateli (*a Europe Closer to Citizens*) – zintegrowany i zrównoważony rozwój wszystkich typów terytoriów:

Działania programowane w ramach Celu 5 i system ich wdrażania związane są z realizacją polityki regionalnej i celów KSRR 2030 opisanych poniżej. Oznacza to zapewnienie wsparcia w krajowych i regionalnych programach operacyjnych dla obszarów strategicznej interwencji (OSI), tj. miast średnich, tracących funkcje społeczno-gospodarcze, oraz obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją. Działania te mają także wiązać się z interwencją państwa na rzecz OSI wymagających wsparcia z poziomu krajowego, co dotyczy Śląska i regionów wschodniej Polski. Dopuszcza się też wsparcie OSI wyznaczanych na poziomie regionalnym.

Cel 5 będzie wdrażany poprzez realizację projektów wynikających ze strategii terytorialnych, obejmując następujące cele szczegółowe i rodzaje interwencji:

- rewitalizacja obszarów zdegradowanych, prowadzona w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki realizowane na podstawie programu rewitalizacji;
- ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury jako ważnych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego danego obszaru;
- bezpieczeństwo przestrzeni publicznych, w tym dostosowanie przestrzeni publicznej, architektury, transportu i produktów do wymagań wszystkich obywateli – seniorów, osób z niepełnosprawnościami, ale też np. kobiet w ciąży i rodziców z małymi dziećmi;
- rozwój obszarów o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych, jak też opartych o właściwości uzdrowiskowe i walory kulturowe stanowiące o ich wysokiej atrakcyjności turystycznej, m.in. na potrzeby rozwoju sektora turystyki, ekoturystyki czy srebrnej gospodarki.

Dokument ZUP podkreśla konieczność stosowania partycypacji społecznej i animowania współpracy partnerskiej podczas przygotowania i wdrażania dokumentów strategicznych niezbędnych dla wdrażania Celu 5. Zakłada się też uzupełnianie ww. interwencji wybranymi celami szczegółowymi i rodzajami działań z pozostałych celów polityki (1–4), które będą indywidualnie dostosowane do potrzeb, problemów i możliwych do wykorzystania potencjałów rozwojowych danego terytorium. Dopuszcza się też łączenie finansowania projektów typu twardego i miękkiego (EFRR i EFS)¹⁶.

Przewiduje się koncentrację tematyczną w EFRR zgodnie z poniższą tabelą:

¹⁵ ZUP, 30-34.

¹⁶ ZUP, s. 35–37.

Tabela 1. Koncentracja tematyczna w EFRR w okresie programowania 2021–2027

Kraj	Cel 1 (Inteligentna Europa) min. %	Cel 2 (Zielona, nisko-emisyjna Europa) min. %	Zrównoważony rozwój obszarów miejskich %
Polska	35	30	6
Dochód Narodowy Brutto <i>per capita</i> 75–100%	45	30	
Dochód Narodowy Brutto <i>per capita</i> pow. 100%	60	C1+C2 min 85	

Źródło: informacje MiiR.

W celach EFS+ także zakładana jest koncentracja tematyczna, przy czym:

- min. 25% środków EFS przeznaczonych na włączenie społeczne i walkę z ubóstwem, w tym integrację imigrantów (bez ekonomii społecznej);
- min. 2% środków przeznaczonych na pomoc materialną dla najbardziej potrzebujących w ramach oddzielnej osi priorytetowej lub oddzielnego programu operacyjnego;
- wsparcie zdolności do zatrudnienia ludzi młodych – warunkowa konieczność zapewnienia 10% środków EFS+.

Założenia do Umowy Partnerstwa na lata 2021–2027 przedstawiają wstępną alokację finansową Polityki Spójności (PS) dla Polski, z zastrzeżeniem, że wszystkie prezentowane kwoty mogą ulec zmianie. Całkowita alokacja dla Polski na lata 2021–2027 w ramach PS wyniesie 64 397 mln euro (przed transferami). Obowiązkowe transfery dotyczą zobowiązań na rzecz instrumentów i programów wdrażanych przez KE oraz na pomoc techniczną z inicjatywy KE i wyniosą ogółem 2951 mln euro.

Alokacja dla Polski po transferach ma wynieść 61 446 mln euro, przy następującym podziale środków:

- Cel I – „Inwestycje na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia” – 60 918 mln euro:
  - Fundusz Spójności – 8146 mln euro,
  - Fundusze strukturalne: 52 772 mln euro:
    - EFRR – 40 113 mln euro,
    - EFS+ – 12 659 mln euro;
- Cel II – EWT – 528 mln euro.

Alokacja środków na poszczególne kategorie regionów obejmuje:

- regiony słabiej rozwinięte (o zamożności poniżej 75% unijnej średniej PKB *per capita* PPS); w tej grupie jest województwo świętokrzyskie i 13 innych polskich regionów;
- regiony przejściowe (między 75 a 100% średniej), co w Polsce dotyczy województwa dolnośląskiego (a w wariantcie też województwa wielkopolskiego);
- regiony lepiej rozwinięte (powyżej 100% średniej), co w Polsce dotyczy województwa mazowieckiego (a w wariantcie – regionu warszawskiego stołecznego)¹⁷.

¹⁷ ZUP, s. 41–42.

ZUP nie wskazuje bezpośrednio poziomu alokacji, a jedynie odniesienie do tzw. cappingu. Jest to górne ograniczenie, określone jako procent PKB kraju, którego alokacja nie może przekraczać w ujęciu rocznym. „W przypadku Polski (jako dla kraju o poziomie DNB *per capita* w PPS powyżej 65% średniej UE-27) capping został określony na poziomie 1,55% PKB”¹⁸.

2.1.2. Uwarunkowania krajowe

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju

W dniu 14 lutego 2017 r. Rada Ministrów przyjęła **Strategię na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r. (SOR)**. Dokument ten ukierunkowuje rozwój kraju w perspektywie średnioterminowej, definiując model rozwoju Polski i wskazując wizję, zasady, cele i priorytety rozwoju kraju w wymiarach: gospodarczym, społecznym i przestrzennym. Dwa zasadnicze elementy SOR dotyczą z jednej strony zwiększenia koncentracji polityki regionalnej na obszarach problemowych, a z drugiej – modyfikacji planowania strategicznego poprzez wprowadzenie tzw. planowania zintegrowanego, obejmującego planowanie społeczno-gospodarcze i planowanie przestrzenne. Cel główny SOR brzmi następująco: „Tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym”. Z punktu widzenia rozwoju regionalnego najważniejsze elementy SOR ujęte są w celu szczegółowym II – „Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony”. Zaznacza się przy tym, że państwo polskie rozumie zrównoważony rozwój społeczny i regionalny jako harmonijny rozwój całego kraju, wrażliwy na terytorialną różnorodność i jej atuty, a jednocześnie dbający o zapewnienie całemu społeczeństwu wysokiej jakości życia. Cel ten obejmuje dwa obszary: „Spójność społeczną” oraz „Rozwój zrównoważony terytorialnie”. W ramach tego drugiego obszaru SOR wskazuje trzy cele polityki regionalnej:

1. Zrównoważony rozwój kraju wykorzystujący indywidualne potencjały poszczególnych terytoriów.
2. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych.
3. Podniesienie skuteczności i jakości wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie.

Dla celu 1. Zrównoważony rozwój kraju wykorzystujący indywidualne potencjały poszczególnych terytoriów wskazuje się następujące kierunki interwencji ważne dla województwa świętokrzyskiego:

(1) Tworzenie warunków do dalszego rozwoju konkurencyjnej gospodarki w Polsce Wschodniej i w innych obszarach słabszych gospodarczo.

(3) Aktywne gospodarczo i przyjazne mieszkańcom miasta, a w tym:

- 3.1. Poprawa warunków rozwojowych polskich miast.
- 3.2. Pełniejsze wykorzystanie potencjału największych polskich aglomeracji.
- 3.3. Aktywizacja potencjałów miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze.

---

¹⁸ Tamże.

(4) Rozwój obszarów wiejskich, a w tym:

- 4.1. Rozwój obszarów wiejskich w oparciu o endogeniczne potencjały gospodarcze.
- 4.2. Aktywizacja obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją.

W celu 2. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych wśród kierunków interwencji, podkreśla się:

(1) Wzmocnienie koncentracji działań proinnowacyjnych oraz synergii pomiędzy krajowymi i regionalnymi specjalizacjami.

(2) Wzmacnianie regionalnych systemów inwestycji.

(3) Zapewnienie efektywnego systemu finansowania przedsięwzięć rozwojowych w regionach.

Cel 3. Podniesienie skuteczności i jakości wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie akcentuje następujące kierunki interwencji:

(1) Wzmocnienie sprawności administracyjnej samorządów terytorialnych oraz ich zdolności do współpracy z partnerami na rzecz rozwoju.

(2) Poprawa organizacji świadczenia usług publicznych na poziomie lokalnym.

(3) Wzmocnienie współpracy i zintegrowanego podejścia do rozwoju na poziomie lokalnym, regionalnym i ponadregionalnym.

(4) Zwiększenie efektywności finansowania polityk ukierunkowanych terytorialnie.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030)

Należy podkreślić, że z punktu widzenia problemów zidentyfikowanych w województwie świętokrzyskim zapisy SOR dają nadzieję na silne wsparcie rozwoju regionu przez stronę rządową. Na realizację SRWŚ 2030+ bezpośrednio wpływać będzie także inny kluczowy dokument polityki regionalnej państwa – **Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030)**¹⁹. Jest to rozwinięcie i uściślenie postanowień SOR określonych w filarze rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony (cel 2). We wprowadzeniu do KSRR 2030 zamieszczone jest syntetyczne streszczenie tego dokumentu: „uwzględniając aktualne uwarunkowania i wyzwania rozwojowe, które wynikają z procesów demograficznych, globalizacji oraz nowej perspektywy finansowej UE, KSRR identyfikuje cele polityki regionalnej i działania, jakie dla ich osiągnięcia powinien podjąć rząd, samorząd terytorialny oraz pozostałe podmioty uczestniczące w realizacji tej polityki. Dokument określa systemowe ramy prowadzenia polityki regionalnej przez rząd wobec regionów, jak i wewnątrzregionalne, ich zadania, dokumenty programowe, sposób monitorowania i oceny efektów realizacji, formy wsparcia finansowego oraz źródła finansowania polityki regionalnej”²⁰. KSRR 2030 rozumie politykę rozwoju „jako skoordynowane działania wszystkich podmiotów (w tym rządu, samorządów terytorialnych wszystkich szczebli i partnerów społeczno-gospodarczych) na rzecz rozwoju poszczególnych terytoriów”²¹. Nie odchodząc od działań horyzontalnych, ukierunkowanych na zwiększanie konkurencyjności wszystkich polskich regionów, polityka regio-

¹⁹ KSRR 230 została uchwalona przez Radę Ministrów RP w dniu 17 września 2019 r.

²⁰ KSRR 2030, s. 4.

²¹ Tamże.

nalna koncentruje się na interwencjach związanych z wyrównywaniem poziomu życia i szans rozwojowych miast średnich, tracących funkcje społeczno-gospodarcze, oraz mniejszych, a także gmin położonych na obszarach wiejskich zagrożonych trwałą marginalizacją. KSRR 2030 podkreśla przy tym kluczową rolę koordynacji i współdziałania w realizacji interwencji publicznej będącej efektem współpracy instytucji w wieloszczeblowym systemie zarządzania publicznego. W dokumencie zaznaczono, że w systemie tym różne instytucje publiczne, od poziomu krajowego po lokalny, realizują zadania w sposób niezależny, jednakże rolę koordynatorów polityki regionalnej zapewnia minister właściwy ds. rozwoju regionalnego oraz samorządy województw.

KSRR 2030 wskazuje najważniejsze kierunki zmian w polityce regionalnej. Kładzie nacisk na to, że rozwój powinien być odpowiedzialny, czyli taki, „który budując siłę konkurencyjną z wykorzystaniem nowych czynników rozwojowych, zapewnia udział i korzyści wszystkim grupom społecznym zamieszkującym różne miejsca naszego kraju”²², a przy tym jest zrównoważony terytorialnie, co oznacza, że „rozwija i efektywnie wykorzystuje miejscowe zasoby i potencjały wszystkich terytoriów, a w szczególności wspomaga rozwój tych obszarów, które mają mniejszą odporność na zjawiska kryzysowe, nie mogą w pełni rozwinąć swojego potencjału rozwojowego lub utraciły funkcje społeczno-gospodarcze”²³. Kluczowym elementem podejścia terytorialnego do polityki rozwoju ma być odejście od wspierania całego kraju czy regionów w jednolity sposób na rzecz większego różnicowania interwencji w zależności od problemów i potencjałów poszczególnych obszarów. Ma się to przekładać na uściślenie delimitacji obszarów strategicznej interwencji (OSI) z punktu widzenia priorytetów polityki rozwoju, jak również na tworzenie instrumentów terytorialnych dopasowanych do ich specyficznych potrzeb rozwojowych. OSI w KSRR 2030 to obszary zagrożone trwałą marginalizacją, miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze, wschodnia Polska oraz Śląsk.

KSRR 2030 wskazuje powiązanie instrumentów i mechanizmów realizacji polityki regionalnej z polityką spójności UE. Należą do nich krajowe i regionalne programy operacyjne, programy europejskiej współpracy terytorialnej, w tym wprowadzone w latach 2014–2020 mechanizmy wdrażania w postaci ZIT i RLKS. Tak więc pomimo, że miasta wojewódzkie nie stanowią OSI w KSRR 2030, to jednak zauważa się ZIT jako ważne i pozytywne doświadczenie polityki rozwoju. W systemie realizacji KSRR 2030 „dobre praktyki mechanizmów tworzonych oddolnie będą podtrzymywane, również poprzez zwiększanie zachęt do eksperymentowania. Utrzymany zostanie dotychczasowy mieszany system implementacyjny polityki regionalnej oparty o regionalne programy operacyjne zarządzane przez samorządy województw i programy krajowe oraz programy rozwoju zarządzane przez rząd skoncentrowane na rozwoju konkurencyjności terytorium całej Polski lub wybranych województw i innych obszarów (np. obszary przygraniczne)”²⁴.

KSRR 2030 identyfikuje zasady polityki regionalnej, obejmujące:

- subsydiarność (np. strategia rozwoju ponadlokalnego),
- zintegrowane podejście terytorialne (np. pakiet działań wdrażany w ramach Programu 2020+),
- partnerstwo i współpraca (np. partnerstwa miejsko-wiejskie, projekty partnerskie realizujące usługi publiczne),

---

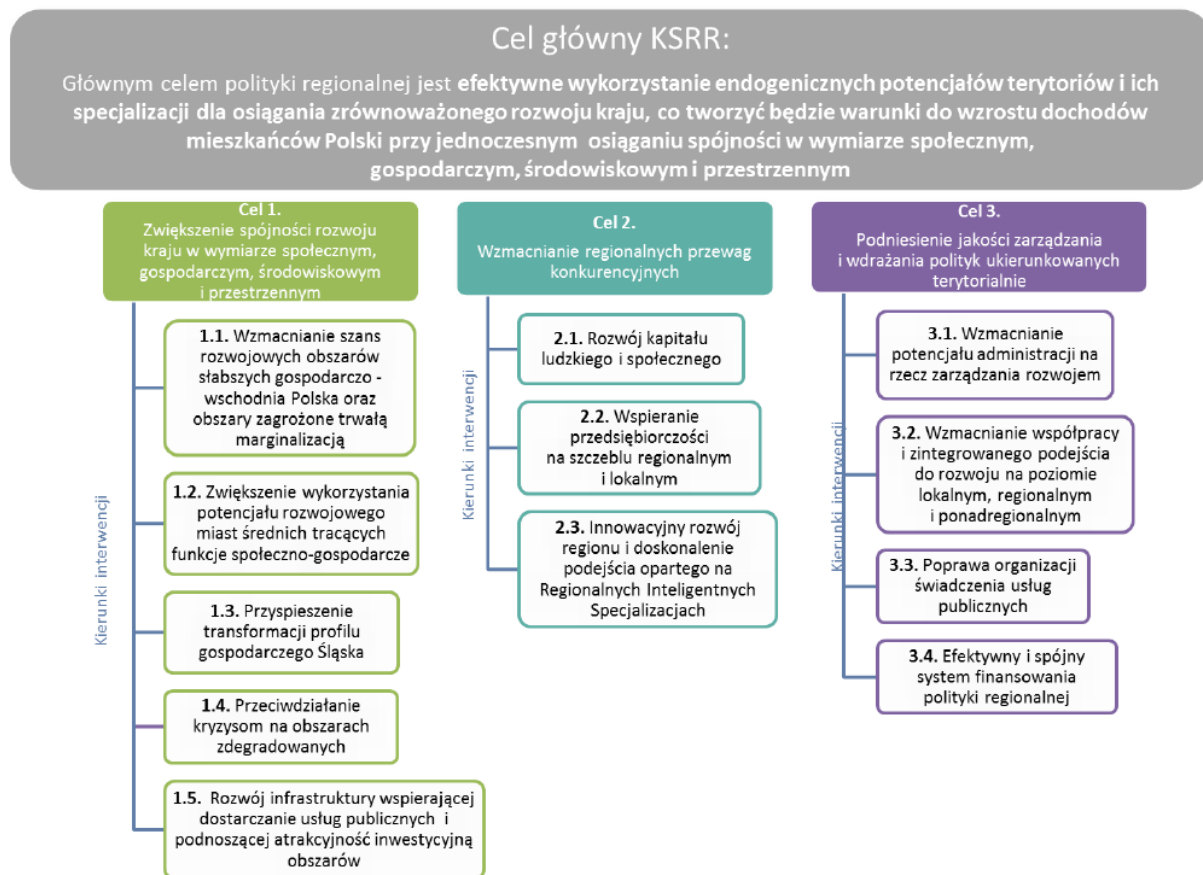
²² KSRR 2030, s. 38.

²³ Tamże.

²⁴ KSRR 2030, s. 40.

- koncentracja terytorialna i tematyczna (terytorialna – wsparcie OSI, tematyczna – wsparcie RIS),
- podejmowanie decyzji w oparciu o dowody (np. raporty, ewaluacja *ex ante*, on-going, *ex post*, oceny oddziaływania na środowisko),
- warunkowość (warunki wstępne stawiane beneficjentom wsparcia),
- zrównoważone inwestowanie poprzez minimalizację presji na środowisko i przestrzeń (np. współpraca gmin w odniesieniu do planowania przestrzeni i planów transportu publicznego).

Strukturę celów KSRR 2030 przedstawiono poniżej.

Ryc. 1. Cele KSRR 2030

Źródło: KSRR 2030, s. 48.

Należy podkreślić, że praktycznie wszystkie cele KSRR 2030 mają istotne znaczenie dla konstrukcji i wdrożenia SRWS 2030+. W opisie Celu 1. Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym zauważa się, że zróżnicowania regionalne i wewnątrzregionalne pod względem społeczno-gospodarczym są w Polsce znacznie większe w porównaniu ze standardami OECD i należy przeciwdziałać nierównościom terytorialnym i przestrzennej koncentracji problemów rozwojowych. To ważne zapisy dla województwa świętokrzyskiego. Cel 1 zakłada więc, że wsparcie otrzymają obszary o mniej korzystnych uwarunkowaniach rozwoju, uzyskując odpowiednie zasoby dla eliminowania barier rozwojowych i pobudzenia trwałego wzrostu. Wskazuje się przy tym m.in. **trzy postacie OSI polityki regionalnej, które odnoszą się do świętokrzyskiego: obszary zagrożone trwałą marginalizacją, miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze oraz wschodnią Polskę.** Cel 1 ma charakter wybitnie wyrównawczy. W ramach

celu szczegółowego 1.1. Wzmacnianie szans rozwojowych obszarów słabszych gospodarczo podkreśla się potrzebę tworzenia warunków do dalszego rozwoju konkurencyjnej gospodarki we wschodniej Polsce, m.in. poprzez podnoszenie atrakcyjności inwestycyjnej, wzmacnianie konkurencyjności regionalnych gospodarek i długofalowe pobudzenie aktywności ekonomicznej w wymiarze ponadregionalnym.

Dla treści SRWŚ 2030+ bardzo ważne są też zapisy Celu 2 KSRR 2030: Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych. Zauważa się tam, że „W układzie terytorialnym ważnym podmiotem tych sieci będą miasta o wysokim potencjale gospodarczym (w tym największe aglomeracje)”²⁵. Gromadzą one potencjał, który aktywizuje i inspiruje podejmowanie różnorodnych działań rozwojowych oraz kreuje rozwój gospodarczy regionów. W przypadku województwa świętokrzyskiego odnosi się to do Kielc. Rola stolicy województwa polega m.in. na wspieraniu rozwoju i jakości życia w całym regionie poprzez m.in. uzupełnianie oferty usług świadczonych na poziomie lokalnym lub subregionalnym. Cel 2 ma charakter aktywizacyjny, podkreślając znaczenie zwiększania stopnia innowacyjności gospodarki regionalnej i lokalnej oraz rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego.

Cel 3 KSRR 2030: Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie odnosi się do konieczności zapewnienia właściwych relacji pomiędzy podmiotami zarządzającymi rozwojem. „Współpraca samorządów wojewódzkich z samorządami dużych miast, w tym miast wojewódzkich, wykorzystywanie doświadczenia istniejących platform współpracy i budowa nowych powiązań pomiędzy JST różnej wielkości pozwoli lepiej wykorzystać potencjał rozwojowy województw”²⁶.

Wzmacnianie potencjału administracji na rzecz zarządzania rozwojem polegać ma na poprawie mechanizmów zarządzania strategicznego i potencjału analityczno-ewaluacyjnego urzędów oraz na wdrażaniu zintegrowanego podejścia przy działaniu w partnerstwie. Zintegrowane planowanie strategiczne wymaga współpracy pomiędzy samorządami w obrębie obszaru powiązanego funkcjonalnie w zakresie wspólnego planowania inwestycji, rozbudowy i modernizacji sieci transportowych, wykorzystania terenów pod zabudowę mieszkaniową, działalność gospodarczą, usługową, ochronę terenów zielonych.

Jednym z instrumentów KSRR 2030 będzie Program ponadregionalny skierowany do najsłabszych gospodarczo obszarów (**Program 2020+**). Adresatem interwencji tego programu będą terytoria uznane w KSRR jako OSI, tj. obszary zagrożone trwałą marginalizacją i średnie miasta tracące funkcje społeczno-gospodarcze (por. rozdział 2.7.2. *Obszary rozwojowe i problemowe województwa świętokrzyskiego*).

Zgodnie z zapisami KSRR 2030 regiony mogą – zgodnie ze swoją najlepszą wiedzą i potrzebami – wyznaczać swoje obszary strategicznej interwencji jako odpowiedź na problemy rozwojowe, o ile będzie to wiązało się z zapewnieniem konkretnych instrumentów wsparcia lub mechanizmów uzgodnień. Otwiera to przed samorządem województwa możliwość prowadzenia własnej polityki rozwoju w wymiarze terytorialnym.

---

²⁵ KSRR 2030, s. 64.

²⁶ KSRR, 2030, s. 77.

2.2. Sfera przyrodniczo-kulturowa

2.2.1. Przyrodnicze uwarunkowania rozwoju województwa świętokrzyskiego

Ogólna charakterystyka przyrodnicza regionu

Województwo świętokrzyskie położone jest w środkowo-wschodniej części Polski i zajmuje powierzchnię 11 711 km² (3,7 % obszaru kraju). W pobliżu południowej i wschodniej granicy województwa (dolina Wisły) przebiega granica podziału fizjograficznego na dwie wielkie jednostki (prowincje), tj. Wyżyny Polskie (większość terenu województwa) oraz Karpaty Zachodnie z Podkarpaciem Zachodnim i Północnym. Przeważająca część terytorium położona jest na terenie należącej do Wyżyn Polskich podprowincji Wyżyna Małopolska, która dzieli się na trzy makroregiony: Wyżynę Kielecką (w której skład wchodzi Góry Świętokrzyskie), Wyżynę Przedborską i Nieckę Nidziańską. Niewielki fragment na północno-wschodzie świętokrzyskiego należy do makroregionu Wyżyny Lubelskiej (podprowincja Wyżyna Lubelsko-Lwowska). Natomiast obszar wzdłuż południowo-wschodniej granicy należy do Kotliny Sandomierskiej – podprowincja Podkarpacie Północne (Solon, Borzyszkowski, 2018, s.143-170) (Ryc. 2).

Jedną z wyróżniających cech województwa świętokrzyskiego jest jego niezwykle urozmaicona budowa geologiczna. Decyduje ona zarówno o bogactwie przyrodniczo-krajobrazowym regionu, jego bogactwach naturalnych, jak i jest swoistą wizytówką świętokrzyskiego.

Centrum regionu zajmuje Wyżyna Kielecka. Zróznicowana odporność skał spowodowała powstanie charakterystycznej rzeźby rusztowej – równoległych twarzielowych, poprzedzielanych obniżeniami w skałach mniej odpornych (Ryc. 3). Najbardziej charakterystyczną jednostką są Góry Świętokrzyskie – silnie zdenudowany łańcuch górski, zbudowany przeważnie z paleozoicznych skał (w tym kwarcytów kambryjskich w najwyższym paśmie Łysogór).

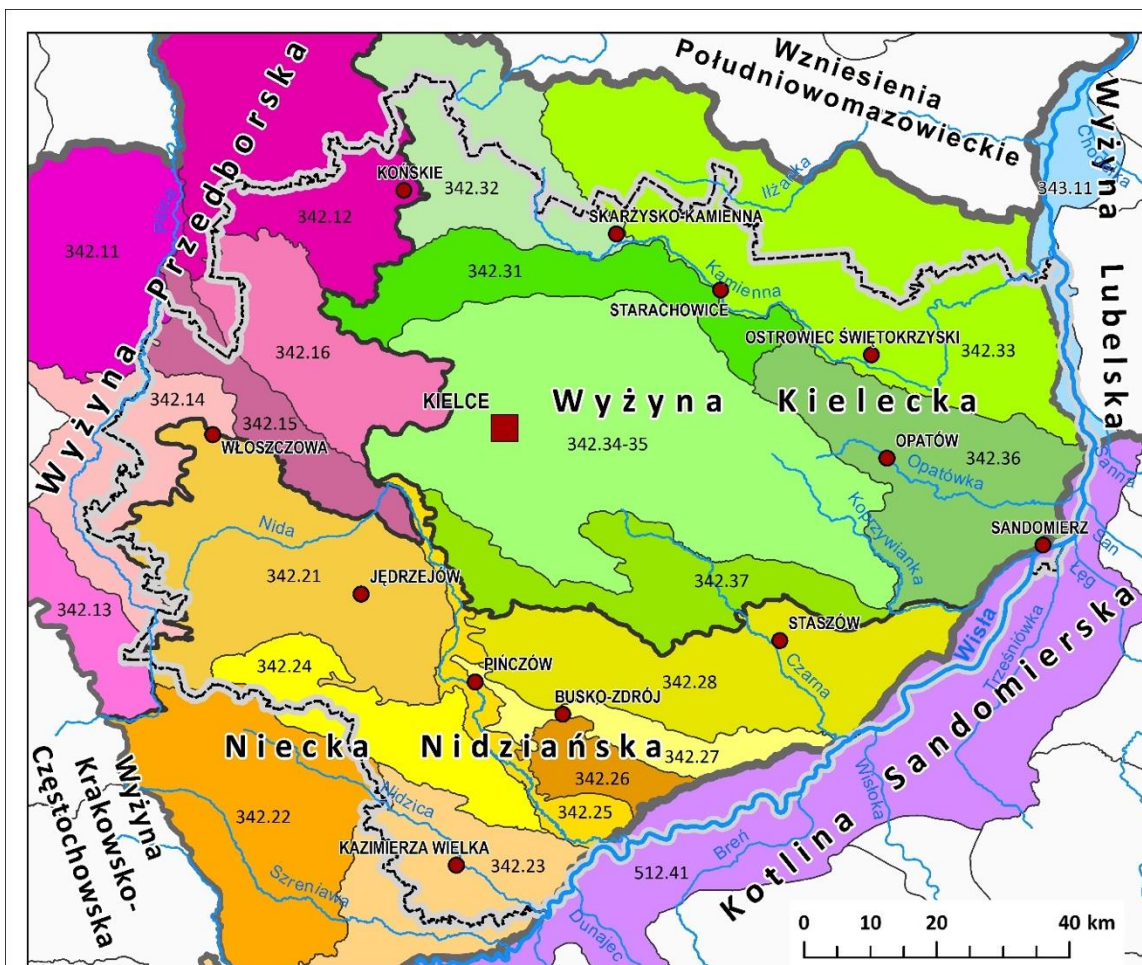
Południową część regionu zajmuje Niecka Nidziańska – rozległe nieckowate obniżenie zbudowane z osadowych skał kredowych i trzeciorzędowych, którego środkiem płynie Nida. W obrębie Niecki występują garby, płaskowyże i drugorzędne niecki.

Zachodnia część regionu położona jest na terenie Wyżyny Przedborskiej, będącej przedłużeniem monoklinalnych pasm w Niecce Nidziańskiej. Obniżenia pomiędzy nimi wypełniają piaski i gliny glacialne, ponad które wznoszą się pasma i wzgórza zbudowane ze skał jurajskich i kredowych.

Północno-wschodni fragment województwa położony jest na terenie należącego do Wyżyny Lubelskiej Małopolskiego Przełomu Wisły – charakteryzującego się stromymi zboczami, wznoszącymi się kilkadziesiąt metrów ponad zasłane marami dno doliny.

Wschodnie obrzeże Regionu, Nizina Nadwiślańska, należy do makroregionu Kotliny Sandomierskiej. Obszar ten obejmuje szeroką dolinę Wisły, wypełnioną czwartorzędowymi sadami rzecznyymi o miąższości kilkunastu metrów, pod którymi zalegają osady trzeciorzędowe (Kondracki, 2002).

Legenda

makroregion, mezoregiony

Wyżyna Kielecka

- 342.31 Płaskowyż Suchedniowski
- 342.32 Garb Gielniowski
- 342.33 Przedgórze Iłżeckie
- 342.34-35 Góry Świętokrzyskie
- 342.36 Wyżyna Sandomierska
- 342.37 Pogórze Szydłowskie

Wyżyna Przedborska

- 342.11 Wzgórza Radomszczańskie
- 342.12 Wzgórza Opczyńskie
- 342.13 Próg Lelowski
- 342.14 Niecka Włoszczowska
- 342.15 Pasma Przedborsko-Małopolskie
- 342.16 Wzgórza Łopuszańskie

Niecka Nidziańska

- 342.21 Płaskowyż Jędrzejowski
- 342.22 Wyżyna Miechowska
- 342.23 Płaskowyż Proszowicki
- 342.24 Garb Wodzisławski
- 342.25 Dolina Nidy
- 342.26 Niecka Solecka
- 342.27 Garb Pińczowski
- 342.28 Niecka Połaniecka

Wyżyna Lubelska

- 343.11 Małopolski Przełom Wisły

Kotlina Sandomierska

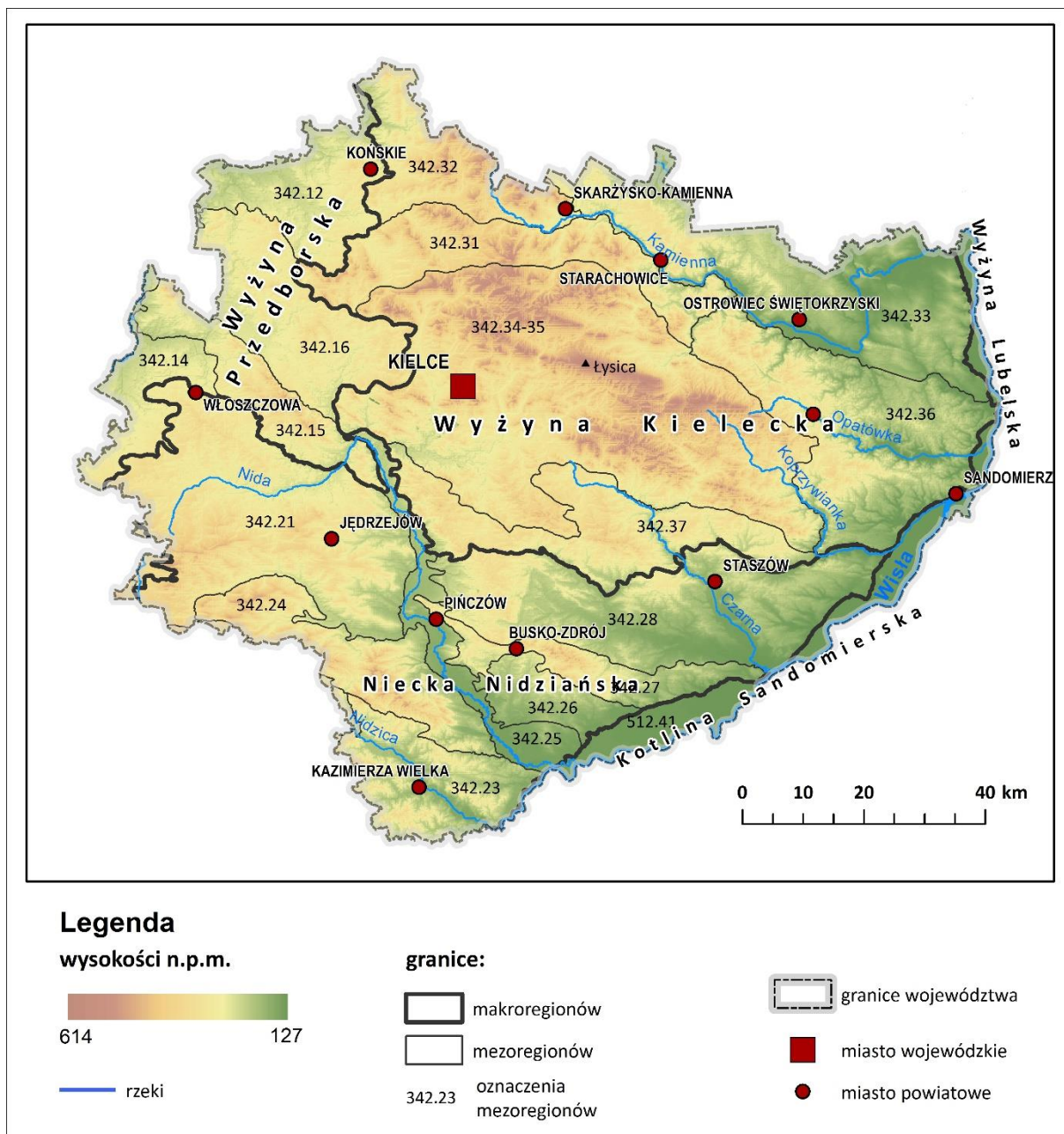
- 512.41 Nizina Nadwiślańska
- mezoregiony poza woj. świętokrzyskim

granice:

- prowincji
- podprowincji
- makroregionów
- mezoregionów
- rzeki
- granice województwa
- miasto wojewódzkie
- miasto powiatowe

Ryc. 2. Województwo świętokrzyskie na tle regionalizacji fizycznogeograficznej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Solon, Borzyszkowski, 2018.

Ryc. 3. Ukształtowanie terenu województwa świętokrzyskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych wysokościowych CODGiK (Numeryczny Model Terenu). Numery mezoregionów według legendy na Ryc. 2.

Zasoby wodne i gospodarka wodna

Zasoby wodne regionu i zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej

Długość cieków na terenie województwa świętokrzyskiego wynosi ok. 2700 km, a ich układ ma charakter promienisty – głównym obszarem źródłiskowym są Góry Świętokrzyskie. Obszar województwa obejmuje całkowite bądź częściowe zlewnie rzek: Czarnej Staszowskiej, Kamiennej, Koprzywianki, Nidy, Nidzicy, Opatówki, Pilicy i Wisły (zob. Ryc. 24. Obszary zagrożenia powodziowego w województwie świętokrzyskim).

Zasoby wód powierzchniowych w województwie, wyrażone odpływem rocznym, wynoszą około 1890 mln m³. W przeliczeniu na mieszkańca (1,4 m³) zasoby wód powierzch-

niowych województwa świętokrzyskiego są zatem niskie na tle Polski (średnio 1,6 m³) i bardzo niskie na tle Europy (4,6 m³). Najwyższą zasobnością spośród świętokrzyskich zlewni II rzędu charakteryzują się zlewnia rzeki Nidy (w profilu Wiślica – ponad 600 mln m³/rok) i Kamiennej (Czekarzewice 261,9 mln m³/rok). Najniższymi zasobami charakteryzują się zlewnie Nidzicy, Iłżanki, Koprzywnianki, Mierzawy i Opatówki²⁷.

W województwie świętokrzyskim brak jest większych jezior naturalnych, występują natomiast zbiorniki sztuczne łączące funkcje: przeciwpowodziowe, kompensacyjne, rekreacyjne, hodowlane, energetyczne oraz przeciwpożarowe. Województwo cechuje się także niskim poziomem retencji wody (ok. 108,5 mln m³, ok. 5,7% zasobów wód powierzchniowych), zarówno w odniesieniu do potrzeb, jak i standardów europejskich.

Większość województwa (65%) położona jest na terenie regionu wodnego Górnej Wisły, zarządzanego przez Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Krakowie, obejmujący: Zarząd Zlewni w Kielcach (Nadzory Wodne w Busku-Zdroju, Jędrzejowie, Kielcach, Kazimierzy Wielkiej), Zarząd Zlewni w Sandomierzu (Nadzory Wodne w Opatowie, Połańcu, Sandomierzu, Staszowie), Zarząd Zlewni w Krakowie (Nadzór Wodny w Proszowicach) oraz teren zarządzany przez Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Rzeszowie, obejmujący Zarząd Zlewni w Stalowej Woli (Nadzór Wodny w Tarnobrzegu). Zachodnia i północna część województwa (35% powierzchni) zlokalizowana jest natomiast w regionie wodnym Środkowej Wisły administrowanym przez Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Warszawie, obejmujący: Zarząd Zlewni w Radomiu (Nadzory Wodne w Ostrowcu, Skarżysku-Kamiennej, Starachowicach, Anopolu, Lipsku, Przysusze, Szydłowcu i Iłży), Zarząd Zlewni w Piotrkowie Trybunalskim (Nadzory Wodne we Włoszczowie, Piotrkowie Trybunalskim, Końskich, Białaczowie i Koniecpolu). Na terenie województwa świętokrzyskiego zlokalizowanych jest 227 jednolitych części wód powierzchniowych, będących podstawowymi jednostkami gospodarki wodnej.

Podstawowym źródłem zaopatrzenia w wodę dla potrzeb socjalno-bytowych są wody podziemne, natomiast na cele przemysłowe – wody powierzchniowe. Na obszarze województwa znajduje się częściowo lub w całości 17 Głównych Zbiorników Wód Podziemnych (GZWP)²⁸.

Zasoby eksploatacyjne wód podziemnych świętokrzyskiego należą do najmniejszych w kraju, stanowią jedynie 3% krajowych zasobów. Również w przeliczeniu na mieszkańca zasoby eksploatacyjne wód podziemnych są mniejsze niż przeciętna dla kraju (11 miejsce).

Tabela 2. Zasoby eksploatacyjne wód podziemnych

Jednostka terytorialna	Ogółem		Na mieszkańca
	(hm ³)	Polska = 100	m ³
Polska	18 021,1	100,0	469
Dolnośląskie	810,8	4,5	279
Kujawsko-pomorskie	1 619,8	9,0	778
Lubelskie	1 271,9	7,1	598
Lubuskie	828,6	4,6	815
Łódzkie	1 517,0	8,4	613
Małopolskie	663,2	3,7	196

²⁷ Program ochrony środowiska dla województwa świętokrzyskiego na lata 2015–2020 z uwzględnieniem perspektywy do roku 2025.

²⁸ Zbiorniki o numerach: 405, 406, 408, 409, 411, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 425, za: Program ochrony środowiska dla województwa świętokrzyskiego na lata 2015–2020 z uwzględnieniem perspektywy do roku 2025.

Jednostka terytorialna	Ogółem		Na mieszkańca
	(hm ³)	Polska = 100	m ³
Mazowieckie	2 292,0	12,7	426
Opolskie	517,3	2,9	522
Podkarpackie	522,2	2,9	245
Podlaskie	687,3	3,8	580
Pomorskie	1 448,0	8,0	623
Śląskie	961,7	5,3	211
Świętokrzyskie	541,5	3,0	434
Warmińsko-mazurskie	1 147,4	6,4	800
Wielkopolskie	1 690,3	9,4	484
Zachodniopomorskie	1 502,2	8,3	881

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Region cechuje się drugim najwyższym w kraju (po Mazowieckim) zużyciem wody na potrzeby gospodarki narodowej. Zużycie to wzrosło o 43% (463 tys. dam³) i w 2018 r. region odpowiadał za 16% zużycia wody. W przeliczeniu na mieszkańca zużycie wody wzrosło o 47% i było w 2018 r. najwyższe w kraju.

Tabela 3. Zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej

Jednostka terytorialna	Ogółem			Zużycie wody na 1 mieszkańca		
	2008	2018	zmiana	2008	2018	zmiana
	dam ³		%	m ³		%
Polska	10 233 645,9	9 434 564,1	-7,8	268,5	245,6	-8,5
Dolnośląskie	421 327,2	396 125,0	-6,0	146,5	136,5	-6,8
Kujawsko-pomorskie	223 097,4	241 554,3	8,3	108,0	116,1	7,5
Lubelskie	347 095,1	292 389,3	-15,8	160,4	137,8	-14,1
Lubuskie	93 961,4	80 916,1	-13,9	93,2	79,7	-14,5
Łódzkie	297 096,9	272 072,3	-8,4	116,4	110,1	-5,4
Małopolskie	524 035,0	475 191,4	-9,3	159,7	139,9	-12,4
Mazowieckie	2 646 935,6	2 460 213,4	-7,1	509,5	456,3	-10,4
Opolskie	108 718,9	132 566,0	21,9	105,1	134,2	27,7
Podkarpackie	257 832,0	225 085,9	-12,7	122,9	105,7	-14,0
Podlaskie	79 911,9	88 630,9	10,9	67,0	74,9	11,8
Pomorskie	228 126,8	200 018,3	-12,3	103,0	85,9	-16,6
Śląskie	410 410,3	372 842,6	-9,2	88,3	82,1	-7,0
Świętokrzyskie	1 060 189,9	1 523 206,9	43,7	832,4	1 224,1	47,1
Warmińsko-mazurskie	130 180,9	119 846,0	-7,9	91,3	83,7	-8,3
Wielkopolskie	1 718 197,6	1 361 394,4	-20,8	506,7	390,0	-23,0
Zachodniopomorskie	1 686 529,0	1 192 511,3	-29,3	996,6	700,2	-29,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Tak znaczące zużycie wody w niewielkim województwie jest konsekwencją działalności przemysłowej, przede wszystkim funkcjonowania elektrowni w Połańcu. W 2018 r. działalność przemysłowa odpowiadała za 93% zużycia wody w świętokrzyskim (ponad 20 p.p. więcej niż w Polsce). Udział przemysłu w ogólnym zużyciu zwiększył się o 5 p.p., co w liczbach bezwzględnych oznaczało zwiększenie poboru wody przez przemysł o 482,7 tys. dam³. Zmniejszyło się natomiast o 21,2 tys. dam³ zużycie wody przez rolnictwo i leśnictwo, co oznacza także spadek o niemal połowę udział procentowego tego sektora w ogólnym zużyciu wody w regionie.

Tabela 4. Zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej – odsetek zużycia według sektorów – województwo świętokrzyskie na tle Polski

Sektor	Rok	Polska	Świętokrzyskie
		%	
Przemysł	2008	73,3	88,2
	2018	72,2	93,1
Rolnictwo i leśnictwo	2008	11,2	7,8
	2018	10,1	4,0
Eksploatacja sieci wodociągowej	2008	15,4	4,0
	2018	17,7	2,9
Eksploatacja sieci wodociągowej – gospodarstwa domowe	2008	11,8	2,9
	2018	13,6	2,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Jakość wód powierzchniowych i podziemnych i zagrożenia dla ich jakości

Jakość wód powierzchniowych w świętokrzyskim jest niezadowalająca. Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Kielcach dokonuje oceny stanu wód powierzchniowych w podstawowych jednostkach gospodarki wodnej – jednolitych częściach wód powierzchniowych (JCWP) na podstawie wyników badań poszczególnych elementów w reprezentatywnych punktach pomiarowo-kontrolnych²⁹. Na 54 oceniane pod względem ekologicznym jednostki: dobry stan/potencjał ekologiczny wód osiągnęło 20 JCWP (37%), w 21 JCWP (39%) sklasyfikowano umiarkowany stan/potencjał ekologiczny wód, natomiast słaby stan/potencjał ekologiczny wystąpił w 13 JCWP (24%). Spośród 32 JCWP ocenianych pod względem chemicznym dobry stan chemiczny uzyskało 18 JCWP (56%), a w pozostałych 14 JCWP (44%) stan chemiczny wód sklasyfikowano jako „poniżej dobrego”. Przełożyło się to na ocenę ogólną, której dokonano dla 44 jednostek – dobry stan wód wystąpił zaledwie w 7 JCWP (16%), a w 37 (84%) zdiagnozowano zły stan wód³⁰.

W 2017 r. ocenę stanu wód wykonano dla 34 jednolitych części wód powierzchniowych (rzecznych) według zmienionych zasad. Stan wszystkich jednostek został oceniony jako zły, a najczęstszym powodem takiej klasyfikacji był stan ichtiofauny, fitobentosu oraz zanieczyszczenie benz(a)pirenem³¹.

Lepszą jakością cechowały się wody podziemne³². Klasyfikacja jakości wód podziemnych wskazuje na dobry stan chemiczny w 13 punktach pomiarowych (54% – klasa II, III), natomiast w 11 punktach (46% – klasa IV i V) wody charakteryzują się słabym stanem chemicznym³³.

Do głównych czynników, które negatywnie oddziałują na wody powierzchniowe i podziemne województwa, należą:

²⁹ W województwie świętokrzyskim w latach 2010–2015 badaniami monitoringowymi objęto 55, a oceniono 54 JCWP (28% JCWP). Oceny dokonuje się na podstawie wyników klasyfikacji stanu/potencjału ekologicznego (w tym klasyfikacji elementów: biologicznych, hydromorfologicznych, fizykochemicznych) oraz wyników klasyfikacji stanu chemicznego. O ogólnej ocenie wód decyduje gorszy ze stanów.

³⁰ *Stan środowiska w województwie świętokrzyskim. Raport 2016.* Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Kielcach.

³¹ *Wyniki klasyfikacji i oceny stanu wód powierzchniowych w województwie świętokrzyskim w r. 2017.* Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Kielcach.

³² Badania monitoringowe wód podziemnych w województwie świętokrzyskim w 2018 r. prowadzono w sieci krajowej w ramach monitoringu operacyjnego, w 24 punktach pomiarowych.

³³ *Wyniki klasyfikacji i oceny stanu wód podziemnych w województwie świętokrzyskim w roku 2018.* Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Kielcach.

- znaczące pobory wody na cele przemysłowe oraz zmiana stosunków wodnych w wyniku eksploatacji surowców i niekontrolowane przedostawanie się zanieczyszczeń z terenów górniczych do wód powierzchniowych i podziemnych;
- zanieczyszczenia punktowe – ścieki odprowadzane do wód powierzchniowych w sposób zorganizowany systemami kanalizacyjnymi z oczyszczalni ścieków komunalnych i przemysłowych;
- zanieczyszczenia obszarowe – zanieczyszczenia spływające do wód powierzchniowych wraz z wodami opadowymi z terenów rolnych i leśnych oraz z obszarów zamieszkałych, nieposiadających systemów kanalizacyjnych. Do szczególnie istotnych czynników zagrażających jakości wód w świętokrzyskim należy znaczny udział terenów nieskanalizowanych, z dużą liczbą zbiorników bezodpływowych, z których istnieje ryzyko odprowadzania do wód i do ziemi nieoczyszczonych ścieków komunalnych, zarówno w sposób niecelowy (np. niewykryta nieszczelność zbiornika), ale także celowy;
- zanieczyszczenia liniowe – zanieczyszczenia pochodzenia komunikacyjnego, wytwarzane przez środki transportu i splukiwane z powierzchni dróg oraz pochodzące z rurociągów, gazociągów, kanałów ściekowych i osadowych;
- presje wynikające ze zmian morfologicznych w korytach cieków³⁴.

Oczyszczalnie ścieków

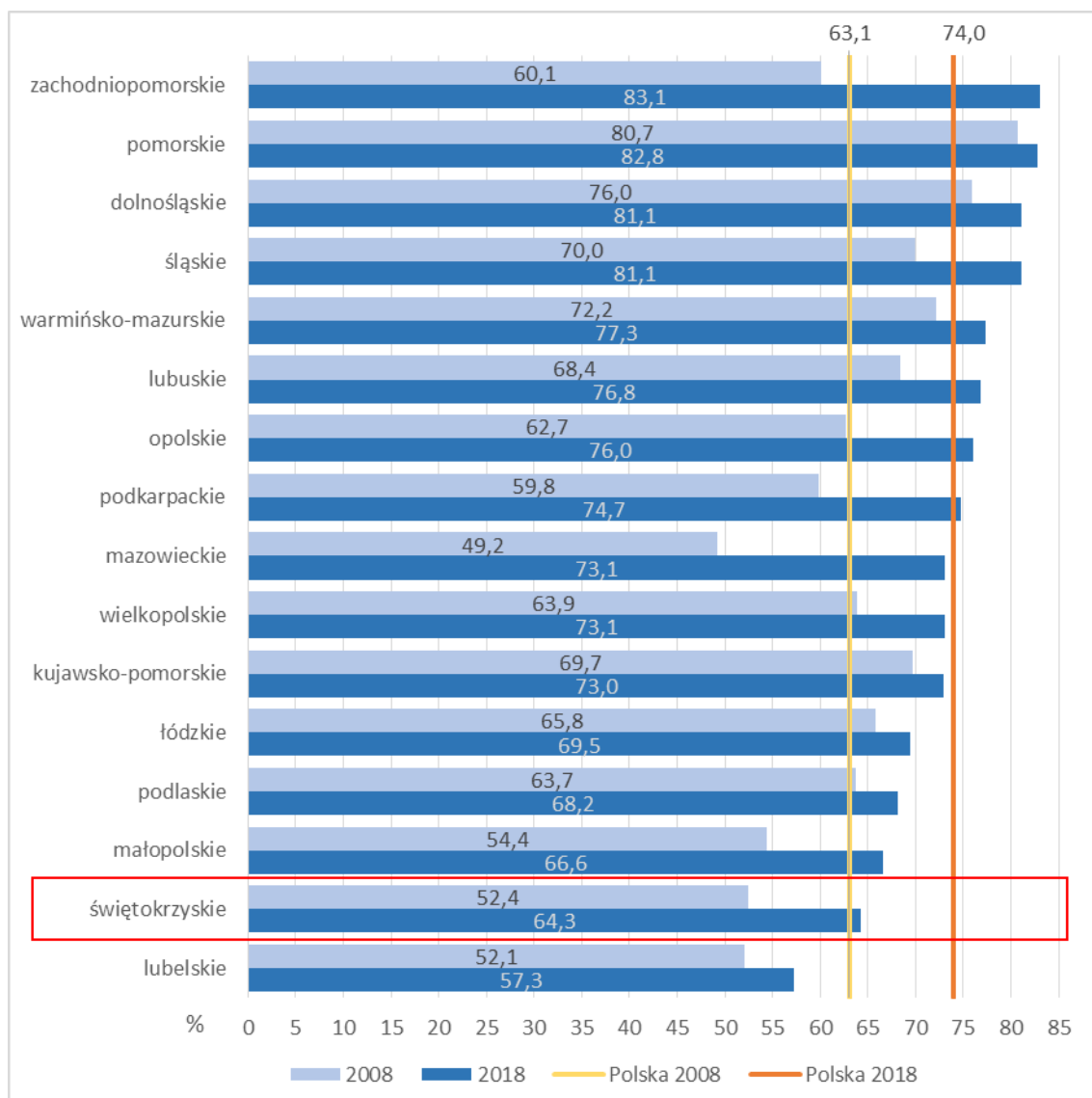
W województwie świętokrzyskim w 2018 r. funkcjonowało 111 komunalnych oczyszczalni ścieków, w tym 35 z podwyższonym oczyszczaniem biogenów. W stosunku do 2008 r. liczba oczyszczalni w regionie wzrosła o 10. Wzrosła także wielkość oczyszczalni, wyrażona w RLM³⁵. Łącznie w 2018 r. wielkość świętokrzyskich oczyszczalni wynosiła 1218,2 tys. RLM (16% więcej niż w 2008 r., w Polsce wzrost wynosił 12%). Objętość odprowadzonych do oczyszczalni ścieków wzrosła w tym okresie o 20% do 34 630 dam³. Był to znacznie wyższy wzrost niż w kraju (6%). Całość objętości odprowadzonych ścieków była oczyszczana co najmniej biologicznie, a 83% (w Polsce – 85%) – z podwyższonym usuwaniem biogenów. Był to wynik znacząco lepszy niż dekadę wcześniej, kiedy najwyższy poziom oczyszczania dotyczył jedynie 47% objętości ścieków komunalnych.

Znacznie gorzej przedstawiał się kluczowy wskaźnik, tj. odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków (wykres niżej). W 2018 r. z oczyszczalni korzystało zaledwie 64% ludności, mniejszy odsetek mieszkańców korzystał z oczyszczalni tylko w lubelskim. Województwo świętokrzyskie dzieli znaczny dystans od obecnej średniej dla kraju i zaledwie przekracza średnią krajową sprzed dekady. Problem ten dotyczy obszarów wiejskich. W miastach z oczyszczalni korzystało 95% ludności (7 miejsce w kraju) i wskaźnik ten był wyższy niż średnia krajowa dla miast (94%). Na wsi natomiast wskaźnik wynosił 39% (12 miejsce) i był niższy niż przeciętna (42%). Przyczynia się do tego przede wszystkim bardzo niski stopień skanalizowania obszarów wiejskich regionu.

³⁴ *Stan środowiska w województwie świętokrzyskim raport 2017*. Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Kielcach; Program ochrony środowiska dla województwa świętokrzyskiego na lata 2015–2020 z uwzględnieniem perspektywy do roku 2025.

³⁵ Równoważona Liczba Mieszkańców – przez jednego równoważnego mieszkańca rozumie się ładunek substancji organicznych biologicznie rozkładalnych wyrażony jako wskaźnik pięciodobowego biochemicznego zapotrzebowania na tlen w ilości 60 g tlenu na dobę.

Wykres 1. Ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków w procencie ogólnej liczby ludności

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mieszkańcy nieposiadający dostępu do kanalizacji korzystają z innych sposobów utylizacji ścieków – przydomowych oczyszczalni lub zbiorników bezodpływowych opróżnianych przez tabor asenizacyjny.

Dane dotyczące liczby ludności korzystającej z tych sposobów utylizacji pochodzą z Krajowego Programu Oczyszczania Ścieków Komunalnych (KPOŚK) i dotyczą tylko aglomeracji wodnych³⁶. W V aktualizacji KPOŚK ujęto aglomeracje o łącznej liczbie 874,7 tys. mieszkańców (70,4% ludności regionu). W aglomeracjach województwa świętokrzyskiego zidentyfikowano 713 przydomowych oczyszczalni ścieków, a odsetek korzystającej z nich ludności na tych obszarach jest znikomy. Wynika to przede wszystkim z rozbudowy na tych terenach kanalizacji. Jednak warto zauważyć, że województwo świętokrzyskie cechuje się jednym z najwyższych odsetków ludności korzystającej ze zbiorników bezodpływowych na terenach aglomeracji wodno-ściekowych.

³⁶ Aglomeracja wodna oznacza teren, na którym zaludnienie lub działalność gospodarcza są wystarczająco skoncentrowane, aby ścieki komunalne były zbierane i przekazywane do oczyszczalni ścieków komunalnych.

Tabela 5. Mieszkańcy aglomeracji wodno-ściekowych ujętych w Krajowym Programie oczyszczania ścieków komunalnych korzystający z różnych systemów utylizacji ścieków

Jednostka	Przydomowe oczyszczalnie ścieków		Mieszkańcy aglomeracji (liczba rzeczywista) korzystający z:			
	liczba	na 10 tys. os. nie korz. z kanal.	ogółem	systemu kanalizacyjnego	zbiorników bezodpływowych	przydomowych oczyszczalni ścieków
			liczba	%	%	%
Polska	34 262	152	29 157 172	92,3	6,9	0,5
Dolnośląskie	3 010	188	2 386 440	93,3	5,9	0,5
Kujawsko-pomorskie	3 104	310	1 543 459	93,5	5,3	0,8
Lubelskie	2 191	169	1 231 485	89,5	9,5	0,7
Lubuskie	1 662	429	797 069	95,1	4,1	0,7
Łódzkie	2 441	201	1 726 911	93,0	6,3	0,6
Małopolskie	2 919	93	2 505 245	87,5	11,4	0,5
Mazowieckie	1 867	76	3 877 073	93,7	6,0	0,2
Opolskie	1 091	247	748 562	94,1	5,3	0,6
Podkarpackie	807	36	1 755 680	87,1	10,0	0,2
Podlaskie	608	202	752 113	96,0	3,5	0,3
Pomorskie	1 938	166	1 967 477	94,1	5,4	0,4
Śląskie	4 078	146	3 882 894	92,8	6,7	0,4
Świętokrzyskie	713	70	874 738	88,4	11,2	0,3
Warmińsko-mazurskie	718	161	1 051 798	95,8	3,8	0,3
Wielkopolskie	4 950	219	2 631 408	91,4	7,4	0,7
Zachodniopomorskie	2 165	301	1 424 820	95,0	3,8	0,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z piątej aktualizacji Krajowego Programu oczyszczania ścieków komunalnych (V AKPOŚK)³⁷.

Dane dotyczące oczyszczalni przydomowych dla całego województwa (w tym terenów poza aglomeracjami wodnymi) dotyczą jedynie przyrostu infrastruktury brak natomiast danych o liczbie obsługiwanej ludności. W województwie świętokrzyskim w końcu 2017 r. funkcjonowało ponad 9 tys. przydomowych oczyszczalni ścieków (Tabela 6). Pod względem liczby tych instalacji województwo było na 10 miejscu w kraju, a na 5 w przeliczeniu na mieszkańca.

Od 2008 r. realizowany jest Program budowy przydomowych oczyszczalni ścieków dla Województwa Świętokrzyskiego, aktualizowany w 2013 r. oraz w 2019 r. W latach 2008–2013 wybudowano w ramach programu 3444 oczyszczalnie, a do 2017 r. – kolejne 2673³⁸, zatem łącznie w ramach programu powstało ponad 6,1 tys. oczyszczalni. Całkowita liczba przydomowych oczyszczalni ścieków do końca 2017 r. wzrosła w województwie świętokrzyskim o ponad 8,5 tys. w stosunku do 2008 r., co oznacza 13-krotny wzrost liczby tych instalacji (Tabela 6). Warto jednak zauważyć, że zgodnie z celami programu w 2013 r. planowano budowę blisko 16,7 tys. instalacji, zatem stopień realizacji programu po 2013 r. wyniósł zaledwie 16%, czego przyczyną było zaangażowanie środków większości gmin biorących udział w programie w realizację zadań w zakresie budowy zbiorczych systemów kanalizacyjnych³⁹.

Problemem pozostaje znaczna liczba zbiorników bezodpływowych w regionie. Ich liczba spadła w ciągu dekady o ok. 19%, jednak ich liczba na 1000 mieszkańców pozostaje wciąż jedną z najwyższych w Polsce. Problem ten dotyczy zarówno województwa ogółem (Tabela 6), jak i obszaru objętego aglomeracjami wodno-ściekowymi (Tabela 5). Problemem

³⁷ <http://kzgw.gov.pl/index.php/pl/materialy-informacyjne/programy/krajowy-program-oczyszczania-ściekow-komunalnych>

³⁸ Dane w oparciu o aktualizację Programu budowy przydomowych oczyszczalni ścieków dla województwa świętokrzyskiego z lat 2013 i 2019.

³⁹ Aktualizacja Programu budowy przydomowych oczyszczalni ścieków dla województwa świętokrzyskiego 2019.

jest zwłaszcza utylizacja ścieków z takich zbiorników. W 2017 r. ok. 12% mieszkańców regionu nie było objętych żadną formą zbierania i utylizacji ścieków, a tylko 46 gmin prowadziło ewidencję zbiorników bezodpływowych, z czego 42 kontrolowały częstotliwość ich opróżniania⁴⁰.

Tabela 6. Zbiorniki bezodpływowe i przydomowe oczyszczalnie ścieków

Nazwa	Zbiorniki bezodpływowe				Oczyszczalnie przydomowe			
	2008	2017	zmiana		2008	2017	zmiana	
	(szt.)	na tys. ludn.	%		(szt.)	na tys. ludn.	%	
Polska	2 439 682	2 121 060	55	-13,1	51 943	233 846	6,1	350,2
Dolnośląskie	110 400	102 476	35	-7,2	2 955	11 566	4,0	291,4
Kujawsko-pomorskie	111 291	96 053	46	-13,7	8 516	27 395	13,2	221,7
Lubelskie	181 623	173 765	82	-4,3	7 224	23 991	11,3	232,1
Lubuskie	56 309	48 622	48	-13,7	1 224	5 708	5,6	366,3
Łódzkie	190 629	162 902	66	-14,5	4 537	22 521	9,1	396,4
Małopolskie	306 075	277 307	82	-9,4	3 674	18 330	5,4	398,9
Mazowieckie	395 291	368 476	68	-6,8	4 943	29 888	5,6	504,7
Opolskie	77 492	51 768	52	-33,2	869	4 688	4,7	439,5
Podkarpackie	159 927	111 618	52	-30,2	515	3 159	1,5	513,4
Podlaskie	78 390	76 262	64	-2,7	3 524	14 913	12,6	323,2
Pomorskie	80 036	68 992	30	-13,8	1 820	6 992	3,0	284,2
Śląskie	271 451	210 029	46	-22,6	4 585	16 518	3,6	260,3
Świętokrzyskie	107 875	87 385	70	-19,0	697	9 227	7,4	1 223,8
Warmińsko-mazurskie	53 088	49 465	34	-6,8	845	6 831	4,8	708,4
Wielkopolskie	219 222	193 542	55	-11,7	4 699	24 873	7,1	429,3
Zachodniopomorskie	40 583	42 398	25	4,5	1 316	7 246	4,2	450,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Zanieczyszczenie i ochrona powietrza atmosferycznego

Województwo świętokrzyskie podzielone jest na dwie strefy ochrony powietrza. Strefę miasto Kielce stanowi obszar w granicach administracyjnych miasta Kielce. Strefę świętokrzyską stanowi obszar województwa świętokrzyskiego w jego granicach administracyjnych, z wyłączeniem miasta Kielce. W 2018 r. wystąpiły przekroczenia norm jakości powietrza (pod kątem ochrony zdrowia ludzi) w obu strefach. Przekroczenia norm dotyczyły:

- pyłu zawieszonego PM10 (24-godzinny poziom dopuszczalny),
- benzo(a)pirenu (poziom docelowy),
- pyłu zawieszonego PM2,5 (poziom dopuszczalny – faza II),
- ozonu (cel długoterminowy).

Jako bezpośrednie przyczyny przekroczenia poziomu zanieczyszczeń pyłami PM10, pyłu PM2,5 i B(a)P można wskazać⁴¹:

- stosowanie paliw o wysokiej zawartości popiołu i siarki wraz ze spalaniem śmieci w kotłach o niskiej sprawności cieplnej,
- wysoki udział indywidualnego ogrzewania na paliwa stałe w ogólnym bilansie energetycznym, eksploatacja instalacji energetycznych o małej mocy,

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ *Roczna ocena jakości powietrza w województwie świętokrzyskim. Raport wojewódzki za rok 2018*. Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska w Kielcach.

- oddziaływanie emisji związanej z ruchem pojazdów na drogach.

Do pośrednich przyczyn wpływających na emisję zanieczyszczeń do powietrza i przekroczenia norm należą natomiast niski poziom życia ludności i niski poziom wiedzy ekologicznej (powodujące np. stosowanie niskiej jakości paliw do ogrzewania, w tym spalanie śmieci w paleniskach indywidualnych) oraz niedostateczny poziom wydatków budżetowych na realizację programów ochrony powietrza i ograniczenie emisji zanieczyszczeń.

Przyczyną występowania podwyższonych stężeń ozonu (zanieczyszczenie wtórne) jest obecność w powietrzu jego prekursorów (tlenków azotu, tlenku węgla i niemetanowych lotnych związków organicznych), pochodzących głównie z emisji komunikacyjnej, w połączeniu z określonymi warunkami meteorologicznymi (duże usłonecznienie, wysokie temperatury powietrza). Zanieczyszczenia te mogą także pochodzić spoza obszaru województwa⁴².

Gospodarka odpadami

Ustawa o odpadach z dnia 14 grudnia 2012 r. (Dz.U. z 2019 r. poz. 701 ze zm.), obowiązująca od 23 stycznia 2013 r., definiuje odpady komunalne jako odpady powstające w gospodarstwach domowych, z wyłączeniem pojazdów wycofanych z eksploatacji, a także odpady niezawierające odpadów niebezpiecznych pochodzące od innych wytwórców odpadów, które ze względu na swój charakter lub skład są podobne do odpadów powstających w gospodarstwach domowych.

W województwie świętokrzyskim w 2018 r. wytworzono 250 tys. ton odpadów (2% masy odpadów w kraju). Około 77% stanowiły odpady zebrane z gospodarstw domowych – był to jeden z niższych wskaźników w kraju (przeciętnie – 84%). Wzrost poziomu życia i konsumpcji powoduje, że podobnie jak w całym kraju sukcesywnie rośnie masa wytwarzanych odpadów komunalnych – w 2008 r. masa wyprodukowanych w świętokrzyskim odpadów wynosiła 206,7 tys. ton, wzrosła zatem o 21%, nieco mniej niż średnia w kraju (24%).

Masa odpadów zebranych na mieszkańca wzrosła o ok. 24% (Tabela 7); pod tym względem województwo świętokrzyskie jest nadal na ostatnim miejscu w Polsce. Jest to zjawisko korzystne z punktu widzenia środowiska, choć wynika głównie z względnie niższego poziomu życia na tle województw wytwarzających większe ilości odpadów. Nieco niższy niż średnia w kraju był natomiast poziom selektywnej zbiórki odpadów (8 miejsce w kraju).

Tabela 7. Odpady zebrane na mieszkańca i selektywna zbiórka odpadów

Jednostka terytorialna	Masa odpadów na 1 mieszkańca (kg)		Odsetek odpadów zebranych selektywnie (%)	
	2008	2018	2008	2018
Polska	263	325	6,8	28,9
Dolnośląskie	323	394	6,6	24,3
Kujawsko-pomorskie	248	320	5,2	28,6
Lubelskie	172	222	4,9	32,6
Lubuskie	307	361	5,7	23,3
Łódzkie	246	320	7,4	30,6
Małopolskie	224	316	8,9	32,5
Mazowieckie	323	335	7,2	26,4
Opolskie	242	327	4,7	32,9
Podkarpackie	173	234	8,5	27,4
Podlaskie	207	253	4,5	26,9

⁴² Tamże.

Jednostka terytorialna	Masa odpadów na 1 mieszkańca (kg)		Odsetek odpadów zebranych selektywnie (%)	
	2008	2018	2008	2018
Pomorskie	307	354	5,2	28,9
Śląskie	292	367	7,1	39,1
Świętokrzyskie	162	201	4,8	27,9
Warmińsko-mazurskie	240	309	5,1	19,5
Wielkopolskie	262	350	8,9	25,9
Zachodniopomorskie	315	377	6,2	23,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W województwie świętokrzyskim w 2018 r. znajdowało się 10 czynnych składowisk odpadów o powierzchni 41,3 ha. Znajdowały się one w gminach: Busko-Zdrój, Sędziszów, Chmielnik, Strawczyn, Końskie, Baćkowice, Kunów, Staszów (dwa), Włoszczowa.

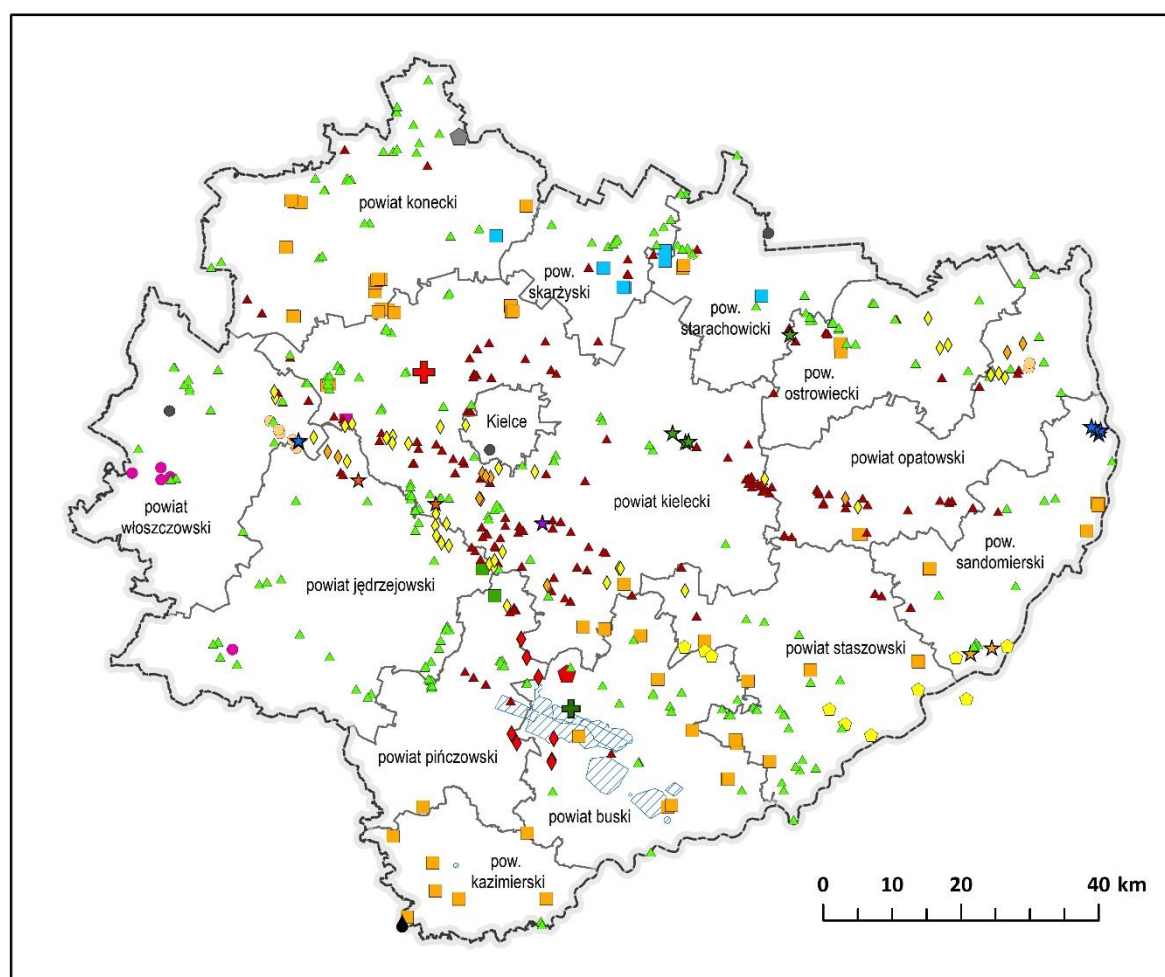
Łącznie w świętokrzyskim funkcjonowało 21 Regionalnych Instalacji do Przetwarzania Odpadów Komunalnych (RIPOK). Na koniec 2017 r. było to: 6 regionalnych instalacji do mechaniczno-biologicznego przetwarzania zmieszanych odpadów komunalnych, 7 regionalnych instalacji do przetwarzania selektywnie zebranych odpadów zielonych i innych bioodpadów oraz 8 regionalnych instalacji do składowania odpadów powstających w procesie mechaniczno-biologicznego przetwarzania zmieszanych odpadów komunalnych oraz pozostałości z sortowania odpadów), w tym 18 w ramach Regionalnych Zakładów Zagospodarowania Odpadów⁴³.

Pomimo objęcia wszystkich mieszkańców zbiórką odpadów problemem są wciąż dzikie wysypiska. Według danych GUS w końcu 2017 r. było ich w świętokrzyskim 43, o łącznej powierzchni 20,7 ha. Natomiast w ciągu 2017 r. zlikwidowano 296 wysypisk i zebrano z nich 947 t odpadów. Liczba dzikich wysypisk spadła w porównaniu z 2008 r. (373 zlikwidowane wysypiska, 196 istniejących w końcu roku, 1361 ton odpadów zebranych w trakcie likwidacji), niemniej w ostatnich latach utrzymuje się na podobnym poziomie.

⁴³ *Raport o stanie województwa świętokrzyskiego za 2018 rok*, Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego 2019.

Zasoby surowcowe

Zróznicowana budowa geologiczna powoduje, że województwo świętokrzyskie jest obszarem zasobnym w surowce mineralne. Rozmieszczenie udokumentowanych złóż kopalin przedstawiono na Ryc. 4.

Legenda

◇ wapień i margle przem. cementowego	■ surowce ilaste ceramiki budowlanej	⊕ torfy
◊ wapień i margle przem. wapienniczego	■ surowce ilaste do prod. cementu	☆ kalcyt
♦ gipsy i anhydryty	■ surowce bentonitowe	★ krzemienie
▲ kamienie drogowe i budowlane	■ gliny ceramiczne kamionkowe	★ kwarcyty
▲ kruszywa naturalne	■ surowce dla prac inżynierskich	★ surowce szklarskie
● piaski formierskie	■ surowce do prod. farb mineralnych	★ ziemia krzemionkowa
● piaski kwarcowe do prod. betonów komórkowych	● ropa naftowa	▨ wody lecznicze
● piaski kwarcowe do prod. cegły wap.-piaskowej	● siarka	▭ granice województwa
	⊕ baryty	▭ granice powiatów

Ryc. 4. Udokumentowane złoża kopalin w województwie świętokrzyskim (stan na 9.09.2019)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przestrzennych Systemu Gospodarki i Ochrony Bogactw Mineralnych Polski – MIDAS.

Województwo świętokrzyskie jest jednym z najważniejszych w kraju regionów wydobycia surowców skalnych (Tabela 8). Najważniejszymi z gospodarczego punktu widzenia grupami surowców są wapień i margle dla przemysłu cementowego i przemysłu wapienni-

czego, których wydobycie w 2018 r. stanowiło odpowiednio 30 i 70% krajowej produkcji. Skały dla przemysłu cementowego eksploatowane były w 4 złożach w powiatach opatowskim (50% wydobycia w regionie), jędrzejowskim (24%), kieleckim (22%) i włoszczowskim (4%). Natomiast wapienie i margle dla przemysłu wapienniczego były wydobywane w 10 złożach w powiatach kieleckim (77% wydobycia), włoszczowskim (17%), jędrzejowskim (6%) i opatowskim (0,5%).

Zlokalizowane wzdłuż północnego obrzeżenia Zapadliska Przedkarpackiego, przede wszystkim w dolinie Nidy miocenijskie złoża gipsów i anhydrytów zawierają ponad 71% zasobów przemysłowych tej kopaliny w Polsce, a wydobycie w świętokrzyskim (w 2018 r. eksploatowano 2 złoża w powiecie pińczowskim) – to ponad 85% krajowej produkcji tych surowców.

Województwo posiada także znaczne zasoby kamieni budowlanych i drogowych (łamanych i blocznych). W regionie występują udokumentowane zasoby bilansowe dwóch grup tych surowców: skał osadowych węglanowych (wapieni i dolomitów – ponad 72% wydobycia krajowego) oraz skał osadowych niewęglanowych (piaskowce i piaskowce kwarcytowe). W 2018 r. kamienie budowlane i drogowe wydobywane były w 38 złożach, w powiatach kieleckim (66% wydobycia w regionie), opatowskim (15%), staszowskim (13%), skarżyskim (3%), jędrzejowskim (2%), włoszczowskim (0,5%) i ostrowieckim (0,3%).

Ponadto w województwie świętokrzyskim występują złoża kalcytu i krzemieni (100% zasobów bilansowych w kraju) oraz kwarcytów ogniotrwałych, które nie są obecnie eksploatowane.

W regionie wydobywane są także surowce ilaste. Gliny ceramiczne kamionkowe wydobywano w 2018 r. w jednym złożu w powiecie skarżyskim. Natomiast wydobycie surowców ilastych do produkcji ceramiki budowlanej prowadzono w 11 złożach w powiatach staszowskim (64% wydobycia regionu), koneckim (29%) i kieleckim (7%). Nie są natomiast wydobywane pozostałe surowce ilaste – dla przemysłu cementowego i bentonitowe.

Piaski i żwiry (kruszywa naturalne) wydobywane były z 51 złóż we wszystkich powiatach regionu (poza miastem Kielce). Największy odsetek wydobycia przypadął na powiat kielecki (61%). Większe wydobycie prowadzono także w powiatach koneckim (10%), jędrzejowskim (6%), starachowickim i staszowskim (po 4%) oraz włoszczowskim (3%). Udział pozostałych powiatów w wydobyciu nie przekraczał 2,5%.

Świętokrzyskie jest także producentem piasków kwarcowych: do produkcji betonów komórkowych oraz do produkcji cegły wapienno-piaskowej. Pierwszy typ surowca wydobywano w jednym złożu w powiecie włoszczowskim, natomiast drugi w dwu miejscach – w powiatach włoszczowskim (67% wydobycia) i jędrzejowskim. Ponadto w regionie występują nieeksploatowane złoża piasków formierskich i surowców szklarskich.

Tabela 8. Surowce skalne województwa świętokrzyskiego – zasoby i wydobycie⁴⁴

Rodzaj surowca	Zasoby (2018)					Wydobycie				
	liczba złóż	bilansowe		przemysłowe		2013		2018		zmiana
	szt.	tys. ton	% krajowych	tys. ton	% krajowych	tys. ton	% kraju	tys. ton	% kraju	%
Surowce skalne zwięzłe										
wapienie i margle dla przemysłu cementowego	13	2 221 338	17,5	379 171	18,8	6 667	29,9	8 521	30,2	27,8
wapienie i margle dla przemysłu wapienniczego	42	3 293 684	60,4	635 414	52,2	11 328	67,4	13 246	70,5	16,9
gipsy i anhydryty	8	173 250	67,9	48 142	71,1	925	84,2	891	85,5	-3,7
kamienie łamane i bloczne – ogółem, w tym:	139	2 526 120	22,1	458 449	12,6	19 260	33,0	26 586	32,7	38,0
kamienie łamane i bloczne – osadowe węglanowe	105	2 274 672	65,2	412 870	55,3	17 484	74,9	24 610	72,7	40,8
kamienie łamane i bloczne – osadowe niewęglanowe	34	251 448	12,6	45 579	13,0	1 776	26,4	1 976	22,3	11,3
kalcyt	3	232,8	100	0	-	-	-	-	-	-
krzemienie	2	27,7	100	0	-	-	-	-	-	-
kwarcyty ogniotrwałe	4	4 438	67,3	0	-	-	-	-	-	-
Surowce skalne ilaste										
gliny ceramiczne kamionkowe	7	51 260,9	64,9	1 030,5	23,4	11,0	5,4	21,4	8,0	94,8
surowce ilaste ceramiki budowlanej	62	254 957*	12,5	19 929*	14,6	195*	12,8	372*	18,2	90,8
surowce ilaste dla przemysłu cementowego	2	8 773	3,1	0	0	0	0	0	0	-
surowce bentonitowe	2	417,3	14,5	0	0	0	0	0	0	-
Surowce skalne okruczowe										
piaski i żwiry (kruszywa naturalne)	208	645 082	3,3	43 640	1,1	1 921	1,1	2 032	1,0	5,8
piaski kwarcowe do produkcji betonów komórkowych	4	4 030,9*	2,9	665,2*	4,6	16,1*	4,8	43,6*	9,6	170,7
piaski kwarcowe do produkcji cegły wapienno-piaskowej	6	4 844,8*	1,8	170,6*	0,8	21,5**	4,1	29,7*	5,3	38,2
piaski formierskie	3	8 353,4	2,8	0	0	0	0	0	0	-
surowce szklarskie	2	6 872	1,1	0	0	0	0	0	0	-

*tys. m³

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Państwowego Instytutu Geologicznego – Państwowego Instytutu Badawczego, <http://geoportal.pgi.gov.pl/surowce>.

Na terenie województwa świętokrzyskiego występują także surowce chemiczne i energetyczne. Złoża siarki rodzimej występują w północnej części zapadliska przedkarpackiego, na pograniczu świętokrzyskiego (powiat staszowski i buski) i podkarpackiego. W ostatnich latach nastąpił znaczący spadek produkcji siarki rodzimej na świecie, związany z odzyskiwaniem siarki z zasiarzonych złóż gazu ziemnego i ropy naftowej. Jediną eksploata-

⁴⁴ W przypadku udziału w krajowych zasobach przemysłowych (procent zasobów krajowych) oraz udziału w krajowym wydobyciu (procent wydobycia kraju) wartość 0 oznacza, że na terenie kraju (poza województwem świętokrzyskim) odpowiednio istniały zasoby przemysłowe danego surowca lub prowadzono jego wydobycie, natomiast znak „-” oznacza, że na terenie kraju nie istniały dane zasoby przemysłowe lub nie prowadzono wydobycia.

owaną kopalnią siarki w Polsce (i jedyną dużą kopalnią siarki rodzimej na świecie) jest złożo „Osiek” w okolicach Staszowa.

W regionie nie prowadzi się wydobycia innych udokumentowanych surowców chemicznych: barytu, surowców dla produkcji farb mineralnych (jedyne w Polsce udokumentowane złoża ochry, iłów i iłowców ochrowych) i ziemi krzemionkowej. Wydobywana jest natomiast ropa naftowa – ze złoża Pławowice w powiecie kazimierskim, na granicy z województwem małopolskim.

Tabela 9. Surowce chemiczne i energetyczne województwa świętokrzyskiego – zasoby i wydobycie⁴⁴

Rodzaj surowca	Zasoby (2018)					Wydobycie				
	liczba złóż	bilansowe		przemysłowe		2013		2018		zmiana
		szt.	tys. ton	% krajowych	tys. ton	% krajowych	tys. ton	% kraju	tys. ton	% kraju
Surowce chemiczne										
siarka rodzima	7	75 349,3	15,0	17 149,7	74,9	526,3	95,6	617,4	100,0	17,3
baryt	1	110	1,9	0	-	0	-	0	-	-
surowce do produkcji farb mineralnych	1	578,1	100	0	-	0	-	0	-	-
ziemia krzemionkowa	3	1 256	56,5	0	-	0	-	0	-	-
Surowce energetyczne										
ropy naftowe	1	73,7	0,3	8,4	0,1	5,0	0,5	4,4	0,5	-12,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Państwowego Instytutu Geologicznego – Państwowego Instytutu Badawczego, <http://geoportal.pgi.gov.pl/surowce>.

Na terenie województwa występują też jedne z największych w kraju złóż tzw. materiałów do prac inżynierskich. Wydobycie w ostatnich latach znacząco wzrosło i odbywa się w złożach w powiecie buskim (58% wydobycia), kieleckim (26%) i sandomierskim (2 złoża, łącznie 16% wydobycia). Udokumentowano także jedno złożo torfów rolniczych (pow. kielecki) oraz jedno złożo torfów leczniczych (borowin) w powiecie buskim. Na złożach tych nie prowadzi się eksploatacji.

Tabela 10. Inne surowce województwa świętokrzyskiego – zasoby i wydobycie⁴⁴

Rodzaj surowca	Zasoby (2018)					wydobycie				
	liczba złóż	bilansowe		przemysłowe		2013		2018		zmiana
		tys. m ³	% krajowych	tys. m ³	% krajowych	tys. m ³	% kraju	tys. m ³	% kraju	%
materiały do prac inżynierskich	5	3 412	30,1	3 156	61,9	6,0	5,1	76	23,0	1 166,7
torfy dla celów rolniczych	1	104	0,1	81,0	0,3	0	0	0	0	-
torfy lecznicze – borowiny	1	82,8	0,8	0	0	0	b.d.	0	0	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Państwowego Instytutu Geologicznego – Państwowego Instytutu Badawczego, <http://geoportal.pgi.gov.pl/surowce>.

Istotnym gospodarczo zasobem województwa są wody lecznicze występujące w 8 udokumentowanych złożach w powiecie buskim oraz w jednym w powiecie kazimierskim. Koncesją na wydobycie objęte jest 7 złóż w powiecie buskim (Busko II, Busko-Północ, Dobrowoda, Las Winiarski, Solec-Zdrój, Wełnin) oraz złożo Cudzynowice w powiecie kazimierskim.

Tabela 11. Wody lecznicze w województwie świętokrzyskim – zasoby i wydobycie

Rodzaj surowca	Zasoby (2018)			Wydobycie		
	liczba	dyspozycyjne	eksploatacyjne	pobór 2013	pobór 2018	zmiana

Rodzaj surowca	Zasoby (2018)					Wydobycie				
	złóż	m ³ /h	% krajowych	m ³ /h	% krajowych	m ³ /rok	% kraju	m ³ /rok	% kraju	%
solanki, wody lecznicze i termalne	9	21,6	0,1	135,8	2,2	101 378,2	1,0	137 451,4*	1,0	35,6

*Pobór ze złoża Busko II zweryfikowany w oparciu od dane Departamentu Rozwoju Obszarów Wiejskich i Środowiska UMWS

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Państwowego Instytutu Geologicznego – Państwowego Instytutu Badawczego, <http://geoportel.pgi.gov.pl/surowce>.

Eksploatacja złóż zasobów mineralnych (odbywająca się metodą odkrywkową) przyczynia się także do degradacji i zagrożenia stanu środowiska przyrodniczego. Zagrożenia te są związane z przekształceniami rzeźby terenu, a następnie kosztami rekultywacji terenów zdegradowanych, zmianami w krajobrazie kulturowym (obniżanie estetyki), zmniejszaniem bioróżnorodności, powstaniem lejów depresyjnych (wody podziemne) i możliwymi zanieczyszczeniami wód powierzchniowych wodami kopalnianymi, nadmiernym pyleniem związanym z eksploatacją złóż, transportem i przerobem materiału, uciążliwościami związanymi z hałasem. Szczególnie istotnym zagadnieniem jest rekultywacja terenów zdegradowanych przez wydobywanie, przede wszystkim tych związanych z wydobywaniem siarki.

Adaptacja regionu do zmian klimatu

Do głównych skutków zmian klimatu należy nasilenie ekstremalnych zjawisk pogodowych, wzrost liczby zjawisk ekstremalnych, takich jak fale upałów, nawałnice, susze, wiatry huraganowe i trąby powietrzne.

Jednym z zagrożeń występujących na terenie świętokrzyskiego są powodzie. W związku z tym prowadzono działania adaptacyjne obejmujące przede wszystkim zadania związane z ochroną przeciwpowodziową. Polegały one głównie na budowie, przebudowie i modernizacji urządzeń i obiektów służących zabezpieczeniu regionu przed powodzią i realizowane były m.in. w ramach Programu ochrony przed powodzią w dorzeczu górnej Wisły.

Innym problemem występującym w regionie są niedobory wody, związane z suszami, potęgowane niską zasobnością w wodę. Świętokrzyskie należy do terenów o umiarkowanym stopniu zagrożenia zjawiskiem suszy rolniczej (większość województwa to obszary niezagrożone, zagrożenie występuje w północno-wschodniej i południowo-zachodniej części regionu). Większość obszaru regionu należy do umiarkowanej klasy zagrożenia suszą hydrologiczną. Większe obszary o dużym zagrożeniu tym rodzajem suszy położone są w południowej i południowo-wschodniej oraz w północno-zachodniej części województwa⁴⁵.

W województwie znajduje się 276 zinwentaryzowanych zbiorników wodnych o łącznej powierzchni 1696 ha⁴⁶, w tym 6 dużych zbiorników retencyjnych (z uzupełniającą funkcją rekreacyjną): Borków w gm. Daleszyce (na Czarnej Nidzie), Cedzyna gm. Górno, Maleniec gm. Ruda Maleniecka, Rejów gm. Skarżysko Kamienna, Starachowice gm. Starachowice, Szymanowice gm. Klimontów o pojemności ok. 5 040,7 tys. m³. Ponadto funkcję retencyjną pełnią stawy ziemne o szacunkowej pojemności retencji⁴⁷ 34 690 tys. m³. Ważną funkcję retencyjną spełniają także obszary leśne i podmokłe oraz doliny rzeczne (retencja dolinowa).

⁴⁵ Projekt planu przeciwdziałania skutkom suszy na obszarach dorzeczy (wersja z 12.08.2019), PGW Wody Polskie, <http://stopsuszy.pl/projekt-planu-przeciwdzialania-skutkom-suszy/>.

⁴⁶ Dane za: Komputerowa Mapa Podziału Hydrograficznego Polski w skali 1:50 000, PGW Wody Polskie.

⁴⁷ Projekt planu przeciwdziałania skutkom suszy na obszarach dorzeczy (wersja z 12.08.2019), PGW Wody Polskie, <http://stopsuszy.pl/projekt-planu-przeciwdzialania-skutkom-suszy/>.

W województwie świętokrzyskim od 2007 r. realizowany był Program małej retencji dla województwa świętokrzyskiego. W programie tym ujęto do budowy i odbudowy 174 zbiorników małej retencji o łącznej pojemności 73 mln m³. W województwie świętokrzyskim od 2007 r. realizowany był Program małej retencji dla województwa świętokrzyskiego, który został w 2018 r. uchylony⁴⁸. W Ministerstwie Gospodarki Wodnej i Żeglugi Śródlądowej pod koniec 2018 r. rozpoczęły się natomiast prace mające na celu opracowanie Programu Rozwoju Retencji na lata 2021–2027 z perspektywą do roku 2030 (PRR). Realizacja programu, opracowanego przez MG MiŻŚ we współpracy z Państwowym Gospodarstwem Wodnym Wody Polskie, planowana jest na lata 2020–2027, a jego celem jest dwukrotne zwiększenie współczynnika retencji wody w Polsce do 2027 r., z obecnych 6,5 do 15%. Główny cel programu został podzielony na trzy priorytety. Pierwszym jest wskazanie i realizacja działań z zakresu budowy zintegrowanego systemu naturalnej i sztucznej retencji wodnej. Kolejnym priorytetem jest stworzenie warunków do zrównoważonego wykorzystania zasobów wodnych. Niemniej istotne jest wzmocnienie świadomości społecznej w zakresie potrzeby retencionowania i oszczędzania wody. Działania wskazane w Programie uwzględniać będą wszystkie rodzaje retencji wód powierzchniowych wyróżniane ze względu na skalę – dużą, małą i mikroretencję oraz rodzaj retencji – naturalną i sztuczną.

Ponadto rekomendowanymi kierunkami działań adaptacyjnych dla województwa są⁴⁹:

- ochrona przeciwpowodziowa obszarów położonych na terenach zalewowych;
- dostosowanie rolnictwa do zmieniających się warunków klimatycznych, z ukierunkowaniem na utrzymanie i odtwarzanie elementów krajobrazu rolniczego o znaczeniu ochronnym i kulturowym;
- zachowanie różnorodności biologicznej siedlisk półnaturalnych i zasobów genetycznych;
- powiększanie obszarów leśnych, szczególnie na obszarach lessowych, jako istotnego czynnika zapobiegania erozji gleb oraz rozwój funkcji ochronnych i turystycznych lasów;
- rekultywacja terenów zdegradowanych, w tym terenów posiarzkowych; dotyczy to zwłaszcza zakończenia rekultywacji wyrobiska Piaseczno Kopalni Machów S.A. w likwidacji⁵⁰.

2.2.2. Leśnictwo i przyrodnicze obszary chronione

Lasy

Powierzchnia lasów w województwie świętokrzyskim wynosi 332,3 tys. ha. Lesistość województwa jest przeciętna na tle kraju, wynosi 28,4%, a zatem nieco mniej niż średnia krajowa, natomiast od 2002 r. nieznacznie wzrosła (Wykres 2). Pod względem własnościowym przeważają lasy publiczne (236,2 tys. ha), które stanowią 71% powierzchni lasów w regionie. W większości to lasy w zarządzie Lasów Państwowych (234,9 ha, 68% lasów w świętokrzyskim). Świętokrzyski Park Narodowy zarządza 2,1% powierzchni leśnej (7,1 tys. ha), a w zasobie Własności Rolnej Skarbu Państwa pozostaje 0,65 tys. ha (0,2% powierzchni). Lasy

---

⁴⁸ Uchwała Nr XL/592/18 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 29 stycznia 2018 r.

⁴⁹ <http://klimada.mos.gov.pl>

⁵⁰ W 2018 r. Najwyższa Izba Kontroli negatywnie oceniła rekultywację i zagospodarowanie byłego wyrobiska, zalecając zweryfikowanie, we współpracy z właściwymi organami, przyjętych celów rekultywacji wyrobiska Piaseczno oraz opracowanie optymalnego programu rekultywacji tych terenów wraz z zapewnieniem odpowiedniego finansowania.

gminne stanowią zaledwie 0,3% powierzchni leśnej (1,1 tys. ha)⁵¹. W ramach Lasów Państwowych grunty leśne administrowane są przez trzy regionalne dyrekcje lasów państwowych, tj. RDLP w Radomiu (17 nadleśnictw), RDLP w Katowicach i RDLP w Łodzi (po jednym nadleśnictwie).

Największą lesistością cechują się gminy w północno-zachodniej i północnej części regionu oraz na południowy wschód od Kielc. Najniższy udział lasów występuje natomiast w południowej części powiatu kazimierskiego, środkowej części powiatu opatowskiego i sandomierskiego, a także w powiecie buskim i południowej części jędrzejowskiego (Ryc. 5).

Największe kompleksy leśne położone są w dwu pasach: na północnym zachodzie i północy oraz w centralnej części regionu, między Kielcami i Staszowem. W tych rejonach zachowały się duże kompleksy leśne, będące pozostałościami dawnych puszczy: Świętokrzyskiej, Łżeckiej, Pilickiej oraz Lasów Włoszczowskich i Staszowskich (Ryc. 6).

W województwie przeważają lasy iglaste – w strukturze drzewostanu dominuje sosna (63%), następnie jodła (9,1%). W przypadku drzew liściastych w drzewostanie najczęściej spotykane są dęby (6,9%), buki (5,6%) i brzozy (5,4%)⁵². Lasy pełnią funkcje produkcyjne i nieprodukcyjne. W 2018 r. z lasów pozyskano 1,4 mln m³ drewna (3,1% produkcji kraju), o 45% więcej niż dekadę wcześniej. Wśród nieprodukcyjnych funkcji lasów należy wymienić przede wszystkim funkcje ekologiczne: związane z retencją wody, poprawą jakości powietrza (lasy w tym stanowią barierę dla zanieczyszczeń). Są również jednym z głównych centrów bioróżnorodności. Lasy pełnią istotne funkcje społeczne, jako miejsce rekreacji, wypoczynku i uprawiania turystyki. Stanowią także źródło zarobkowania, związanego z leśnictwem czy turystyką i rekreacją, a także pozyskiwaniem produktów leśnych (owoce, grzyby).

Program Ochrony Środowiska województwa świętokrzyskiego do głównych zagrożeń i problemów związanych z gospodarką leśną i stanem lasów zalicza:

- duże zagrożenie lasów przez ekstremalne zjawiska pogodowe, szkodniki owadzie i pożary, niską świadomość prywatnych właścicieli lasów o metodach przeciwdziałania ww. zagrożeniom;
- brak uproszczonych planów urządzania lasu dla wszystkich lasów prywatnych (ok. 30%);
- stale rosnące zagrożenie w lasach wszystkich form własności od uszkodzeń powodowanych przez jeleniowate i bobry;
- niewielkie zainteresowanie ze strony rolników przystępowaniem do programów zalesieniowych;
- zwiększającą się penetrację terenów leśnych przez ludzi (głównie w celach turystycznych) bardzo często połączoną ze szkodnictwem leśnym (np. nielegalne uprawianie sportów motorowych);
- izolację kompleksów leśnych poprzez presję zabudowy.

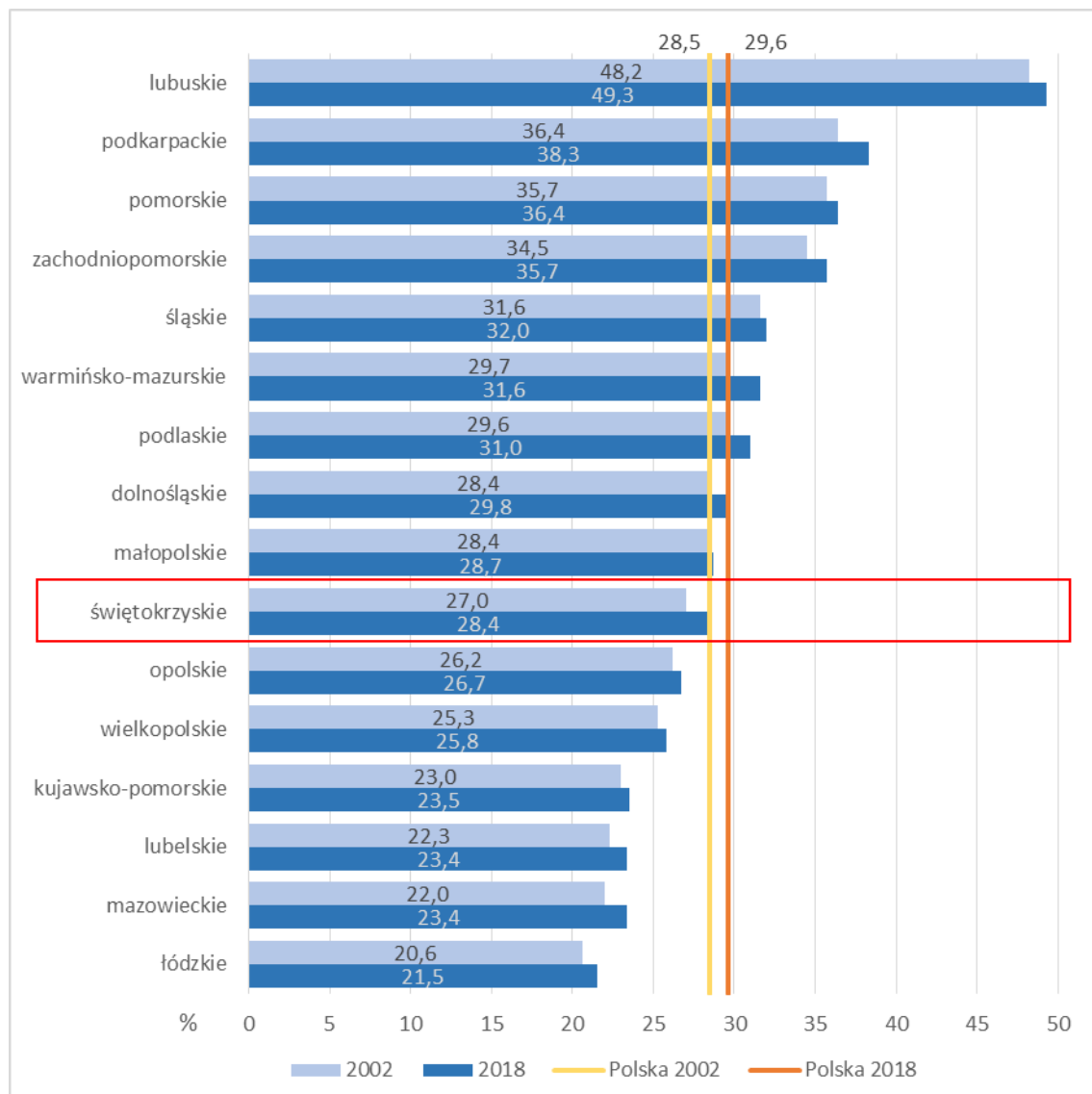
---

⁵¹ Wszystkie dane dla 2018 r., BDL GUS.

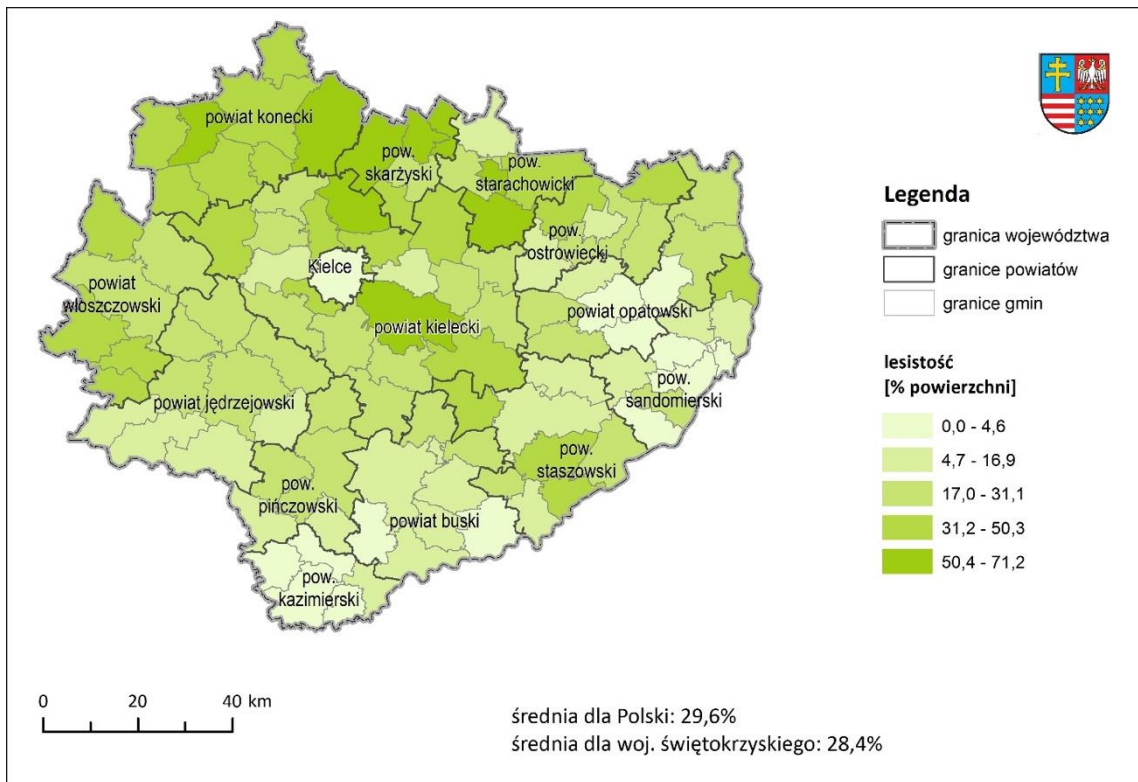
⁵² Program ochrony środowiska dla województwa świętokrzyskiego na lata 2015–2020 z uwzględnieniem perspektywy do roku 2025.

Wykres 2. Lesistość województw (procent powierzchni)

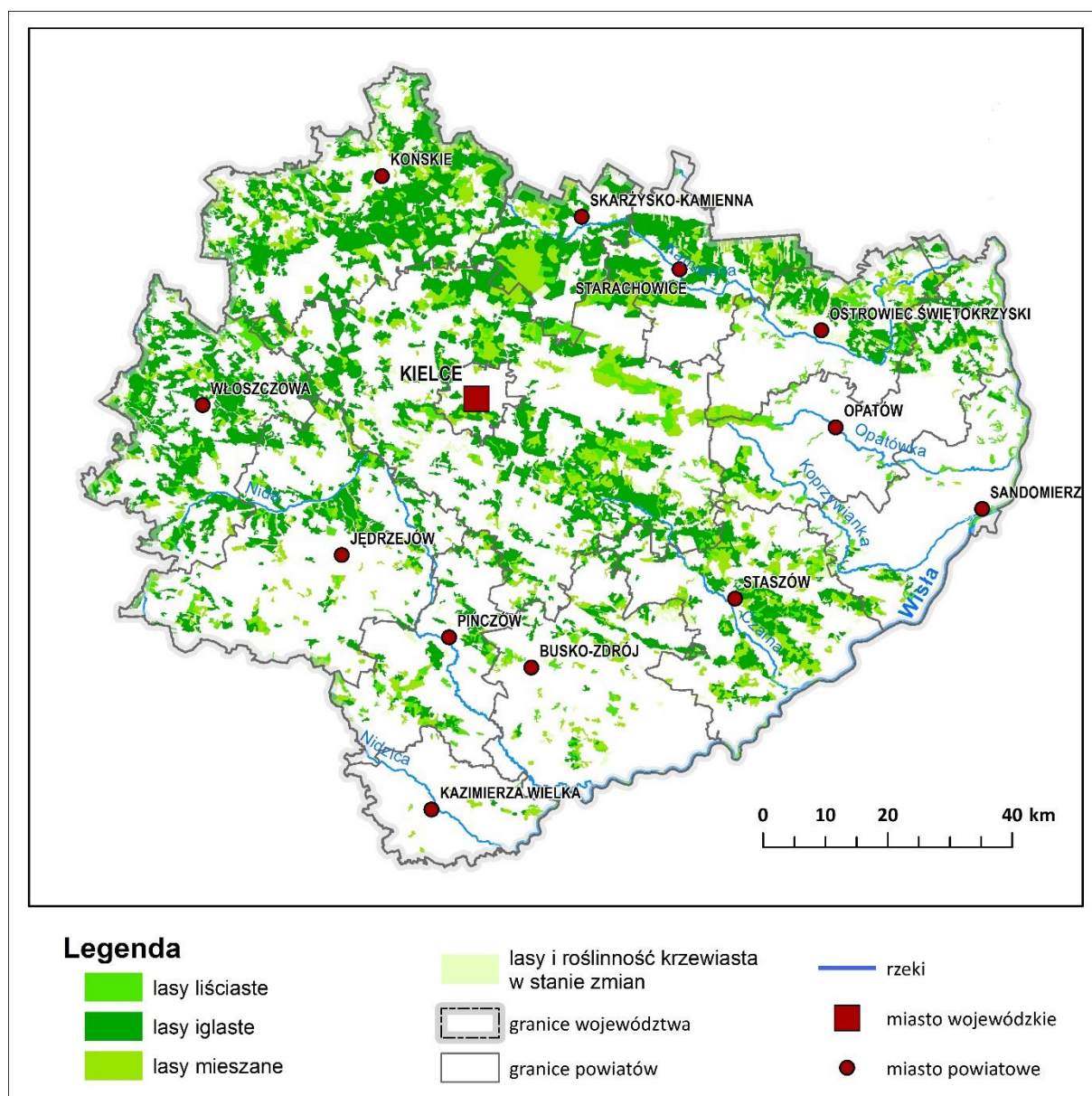

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Ryc. 5. Lesistość w województwie świętokrzyskim w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

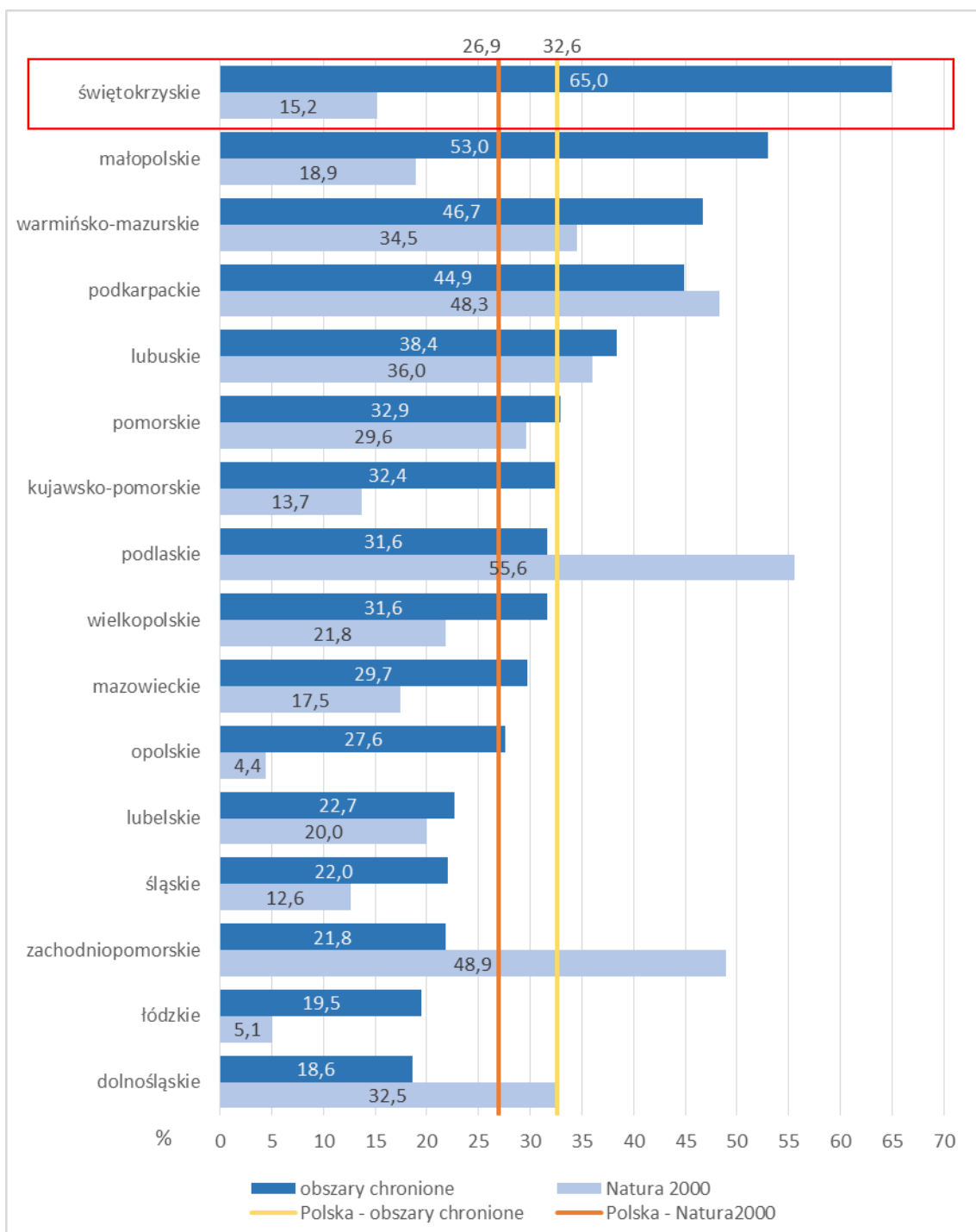
Ryc. 6. Rozmieszczenie lasów w województwie świętokrzyskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CORINE Land Cover 2018.

Obszary chronione

Obszary chronione zajmują ponad 760 ha, tj. 65% obszaru województwa świętokrzyskiego – jest to zdecydowanie najwyższy odsetek spośród polskich regionów. Przyrodnicze obszary chronione stanowią niezaprzeczalny kapitał rozwoju świętokrzyskiego, m.in. jako jeden z czynników z rozwoju turystyki. Tak duża powierzchnia terenów chronionych powoduje jednak, że znaczna część regionu objęta jest ograniczeniami, jeśli chodzi o swobodne gospodarowanie. Szczególnie jest pod tym względem położenie Kielc, które są otoczone przez park narodowy i parki krajobrazowe. Na swoim terenie posiadają kilka rezerwatów przyrody nieożywionej, obszary Natury 2000, park krajobrazowy, obszar chronionego krajobrazu, stanowiska dokumentacyjne, użytek ekologiczny i zespół przyrodniczo-krajobrazowy. Wyzwaniem w tym wypadku, wobec nasilających się procesów suburbanizacji w obszarze kieleckim, jest zachowanie wartości krajobrazowych i przyrodniczych tego obszaru.

Wykres 3. Udział obszarów chronionych w powierzchni regionów – krajowe formy ochrony oraz Natura 2000

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Na terenie województwa znajduje się park narodowy, 9 parków krajobrazowych, ponad 70 rezerwatów przyrody oraz inne formy ochrony (zob. tabelę poniżej).

Tabela 12. Obszary chronione w województwie świętokrzyskim (2018 r.)

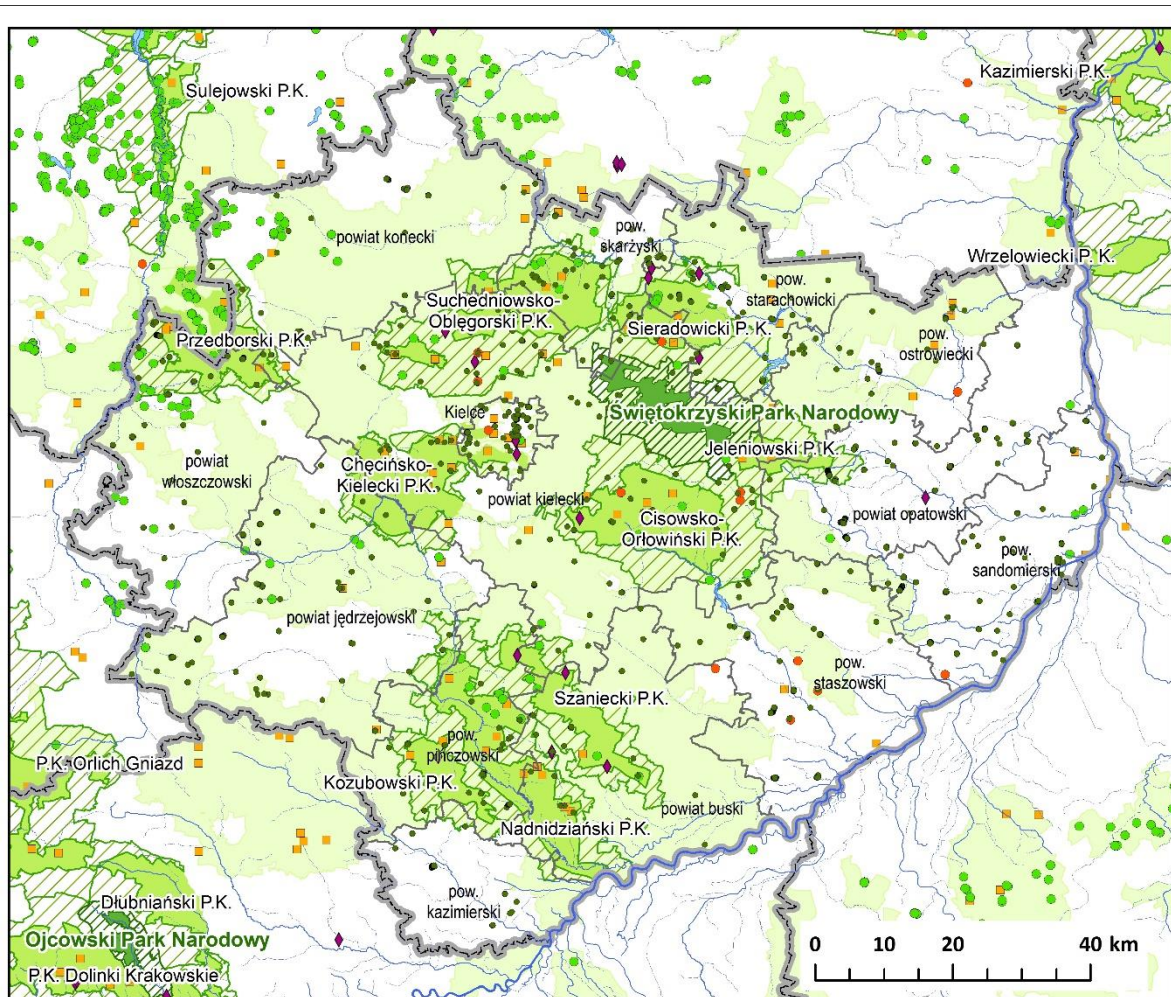
Wyszczególnienie	Liczba	Powierzchnia	
		ha	Polska = 100
Krajowe formy ochrony przyrody			
Ogółem	966	761 473	7,5
Parki narodowe	1	7 626	2,4
Rezerваты przyrody	72	3 794	2,2
Parki krajobrazowe	9	133 737	5,1
Obszary chronionego krajobrazu	24	625 472	7,7
Użytki ekologiczne	116	770	1,4
Stanowiska dokumentacyjne	15	29	3,0
Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe	13	108	0,1
Pomniki przyrody	712	-	-
Obszary Natura 2000			
Ogółem obszary zatwierdzone	6	178 045	2,1
Obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO)	2	21 981	0,4
Specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO)	4	156 064	4,5
Obszar mający znaczenie dla Wspólnoty	34	b.d.	b.d.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS oraz Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska.

Rozmieszczenie obszarów chronionych (z wyjątkiem obszarów Natura 2000) zostało przedstawione na mapie (Ryc. 7). Najważniejszym obszarem chronionym jest Świętokrzyski Park Narodowy, obejmujący Łysogóry, wschodnią część Pasma Klonowskiego oraz część Pasma Pokrzywiańskiego. Park zajmuje ponad 7,6 tys. ha, natomiast powierzchnia otuliny wynosi 20,8 tys. ha. Otulina obejmuje głównie grunty nieleśne (rolnicze), z przeważającą większą zabudową jednorodziną oraz fragmenty lasów należących do Skarbu Państwa i prywatnych. Ponadto na Wyżynie Kieleckiej położonych jest pięć parków krajobrazowych.

Drugim rejonem o znaczących walorach przyrodniczych, chronionych w trzech parkach krajobrazowych i kilku rezerwach, jest południowa część województwa – Niecka Nidziańska. Osiem parków krajobrazowych tworzy Zespół Świętokrzyskich i Nadnidziańskich Parków Krajobrazowych. Ochroną w formie Przedborskiego Parku Krajobrazowego (wchodzącego w skład Nadpilicznych Parków Krajobrazowych, oddziału terenowego Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Łódzkiego) objęto także zachodnią część Wyżyny Przedborskiej, na granicy z województwem łódzkim.

Legenda

	park narodowy		pomnik przyrody
	park krajobrazowy		użytek ekologiczny
	otulina parku narodowego		stanowisko dokumentacyjne
	otulina parku krajobrazowego		zbiorniki wodne
	obszar chronionego krajobrazu		rzeki
	rezerwat		granice województw
	zespół przyrodniczo-krajobrazowy		granice powiatów

Ryc. 7. Formy ochrony przyrody w województwie świętokrzyskim (poza obszarami Natura 2000)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przestrzennych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska (<https://www.gdos.gov.pl>).

Sieć Natura 2000

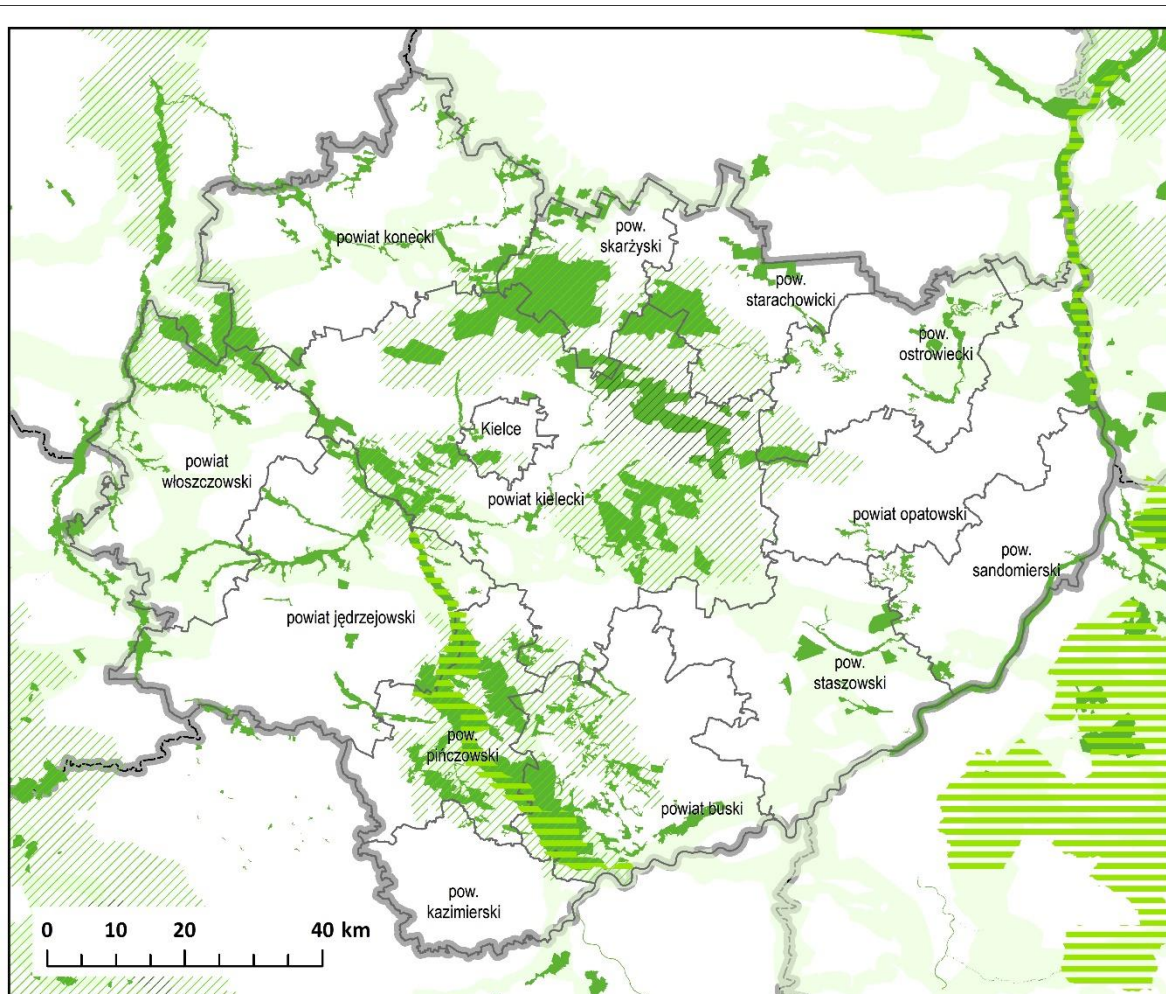
Głównym celem funkcjonowania Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 jest zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, które uważa się za cenne i zagrożone w skali całej Europy, a poprzez to ochrona bioróżnorodności państw europejskich. Podstawą funkcjonowania programu są dwie unijne dyrektywy, tzw. dyrektywa ptasia⁵³, określająca kryteria wyznaczania ostoi dla zagrożonych gatunków ptaków, oraz dyrektywa siedliskowa⁵⁴, ustalająca zasady ochrony pozostałych gatunków zwierząt, a także roślin i siedlisk przyrodniczych oraz procedury ochrony obszarów priorytetowych. Obszary Natura 2000 wyznaczone w oparciu o pierwszą dyrektywę – obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO) – określa się potocznie jako „ptasie”, natomiast drugi rodzaj obszarów – obszary mające znaczenie dla Wspólnoty (OZW) / specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO)⁵⁵ – jako „siedliskowe”. Na terenie województwa świętokrzyskiego wyznaczono 2 obszary „ptasie”, 4 „siedliskowe” SOO i 34 „siedliskowe” obszary mające znaczenie dla Wspólnoty. W odróżnieniu od krajowych form ochrony obszary „naturowe” zajmują w świętokrzyskim niewielką powierzchnię – zaledwie 15% powierzchni obszaru (Ryc. 8).

---

⁵³ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa – wcześniej dyrektywa Rady 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa, Dz. Urz. UE z 2010 r. L 20, s. 7, ze zm.

⁵⁴ Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory, Dz. Urz. L 206, s. 7, ze zm.

⁵⁵ Państwo członkowskie opracowuje i przedstawia Komisji Europejskiej listę leżących na jego terytorium obszarów najcenniejszych przyrodniczo, spełniających kryteria zawarte w dyrektywie siedliskowej. Komisja Europejska ocenia, a następnie zatwierdza w drodze decyzji obszary jako „obszary mające znaczenie dla Wspólnoty – OZW” (Site of Community Importance – SCI). Od tego momentu uzyskują one status obszarów Natura 2000. Kraje członkowskie w ciągu sześciu lat od decyzji Komisji zobowiązane są do wyznaczenia tych ostoi jako specjalnych obszarów ochrony.

Legenda

Obszary Natura 2000

 Obszary Specjalnej Ochrony Ptaków

 Specjalne Obszary Ochrony

 korytarze ekologiczne łączące obszary Natura2000 (projektowane)

 park narodowy wraz z otuliną

 park krajobrazowy wraz z otuliną

 zbiorniki wodne

 rzeki

 granice województw

 granice powiatów

Ryc. 8. Obszary Natura 2000 oraz korytarze ekologiczne

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przestrzennych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska (<https://www.gdos.gov.pl>).

Węzły i korytarze ekologiczne

Koncepcja sieci ekologicznej zakłada stworzenie wielkoprzestrzennego systemu obszarów węzłowych, najcenniejszych z przyrodniczego punktu widzenia, wzajemnie ze sobą powiązanych korytarzami ekologicznymi. Obszarami węzłowymi w świętokrzyskim są:

- węzły ekologiczne o znaczeniu międzynarodowym, tj. obszar świętokrzyski (najcenniejsza część Gór Świętokrzyskich), obszar buski, obejmujący najcenniejsze fragmenty Niecki Nidziańskiej, oraz obszar środkowej Wisły (dolina Wisły od Sandomierza w dół rzeki);
- węzły ekologiczne o randze krajowej: obszar przedborski (najwartościowsze fragmenty Wyżyny Przedborskiej), obszar cisowsko-orłowiński (pd.-wsch. część Gór Świętokrzyskich), obszar nidziański (dolina Nidy) oraz obszar miechowski z wschodnim obrzeżem Wyżyny Miechowskiej.

Celem funkcjonowania sieci (korytarzy) jest zapewnienie spójności przestrzeni przyrodniczej, w tym umożliwienie migracji gatunków, zwłaszcza dużych ssaków. W odróżnieniu od krajowych i europejskich obszarów chronionych korytarze nie są usankcjonowaną prawnie formą ochrony przyrody. KPZK 2030 wymienia korytarze ekologiczne sieci ECONET oraz korytarze łączące elementy sieci Natura 2000⁵⁶. W województwie świętokrzyskim korytarzem ECONET o znaczeniu międzynarodowym jest dolina Wisły, a korytarzami o znaczeniu krajowym – doliny jej pozostałych większych rzek (Pilicy, Nidy, Białej Nidy, Czarnej Koneckiej). Korytarze łączące sieć Natura 2000 zostały przedstawione na mapie zamieszczonej wyżej (Ryc. 8).

2.2.3. Dziedzictwo kulturowe oraz dostępność do usług kulturalnych

Najważniejsze zabytki województwa świętokrzyskiego

Do najważniejszych obiektów dziedzictwa materialnego województwa świętokrzyskiego należy wpisany w 2019 r. na listę światowego dziedzictwa UNESCO „Krzemionkowski region prehistorycznego górnictwa krzemienia pasiastego”, stanowiący wyjątkowy w skali światowej prehistoryczny krajobraz przemysłowy złożony z poszybowych obniżeń terenu, wzniesień powstałych z odpadów kopalnianych, pozostałości warsztatów obróbki krzemienia, osad robotniczych i szlaków komunikacyjnych. Obiekt ten może stać się wizytówką województwa, łączącą bogactwo geologiczne z wartościami kulturowymi.

Do najistotniejszych obiektów zabytkowych regionu zaliczają się obiekty wpisane przez prezydenta RP na listę pomników historii⁵⁷:

- Kielce – dawny Pałac Biskupów Krakowskich i Katedra,
- Oblęgorek – pałacyk Henryka Sienkiewicza wraz z zabytkowym parkiem i aleją lipową,
- Rytwiany – pokamedulski zespół klasztorny Pustelnia Złotego Lasu,
- Sandomierz – historyczny zespół architektoniczno-krajobrazowy,
- Święty Krzyż – pobenedyktynski zespół klasztorny oraz przedchrześcijańskie obwałowania kamienne na Łysej Górze,

⁵⁶ *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, s. 115.

⁵⁷ <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/pomniki-historii/obiekty-wpisane-na-liste-pomnikow-historii/>

- Ujazd – ruiny zamku Krzyżtopór,
- Wiślica – zespół kolegiaty pod wezwaniem Narodzenia Najświętszej Maryi Panny wraz z relikiami kościoła pod wezwaniem św. Mikołaja oraz grodzisko,
- Zespół Opactwa Cystersów w Wąchocku.

Ponadto trwa procedura mająca na celu uznanie za pomnik historii dwu kolejnych zespołów, tj.:

- w Kielcach – zespołu klasztorowego z kościołem pod wezwaniem św. Karola Boromeusza na Karczówce,
- w Opatowie – kolegiaty św. Marcina.

Do ważnych zabytków według Narodowego Instytutu Dziedzictwa należą także obiekty zlokalizowane na Szlaku Architektury Drewnianej. Jest to drogowy szlak turystyczny o długości ok. 210 km, połączony z podobnymi szlakami w województwie śląskim, małopolskim i podkarpackim. Do najważniejszych zabytków spotykanych na szlaku zaliczyć można kościoły drewniane w: Zborówku (II poł. XV w.), Mnichowie (XVIII w.), Busku-Zdroju (XVII w.), Chotelku Zielonym (XVI w.), Glinianach (XVI w.), Kossowie (XVII w.), Krzelowie (I poł. XVII w.), Radkowicach (XVII w.), Niekrasowie (XVII w.), Strzegomiu (XVI/XVII w.), należa do nich także zabytkowa chałupa świętokrzyska w Kakoninie z XIX w. i kapliczka na Górze Witosławskiej (XVIII w.). Najważniejszym obiektem na szlaku jest Muzeum Wsi Kieleckiej – Park Etnograficzny w Tokarni, obejmujący również małomiasteczkową Zagrodę Czernikiewiczów w Bodzentynie (XVIII–XIX w.) i Dworek Laszczyków w Kielcach (XVIII w.).

Dziedzictwo materialne regionu uzupełniają układy urbanistyczne miast lokacyjnych, a do szczególnie interesujących należą: Bodzentyn (XIV w.), Busko-Zdrój (XIII w.), Chęciny (XIV w.), Kielce (XVIII w.), Opatów (XIII w.), Nowy Korczyn (XIII w.), Pińczów (XV w.), Sandomierz (XIII w.), Secemin (XIV w.), Stopnica (XIV w.), Szydłów (XIV w.), Wiślica (XIV w.) i Raków (XVI w.).

Zabytki sakralne obejmują zespoły klasztorne: cystersów w Jędrzejowie, Koprzywnicy, Wąchocku (XIII w.) bernardynek w Świętej Katarzynie (XV w.), oblatów na Świętym Krzyżu (XII–XVIII w.) i pobernardyński na Karczówce w Kielcach (XVII w.), reformatów w Pińczowie (XVII w.); katedry: w Kielcach (XII w.) i Sandomierzu (XIV w.); kolegiaty w: Wiślicy (XII–XIV w.), Klimontowie (XVII w.), Kurzelowie (XIV w.), Opatowie (XII w.); kościoły romańskie z XI–XIII w. (Goźlice, Imielno, Kije, Mokrsko, Samborzec, Sandomierz, Sulisławice, Tarczek, Trójca), gotyckie z XIV–XVI w. (Bejsce, Beszowa, Bodzentyn, Chotel Czerwony, Chroberz, Chybice, Końskie, Krzcięcice, Skotniki, Staszów, Szaniec, Szydłów, Zagość (kościół gotycki z elementami romańskimi), renesansowe i barokowe z XVII–XVIII w. (Bieliny, Góry Wysokie, Lisów Młodzawy, Pińczów, Piotrkowice, Raków, Rytwiany, Starochęciny, Szewna, Tarłów), klasycystyczne (Kielce, kościół ewangelicki z 1835 r., Krzyżanowice 1786 r.); zbory ariańskie (Cieszkowy, Kolosy, Ludynia, Łapczyzna Wola, Pęczelicace, Pętkowice, Ublinek, Węchadłów); synagogi (Chęciny, Szydłów, Chmielnik, Pińczów).

Na terenie województwa świętokrzyskiego zachowały się także liczne zabytki:

- architektury rezydencjonalno-obronnej: zamki, z których część przekształcono w pozabawione (lub niemal pozabawione) cech obronnych rezydencje (Sandomierz XIV w.), Kurozwęki (XIV–XVIII w.), Bolmin (XVI/XVII w.), Sobków (fortalicja z XVI–XVIII w.),

- ruiny zamków: Bodzentyn (XIV w.), Chęciny (XIV–XV w.), Maleszowa (XVII w.), Mokrsko Górne (XIV–XVI w.), Szydłów (XIV–XVII w.),
- gródki stożkowate – pozostałości po obiektach rezydencjonalno-obronnych z XIV–XV w., należących do rycerstwa, m.in. w Dębnie k. Bodzentyna, Miłkowie, Mokrsku Dolnym Stanowicach, Włoszczowie,
- architektury pałacowej: dawny Pałac Biskupów Krakowskich w Kielcach (XVII w.) oraz pałace w: Bejskach (XVIII w.), Chrobrzu (XIX w.), Czyżowie Szlacheckim (XVIII w.), Grabkach Dużych (XVIII w.), Końskich (XVIII/XIX w.), Podzamczu Piekoszowskim (XVII w.), Sancygniowie (XVI–XVIII w.), Śladkowie Dużym (XVII–XVIII w.), Zborowie (XVI/XIX w.), Nieznanowicach (XIX/XX w.),
- architektury dworskiej w: Gnojnie (XVI–XIX w.), Ludyni (XVII w.), Modliszewicach (XVII w.), Nikisiałce (XVIII w.), Podzamczu Chęcińskim (XVII w.), Skotnikach (XVII w.), Słupi Starej (XVII w.), Szańcu (XVI–XVII w.), Widuchowej (XVII w.),
- architektury cmentarnej: katolickie, związane z czasami I wojny światowej, okresem okupacji hitlerowskiej i walkami z czasów II wojny światowej oraz żydowskie.

Warto wymienić też zabytki z XIX w. związane z dziedzictwem Staropolskiego Okręgu Przemysłowego:

- Ruiny zakładu wielkopiecowego w Bobrzy,
- Kuźnica w Maleńcu,
- Ruiny zakładu wielkopiecowego w Samsonowie,
- Muzeum Przyrody i Techniki w Starachowicach,
- Kuźnia w Starej Kuźnicy,
- Muzeum Zagłębia Staropolskiego w Sielpi Wielkiej,
- Ruiny walcowni w Nietulisku Dużym.

Dziedzictwo wsi chronione jest w Muzeum Wsi Kieleckiej. Głównym obiektem Muzeum jest Park Etnograficzny w Tokarni, w którym znajduje się 80 obiektów historycznych. Zadaniem skansenu jest zachowanie zabytków budownictwa wiejskiego i małomiasteczkowego kielecczyny oraz prezentowanie ich w otoczeniu zbliżonym do pierwotnego i w naturalnych zespołach fragmentów wsi.

Obiekty wpisane do rejestru zabytków

Na tle kraju i innych regionów Polski – szczególnie sąsiedniej Małopolski – zabytki w świętokrzyskim są rozproszone, a **region charakteryzuje niewielka gęstość obiektów zabytkowych (16,4 na 100 km²)** wobec średniej dla Polski (24,7) czy dla sąsiedniej Małopolski (40,7); niższa gęstość charakteryzuje tylko Podlasie i Łódzkie.

Tabela 13. Obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych w województwach

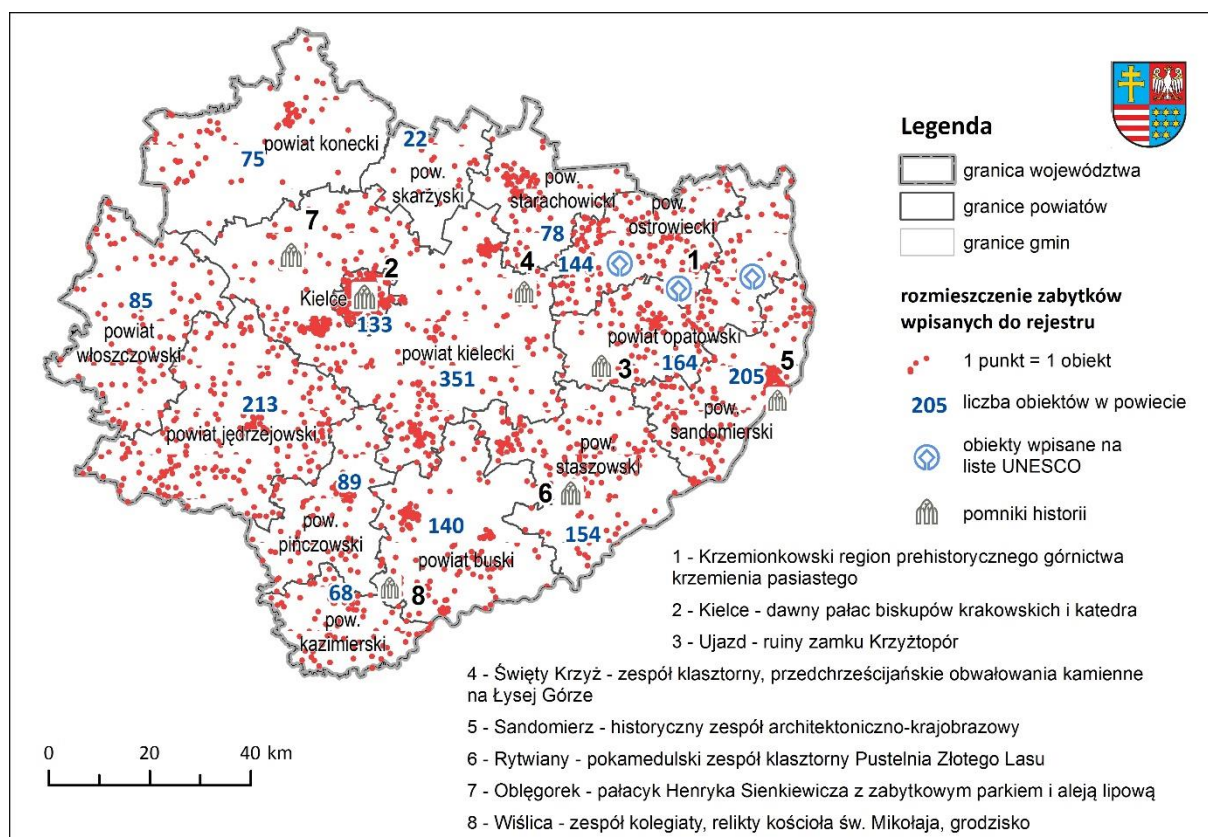
Jednostka terytorialna	Obiekty w rejestrze		Gęstość obiektów zabytkowych	
	liczba	Polska = 100	liczba/100 km ²	Polska = 100
Dolnośląskie	8805	11,4	44,1	178,6
Małopolskie	6186	8,0	40,7	164,9
Opolskie	3350	4,3	35,6	144,0

Jednostka terytorialna	Obiekty w rejestrze		Gęstość obiektów zabytkowych	
	liczba	Polska = 100	liczba/100 km ²	Polska = 100
Śląskie	4267	5,5	34,6	140,0
Lubuskie	4592	5,9	32,8	132,8
Podkarpackie	5155	6,7	28,9	116,9
Wielkopolskie	7887	10,2	26,4	107,0
Warmińsko-mazurskie	6329	8,2	26,2	105,9
Mazowieckie	7652	9,9	21,5	87,1
Pomorskie	3693	4,8	20,2	81,6
Kujawsko-pomorskie	3523	4,6	19,6	79,3
Zachodniopomorskie	4245	5,5	18,5	75,0
Lubelskie	4350	5,6	17,3	70,1
Świętokrzyskie	1921	2,5	16,4	66,4
Łódzkie	2889	3,7	15,9	64,2
Podlaskie	2431	3,1	12,0	48,7
Polska	77275	100,0	24,7	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Dziedzictwo materialne województwa obejmuje bardzo różnorodne obiekty. Spośród budynków i budowli wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości największą liczbę stanowią budowle sakralne – w tym kościoły (344 obiekty), dzwonnice (78 obiektów), klasztory (47 obiektów), kaplice (56 obiektów), kapliczki (12 obiektów), a także 10 synagog i jeden dom modlitwy oraz 9 zborów i jedna cerkiew. Łącznie wymienione obiekty stanowią blisko 30% zasobów zabytkowych regionu. Istotnym elementem krajobrazu kulturowego są także obiekty obronne i rezydencjonalne – w tym 19 zamków i jeden relikwiarz zamku, 66 pałaców, 143 dwory i 14 willi. Ponadto w rejestrze figuruje 49 kamienic i ponad 150 innych obiektów mieszkalnych (domy, oficyny mieszalne, plebanie, kanonie, chałupy). Wpisane do rejestru jest także 19 układów urbanistycznych miast, jeden wsi i dwa dzielnic. Ważnym elementem dziedzictwa są również zabytkowe obszary krajobrazowe – w tym 206 parków, 5 założeń krajobrazowych, dwa sady, jak też 191 cmentarzy i 2 uzdrowiska. Interesującymi obiektami są zabytki industrialne, m.in. 21 fabryk i innych obiektów przemysłowych lub magazynowych, 9 młynów, 4 gorzelnie, hale napraw, wozownie, huty, warsztaty, odlewnie (po 2 obiekty), a także elektrownia, kopalnia, walcownia czy lokomotywownia oraz 4 odcinki linii kolejowych. Rejestr województwa obejmuje również obiekty hydrotechniczne, skanseny i zabudowę wiejską (zagrody, obory), obiekty obronne (mury, fortyfikacje) i publiczne (m.in. ratusze, banki, poczty, szkoły).

Największa liczba obiektów zabytkowych (wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości) znajduje się w centralnej części regionu – powiat kielecki i Kielce gromadzą łącznie 25% zasobu zabytków województwa (Ryc. 9). Ponadto do najzasobniejszych w obiekty zabytkowe części regionu należy północno-wschodnia część województwa (powiaty sandomierski, opatowski i ostrowiecki) oraz powiat jędrzejowski. Zabytki w województwie świętokrzyskim są rozproszone i stosunkowo nieliczne są duże zespoły zabytkowe, liczące po kilkadziesiąt obiektów. Największe zespoły zabytkowe w regionie to miasta Kielce (133 obiekty), Sandomierz (93 obiekty) i Chęciny (50 obiektów) oraz Bodzentyn (33 obiekty). Ponad 20 obiektów zabytkowych znajduje się jeszcze w Chmielniku, Busku-Zdroju, Pińczowie, Starachowicach, Końskich, Jędrzejowie i Szydłowie.

Ryc. 9. Zabytki wpisane do rejestru zabytków nieruchomych, pomniki historii oraz obiekty wpisane na listę dziedzictwa światowego UNESCO

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Dziedzictwo niematerialne województwa świętokrzyskiego

W rozumieniu Konwencji UNESCO z 2003 r.⁵⁸ dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
- spektakle i widowiska,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Województwo świętokrzyskie nie charakteryzuje się poważnymi różnicami w zakresie odrębności etnograficznej, ale posiada bogate dziedzictwo, na które składają się:

- gwary kieleckie jako zbitek gwar kielecko-miechowskiej, sandomierskiej i lasowskiej (w widłach Wisły i Sanu) należących do dialektu małopolskiego,
- stroje ludowe: strój kielecki (rejon zachodni), strój świętokrzyski (rejon Gór Świętokrzyskich), strój sandomierski (rejon wschodni), strój krakowski (Krakowiaków wschodnich), strój opoczyński (rejon północno-zachodni),

⁵⁸ Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r.

- malarstwo ludowe z motywami Matki Boskiej z Dzieciątkiem oraz Ukrzyżowaniem Chrystusa, świętych (św. Barbara, św. Jan Nepomucen, św. Mikołaj), a od połowy XX w. obejmujące sceny z życia wiejskiego,
- rzeźbiarstwo ludowe, głównie o tematyce religijnej, w późniejszym okresie także postaci diabłów, ważnych osób historycznych i inne, wykonane z drewna i malowane na wyraziste kolory,
- zdobienia domów (mebli, nakryć, kilimów, wycinanki, pająki),
- muzyka ludowa – śpiewna, skoczna, taneczna⁵⁹.

O podtrzymanie dziedzictwa niematerialnego dba wiele organizacji non profit (przede wszystkim Koła Gospodyń Wiejskich i Ochotnicze Straże Pożarne), zespołów folklorystycznych (w tym najstarszych, jak Ludowy Zespół Artystyczny „Dwikożanie” czy Kapela Stefana Wyczyńskiego z Lubczy) oraz instytucji kultury (w tym Wojewódzki Dom Kultury im. J. Piłsudskiego prowadzący Świętokrzyską Akademię Edukacji Kulturowej).

Na obszarze województwa świętokrzyskiego odbywa się wiele cyklicznych imprez i festiwali kultywujących dziedzictwo niematerialne regionu (np. turnieje rycerskie w Sandomierzu, Szydłowie, Ujeździe, liczne imprezy organizowane przez Muzeum Wsi Kieleckiej zarówno w zakresie obrzędów, sztuki ludowej, jak i tradycyjnego rzemiosła, np. Wytopki Ołowiu, Festiwal Smaków, Jarmark Agroturystyczny, Święto Chleba. Do innych odbywających się cyklicznych wydarzeń zaliczyć można Buskie Spotkania z Folklorem, Dymarki Świętokrzyskie w Nowej Słupi, Jarmark Świętokrzyski na Św. Krzyżu, Święto Śliwki w Szydłowie). Oferta regionu bazuje również na regionalnych kulinariach oznaczonych znakiem Dziedzictwo Kulinarne Świętokrzyskie oraz obejmuje szlaki kulinarne: Świętokrzyska Kuźnia Smaków, Sandomierski Szlak Jabłkowy, Sandomierski Szlak Winiarski, Szlak Kulinaryny Ponidzia i Powiśla. Działania te poszerzają atrakcyjność turystyczną i kulturalną Regionu, przyciągając coraz liczniejszych odwiedzających. Dziedzictwo niematerialne wpływa także na tworzenie się inicjatyw klastrowych i oferty nowych produktów turystycznych.

Instytucje kultury o znaczeniu ponadregionalnym i regionalnym oraz dostępność do usług kulturalnych

Samorząd Województwa Świętokrzyskiego jest organizatorem ważnych instytucji kultury w regionie, są to:

- Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Witolda Gombrowicza w Kielcach,
- Muzeum Wsi Kieleckiej w Kielcach,
- Wojewódzki Dom Kultury im. Józefa Piłsudskiego w Kielcach,
- Filharmonia Świętokrzyska im. Oskara Kolberga w Kielcach,
- Teatr im. Stefana Żeromskiego w Kielcach,
- Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie.

Instytucje kultury o znaczeniu ponadregionalnym i regionalnym mają swoje siedziby przede wszystkim w Kielcach oraz w Sandomierzu (por. rycina poniżej).

W Kielcach, oprócz wymienionych instytucji, działają także:

---

⁵⁹ Por. *Program opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego*.

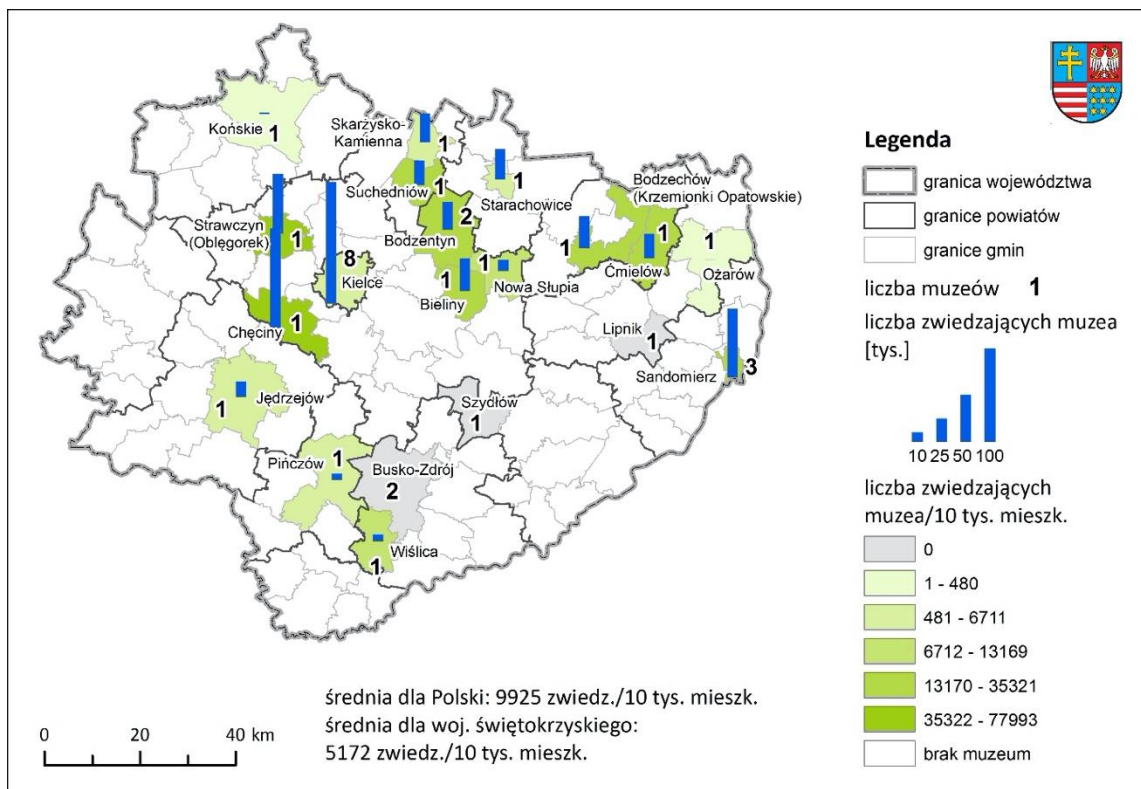
- Muzeum Zabawek i Zabawy,
- Muzeum Historii Kielc,
- Biuro Wystaw Artystycznych,
- Teatr Lalki i Aktora „Kubuś”,
- Kielecki Teatr Tańca,
- Stowarzyszenie Chór Kameralny „Fermata”,
- Kino Studyjne „Fenomen”,
- Geopark Kielce – Centrum Geoedukacji,
- Filharmonia Świętokrzyska.

W Sandomierzu funkcjonują liczne muzea i galerie (w tym prywatne). Wśród muzeów wymienić należy:

- Muzeum Diecezjalne,
- Muzeum Okręgowe,
- Oddział Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie.

W Ostrowcu Świętokrzyskim w 2019 r. otwarty został Ostrowiecki Browar Kultury, zrzeszający szereg instytucji kultury.

Wśród obiektów popularyzujących dziedzictwo przemysłowe wymienić należy Muzeum Starożytnego Hutnictwa Świętokrzyskiego w Nowej Słupi, Muzeum Zagłębia Staropolskiego w Sielpi Wielkiej oraz Muzeum Przyrody i Techniki w Starachowicach.

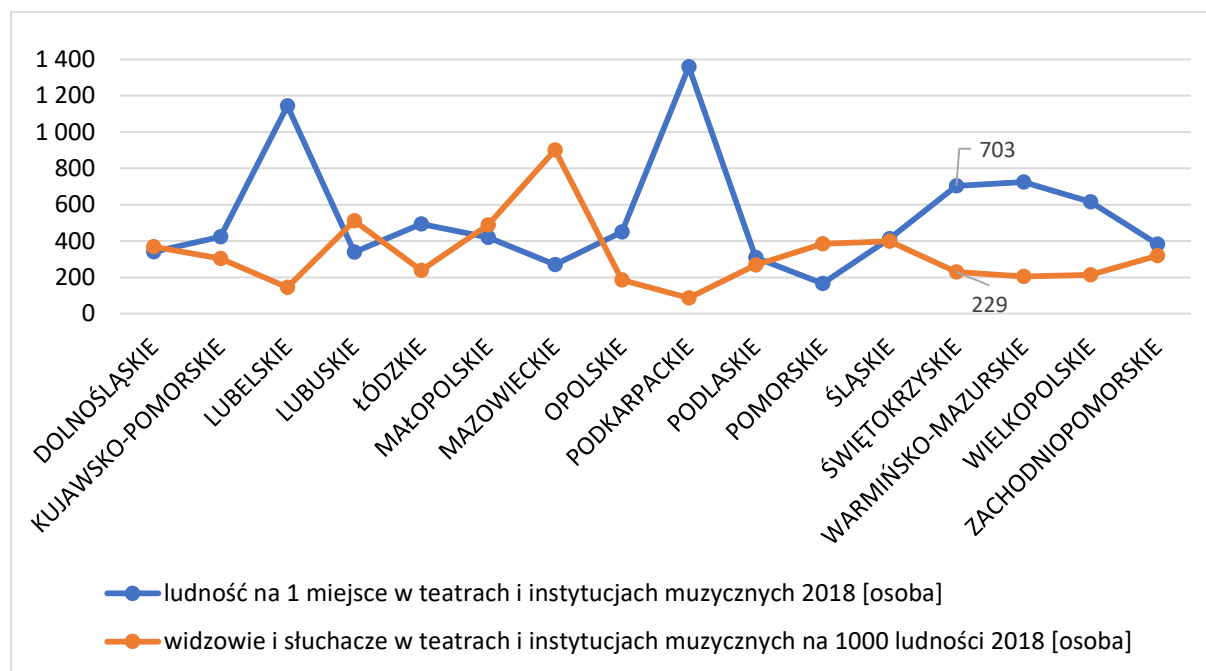
Ryc. 10. Muzea i zwiedzający muzea w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Jednostki samorządu terytorialnego województwa świętokrzyskiego charakteryzują niskie wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego. W 2017 r. wyniosły one według danych Ministerstwa Finansów 177 zł na mieszkańca i były to najniższe nakłady wśród polskich regionów. Kiedy w województwie przeznaczano się na omawiany dział 2,8% ogółu wydatków samorządów, średnia dla Polski wynosiła 3,6%.

Teatry i instytucje zlokalizowane w Kielcach odwiedzane były również przez niewielką – na tle innych regionów – liczbę słuchaczy i widzów (trzecie miejsce od końca, przed podkarpackim i opolskim), stanowiąc jednocześnie w roku 2018 229 osób na 1000 ludności, co poprawiało pozycję województwa na tle innych regionów (por. wykres niżej).

Wykres 4. Dostępność instytucji i uczestnictwo w kulturze – teatry i instytucje muzyczne w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

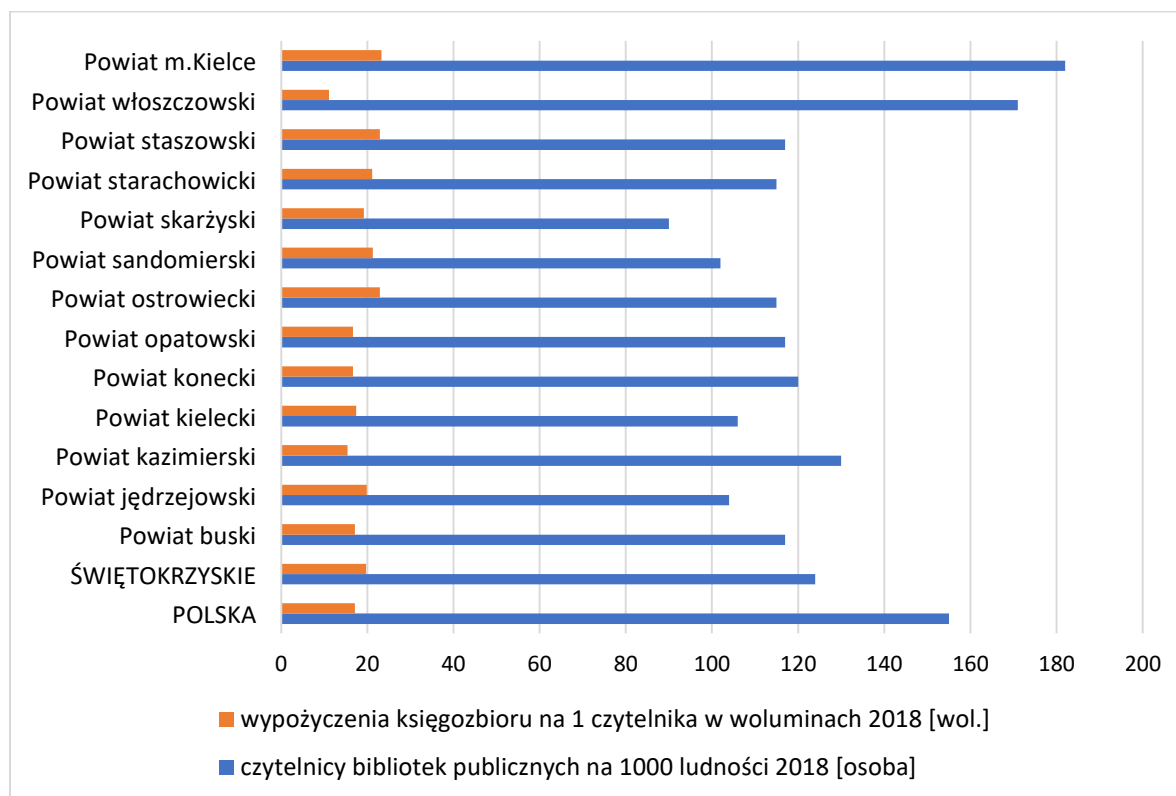
Ważne instytucje kultury, świadczące usługi dla mieszkańców regionu, zlokalizowane są – jak wskazano wyżej – głównie w Kielcach. Poza stolicą województwa działają przede wszystkim biblioteki publiczne oraz domy i ośrodki kultury.

Dostępność do nich mieszkańców oraz liczba uczestników organizowanych imprez przedstawiona jest na kolejnym wykresie (biblioteki) oraz mapie (domy i centra kultury).

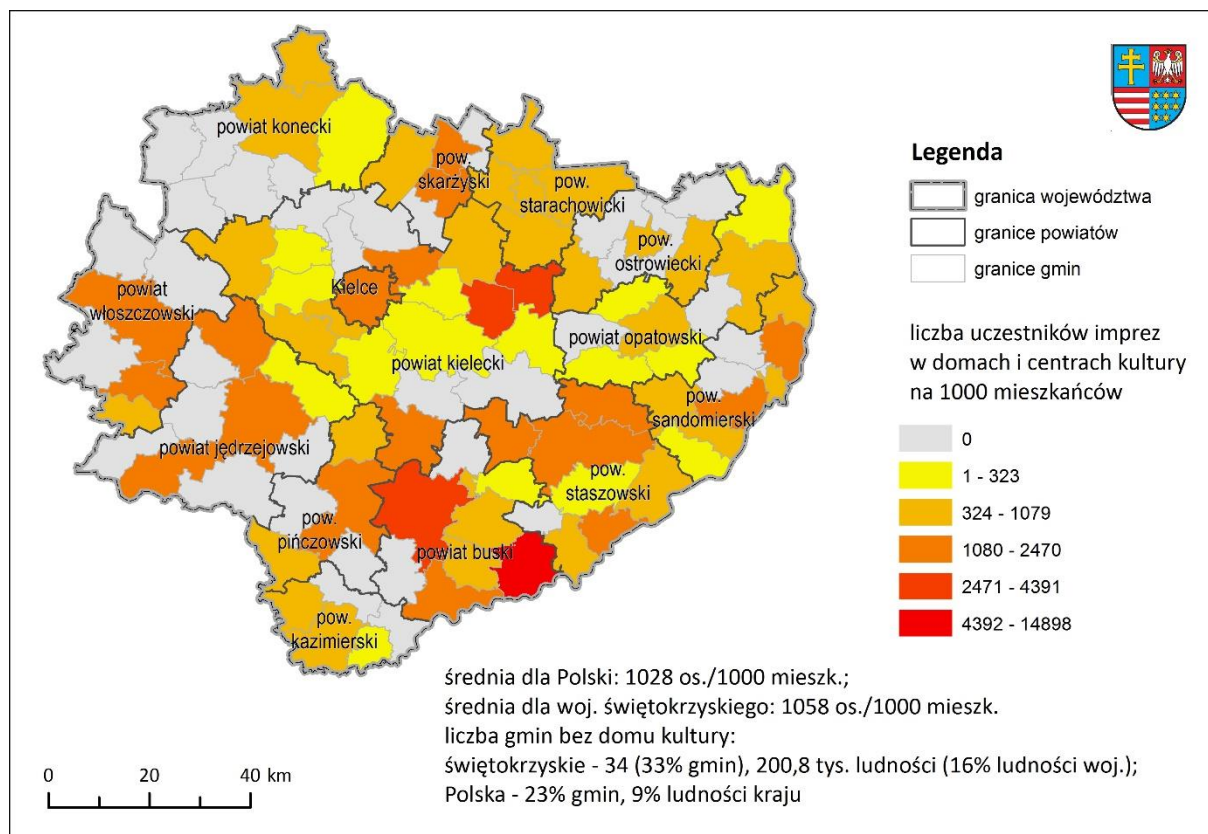
Mieszkańcy świętokrzyskiego częściej niż przeciętnie Polacy są czytelnikami bibliotek i wypożyczają więcej woluminów. Jednocześnie, mimo gorszej dostępności do domów i centrów kultury niż przeciętnie w Polsce, ludność województwa liczniej uczestniczy w przygotowywanych w tych instytucjach kultury imprezach.

Wykres 5. Korzystanie z bibliotek w województwie świętokrzyskim w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

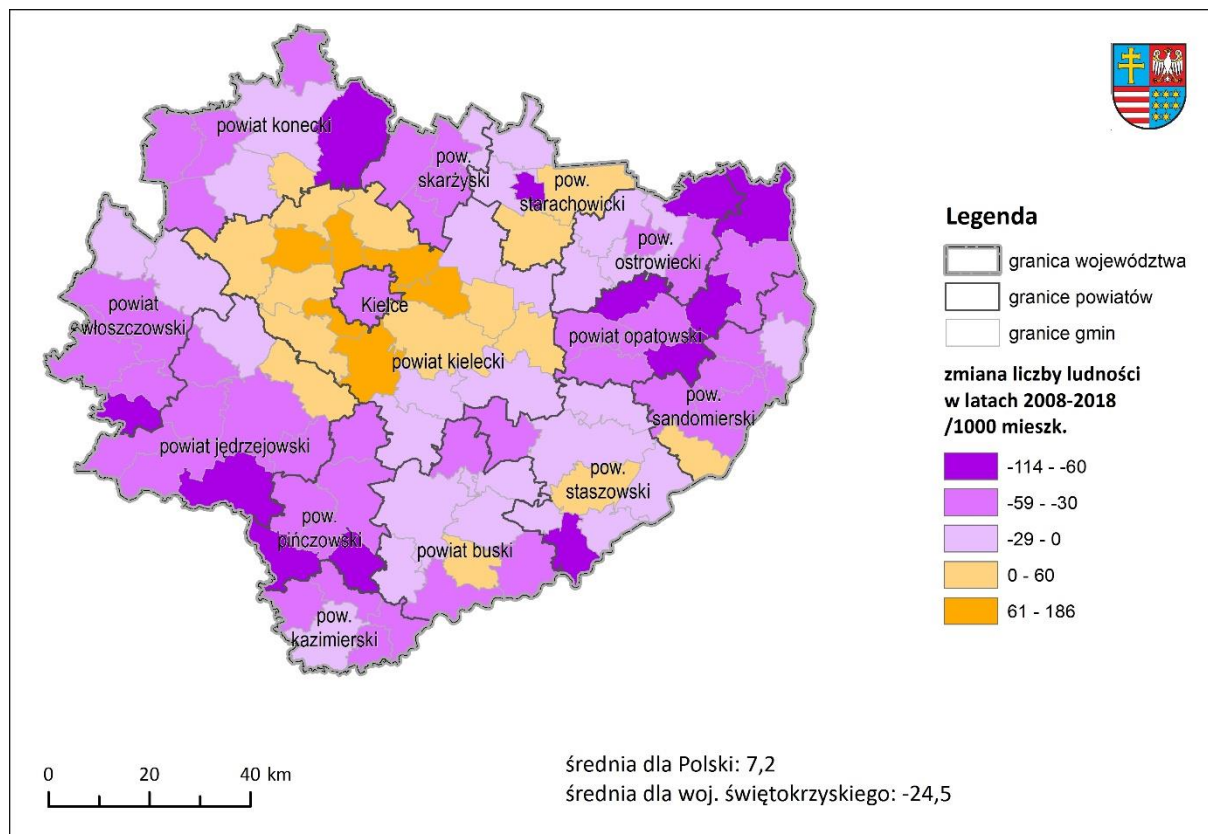
Ryc. 11. Domy i centra kultury w województwie świętokrzyskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

2.3. Sfera społeczna

2.3.1. Procesy demograficzne, ich konsekwencje rozwojowe i prognoza demograficzna

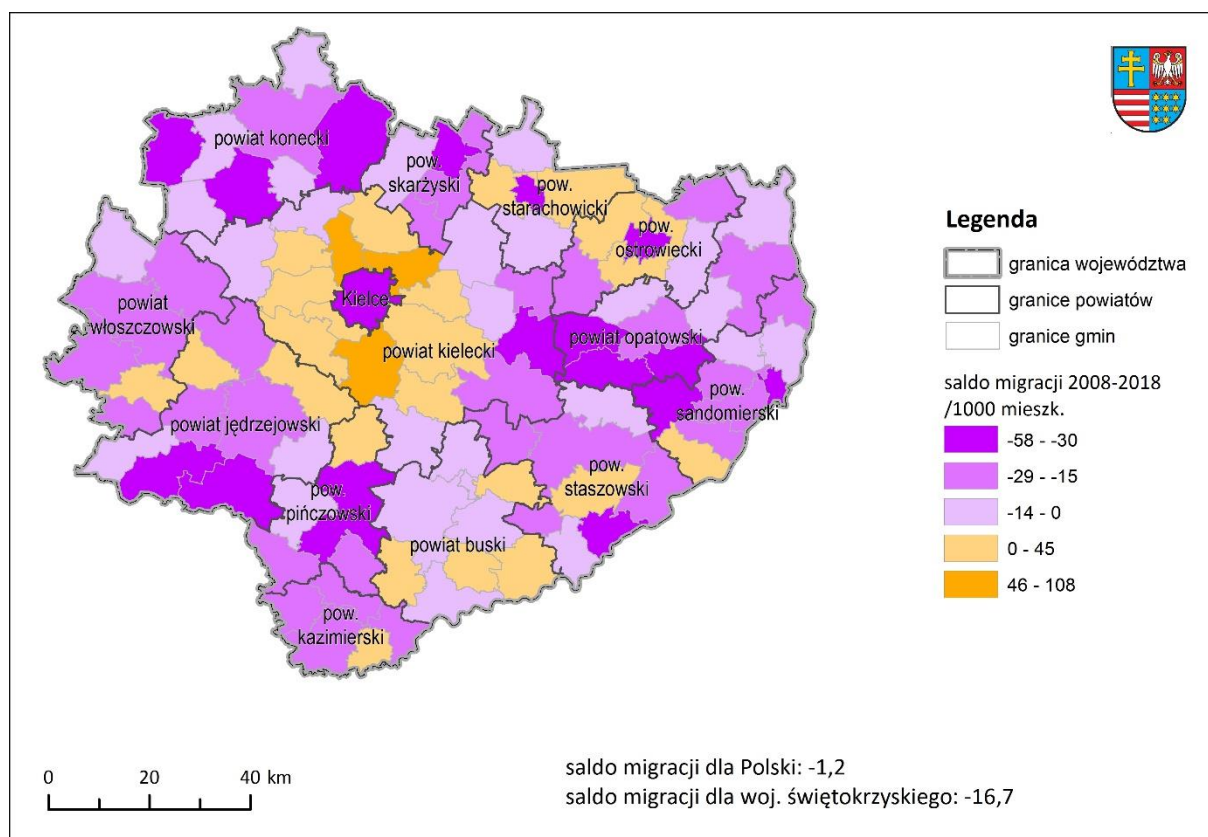
Województwo świętokrzyskie jest jednym z najmniejszych województw w Polsce, zarówno pod względem powierzchni, jak i liczby ludności. Populacja regionu liczy 3,2% ogółu ludności kraju. Na koniec 2018 r. liczba mieszkańców wyniosła 1 241 546 osób, o 3,2% mniej niż w 2010 r. **Procesy depopulacyjne dotyczą wszystkie polskie regiony, ale dynamika tego zjawiska jest szczególnie wysoka w województwie świętokrzyskim.**

Ryc. 12. Zmiana liczby ludności w latach 2008–2018 na 1000 mieszkańców (liczba mieszkańców w 2008 r.) w województwie świętokrzyskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Na trudną sytuację regionu składają się czynniki wynikające zarówno z procesów ruchu naturalnego, jak i ruchów wędrowkowych ludności. **Województwo świętokrzyskie charakteryzuje się zarówno niekorzystnym saldem migracji, jak i ujemnym przyrostem naturalnym.**

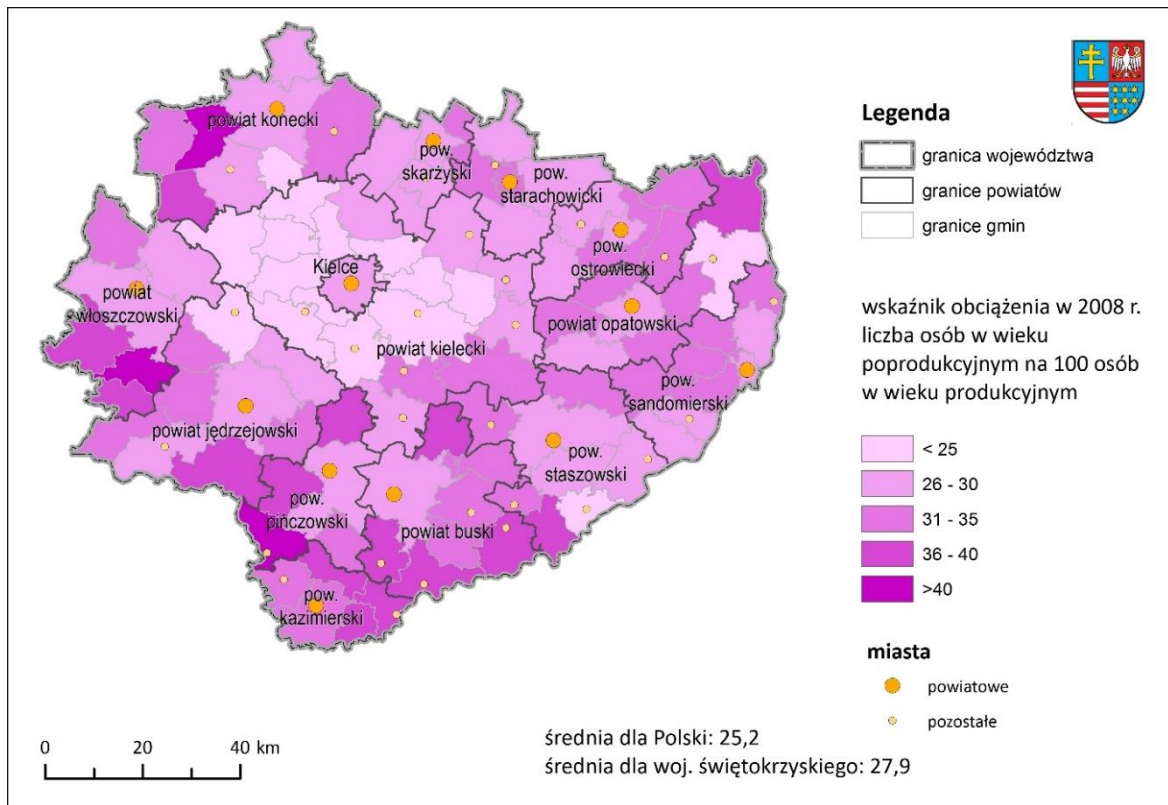

Ryc. 13. Saldo migracji w latach 2008–2018 na 1000 mieszkańców w województwie świętokrzyskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

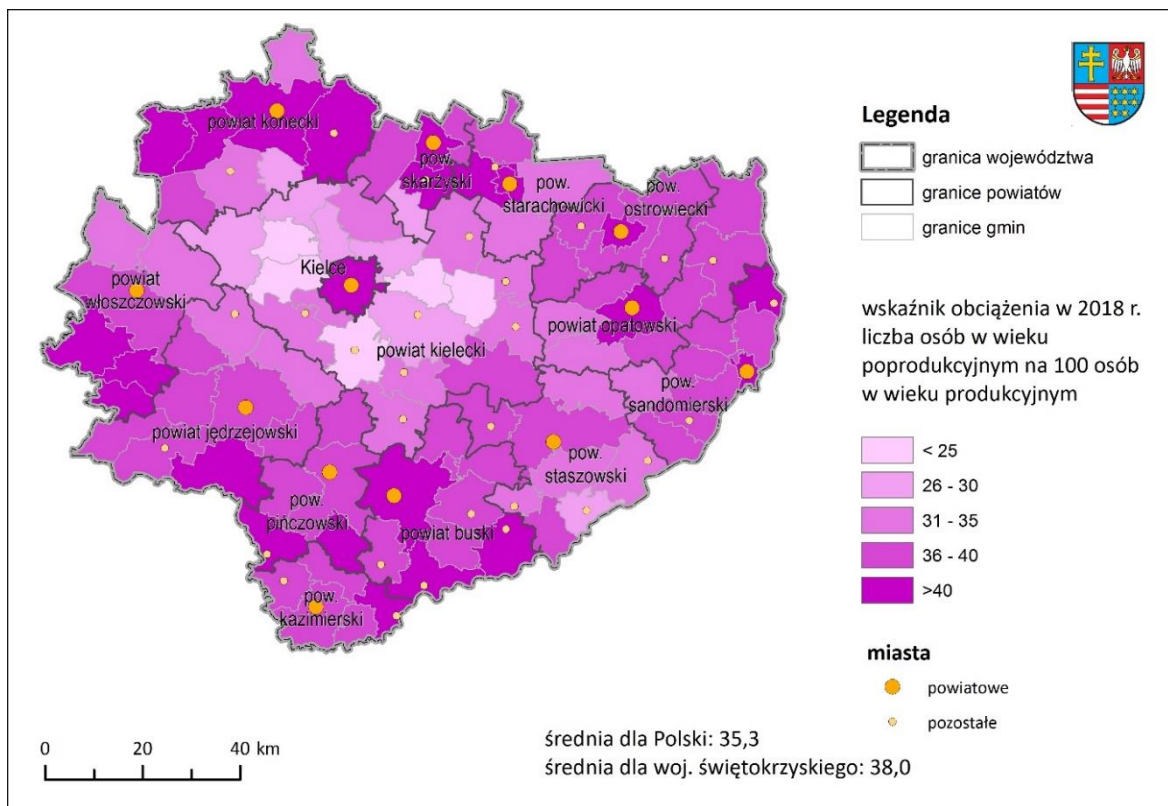
Miarą zjawiska starzenia się społeczeństwa jest wskaźnik obciążenia demograficznego (liczba osób w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym). Zarówno w skali kraju, jak i w świętokrzyskim wskaźnik wzrósł w ciągu dekady o 10 osób w wieku poprodukcyjnym. **Procesy starzenia się były w regionie bardziej zaawansowane niż w kraju** – w 2018 r. na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadały tu o 3 osoby więcej w wieku poprodukcyjnym niż średnia w Polsce. Wzrost wskaźnika nastąpił we wszystkich gminach województwa (Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS).

Ryc. 14, Ryc. 15). Stosunkowo najlepsza sytuacja występuje w centralnej części regionu. Wyjątkiem są Kielce, gdzie udział osób starszych należy do największych w województwie. Najbardziej procesem starzenia dotknięte są gminy w powiatach: koneckim, skarżyskim (w tym miasto Skarżysko-Kamienna), buskim, a także większe ośrodki miejskie, takie jak Starachowice, Ostrowiec Świętokrzyski, Sandomierz, Busko-Zdrój, Końskie, Opatów, Stąporków, Pińczów, Jędrzejów, Suchedniów, Wąchock i Działoszyce.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Ryc. 14. Wskaźnik obciążenia demograficznego (liczba osób w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym) w 2008 r.

Ryc. 15. Wskaźnik obciążenia demograficznego (liczba osób w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym) w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Na skalę obciążenia demograficznego wpływają współczynniki dzietności. Porównując sytuację województwa świętokrzyskiego z sytuacją Polski, można zauważyć, że **współczynnik dzietności w regionie jest niższy i wynosi 87,9% jego wartości w ogółem dla całego kraju.**

Tabela 14. Współczynniki dzietności w poszczególnych województwach i dla Polski

Jednostka terytorialna	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Polska	1,376	1,297	1,299	1,256	1,29	1,289	1,357	1,453	1,435
Dolnośląskie	1,288	1,21	1,201	1,153	1,225	1,206	1,286	1,361	1,367
Kujawsko-pomorskie	1,388	1,297	1,294	1,253	1,285	1,249	1,318	1,411	1,374
Lubelskie	1,367	1,297	1,299	1,222	1,245	1,257	1,271	1,372	1,348
Lubuskie	1,352	1,298	1,307	1,246	1,267	1,253	1,326	1,43	1,353
Łódzkie	1,353	1,279	1,29	1,232	1,268	1,26	1,324	1,409	1,396
Małopolskie	1,396	1,332	1,316	1,29	1,3	1,32	1,397	1,486	1,499
Mazowieckie	1,453	1,366	1,37	1,333	1,382	1,409	1,482	1,57	1,564
Opolskie	1,155	1,102	1,146	1,074	1,139	1,124	1,201	1,288	1,255
Podkarpackie	1,314	1,265	1,266	1,23	1,212	1,199	1,254	1,372	1,369
Podlaskie	1,309	1,227	1,231	1,178	1,235	1,226	1,303	1,401	1,393
Pomorskie	1,49	1,392	1,398	1,344	1,396	1,412	1,506	1,625	1,598
Śląskie	1,341	1,265	1,274	1,247	1,264	1,258	1,323	1,424	1,389
Świętokrzyskie	1,306	1,227	1,232	1,161	1,181	1,181	1,203	1,258	1,262
Warmińsko-mazurskie	1,387	1,305	1,281	1,235	1,283	1,228	1,284	1,412	1,361
Wielkopolskie	1,478	1,376	1,376	1,341	1,374	1,384	1,466	1,579	1,552
Zachodniopomorskie	1,308	1,215	1,228	1,203	1,228	1,218	1,296	1,372	1,332

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Dla celów opracowania Diagnozy przygotowano prognozę demograficzną ludności województwa. Uwzględniając zarówno ogólną tendencję w Polsce, jak i lokalną w województwie, nie można liczyć na istotny wzrost dzietności. Z tego powodu do prognozy przyjęto aktualną wartość współczynnika. Wprawdzie możliwy jest wzrost dzietności w ujęciu relatywnym, jednak w przypadku świętokrzyskiego można oczekiwać, że zostanie on stłumiony procesami migracyjnymi. **Województwo opuszczają niestety głównie ludzie młodzi, będący w okresie swej maksymalnej aktywności prokreacyjnej.**

Migracje do i z województwa mają od dłuższego czasu saldo silnie ujemne. Skala zjawiska pozostaje ustabilizowana. W tabelach poniżej zestawiono kierunki i skalę wyjazdów z województwa, a w kolejnej – przyjazdów do niego. Głównymi miejscami docelowymi wyjazdów są Mazowsze i Małopolska, co ciekawe, Śląsk – mimo atrakcyjnych zarobków i bliskości – nie cieszy się taką popularnością jako miejsce do przesiedlenia się.

Tabela 15. Kierunki odpływu ludności ze świętokrzyskiego (w osobach)

Jednostka terytorialna	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Dolnośląskie	296	307	263	316	296	270	257	236	320
Kujawsko-pomorskie	60	57	54	53	40	40	46	43	61
Lubelskie	222	188	185	214	170	174	206	186	191
Lubuskie	47	27	23	33	36	27	27	40	33
Łódzkie	330	313	293	317	289	273	278	314	286
Małopolskie	1 111	1 110	975	1 084	1 094	1 023	1 052	1 127	1 353
Mazowieckie	1 725	1 880	1 663	1 795	1 694	1 657	1 456	1 596	1 930
Opolskie	72	49	61	51	64	40	43	61	65

Jednostka terytorialna	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Podkarpackie	389	382	327	348	381	364	292	400	374
Podlaskie	42	21	27	15	25	29	25	25	25
Pomorskie	155	128	121	147	111	113	127	159	146
Śląskie	664	606	631	593	572	515	475	570	520
Warmińsko-mazurskie	54	39	39	50	41	36	37	38	43
Wielkopolskie	141	141	130	146	123	110	89	112	113
Zachodniopomorskie	104	72	75	87	63	74	65	88	76

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Z województwa wyjeżdża rocznie około 5,5 tys. osób, zaś przybywa blisko 3 tys., głównie ze Śląska, Mazowsza i Małopolski. Saldo migracji pozostaje ujemne na poziomie około 2,5 tys. osób rocznie. Takie też przyjęto w konstruowanej prognozie, z założeniem, że w dłuższym, kilkuletnim okresie saldo to poprawi się, zmierzając do zera. Jest to założenie bazujące na redukcji potencjału migracji ekonomicznej wynikającej z generalnego niedostatku zasobów ludzkich we wszystkich regionach Polski.

Tabela 16. Migracje do świętokrzyskiego z polskich województw oraz Polski ogółem (w osobach)

Jednostka terytorialna	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Polska	2845	2912	2687	2631	2535	2477	2504	2569	2908
Dolnośląskie	144	145	109	127	116	107	113	125	104
Kujawsko-pomorskie	52	41	28	36	36	47	45	37	50
Lubelskie	179	186	187	168	179	153	155	172	187
Lubuskie	17	55	22	33	21	38	22	26	26
Łódzkie	213	232	203	191	205	188	185	184	237
Małopolskie	368	394	415	407	341	319	370	429	476
Mazowieckie	535	523	511	501	552	500	487	486	560
Opolskie	55	48	43	30	24	33	39	33	45
Podkarpackie	351	295	289	289	274	291	296	281	308
Podlaskie	38	26	31	25	24	31	17	25	27
Pomorskie	56	61	55	48	54	48	44	37	54
Śląskie	646	715	645	629	570	581	581	599	675
Warmińsko-mazurskie	68	52	34	40	34	24	48	39	35
Wielkopolskie	51	67	55	66	42	75	56	46	67
Zachodniopomorskie	72	72	60	41	63	42	46	50	57

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Kolejna tabela przedstawia porównanie skali procesów migracji ze świętokrzyskiego i z województw sąsiednich oraz z reszty obszaru Polski (krajowe i zagraniczne łącznie) w osobach. Udział migracji ze świętokrzyskiego stanowi aż 5,1% ogółu migracji z Polski w 2018 r.

Tabela 17. Migracje krajowe i zagraniczne łącznie w osobach w latach 2010–2018

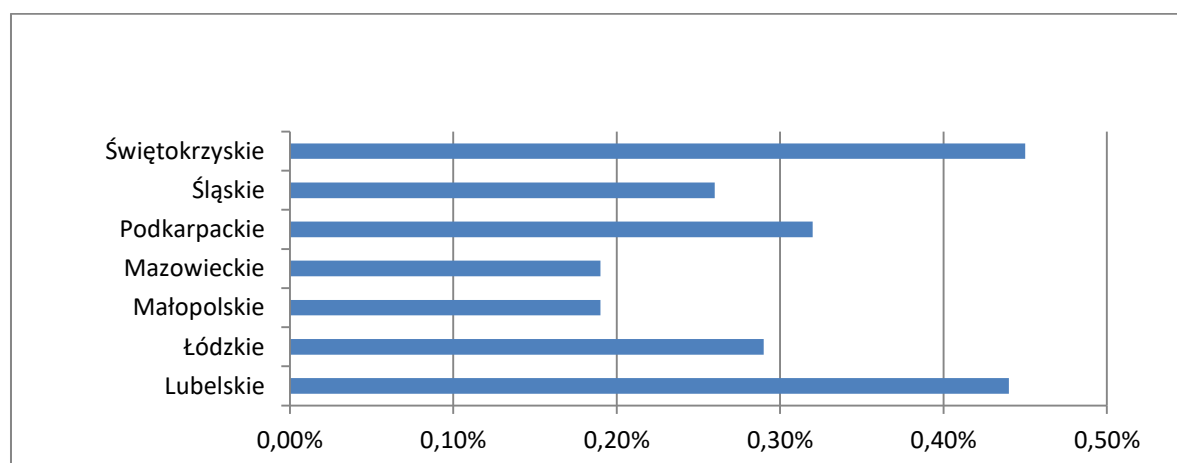
Jednostka terytorialna	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Polska	100 531	100 467	93 458	99 909	96 449	91 438	88 285	94 128	108 773
Dolnośląskie	6 979	6 932	6 181	6 364	6 105	5 631	5 536	5 813	6 659
Kujawsko-pomorskie	6 050	6 059	5 803	6 296	5 932	5 874	5 592	5 729	7 029
Lubelskie	8 299	8 288	8 095	8 246	8 255	7 713	7 366	8 054	9 295
Lubuskie	3 727	3 851	3 579	4 010	3 678	3 645	3 395	3 695	4 081
Łódzkie	6 649	6 676	6 097	6 679	6 325	6 011	5 899	6 259	7 036

Jednostka terytorialna	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Małopolskie	5 720	5 769	5 410	5 800	5 624	5 402	5 359	5 843	6 597
Mazowieckie	9 491	9 245	8 519	9 026	8 952	8 180	7 890	8 502	10 077
Opolskie	3 548	3 345	3 070	3 520	3 253	3 102	3 063	3 227	3 540
Podkarpackie	5 508	5 602	5 172	5 499	5 288	5 526	5 139	5 583	6 817
Podlaskie	3 878	4 016	3 747	4 117	4 021	3 765	3 552	3 861	4 460
Pomorskie	4 969	5 070	4 688	4 843	4 813	4 414	4 224	4 587	5 286
Śląskie	11 418	11 396	10 818	11 528	11 052	10 304	9 971	10 414	11 943
Świętokrzyskie	5 412	5 320	4 867	5 249	4 999	4 745	4 475	4 995	5 536
Warmińsko-mazurskie	6 646	6 777	6 029	6 580	6 410	6 017	5 948	6 059	7 360
Wielkopolskie	6 537	6 477	6 270	6 836	6 494	6 330	6 183	6 424	7 394
Zachodnio-pomorskie	5 700	5 644	5 113	5 316	5 248	4 779	4 693	5 083	5 663

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Niestety, pod względem skali migracji odniesionej do wielkości populacji w świętokrzyskim udział wskaźnika migracji (0,45%) jest znacznie wyższy niż stosunek ten dla całej Polski, gdzie wynosi tylko 0,28%, oraz województw sąsiadujących (por. poniższy wykres).

Wykres 6. Udział migracji do liczby ludności w 2018 r. w świętokrzyskim i sąsiadujących województwach. Polska ogółem = 0,28%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Jak wspomniano wcześniej, **sytuacja demograficzna województwa świętokrzyskiego jest trudna i w perspektywie najbliższych lat nie można oczekiwać jej poprawy, a raczej dalszych niekorzystnych procesów. Poza ujemnym saldem migracji, powodującym ubytek ludzi i to głównie młodych, także ruch naturalny związany z umieralnością przyjmuje relatywnie wysokie wartości współczynników.** Świętokrzyskie zajmuje drugie miejsce – po województwie łódzkim – pod względem wysokiej wartości współczynnika zgonów. Jego wartość w 2018 r. była o 8,9% wyższa niż w całej Polsce ogółem. Wskaźniki wyższe od przeciętnych dla kraju charakteryzują województwo od lat (Tabela 18).

W tabeli poniżej przedstawiono współczynniki zgonów ludności zestawione dla Polski ogółem i polskich regionów.

Tabela 18. Współczynnik zgonów ludności w latach 2010–2018

Jednostka terytorialna	Zgony ogółem na 100 tys. osób								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Polska	982,6	974,7	998,6	1 005,9	978,2	1 027,0	1 009,7	1 048,5	1 078,3
Dolnośląskie	1 019,1	1 008,2	1 044,4	1 047,7	1 028,4	1 085,6	1 052,6	1 103,9	1 137,2
Kujawsko-pomorskie	974,5	937,2	974,2	978,2	957,9	983,0	984,6	1 020,3	1 088,0

Jednostka terytorialna	Zgony ogółem na 100 tys. osób								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Lubelskie	1 056,0	1 056,7	1 040,4	1 057,6	1 027,4	1 064,6	1 043,4	1 100,2	1 116,2
Lubuskie	927,6	943,0	939,0	982,7	935,9	996,2	978,4	1 011,7	1 081,4
Łódzkie	1 226,0	1 214,4	1 239,9	1 241,2	1 185,1	1 245,9	1 214,1	1 257,0	1 278,6
Małopolskie	889,6	889,8	913,0	902,0	880,2	931,1	909,7	940,7	956,1
Mazowieckie	1 015,7	1 006,4	1 028,7	1 022,4	1 004,7	1 030,4	1 024,2	1 065,4	1 089,2
Opolskie	970,2	957,0	1 005,6	1 019,6	978,3	1 048,0	1 006,1	1 097,7	1 083,7
Podkarpackie	859,7	856,0	864,4	873,4	862,6	912,8	898,2	908,4	922,4
Podlaskie	981,0	969,0	988,2	1 015,6	993,0	1 033,6	1 033,3	1 056,9	1 096,6
Pomorskie	850,8	848,2	895,3	876,1	875,5	912,7	914,8	933,3	961,9
Śląskie	1 029,0	1 030,4	1 061,1	1 067,1	1 041,3	1 101,4	1 072,6	1 129,1	1 148,8
Świętokrzyskie	1 090,1	1 072,2	1 094,2	1 117,3	1 076,9	1 143,7	1 111,8	1 146,7	1 174,8
Warmińsko-mazurskie	890,0	890,5	923,9	961,3	906,1	960,9	979,1	1 005,2	1 046,1
Wielkopolskie	901,8	891,4	911,7	932,4	895,2	954,8	929,5	954,4	1 006,2
Zachodniopomorskie	958,7	937,2	957,9	987,8	947,6	1 007,4	997,5	1 042,3	1 089,7

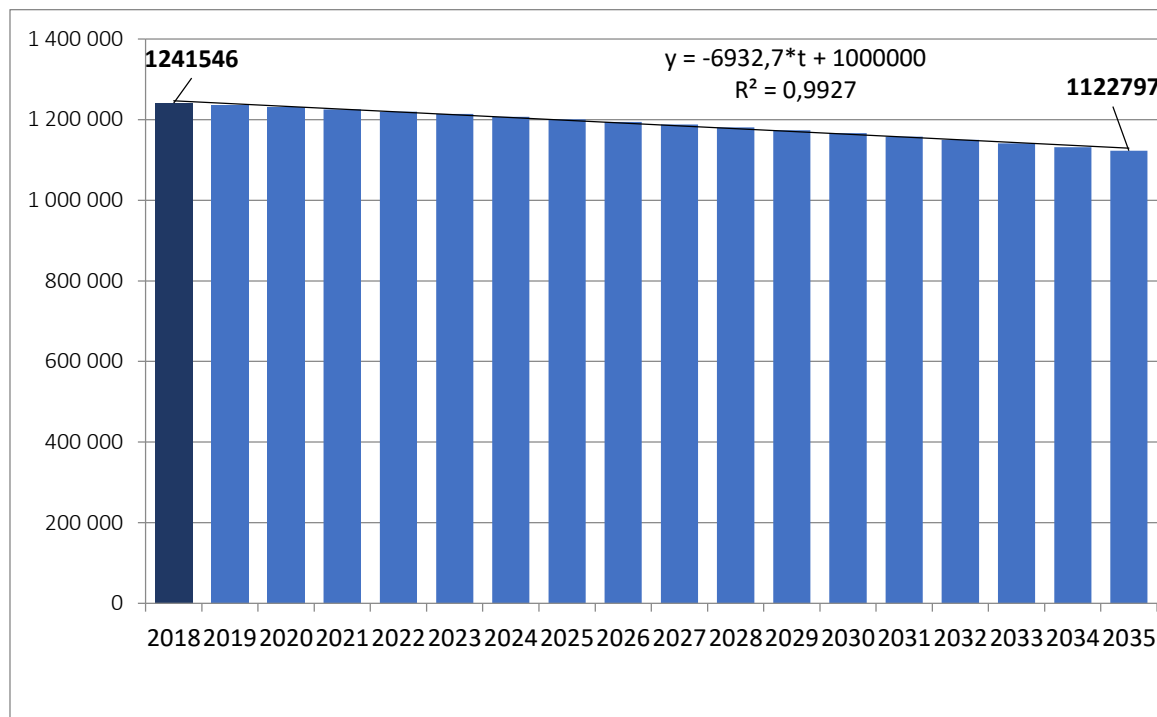
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Na wykresach poniżej przedstawiono wyniki opracowanej przez autora Diagnozy prognozy demograficznej. Wykres 7 prezentuje zmiany ogólnej liczby ludności województwa uwzględniające aktualne procesy demograficzne. Zaprezentowano tam wymodelowaną liniową tendencję (trend) spadku liczebności mieszkańców do 2035 r. Średnioroczne tempo ubytku ludności to około 6933 osoby. Kolejne wykresy prezentują prognozowane struktury wiekowe i według płci ludności województwa (piramidy wieku). Uwidaczniają one starzenie się ludności i zmiany proporcji grup ekonomicznych.

Za podstawę sporządzanej prognozy w horyzoncie do 2035 r. przyjęto stan i strukturę ludności opublikowane przez GUS dla roku 2018. Współczynnik dzietności przyjęto także według wartości z 2018 r., kiedy był on nieco korzystniejszy niż w poprzednich latach.

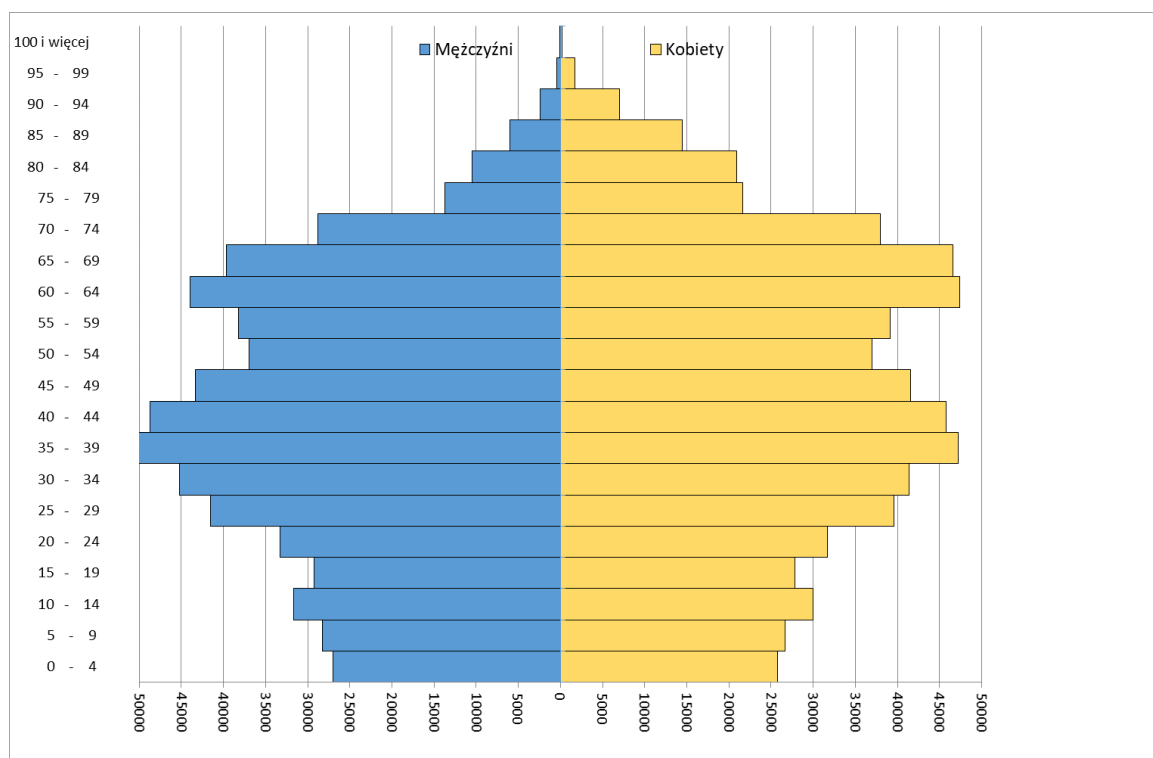
Zachodzące i prognozowane procesy wskazują perspektywę spadku udziału ludności w wieku produkcyjnym w ogóle ludności, podobnie jak spadku grupy przedprodukcyjnej. Oznacza to także wzrost obciążenia ludności w wieku produkcyjnym ludnością w wieku poprodukcyjnym. W 2018 r. udział grupy ludności w wieku poprodukcyjnym wynosił 23% w województwie, a grupy przedprodukcyjnej 16,6%. W 2030 r. będzie to odpowiednio: w wieku poprodukcyjnym 27,6% (wzrost o 4,7 p.p.), a grupy przedprodukcyjnej 14,8% (spadek o 1,8 p.p.). Zasób produkcyjny ludności spadnie z blisko 60,5% w 2018 r. (750 tys. osób) do 57,5% w 2030 r. (670 tys. osób) i 57,4% w 2035 r. (644 tys. osób).

Wykres 7. Prognoza liczby ludności województwa świętokrzyskiego do 2035 r.

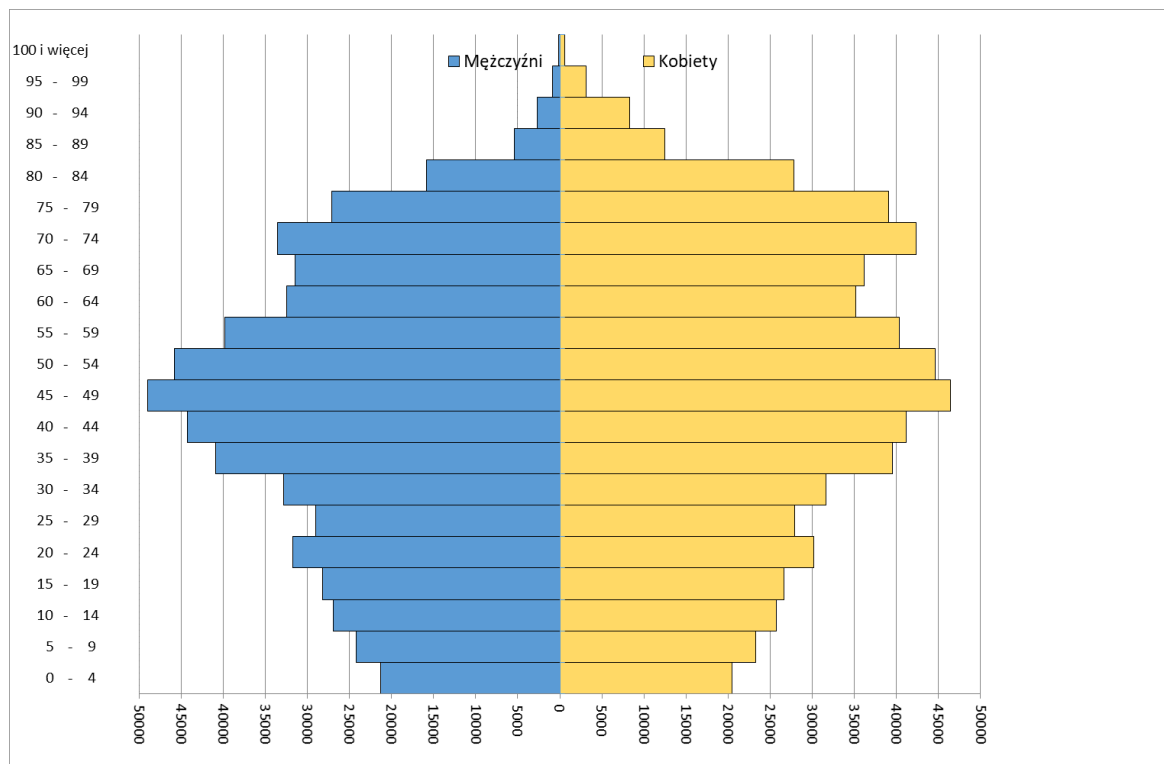
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i autorskich założeń.

Wykres 8. Piramida wieku ludności województwa świętokrzyskiego w 2020 r. – prognoza

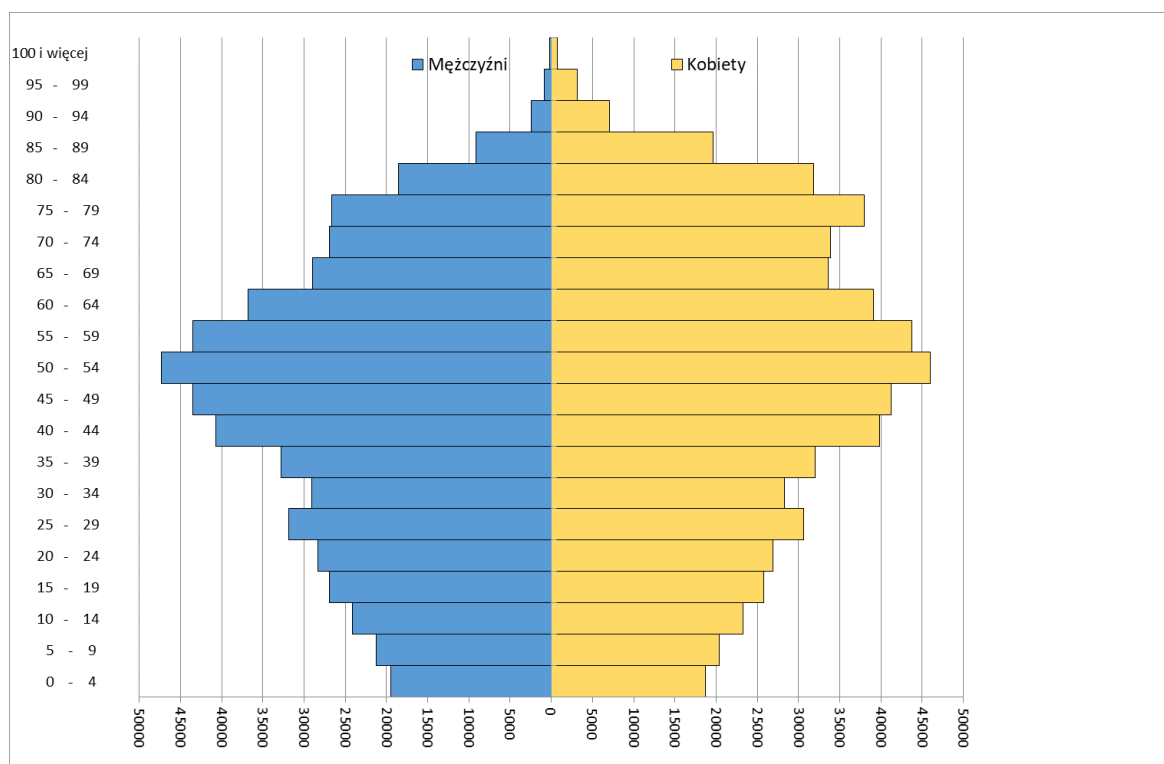
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i autorskich założeń.

Wykres 9. Piramida wieku ludności województwa świętokrzyskiego w 2030 r. – prognoza

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i autorskich założeń.

Wykres 10. Piramida wieku ludności województwa świętokrzyskiego w 2035 r. – prognoza

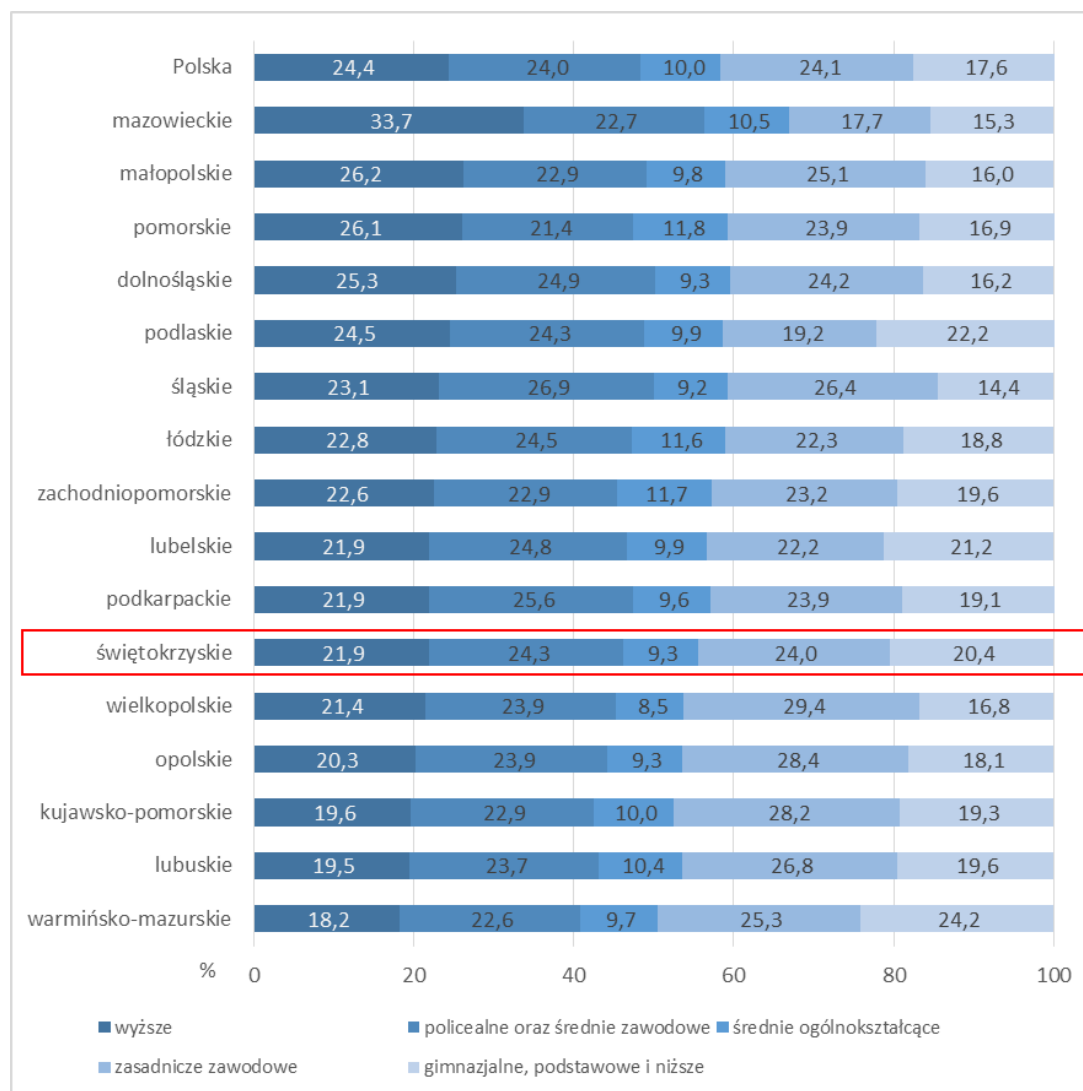
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i autorskich założeń.

2.3.2. Kapitał ludzki i społeczny regionu

Kapitał ludzki – wykształcenie

W związku z dezaktualizacją danych o wykształceniu pozyskiwanych z Narodowego Spisu Powszechnego do analizy poziomu wykształcenia ludności wykorzystano informacje pochodzące z Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) prowadzonego przez GUS. Badania dotyczą reprezentatywnej próby osób w wieku 15 i więcej lat. Według danych BAEL poziom wykształcenia mieszkańców województwa świętokrzyskiego jest niższy niż średnio w Polsce. Wykształcenie wyższe posiadało w 2018 r. niespełna 22% ludności, co plasowało województwo na 11 miejscu w Polsce. Zbliżone do średniej krajowej były wskaźniki dla wykształcenia średniego technicznego i zasadniczego zawodowego (po ok. 24% ludności). Za niekorzystny należy uznać wysoki na tle kraju odsetek osób z najniższym poziomem wykształcenia, tj. gimnazjalnym lub niższym. **W 2018 r. aż 1/5 mieszkańców regionu posiadała wykształcenie najwyżej gimnazjalne.** Tak wysoki udział osób bez formalnego wykształcenia jest charakterystyczną cechą wszystkich województw Polski wschodniej (z wyjątkiem województwa podkarpackiego).

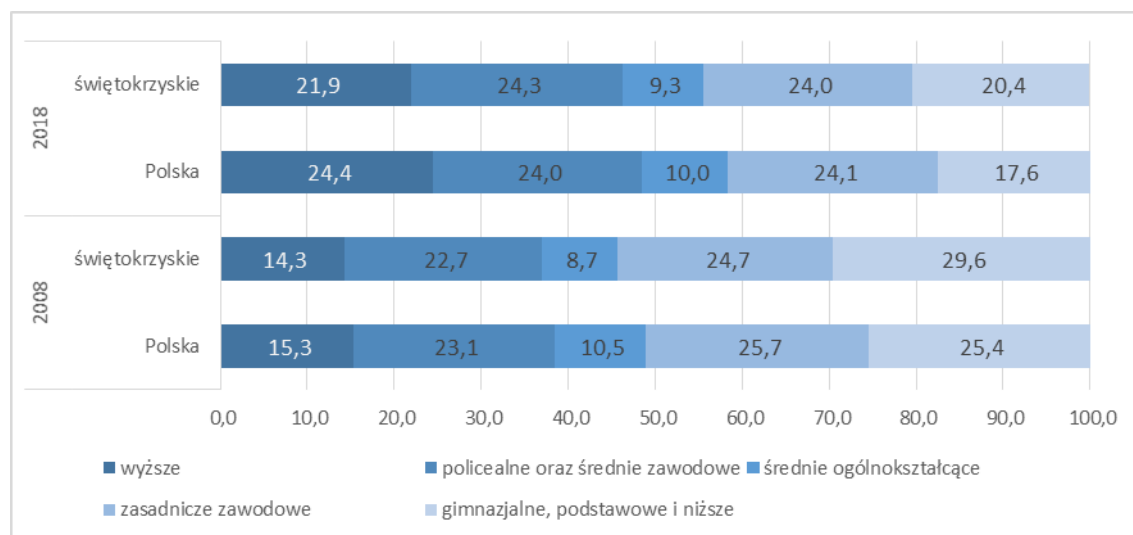
Wykres 11. Udział ludności w wieku 15 lat i więcej według poziomu wykształcenia w ogólnej liczbie ludności w tym wieku w 2018 r. według BAEL

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wzrost poziomu wykształcenia w regionie był w stosunku do 2008 r. wolniejszy niż przeciętnie w Polsce. Odsetek osób z wyższym wykształceniem wzrósł o 7,6 p.p., wobec 9,1 p.p. średnio w kraju, zatem różnica między średnim poziomem wykształcenia w kraju i w województwie świętokrzyskim pogłębiła się. **Pozytywnym zjawiskiem jest natomiast szybsze niż w Polsce obniżanie się udziału osób z najniższym poziomem wykształcenia.** W województwie świętokrzyskim udział takich osób spadł o 9,2 p.p. (wobec 7,8 p.p. w skali kraju).

Wykres 12. Udział ludności w wieku 15 lat i więcej według poziomu wykształcenia w ogólnej liczbie ludności w tym wieku w latach 2008 i 2018 r. według BAEL

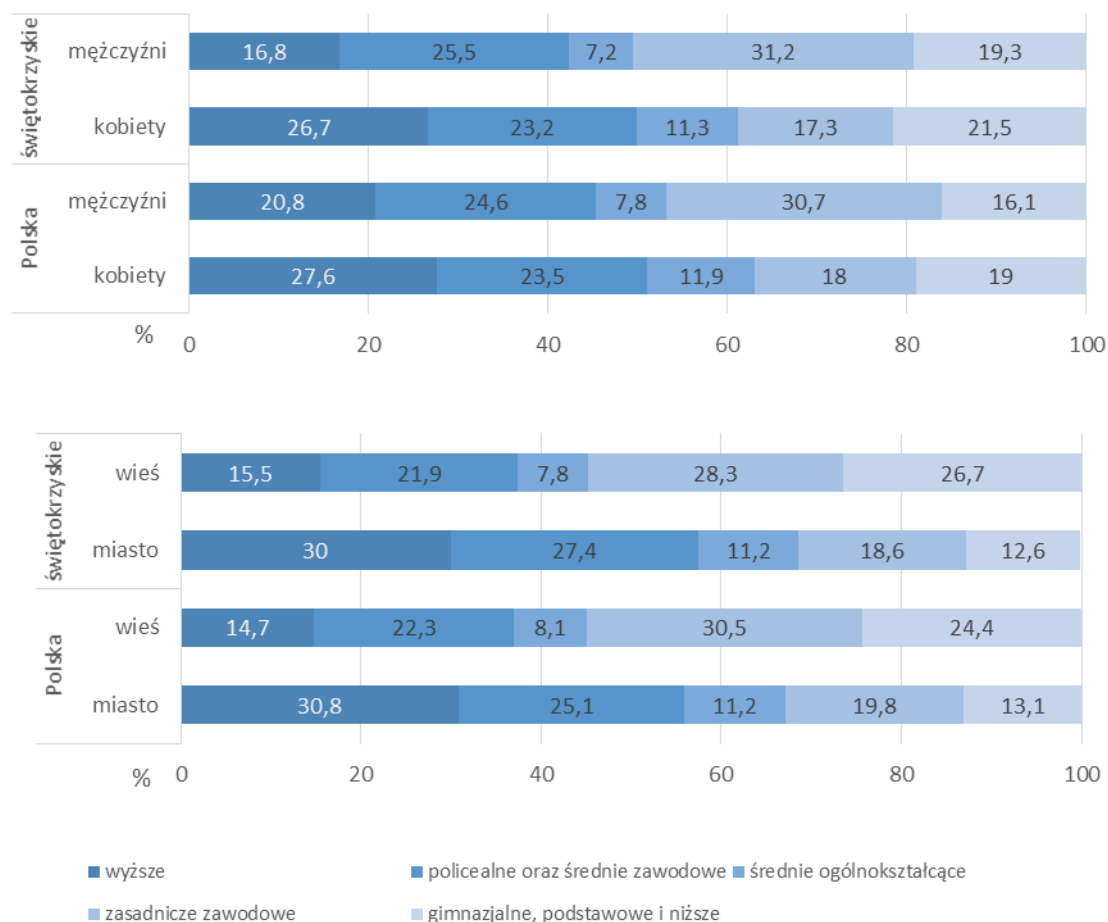

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Podobnie jak w całym kraju w województwie świętokrzyskim kobiety są przeciętnie lepiej wykształcone niż mężczyźni, jednak różnica ta w świętokrzyskim zaznacza się szczególnie wyraźnie. O ile odsetek kobiet z wyższym wykształceniem jest nieznacznie niższy od przeciętnego dla Polski, to w przypadku mężczyzn różnica wynosi aż 4 p.p. Jednocześnie jednak udział osób z najniższym poziomem wykształcenia wśród kobiet jest wyższy (jak w całej Polsce). Podobnie jak w przypadku wykształcenia wyższego różnica pomiędzy poziomem wykształcenia w Polsce i regionie zaznacza się bardziej wśród mężczyzn, tj. udział osób z wykształceniem gimnazjalnym i podstawowym jest wśród mężczyzn o 3,2 p.p. wyższy niż w kraju, wśród kobiet – o 2,5 p.p. wyższy.

Warto natomiast zwrócić uwagę na dane dotyczące poziomu wykształcenia na wsi i w miastach. W przypadku miast struktura wykształcenia w województwie świętokrzyskim jest bardzo zbliżona do średniej dla miast polskich, a udział osób z wykształceniem co najmniej średnim jest nawet nieznacznie wyższy (69% wobec 67% w kraju). Podobnie wygląda sytuacja na wsi – gdzie udział osób z wykształceniem wyższym lub średnim jest równy średniej krajowej (45%). Wyższy niż w kraju (o 2,3 p.p.) jest jedynie udział osób o najniższym wykształceniu. Zatem na niższy na tle innych regionów poziom wykształcenia formalnego w województwie świętokrzyskim wpływ ma przede wszystkim niski udział ludności miejskiej, przeciętnie lepiej wykształconej, w ogólnej ludności regionu.

Wykres 13. Udział ludności w wieku 15 lat i więcej według poziomu wykształcenia w ogólnej liczbie ludności w tym wieku w 2018 r. według BAEL, w podziale na płcie oraz miejsce zamieszkania

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Kapitał społeczny

Jedną z podstawowych definicji kapitału społecznego zaproponował Robert D. Putnam, według którego kapitał ten to cechy organizacji społecznych, takich jak sieci jednostek lub gospodarstw domowych oraz powiązanych z nimi norm i wartości, które kreują efekty zewnętrzne dla całej wspólnoty⁶⁰. Dla badania poziomu kapitału społecznego z wykorzystaniem dostępnych danych statystycznych bierze się pod uwagę m.in. aktywność wyborczą mieszkańców oraz działalność sektora non profit. Szerzej na ocenę kapitału społecznego wpływają opinie i doświadczenia mieszkańców obejmujące poziom zaufania do innych czy do instytucji publicznych itp.

Danych ilościowych sektora non profit dostarczają wyniki badań GUS za 2016 r.⁶¹, według których w województwie świętokrzyskim działało **2,9 tys. organizacji spośród 91,8 tys. działających w kraju (ok. 3,2%)**. 88% świętokrzyskich organizacji non profit to stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne, 7% stanowiły fundacje, a 5% samorządy

⁶⁰ Putnam R. (1995), *Bowling Alone: America's Declining Social Capital*.

⁶¹ *Sektor non-profit w 2016 r. Stowarzyszenia, fundacje, społeczne podmioty wyznaniowe, samorząd gospodarczy i zawodowy*, Urząd Statystyczny w Krakowie. Warszawa, Kraków 2018.

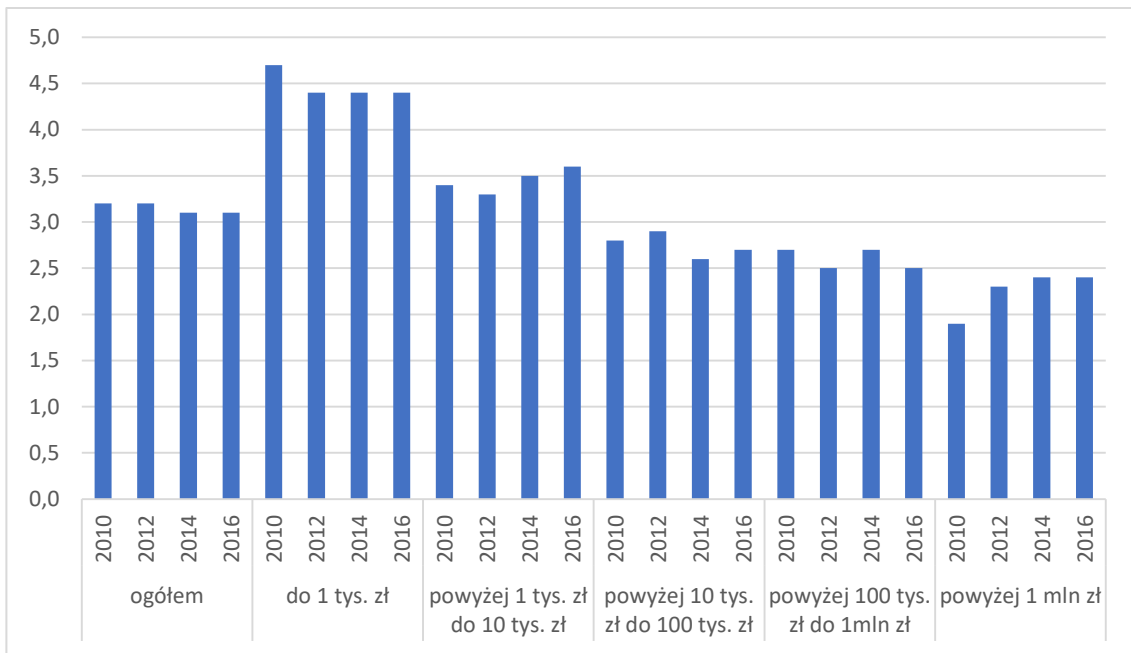
gospodarcze i zawodowe oraz społeczne podmioty wyznaniowe. W porównaniu ze średnią dla Polski w regionie działa mniejszy odsetek fundacji. Wśród wszystkich podmiotów non profit jedynie 7% posiada status organizacji pożytku publicznego i jest to jeden z najniższych udziałów tych organizacji wśród polskich województw, przy udziale 10% ogółem dla Polski.

W strukturze organizacji określanych jako stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne największy jest udział typowych stowarzyszeń i organizacji społecznych (44%), liczone są ochotnicze straże pożarne (32%) i stowarzyszenia sportowe (21%); 4% organizacji w tej formie to koła łowieckie. W perspektywie ogólnopolskiej świętokrzyskie charakteryzuje się bardzo wysokim udziałem OSP, wyższy o 1 p.p. udział występował tylko w województwie lubelskim.

61% polskich organizacji non profit ma swoją siedzibę w miastach, a w województwie świętokrzyskim stanowią one jedynie 43% podmiotów. W powiązaniu z odsetkiem OSP pokazuje to, że aktywność społeczna mieszkańców świętokrzyskich wsi jest na wysokim poziomie. Potwierdzają to także dane o zasięgu działania organizacji – w regionie największy udział posiadały te, które funkcjonują w najbliższym sąsiedztwie, gminie – 47% (to o 11 p.p. więcej niż średnio w Polsce), a 37% nie przekracza skali województwa. Specyficzna jest także struktura rodzajów prowadzonej działalności – aż 28% zajmuje się działaniami ratowniczymi, a 24% – sportem, turystyką, rekreacją i hobby. W skali Polski organizacje sportowo-hobbystyczne występują najczęściej, stanowiąc 29% ogółu sektora non profit, a ratownicze jedynie 17%. Dość niski jest udział świętokrzyskich podmiotów non profit działających na rzecz edukacji i badań naukowych oraz kultury i sztuki – odpowiednio 9 i 8% (w Polsce 10 i 12%).

Jeśli chodzi o aktywność społeczną mieszkańców województwa, wyrażającą się w skali członkostwa, to w regionie członkostwo utrzymuje się od lat na podobnym poziomie. **W 2016 r. działający w organizacjach mieszkańcy świętokrzyskiego stanowili 2,2% wszystkich członków organizacji non profit. W porównaniu z udziałem mieszkańców województwa w ogóle ludności jest to znacząco mniej.**

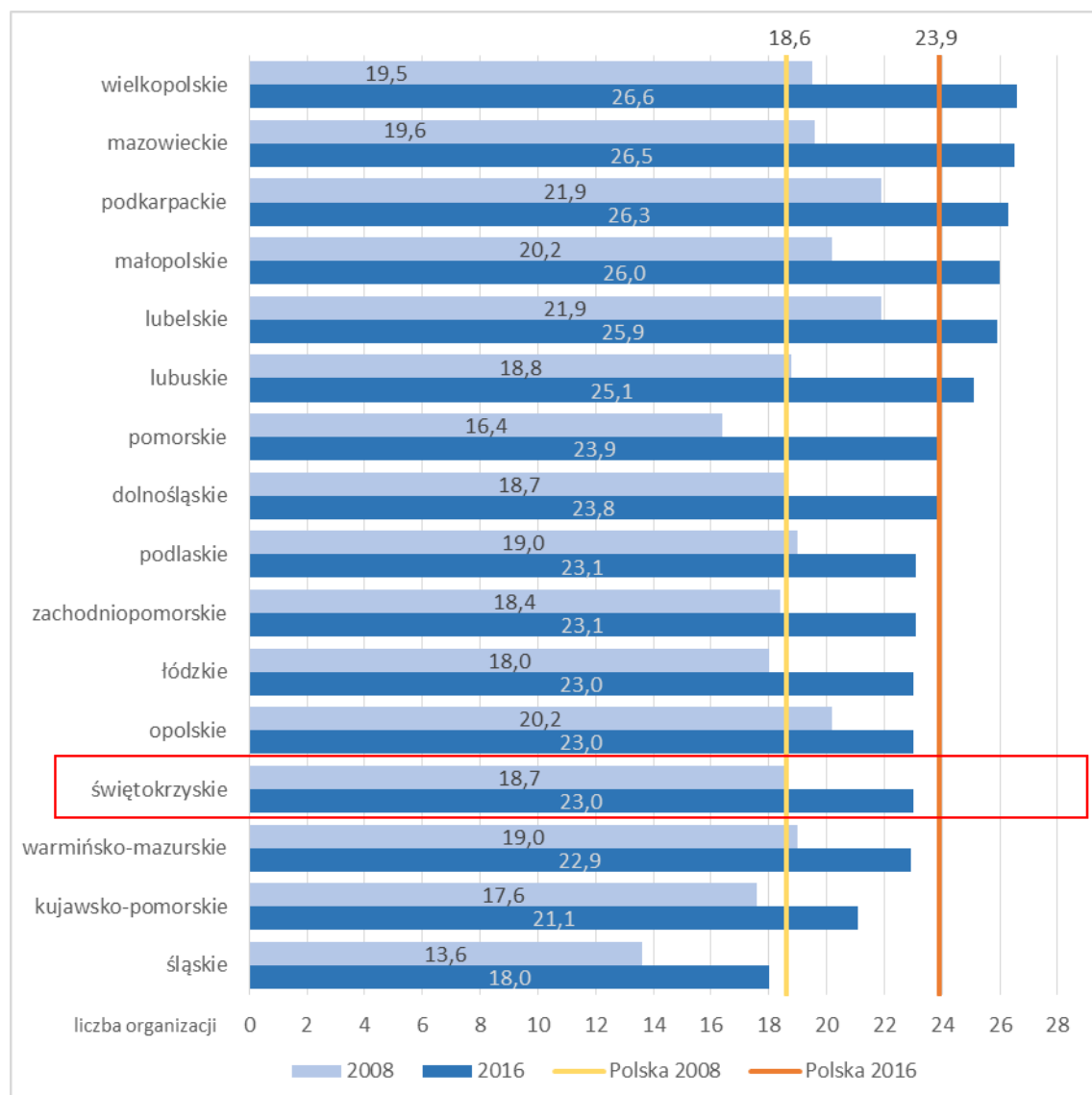
Wykres 14. Udział świętokrzyskich organizacji non profit w ogóle polskich organizacji według wielkości przychodów w latach 2010–2016 (w procentach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

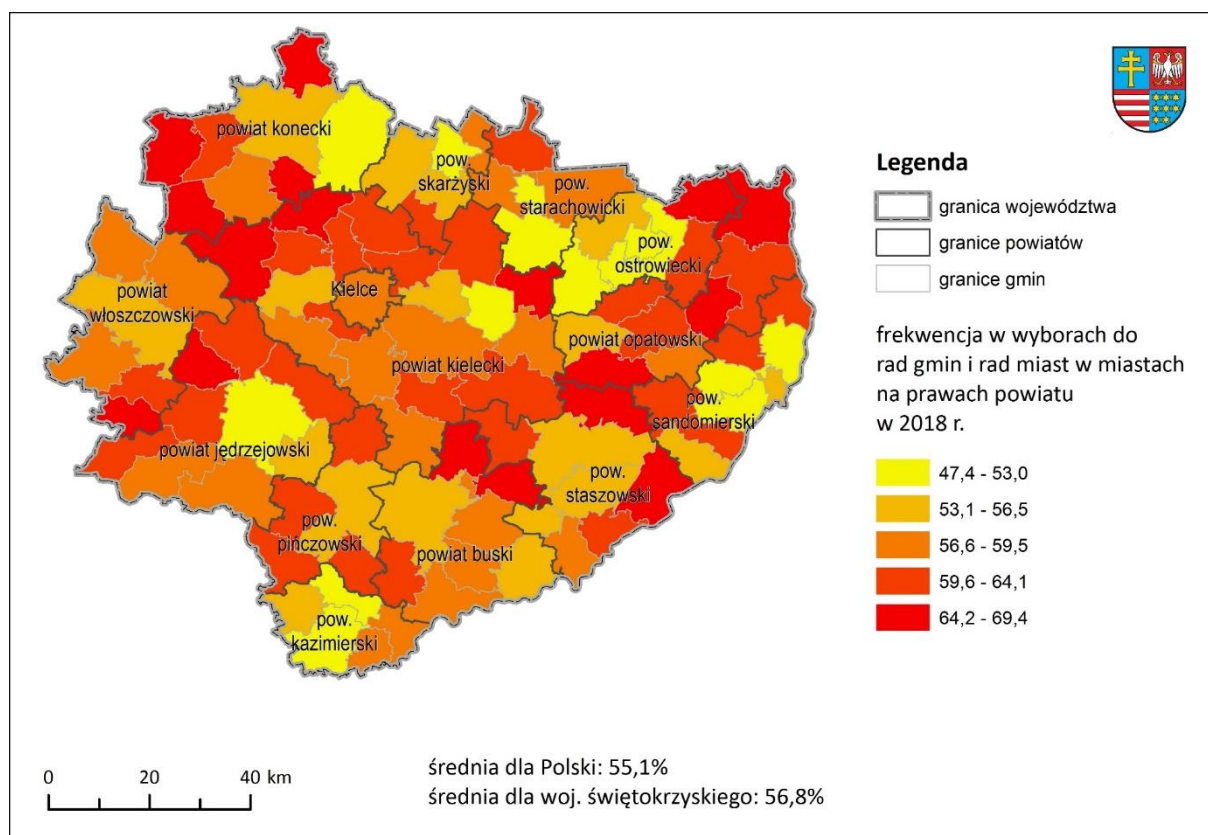
Wykres 15. Liczba organizacji non profit na 10 tys. osób

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Pomimo wzrostu liczby podmiotów trzeciego sektora wskaźnik liczby organizacji na 10 tys. mieszkańców był w regionie w 2016 r. niższy niż średnia dla Polski, gdy w 2008 r. nieznacznie ją przekraczał. Niepokojąca jest kondycja finansowa świętokrzyskich organizacji, znaczna ich część osiągała niewielkie przychody (w tym do 1 tys. zł), stanowczo mniejszy był udział organizacji najbogatszych (z przychodami powyżej 1 mln zł).

Kolejny wskaźnik aktywności społecznej to frekwencja wyborcza. W ostatnich wyborach samorządowych w 2018 r. wyniosła ona w województwie 51,57% przy średniej ogólnopolskiej 48,83%. Największa frekwencja odnotowana została w powiatach: ostrowieckim (62,92), włoszczowskim (60,45) i staszowskim (59,25).

Ryc. 16. Frekwencja w wyborach do rad gmin w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej.

2.3.3. Spójność społeczna regionu

Aktywność zawodowa i bezrobocie

Poziom bezrobocia

Liczba bezrobotnych spada systematycznie od 2013 r., kiedy wynosiła ponad 90,1 tys. osób. W końcu 2018 r. w województwie świętokrzyskim było zarejestrowanych 44,1 tys. bezrobotnych, o 5,2% mniej niż rok wcześniej. Oznaczało to spadek stopy bezrobocia w regionie z 16,6% do 8,3%.

Pomimo spadku w stosunku do 2008 i 2013 r. bezrobocie jest wciąż problemem województwa świętokrzyskiego. **Wskaźnik bezrobocia rejestrowanego w województwie utrzymuje się na wysokim poziomie względem przeciętnej stopy w kraju i regionach.** W 2018 r. świętokrzyskie pod względem stopy bezrobocia zajmowało 13 pozycję w kraju, a wskaźnik bezrobocia był o 2,5 p.p. wyższy od średniej krajowej.

Tabela 19. Stopa bezrobocia rejestrowanego w województwach

Jednostka terytorialna	Stopa bezrobocia rejestrowanego				Polska = 100		
	2008	2013	2018	zmiana 2008-2018	2008	2013	2018
	(%)	(%)	(%)	p.p.	(%)	(%)	(%)
Polska	9,5	13,4	5,8	-3,7	100,0	100,0	100,0
Dolnośląskie	10,0	13,1	5,2	-4,8	105,3	97,8	89,7
Kujawsko-pomorskie	13,3	18,2	8,8	-4,5	140,0	135,8	151,7

Jednostka terytorialna	Stopa bezrobocia rejestrowanego				Polska = 100		
	2008	2013	2018	zmiana 2008- 2018	2008	2013	2018
	(%)	(%)	(%)	p.p.	(%)	(%)	(%)
Lubelskie	11,2	14,4	8,0	-3,2	117,9	107,5	137,9
Lubuskie	12,5	15,7	5,8	-6,7	131,6	117,2	100,0
Łódzkie	9,2	14,1	6,1	-3,1	96,8	105,2	105,2
Małopolskie	7,5	11,5	4,7	-2,8	78,9	85,8	81,0
Mazowieckie	7,3	11,1	4,9	-2,4	76,8	82,8	84,5
Opolskie	9,8	14,2	6,3	-3,5	103,2	106,0	108,6
Podkarpackie	13,0	16,3	8,8	-4,2	136,8	121,6	151,7
Podlaskie	9,7	15,1	7,8	-1,9	102,1	112,7	134,5
Pomorskie	8,4	13,2	4,9	-3,5	88,4	98,5	84,5
Śląskie	6,9	11,3	4,3	-2,6	72,6	84,3	74,1
Świętokrzyskie	13,7	16,6	8,3	-5,4	144,2	123,9	143,1
Warmińsko-mazurskie	16,8	21,6	10,4	-6,4	176,8	161,2	179,3
Wielkopolskie	6,4	9,6	3,1	-3,3	67,4	71,6	53,4
Zachodniopomorskie	13,3	18,0	7,4	-5,9	140,0	134,3	127,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Przestrzenne zróżnicowanie poziomu bezrobocia w ciągu dekady zmieniło się nieznacznie – najwyższe wskaźniki notowane są w powiatach północnej części województwa, zwłaszcza w powiecie skarżyskim, gdzie stopa bezrobocia w końcu 2018 r. wynosiła 15,7% i opatowskim (13,7%). Na tym tle lepiej prezentuje się południowa część regionu, gdzie stopa bezrobocia jest ok. połowę niższa, nie przekraczając 7,5%. Najniższy wskaźnik (3,9%) cechował powiat buski oraz Kielce (5,4 %). Warto tu zauważyć jednak, że jedynie te dwie jednostki cechowała stopa bezrobocia niższa niż średnia krajowa.

Do istotnych problemów społecznych należy bezrobocie długotrwałe, oznaczające trwałe wykluczenie z rynku pracy, którego konsekwencją jest często ubóstwo i wykluczenie społeczne całych rodzin. Poziom bezrobocia długotrwałego, mierzony udziałem bezrobotnych powyżej roku w ogóle ludności aktywnej zawodowo, spadł w ciągu dekady o połowę. Znacząco poprawiła się także sytuacja regionu na tle Polski – w 2008 r. pod tym względem plasował się on na ostatnim miejscu z wskaźnikiem przewyższającym blisko dwukrotnie średnią.

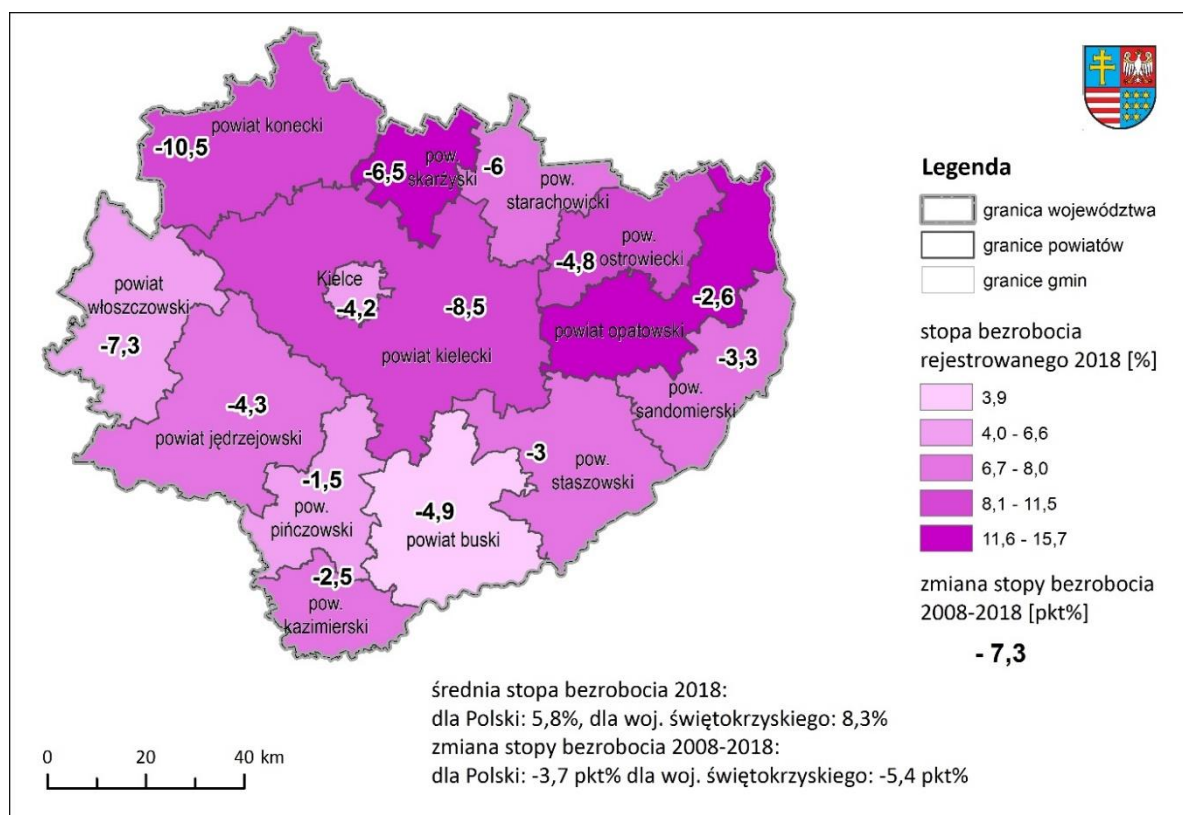
Najwyższym poziomem bezrobocia długotrwałego (Ryc. 18) cechowały się w końcu 2018 r. powiaty skarżyski i opatowski (gdzie stopa bezrobocia długotrwałego wynosiła 5,7%). Stosunkowo wysoka była też stopa bezrobocia w powiecie opatowskim, ostrowieckim i kaziemierskim. Największa poprawa w stosunku do 2008 r. nastąpiła natomiast w powiecie koneckim – gdzie wskaźnik długotrwałego bezrobocia spadł aż o 7,5 p.p., z poziomu blisko 11% do 3%. Najlepszą sytuacją cechował się powiat buski (1,2%).

Tabela 20. Poziom bezrobocia długotrwałego (powyżej 12 miesięcy)

Jednostka terytorialna	W procencie ludności aktywnej zawodowo				Polska = 100		
	2008	2013	2018	zmiana 2008- 2018	2008	2013	2018
	(%)	(%)	(%)	p.p.	(%)	(%)	(%)
Polska	3,2	5,1	2,3	-0,9	100,0	100,0	100,0
Dolnośląskie	3,0	4,6	1,9	-1,1	93,8	90,2	82,6
Kujawsko-pomorskie	4,7	7,2	3,9	-0,8	146,9	141,2	169,6
Lubelskie	4,5	6,3	3,5	-1,0	140,6	123,5	152,2
Lubuskie	3,3	4,8	1,9	-1,4	103,1	94,1	82,6
Łódzkie	3,1	5,8	2,5	-0,6	96,9	113,7	108,7
Małopolskie	2,6	4,4	1,9	-0,7	81,3	86,3	82,6
Mazowieckie	3,0	4,8	2,1	-0,9	93,8	94,1	91,3

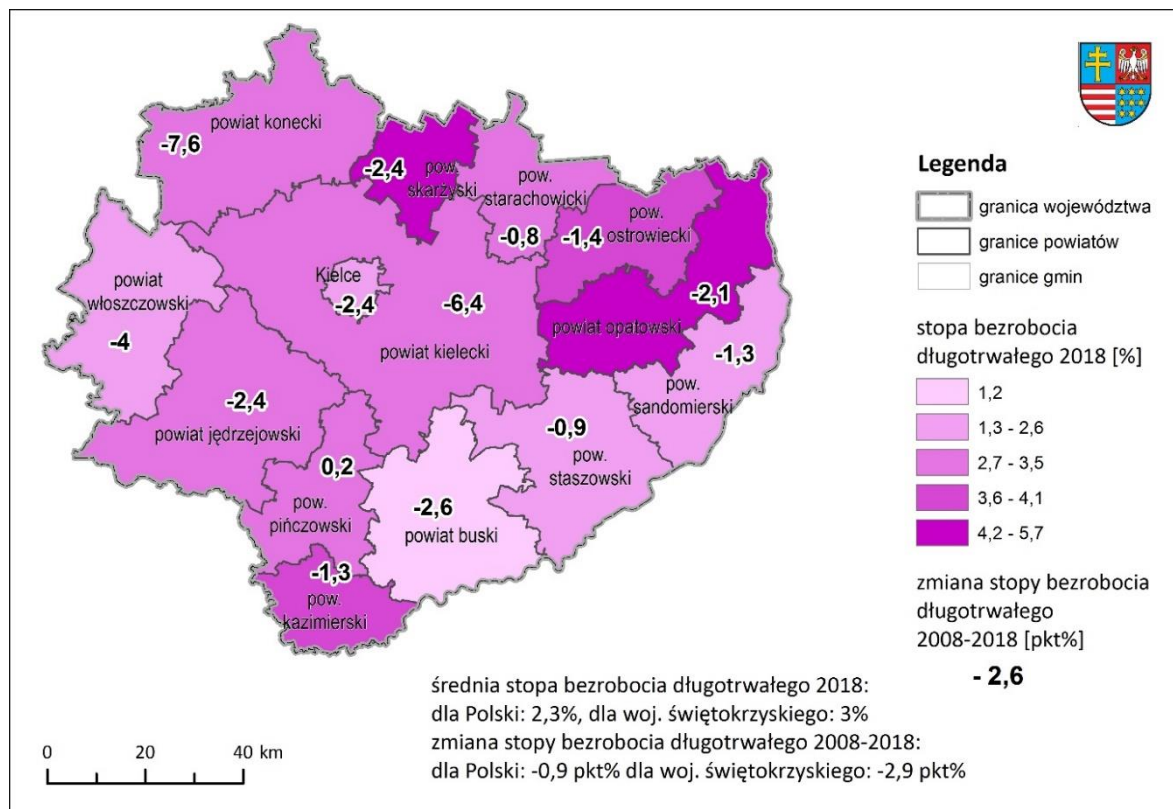
Jednostka terytorialna	W procencie ludności aktywnej zawodowo				Polska = 100		
	2008	2013	2018	zmiana 2008– 2018	2008	2013	2018
	(%)	(%)	(%)	p.p.	(%)	(%)	(%)
Opolskie	2,6	4,5	2,3	-0,3	81,3	88,2	100,0
Podkarpackie	5,2	7,0	4,0	-1,2	162,5	137,3	173,9
Podlaskie	3,2	6,4	3,4	0,2	100,0	125,5	147,8
Pomorskie	2,4	4,6	1,6	-0,8	75,0	90,2	69,6
Śląskie	2,1	4,0	1,6	-0,5	65,6	78,4	69,6
Świętokrzyskie	6,0	6,3	3,0	-3,0	187,5	123,5	130,4
Warmińsko-mazurskie	5,3	7,8	3,9	-1,4	165,6	152,9	169,6
Wielkopolskie	1,7	3,2	1,0	-0,7	53,1	62,7	43,5
Zachodniopomorskie	4,1	6,3	2,8	-1,3	128,1	123,5	121,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Ryc. 17. Stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie świętokrzyskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Ryc. 18. Stopa bezrobocia długotrwałego w województwie świętokrzyskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Aktywność zawodowa

Jednym z ważniejszych czynników rozwoju regionalnego jest aktywność zawodowa mieszkańców. Współczynnik ten obliczono jako procentowy udział aktywnych zawodowo w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie ludności w wieku produkcyjnym⁶². Województwo świętokrzyskie cechuje się jednym z najniższych wskaźników aktywności zawodowej w Polsce. Pod tym względem nastąpiła po 2008 r. niekorzystna zmiana, gdyż świętokrzyskie spadło z pozycji wicelidera na przedostatnie miejsce, wyprzedzając jedynie warmińsko-mazurskie. Niekorzystna zmiana pod tym względem wiązała się głównie z zahamowaniem wzrostu aktywności zawodowej w stosunku do innych regionów. Przeciętny wzrost udziału osób aktywnych zawodowo w ludności w wieku produkcyjnym w Polsce wyniósł blisko 7 p.p., podczas gdy w świętokrzyskim zaledwie 0,5 p.p.

Tabela 21. Współczynnik aktywności zawodowej osób w wieku produkcyjnym

Nazwa	Odsetek aktywnych zawodowo (wiek produkcyjny)				Polska = 100		
	2008	2013	2018	zmiana 2008–2018	2008	2013	2018
	(%)	(%)	(%)	p.p.	(%)	(%)	(%)
Polska	69,9	73,5	76,6	6,7	100,0	100,0	100,0
Dolnośląskie	68,3	72,5	76,6	8,3	97,7	98,6	100,0
Kujawsko-pomorskie	67,6	72,9	75,0	7,4	96,7	99,2	97,9
Lubelskie	71,1	74,0	75,8	4,7	101,7	100,7	99,0

⁶² Aktywni zawodowo – łącznie osoby pracujące i bezrobotni zarejestrowani. Wiek produkcyjny – wiek zdolności do pracy; obejmuje mężczyzn w wieku 18–64 lata i kobiety w wieku 18–59 lat.

Nazwa	Odsetek aktywnych zawodowo (wiek produkcyjny)				Polska = 100		
	2008	2013	2018	zmiana 2008–2018	2008	2013	2018
	(%)	(%)	(%)	p.p.	(%)	(%)	(%)
Lubuskie	67,1	70,8	74,6	7,5	96,0	96,3	97,4
Łódzkie	71,9	76,2	80,2	8,3	102,9	103,7	104,7
Małopolskie	71,2	73,1	75,3	4,1	101,9	99,5	98,3
Mazowieckie	75,0	78,1	81,2	6,2	107,3	106,3	106,0
Opolskie	67,3	72,7	77,2	9,9	96,3	98,9	100,8
Podkarpackie	69,8	72,9	74,0	4,2	99,9	99,2	96,6
Podlaskie	72,7	75,2	76,6	3,9	104,0	102,3	100,0
Pomorskie	68,3	72,5	77,0	8,7	97,7	98,6	100,5
Śląskie	65,8	70,6	74,0	8,2	94,1	96,1	96,6
Świętokrzyskie	73,2	73,3	73,7	0,5	104,7	99,7	96,2
Warmińsko-mazurskie	66,1	67,8	71,6	5,5	94,6	92,2	93,5
Wielkopolskie	70,2	74,6	78,3	8,1	100,4	101,5	102,2
Zachodniopomorskie	65,8	70,0	75,0	9,2	94,1	95,2	97,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

W ostatniej dekadzie w Polsce nastąpił znaczący wzrost poziomu aktywności zawodowej kobiet, którego przyczyn można upatrywać m.in. w procesach przekształceń gospodarki (w tym rozwoju sektora usług pociągającego za sobą wzrost popytu na pracę kobiet), we wzroście poziomu ich wykształcenia (co opisano powyżej), a także w zmianach systemu wartości i ekonomicznego modelu rodziny. Od 2008 r. wskaźnik aktywności zawodowej kobiet wzrósł w Polsce o blisko 8 p.p. Podobna tendencja pojawiła się w województwie świętokrzyskim, choć wskaźnik aktywności zawodowej kobiet wzrastał tu znacznie wolniej niż średnia (i najwolniej ze wszystkich regionów) – do poziomu 69%. Niepokojącym zjawiskiem jest natomiast obniżająca się w ostatniej dekadzie aktywność zawodowa mężczyzn – świętokrzyskie jako jedyne województwo w Polsce odnotowało obniżenie wskaźnika aktywności zawodowej mężczyzn, przy przeciętnym jego wzroście w Polsce o 5 p.p.

Tabela 22. Współczynnik aktywności zawodowej osób w wieku produkcyjnym według płci

Jednostka terytorialna	Odsetek aktywnych zawodowo (wiek produkcyjny)					
	mężczyźni			kobiety		
	2008	2018	zmiana 2008-18	2008	2018	zmiana 2008–2018
	(%)	(%)	p.p.	(%)	(%)	p.p.
Polska	75,3	80,4	5,1	64,4	72,3	7,9
Dolnośląskie	74,4	79,5	5,1	61,9	73,2	11,3
Kujawsko-pomorskie	75,5	80,3	4,8	59,3	69,0	9,7
Lubelskie	75,0	79,0	4,0	66,9	72,1	5,2
Lubuskie	73,3	78,6	5,3	60,7	69,8	9,1
Łódzkie	75,2	83,2	8,0	68,3	76,7	8,4
Małopolskie	76,5	79,3	2,8	65,9	71,0	5,1
Mazowieckie	79,9	84,4	4,5	69,9	77,5	7,6
Opolskie	75,1	82,3	7,2	59,3	71,4	12,1
Podkarpackie	74,6	78,4	3,8	64,8	68,8	4,0
Podlaskie	76,9	80,8	3,9	68,4	72,4	4,0
Pomorskie	73,9	82,9	9,0	62,7	70,6	7,9
Śląskie	70,5	76,3	5,8	60,8	71,4	10,6
Świętokrzyskie	78,3	77,5	-0,8	67,6	69,4	1,8
Warmińsko-mazurskie	71,6	76,6	5,0	60,4	65,8	5,4
Wielkopolskie	77,6	83,2	5,6	62,5	72,9	10,4
Zachodniopomorskie	71,2	79,0	7,8	60,5	70,4	9,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

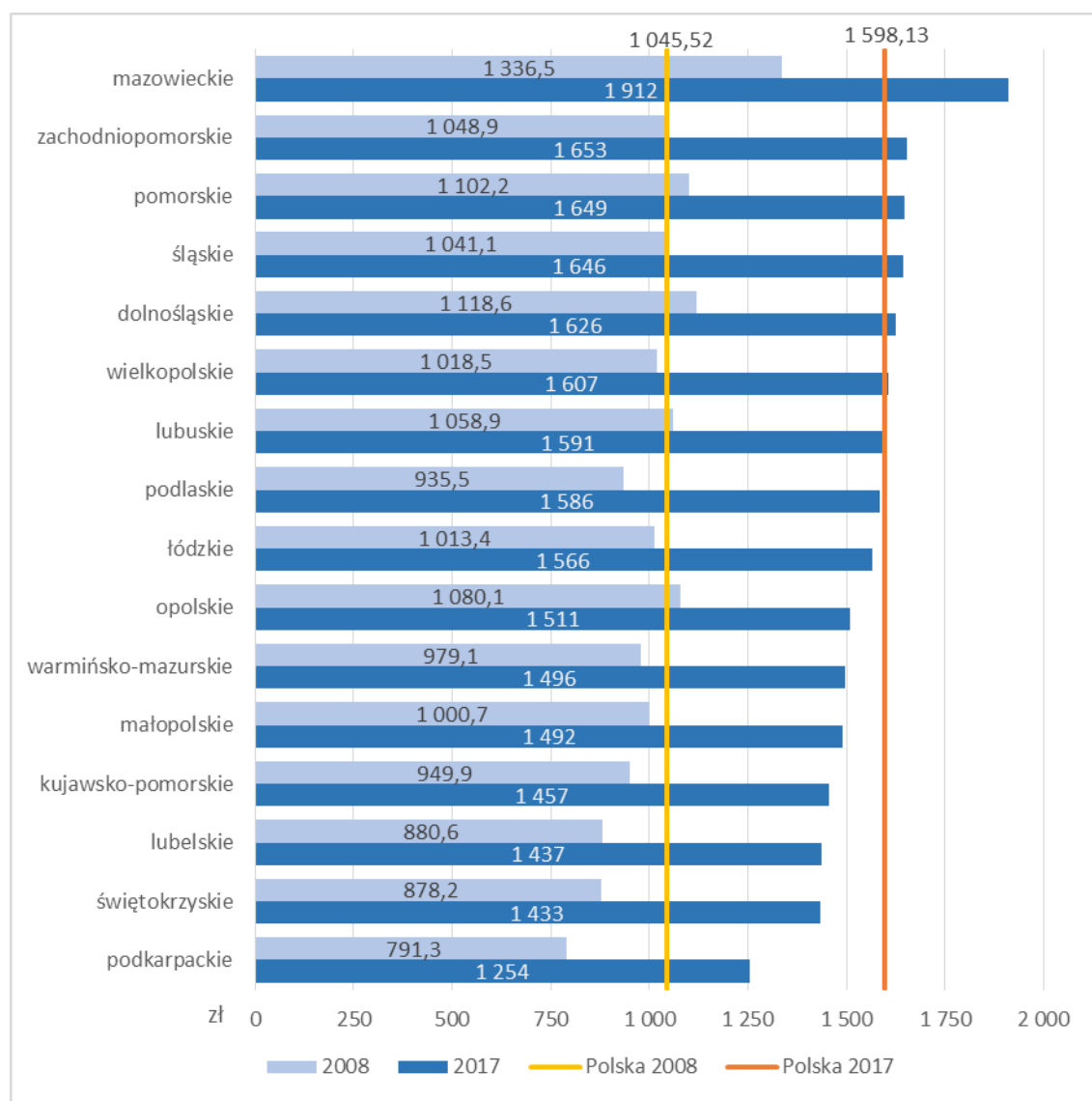
Warunki i jakość życia w regionie i ich zróżnicowanie

Sytuacja materialna ludności

Jedną z ważniejszych determinant sytuacji materialnej ludności jest poziom dochodów gospodarstw domowych. Niestety pod tym względem sytuacja województwa świętokrzyskiego jest niekorzystna (wykres poniżej). Przeciętny dochód rozporządzalny na jednego członka rodziny w 2017 r. wynosił 1433 zł, co stanowiło 89,6% średniej krajowej i dawało temu regionowi przedostatnie miejsce w Polsce. Niekorzystną sytuację pod tym względem notowano jednak od lat – i tak w 2008 r. dochód w regionie wynosił zaledwie 878 zł na osobę (84% średniej krajowej, 15 miejsce w kraju). Wobec tak niskiego poziomu dochodów negatywnej sytuacji nie zmieniła jedna z najwyższych w kraju dynamik wzrostu dochodów mieszkańców w ostatniej dekadzie. Wyniosła ona 63% w stosunku do 2008 r. i ustępowała jedynie województwu podlaskiemu (69%).

Wykres 16. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwach domowych w latach 2008 i 2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Na niekorzystną sytuację gospodarstw domowych składają się dwa czynniki: niskie przeciętne wynagrodzenie oraz niekorzystna struktura dochodów gospodarstw domowych. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w województwie świętokrzyskim wynosiło w 2018 r. 4171 zł (86% przeciętnego wynagrodzenia w kraju) i należało do najniższych w Polsce⁶³. Drugą przyczyną niskich dochodów gospodarstw domowych jest struktura ich źródeł (wykres niżej). W województwie świętokrzyskim wysoki jest udział świadczeń społecznych (w których zawierają się także emerytury i renty) w dochodach gospodarstw, który stanowił w 2017 r. blisko 33% dochodu (bez dochodów ze świadczenia „Rodzina 500+”). Świadczenia społeczne stanowiły w świętokrzyskim największy udział dochodów gospodarstw spośród wszystkich regionów w kraju.

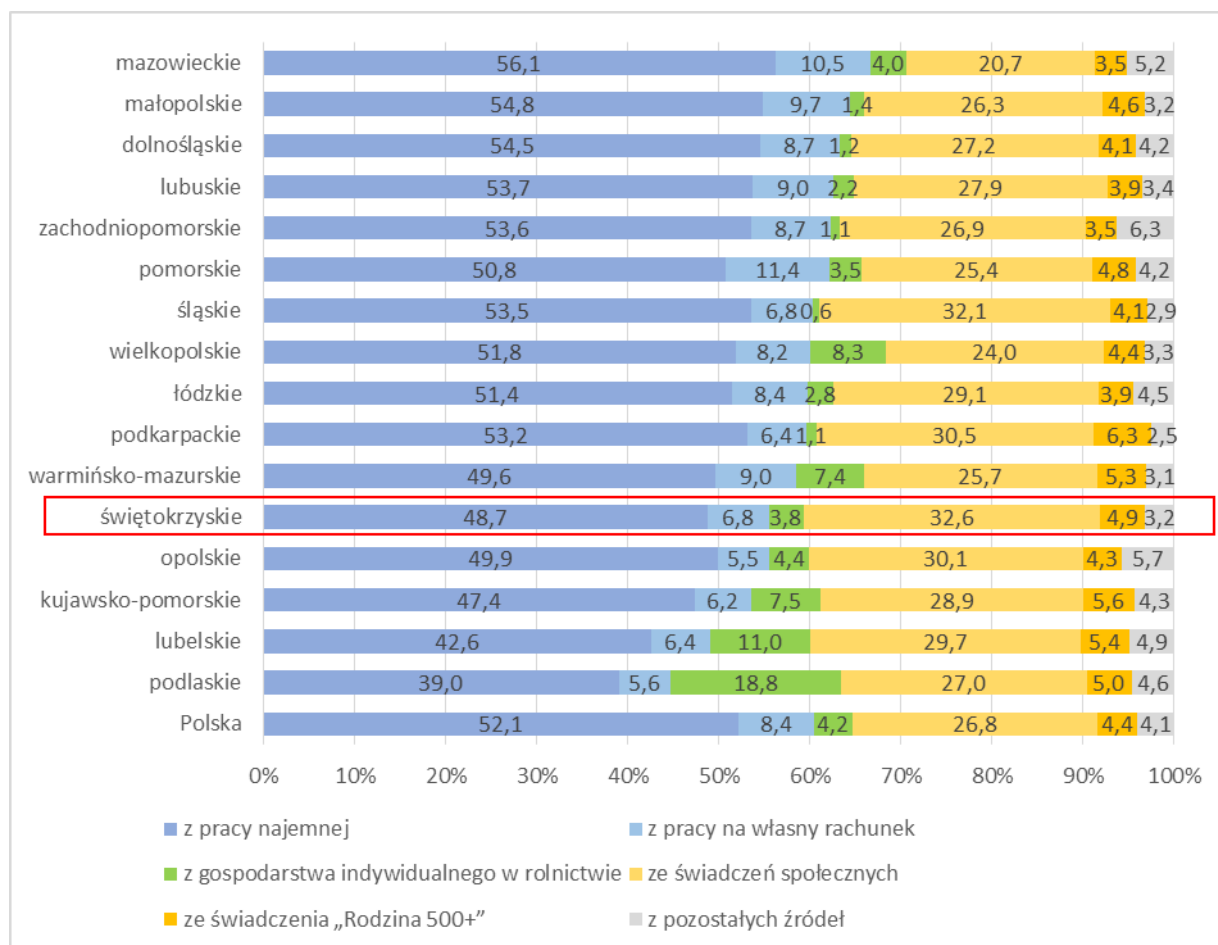
Niski na tle kraju jest udział dochodów z pracy – łącznie dochody z pracy najemnej i na własny rachunek stanowią 55,5% dochodów gospodarstw w województwie świętokrzyskim, o 5 p.p. mniej niż średnia krajowa. Pod względem udziału dochodów z tych źródeł wo-

⁶³ Szerzej opisano tę problematykę w rozdziale *Zatrudnienie i wynagrodzenia*.

jewództwo plasowało się na 12 miejscu w Polsce. Pomimo rolniczego charakteru regionu względnie niski na tle kraju był także udział dochodów w z gospodarstw rolniczych.

Wykres 17. Procentowa struktura przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na 1 osobę w gospodarstwach domowych według rodzaju dochodu w 2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Ocenę zmiany struktury dochodów gospodarstw w województwie świętokrzyskim w ostatniej dekadzie utrudnia pojawienie się nowej kategorii źródeł – świadczenia wychowawczego „Rodzina 500+”. W 2017 r. stanowiło ono w tym województwie niespełna 5% dochodów gospodarstw domowych, co było wartością nieco wyższą od przeciętnej w kraju. Z tego powodu zmianę struktury dochodów w latach 2008–2017 przedstawiono w dwu ujęciach, tj. z udziałem świadczenia „Rodzina 500+” oraz bez jego udziału w strukturze dochodów (tabela niżej).

W strukturze dochodów zaznacza się wzrost udziału dochodów z pracy najemnej, widoczny także (choć znacznie słabiej) po uwzględnieniu świadczenia rodzinnego. Zjawisku temu towarzyszył jednak spadek udziału dochodów z pracy na własny rachunek. Bardzo wyraźnie zaznaczył się spadek udziału dochodów z indywidualnego gospodarstwa rolniczego, który w 2008 r. przewyższał średnią krajową o prawie 2 p.p., a w 2017 r. był niższy niż przeciętnie w kraju. W wartościach bezwzględnych widoczna jest znaczna stagnacja w wysokości tego źródła dochodu. Niekorzystnym zjawiskiem, które można wiązać m.in. ze wzrostem udziału osób w wieku emerytalnym, jest wzrost w ostatniej dekadzie udziału dochodów ze świadczeń społecznych (poza „Rodzina 500+”) widoczny w obu ujęciach.

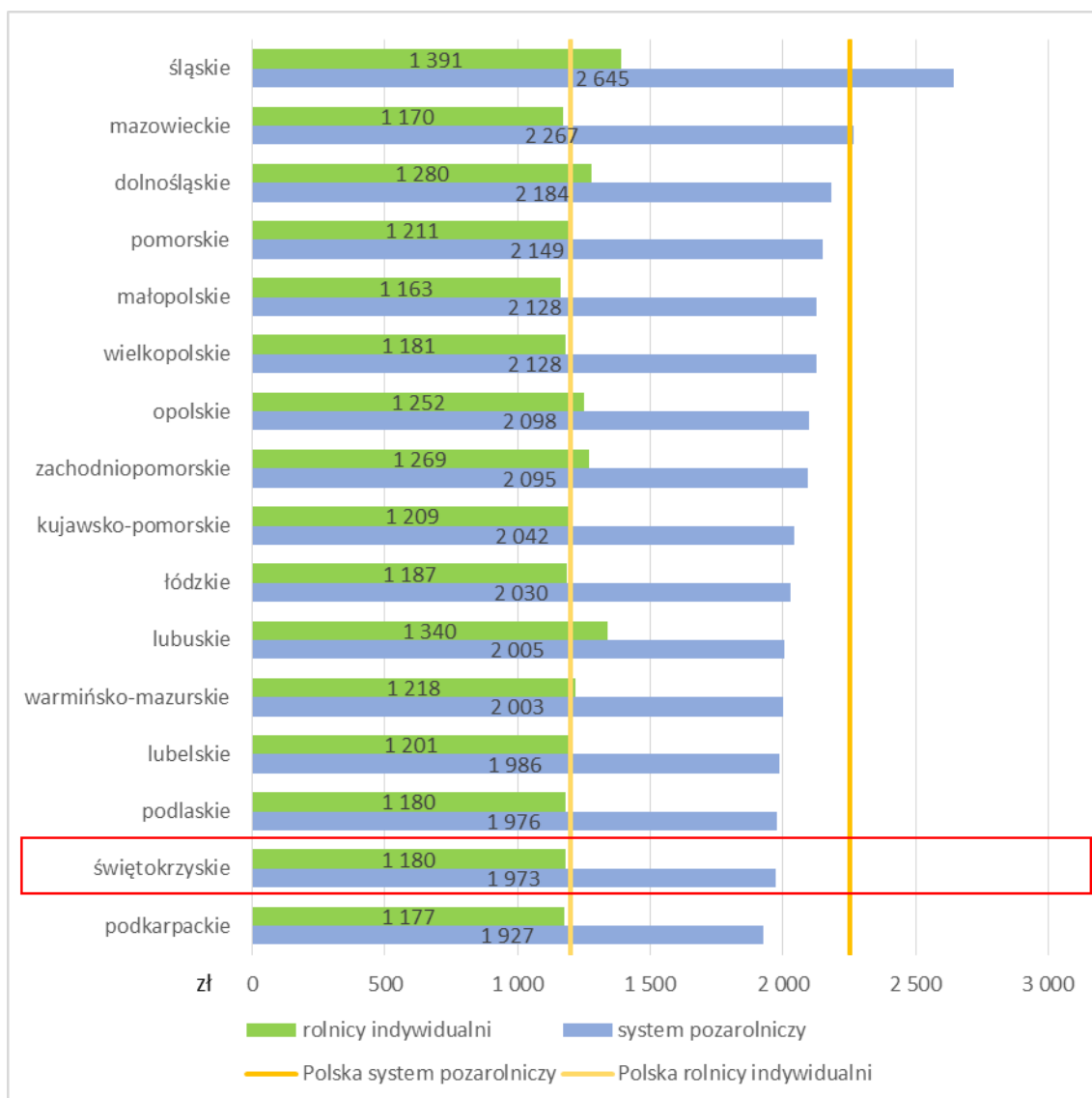
Tabela 23. Struktura przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na 1 osobę w gospodarstwach domowych według rodzaju dochodu w roku 2008 i 2017 – województwo świętokrzyskie na tle Polski

Rodzaje dochodów	Świętokrzyskie					Polska				
	2008		2017 z 500+		2017 bez 500+	2008		2017 z 500+		2017 bez 500+
	zł	%	zł	%	%	zł	%	zł	%	%
Ogółem	878,2	100,0	1 432,7	100,0	100,0	1 045,5	100,0	1 598,1	100,0	100,0
Z pracy najemnej	415,4	47,3	698,1	48,7	51,3	560,8	53,6	831,9	52,1	54,5
Z pracy na własny rachunek	82,5	9,4	97,1	6,8	7,1	91,6	8,8	134,6	8,4	8,8
Z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie	51,8	5,9	53,9	3,8	4,0	43,2	4,1	67,5	4,2	4,4
Ze świadczeń społecznych (bez „Rodzina 500+”)	295,0	33,6	467,3	32,6	34,3	298,7	28,6	428,9	26,8	28,1
Ze świadczenia wychowawczego „Rodzina 500+”	-	-	70,5	4,9	-	-	-	70,2	4,4	-
Pozostałe	33,5	3,8	45,8	3,2	3,4	51,3	4,9	65,1	4,1	4,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

W kontekście sytuacji materialnej osób starszych należy zwrócić uwagę na niższą niż w Polsce wysokość przeciętnej emerytury. W 2017 r. wysokość przeciętnej emerytury z systemu pozarolniczego wynosiła 1973 zł brutto (87,5% średniej dla Polski) i była niższa od przeciętnej w kraju o 281 zł. Jeszcze niższa wysokość przeciętnej emerytury odnotowana była w tym okresie jedynie w województwie podkarpackim. Średnia wysokość emerytury rolniczej wynosiła 1179 zł brutto (98% średniej dla Polski). Także w tym wypadku przeciętna emerytura należała do najniższych w regionach – pod tym względem województwo świętokrzyskie zajmowało 13 miejsce (przed podkarpackim, mazowieckim i małopolskim).

Wykres 18. Wysokość przeciętnej miesięcznej emerytury (brutto) z systemu pozarolniczego i rolników indywidualnych w 2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

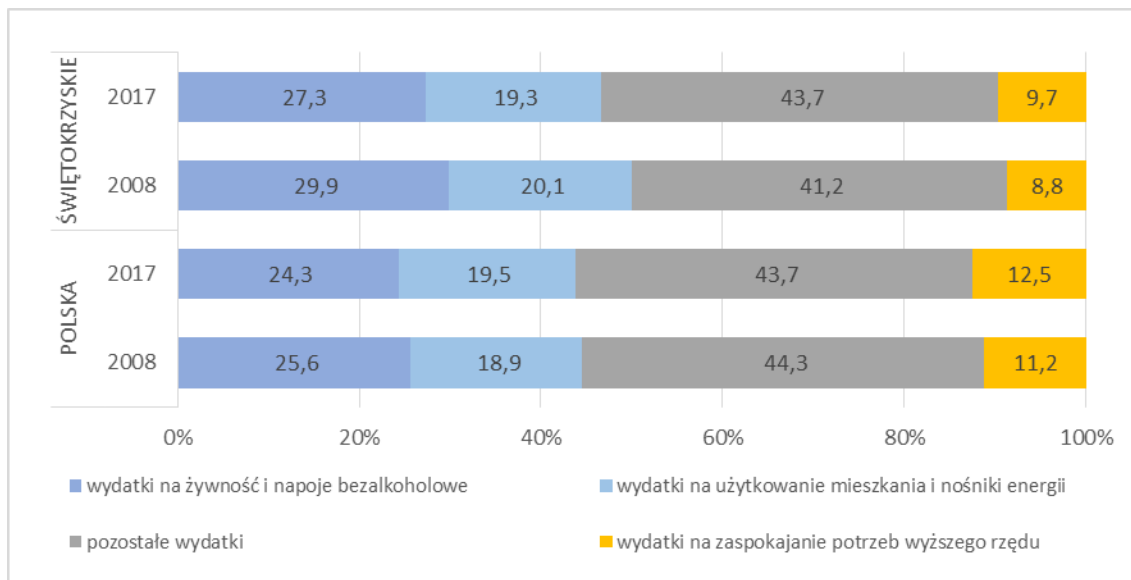
Przeciętne wydatki miesięczne gospodarstw domowych w przeliczeniu na jedną osobę należały do najniższych w Polsce. W 2017 r. wynosiły przeciętnie 1037 zł (88% średniej krajowej). W stosunku do 2008 r. wydatki wzrosły o 39%, z 746 zł (83% średniej krajowej w 2008 r.), co było jednym z najwyższych wskaźników w kraju i pozwoliło poprawić pozycję regionu z 15 na 12.

Jednym ze wskaźników poziomu życia jest struktura wydatków gospodarstw domowych, tj. udział w budżecie wydatków podstawowych oraz wydatków związanych z zaspokajaniem potrzeb wyższego rzędu. Struktura wydatków gospodarstw domowych w świętokrzyskim wskazuje na niższy – niż przeciętna w Polsce – poziom życia. Wydatki podstawowe w 2017 r. (tj. łącznie wydatki na żywność i napoje oraz na użytkowanie domu i nośniki energii⁶⁴) stanowiły 47% wydatków ogółem gospodarstw w województwie, w kraju

⁶⁴ Wydatki na utrzymanie domu zawierają: opłaty na rzecz właścicieli, wydatki na konserwację mieszkania lub domu, nośniki energii, zaopatrywanie w wodę, usługi kanalizacyjne, wywóz śmieci i inne usługi związane z zamieszkiwaniem (m.in. koszty administrowania, opłaty eksploatacyjne).

natomiast – 44%. Natomiast wydatki na potrzeby wyższego rzędu⁶⁵ stanowiły niecałe 10% budżetów gospodarstw w regionie, wobec ok. 12% w Polsce. W przypadku wydatków związanych z zaspokajaniem potrzeb podstawowych dystans regionu do średniej w kraju zmniejszył się, jednak udział wydatków związanych z zaspokajaniem potrzeb wyższego rzędu wciąż pozostaje o ponad 2 p.p. mniejszy.

Wykres 19. Udział wydatków podstawowych oraz wydatków związanych z zaspokajaniem potrzeb wyższego rzędu (wydatki na rekreację i kulturę, edukację oraz restauracje i hotele) w wydatkach gospodarstw domowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Dla oceny sytuacji materialnej społeczności w regionie mogą być także wykorzystane subiektywne opinie na temat sytuacji gospodarstw domowych, pochodzące z badań empirycznych prowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny. Największa grupa gospodarstw domowych w świętokrzyskim w 2017 r. – blisko 55% – oceniała swoją sytuację jako przeciętną, natomiast korzystnie oceniło ją 34% ankietowanych. Wyniki te są zbliżone do średniej ogólnopolskiej. Niekorzystne (zła lub raczej zła) oceny formułowało 11% ankietowanych, co jest wynikiem identycznym ze średnią krajową, w tym jako złą określiło swoją sytuację 2,2% gospodarstw, nieco mniej niż w kraju. Porównując powyższe wyniki do odpowiedzi z 2010 r., można zauważyć zdecydowaną poprawę oceny sytuacji materialnej gospodarstw w województwie, zwłaszcza w odniesieniu do ocen negatywnych, w których przypadku odsetek odpowiedzi spadł o 14 p.p., przy spadku negatywnej samooceny sytuacji materialnej w skali kraju o 8 p.p.

Tabela 24. Subiektywna ocena sytuacji materialnej w procencie gospodarstw domowych – województwo świętokrzyskie na tle Polski

Ocena sytuacji materialnej	Świętokrzyskie			Polska		
	2010	2017	zmiana	2010	2017	zmiana
	%	%	p.p.	%	%	p.p.
Bardzo dobra	2,0	12,5	10,5	2,7	15,7	13,0
Raczej dobra	19,8	21,6	1,8	22,6	21,5	-1,1
Przeciętna	52,9	54,6	1,7	55,1	51,6	-3,5
Raczej zła	18,5	9,1	-9,4	13,4	8,4	-5,0
Zła	6,9	2,2	-4,7	6,2	2,8	-3,4

⁶⁵ Łącznie: wydatki na rekreację i kulturę, wydatki na edukację oraz wydatki na restauracje i hotele.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Dane dotyczące sytuacji materialnej ludności są publikowane w większości wyłącznie dla województw, dlatego nie ma możliwości szczegółowej analizy wewnątrzregionalnego zróżnicowania dochodów i wydatków gospodarstw.

Poziom ubóstwa i pomoc społeczna

Ubóstwo jest stanem, w którym występują niedostatki wynikające z niewystarczających dochodów, powodujące niezaspokojenie potrzeb jednostki lub rodziny na akceptowalnym (w danym kontekście społecznym) poziomie. Choć taka lakoniczna definicja jest powszechnie akceptowana, to w przypadku pomiaru zagrożenia ubóstwem więcej wątpliwości budzi określenie granic ubóstwa, czyli sprecyzowanie, które osoby i grupy społeczne uznajemy za ubogie. Kluczowym zagadnieniem w tym wypadku jest zakres potrzeb uwzględnianych przy pomiarze ubóstwa. Katalog tych potrzeb stopniowo rozszerzano, od potrzeb podstawowych (zapewniających możliwość przeżycia, takich jak żywność, mieszkanie lub odzież), do szerszego zakresu dóbr i usług. Ubóstwo w tym ujęciu oznacza brak możliwości dokonywania różnego rodzaju wyborów mających zasadnicze znaczenie dla życia jednostki, pozwalającego na prowadzenie długiego, zdrowego i aktywnego życia, korzystanie z przyzwoitego standardu życiowego, wolności, poczucia własnej godności, cieszenie się szacunkiem innych członków społeczeństwa⁶⁶.

W statystyce publicznej stosowane są trzy miary ubóstwa. Ubóstwo skrajne określone jest w stosunku do minimum egzystencji⁶⁷. Minimum egzystencji wyznacza poziom zaspokojenia potrzeb, poniżej którego występuje biologiczne zagrożenie życia oraz rozwoju psychofizycznego człowieka. Drugą miarą jest ustawowa granica ubóstwa definiowana na podstawie kwoty (aktualizowanej co trzy lata), która zgodnie z obowiązującą ustawą uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia z pomocy społecznej. Trzecią progów, relatywna granica ubóstwa, określany jest względem przeciętnych wydatków gospodarstw domowych w kraju, a granicą są wydatki na osobę niższe niż 50% średnich wydatków.

Na podstawie danych dotyczących wydatków gospodarstw domowych można stwierdzić, że poziom ubóstwa w województwie świętokrzyskim jest stosunkowo wysoki. Szczególnie niepokojący jest wysoki odsetek mieszkańców w gospodarstwach o wydatkach niższych od minimum egzystencji – ubóstwa skrajnego. W 2018 r. niemal 8% mieszkańców żyło w gospodarstwach domowych, w których wydatki na osobę mieściły się poniżej tego progu. Był to jeden z najwyższych odsetków w kraju (kolejny wykres). Poniżej ustawowej granicy ubóstwa znajdowało się 14% mieszkańców regionu, natomiast poniżej relatywnej granicy ubóstwa – 19%. Pozytywnym zjawiskiem jest natomiast zmniejszanie się – szybsze niż w skali kraju – odsetka osób zagrożonych ubóstwem. W stosunku do 2008 r. wskaźnik ubóstwa skrajnego spadł w województwie świętokrzyskim o 3,4 p.p. (w Polsce – o 0,2 p.p.), ubóstwa ustawowego – o 4 p.p. (w Polsce wzrósł o 0,3 p.p.), a ubóstwa relatywnego o 8 p.p. (w Polsce spadek o 3,4 p.p.). Według analizy Regionalnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Kielcach czynnikami, które w największym stopniu przyczyniły się do spadku zasięgu ubóstwa skrajnego i relatywnego, były wzrost wynagrodzeń i spadek bezrobocia, a w przypadku rodzin z dziećmi wprowadzenie od 1 kwietnia 2016 r. świadczenia wychowawczego⁶⁸.

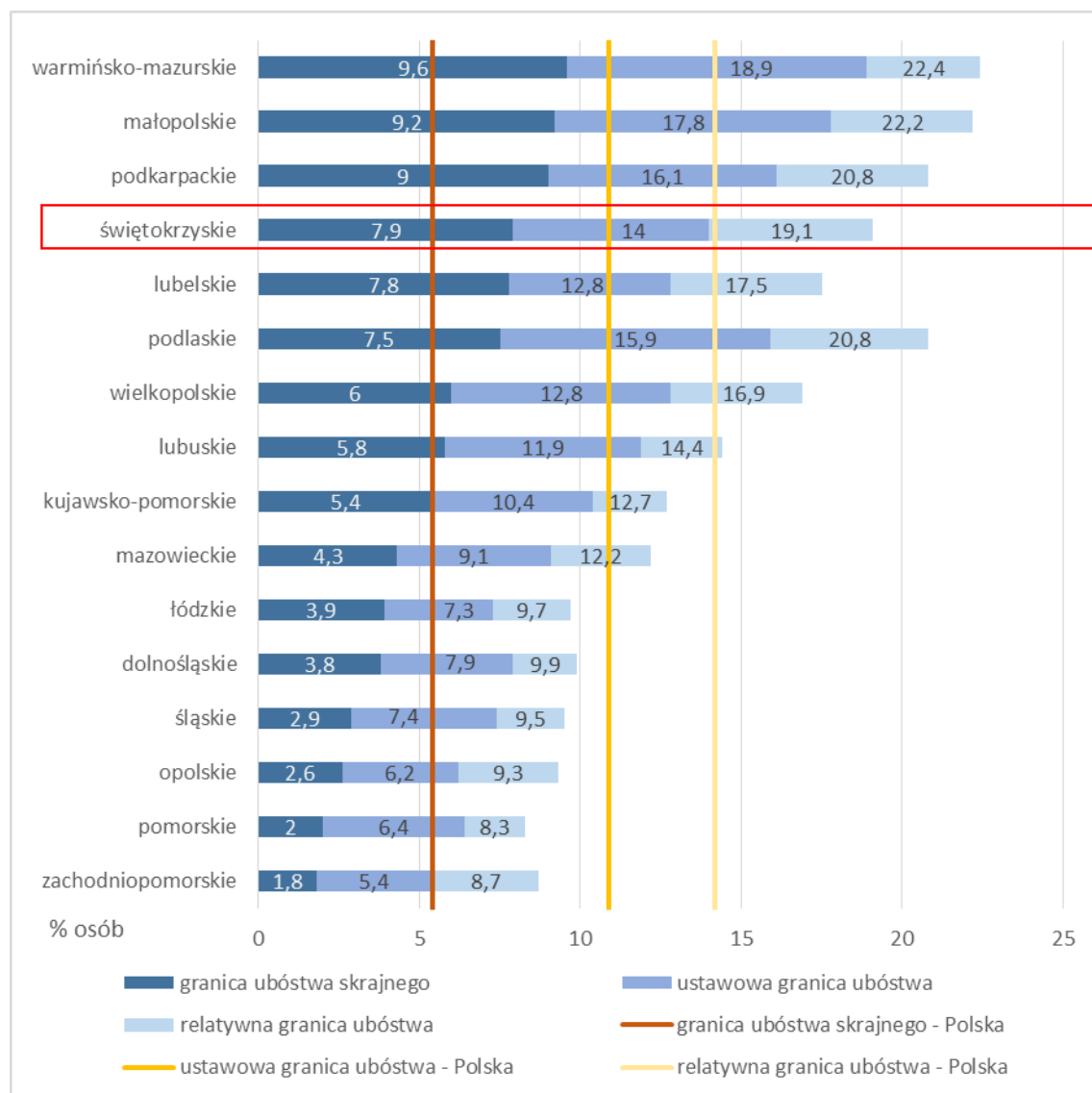
---

⁶⁶ Panek T., 2014, *Statystyka społeczna*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.

⁶⁷ Poziom minimum egzystencji obliczany przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych (IPiSS).

⁶⁸ *Indeks zagrożenia ubóstwem w województwie świętokrzyskim za 2017 rok*. Regionalny Ośrodek Pomocy Społecznej w Kielcach, 2018.

Wykres 20. Odsetek osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej progów ubóstwa w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Jedną z form pomocy osobom w trudnej sytuacji życiowej są świadczenia z systemu pomocy społecznej. W 2017 r. ze świadczeń środowiskowej pomocy społecznej korzystało w województwie świętokrzyskim 95,1 tys. osób⁶⁹ w 41,8 tys. gospodarstwach domowych. Liczba beneficjentów pomocy społecznej systematycznie spada – w 2009 r. korzystało z niej 161,8 tys. osób w 53,4 tys. gospodarstwach, a w 2013 r. – 140,7 tys. osób w 52,4 tys. gospodarstwach. Głównymi przyczynami przyznania pomocy było ubóstwo (23% przypadków przyznania pomocy), długotrwała lub ciężka choroba (22%), bezrobocie (20%) oraz niepełnosprawność (18%).

Zasięg pomocy społecznej mierzony jest udziałem beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem. Pomimo znaczącego spadku od 2009 r.

⁶⁹ Liczba ta obejmuje zarówno świadczeniobiorców, czyli osoby, na które była wystawiona decyzja przyznająca świadczenie, jak również członków ich rodzin, z którymi pozostają we wspólnym gospodarstwie domowym. Dane wg BDL GUS.

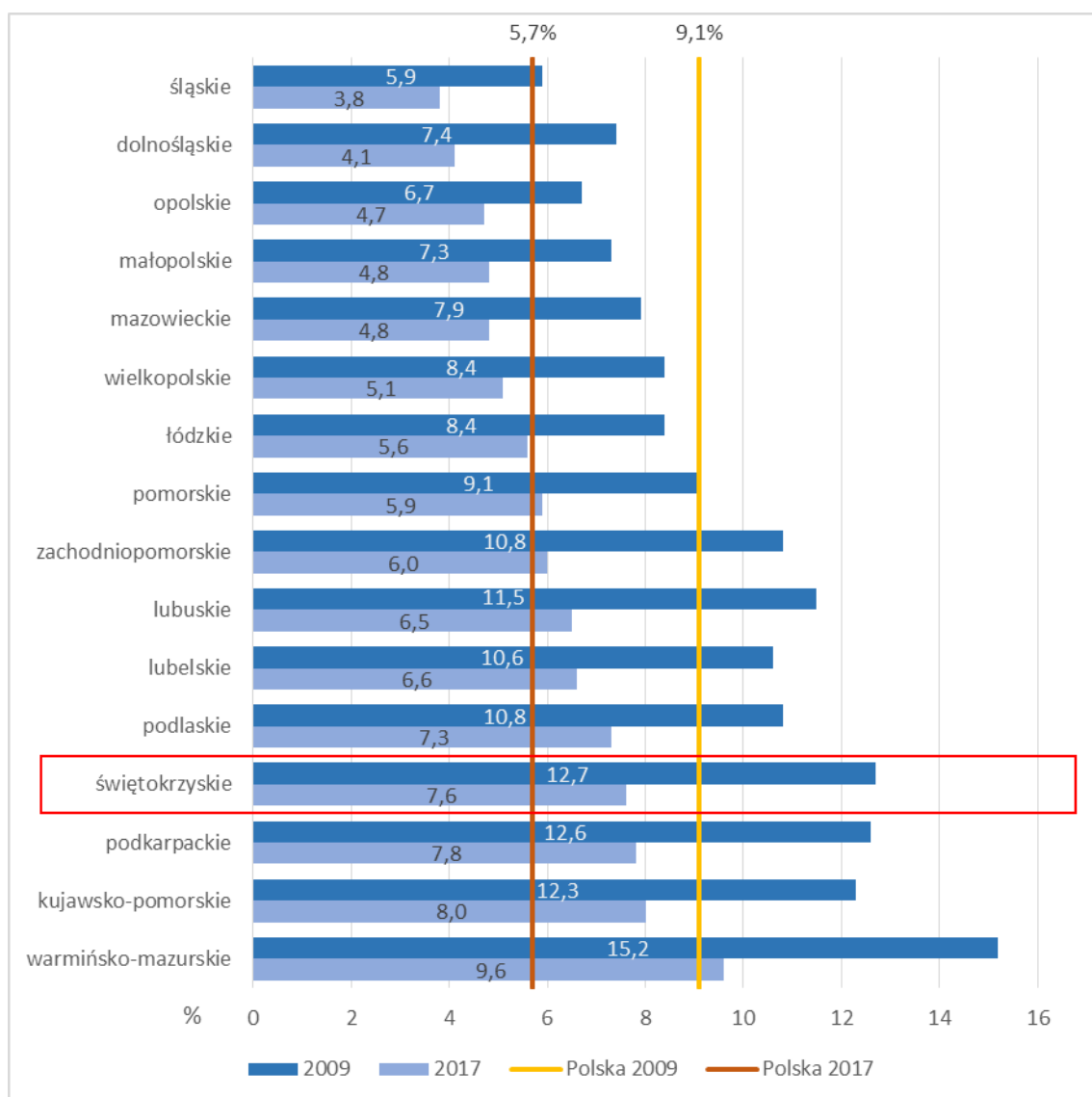
w województwie świętokrzyskim wskaźnik ten jest wysoki na tle kraju. W 2017 r. z pomocy społecznej korzystało niemal 8% mieszkańców regionu, co było jednym z najwyższych wskaźników w Polsce.

Pozytywnym aspektem jest odnotowany w 2018 r. spadek udziału osób długotrwale korzystających ze świadczeń pomocy społecznej w ogólnej liczbie świadczeniobiorców. Wskaźnik ten wyniósł 56% i był mniejszy o 4,8 p.p. w stosunku do 2017 r., a jego wartość była najmniejsza od 2015 r. Charakterystyczną cechą obecnej sytuacji społecznej regionu jest fakt, że pomimo spadku liczby osób korzystających z pomocy społecznej ogółem, systematycznie rośnie liczba beneficjentów w wieku poprodukcyjnym. Sugeruje to, że seniorzy są grupą w sposób szczególny zagrożoną wykluczeniem. Ponadto odnotowywany jest wzrost liczby gospodarstw jednoosobowych emerytów i rencistów korzystających z pomocy społecznej, co świadczy o pogłębianiu się zjawiska tzw. singularyzacji starości i rodzi zapotrzebowanie na określone usługi społeczne. Na przestrzeni lat 2015–2018 obserwowany był rosnący trend w zakresie liczby osób objętych usługami opiekuńczymi⁷⁰.

---

⁷⁰ *Ocena zasobów pomocy społecznej województwa świętokrzyskiego za 2018 rok*. Regionalny Ośrodek Pomocy Społecznej, Kielce 2019.

Wykres 21. Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej – udział beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem w 2017 r.

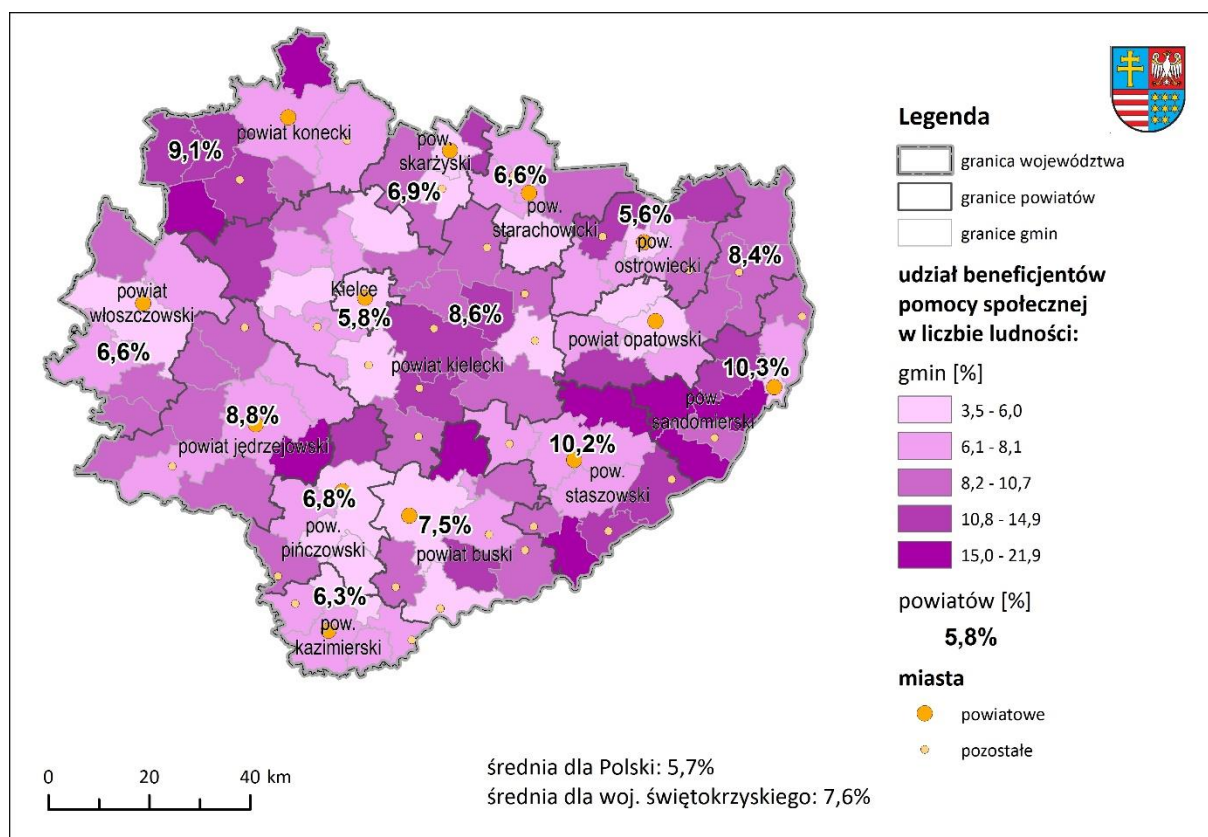

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Najniższym wskaźnikiem korzystania z pomocy społecznej, poniżej 6%, cechowały się Kielce oraz powiat ostrowiecki. Są to jedyne dwa powiaty w regionie, gdzie zasięg pomocy społecznej jest niższy niż przeciętny w kraju. Najwyższym poziomem cechowały się natomiast powiaty sandomierski i staszowski, gdzie zasięg pomocy społecznej przekracza 10%, oraz powiat konecki – powyżej 9%. Nieco bardziej szczegółowych danych dostarcza mapa w układzie gminnym (rycina niżej). Do najbardziej zagrożonych ubóstwem obszarów należą:

- gminy nadwiślańskie, na pograniczu z województwem podkarpackim w powiatach: sandomierskim, staszowskim, buskim i opatowskim;
- centralna część województwa – we wschodniej i południowo-wschodniej części powiatu kieleckiego i północnej części powiatu jędrzejowskiego;
- zachodnia część powiatu koneckiego i północno-zachodnia powiatu kieleckiego;
- północna część powiatu ostrowieckiego.

Ryc. 19. Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej w województwie świętokrzyskim w 2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Warunki mieszkaniowe

Jednym z ważniejszych czynników wpływających na poziom życia mieszkańców jest stan zasobu mieszkaniowego. Istotne są zarówno liczba i powierzchnia mieszkań decydujące o zagęszczeniu osób w mieszkaniach, jak i jakość zasobu – w tym zaopatrzenie mieszkań w podstawowe urządzenia techniczne.

Zasób mieszkaniowy województwa świętokrzyskiego obejmował w 2017 r. ponad 444 tys. mieszkań (3,1% zasobu mieszkaniowego kraju). Na 1000 mieszkańców przypadało 356 mieszkań, co jest wynikiem o 20 mieszkań gorszym w stosunku do średniej. Przekłada się to na nieco większy w stosunku do kraju wskaźnik zagęszczenia w mieszkaniach – na jedno mieszkanie w świętokrzyskim przypada 2,8 osoby, w kraju – średnio 2,7. Powierzchnia użytkowa mieszkań wynosiła 33,2 mln m². Mieszkania w świętokrzyskim są przeciętnie nieznacznie większe niż w kraju – przeciętna powierzchnia mieszkania wynosiła 74,6 m². Pomimo to wskaźnik powierzchni użytkowej mieszkania na mieszkańca, wynoszący 26,6 m², był niższy niż średnio w kraju.

Zasób mieszkaniowy regionu zwiększył się w stosunku do 2008 r. o 24,1 tys. mieszkań (5,8%) o powierzchni 3,2 mln m² (10,7%). Wzrost ten był jednak znacznie wolniejszy niż przeciętnie w kraju – liczba mieszkań w Polsce wzrosła w tym okresie o 9,8%, a powierzchnia o 15,7%. Tym samym pomimo przyrostu liczby i powierzchni mieszkań wskaźniki określające zagęszczenie ludności w mieszkaniach, tj. przeciętna liczba osób na mieszkanie i metraż mieszkania w przeliczeniu na mieszkańca, są gorsze niż przeciętne w kraju i dystans pomiędzy świętokrzyskim i średnią krajową w ciągu dekady się pogłębił.

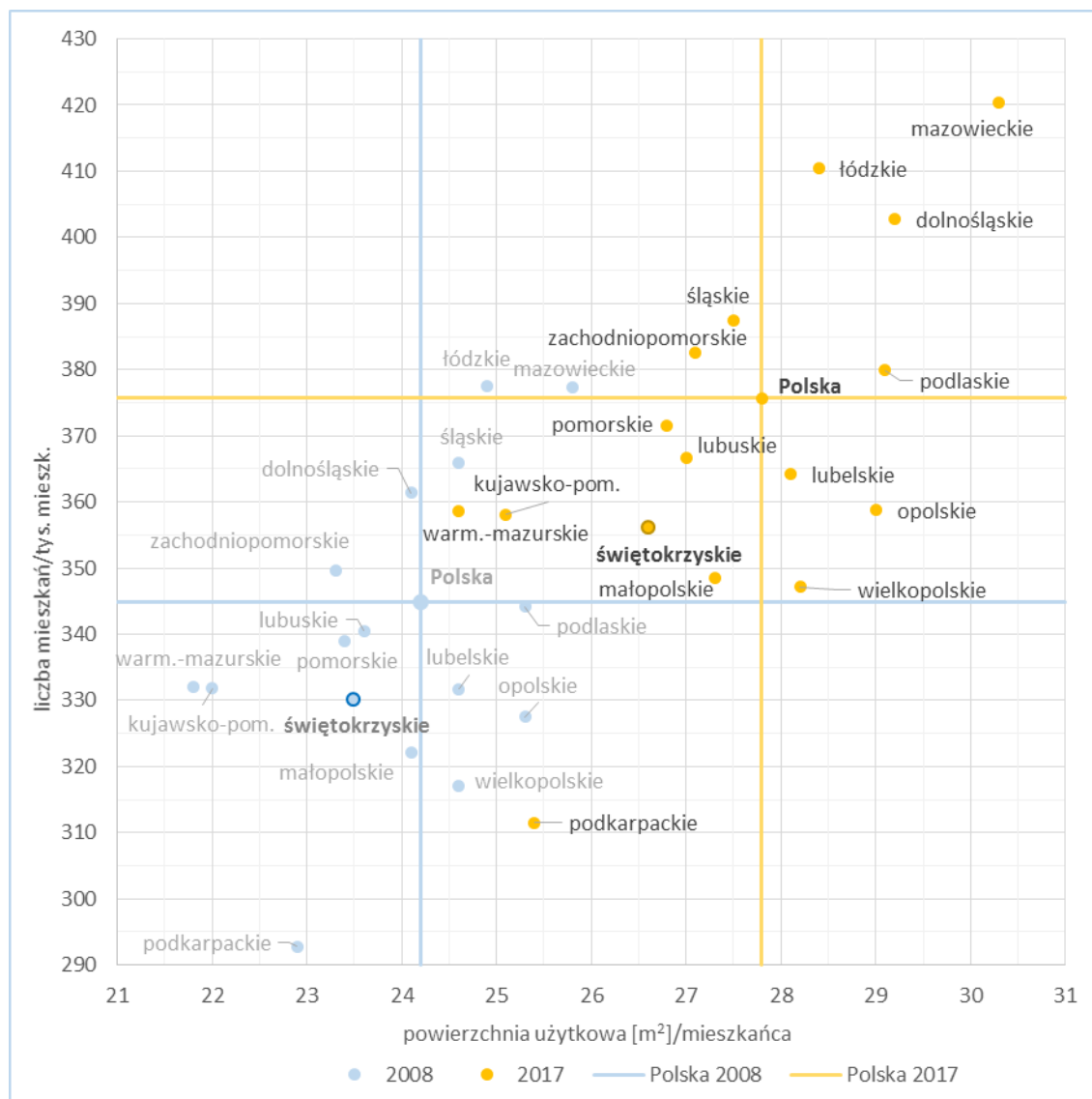
Tabela 25. Zasoby mieszkaniowe – województwo świętokrzyskie na tle Polski

Zmienna	Wskaźnik		Świętokrzyskie		Polska	
			2008	2017	2008	2017
mieszkania	liczba ogółem	szt.	420 209	444 300	13 150 294	14 439 777
	na tys. mieszkań- ców	szt.	330	356	345	376
		Polska =100	96%	95%	100%	100%
	liczba mieszkań- ców na 1 miesz- kanie	osoby	3,0	2,8	2,9	2,7
		Polska =100	104%	106%	100%	100%
powierzchnia użytkowa	ogółem	tys. m ²	29 946,1	33 157,9	923 411,3	1 068 557,5
	przeciętna miesz- kania	m ²	71,3	74,6	70,2	74,0
		Polska =100	102%	101%	100%	100%
	na mieszkańca	m ²	23,5	26,6	24,2	27,8
		Polska =100	97%	96%	100%	100%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Nieco bardziej szczegółowy obraz pozycji świętokrzyskiego na tle województw przedstawiono na kolejnym wykresie. Świętokrzyskie znalazło się w grupie kilku regionów, których wskaźniki zaopatrzenia w mieszkania odbiegają negatywnie od średniej. Warto jednak zauważyć, że średnia jest zawyżana przez trzy regiony o liczbie i powierzchni mieszkań na osobę zdecydowanie wyróżniającej się od pozostałych.

Wykres 22. Wskaźniki zasobu mieszkaniowego województw świętokrzyskiego na tle województw w latach 2008 i 2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Słabą stroną zasobu mieszkaniowego województwa jest zaopatrzenie w podstawowe instalacje techniczno-sanitarne. W przypadku wszystkich rodzajów instalacji przeciętne zaopatrzenie mieszkań w województwie świętokrzyskim w latach 2008–2017 znacząco odbiegało od przeciętnego standardu mieszkań w kraju. Wyrażna jest jednak tendencja do wyrównywania tego wskaźnika – występująca we wszystkich typach instalacji techniczno-sanitarnych.

Tabela 26. Mieszkania wyposażone w podstawowe instalacje w procentach – województwo świętokrzyskie na tle Polski

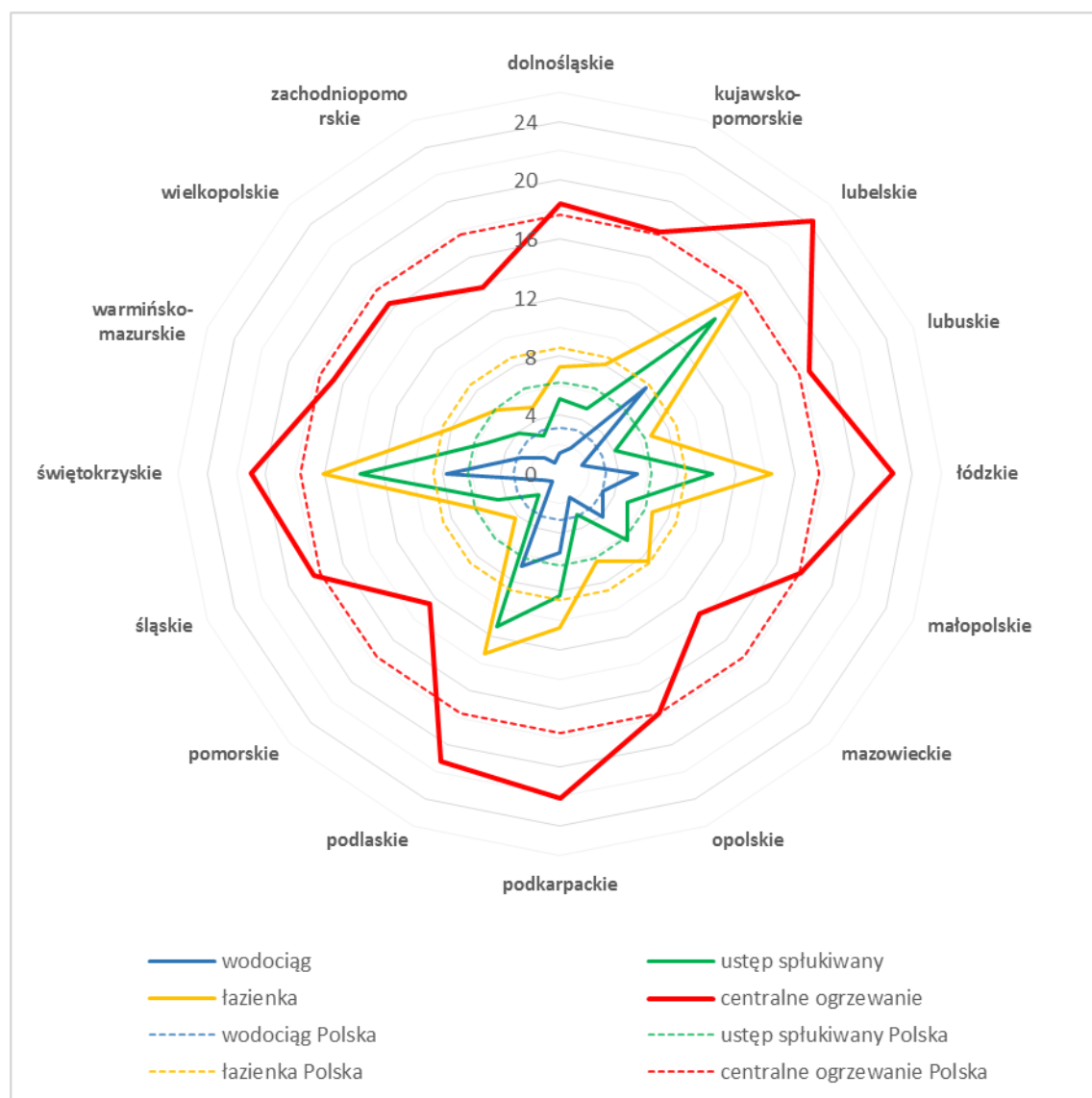
Rodzaj instalacji	Świętokrzyskie					Polska		
	2008		2017		zmiana 2008–2017	2008	2017	zmiana 2008–2017
	%	Polska = 100	%	Polska = 100	p.p.	%	%	p.p.
wodociąg	88,3	92,6	92,3	95,3	4,0	95,4	96,8	1,5
ustęp spłukiwany	76,6	87,1	86,4	92,2	9,8	88,0	93,7	5,8

Rodzaj instalacji	Świętokrzyskie					Polska		
	2008		2017		zmiana 2008– 2017	2008	2017	zmiana 2008– 2017
	%	Polska = 100	%	Polska = 100	p.p.	%	%	p.p.
łazienka	77,1	88,8	83,9	91,7	6,7	86,9	91,4	4,5
centralne ogrzewanie	74,8	95,8	79,0	95,9	4,2	78,0	82,3	4,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Pomimo tych pozytywnych zmian województwo świętokrzyskie wciąż znajduje się w grupie regionów z największym odsetkiem mieszkań pozbawionych instalacji techniczno-sanitarnych (wykres niżej). Dotyczy to zwłaszcza tak podstawowych udogodnień, jak wodociąg, łazienka i ustęp splukiwany.

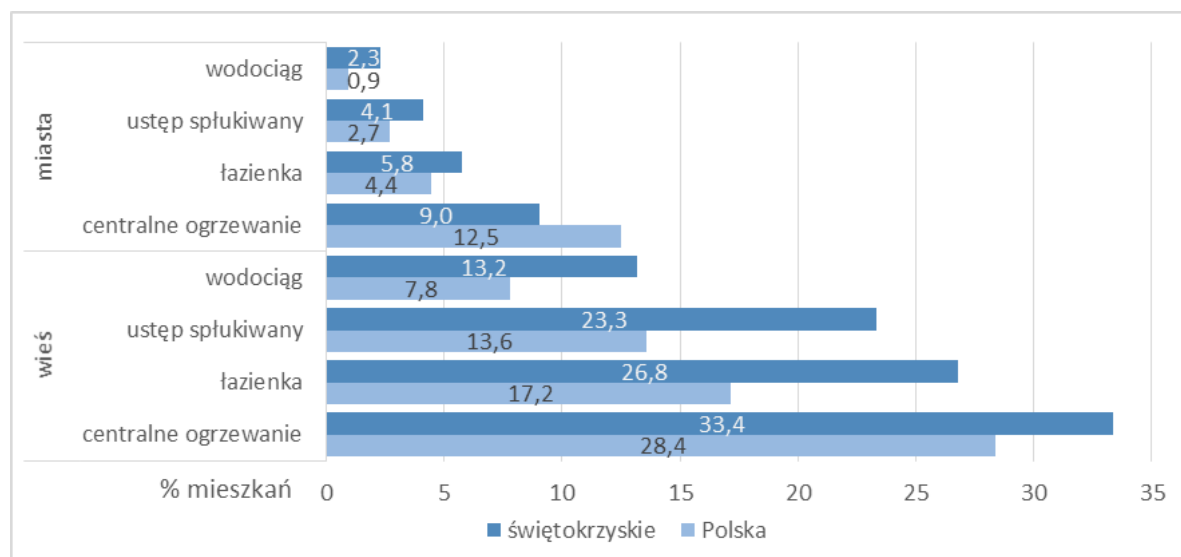
Wykres 23. Odsetek mieszkań bez podstawowych instalacji techniczno-sanitarnych według województw w 2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

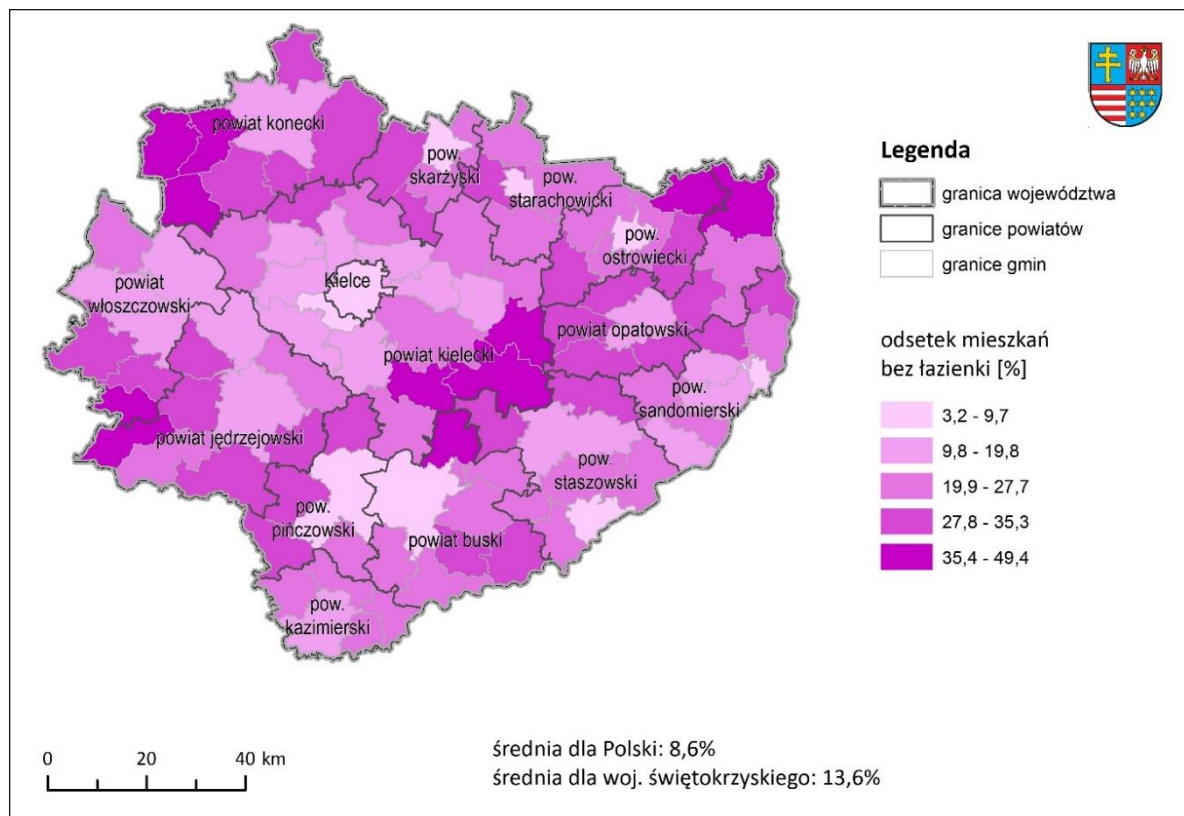
W ujęciu terytorialnym niski standard mieszkań w świętokrzyskim dotyczy przede wszystkim obszarów wiejskich. Szczególnie widoczne jest to w odniesieniu do łazienek i WC – w tym przypadku różnice w stosunku do przeciętnego zaopatrzenia mieszkań na wsi sięgają 10 p.p.

Wykres 24. Odsetek mieszkań bez podstawowych instalacji techniczno-sanitarnych w 2017 r. – województwo świętokrzyskie na tle Polski

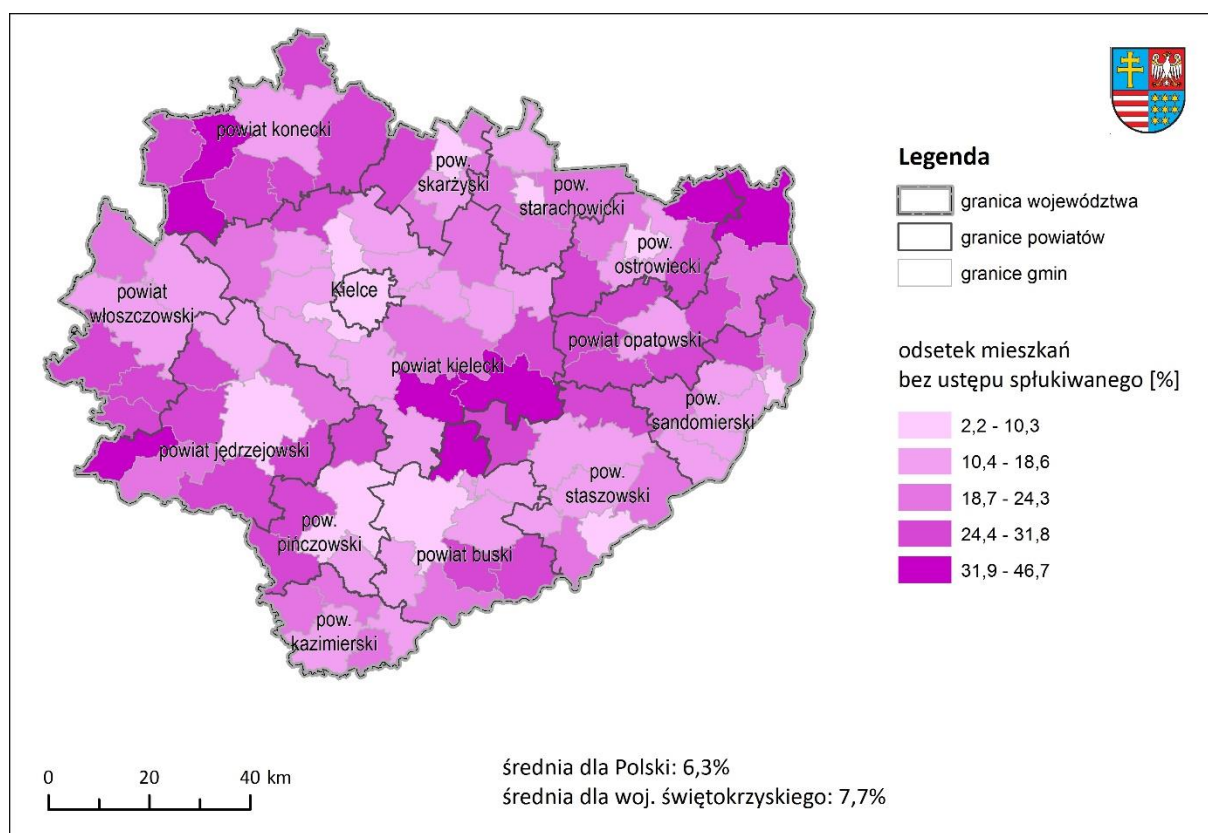
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Szczególnie niskie zaopatrzenie w urządzenia sanitarne (łazienka i WC) występuje we wschodniej części powiatu kieleckiego oraz w gminach na obrzeżach województwa, głównie w powiatach koneckim, włoszczowskim, jędrzejowskim, ostrowieckim i opatowskim.

Ryc. 20. Odsetek mieszkań bez łazienki w województwie świętokrzyskim w 2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Ryc. 21. Odsetek mieszkań bez ustępu spłukiwanego w województwie świętokrzyskim w 2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

2.3.4. Bezpieczeństwo

Przestępczość

Poziom bezpieczeństwa związanego z przestępczością pozytywnie wyróżnia region na tle kraju. Województwo świętokrzyskie cechuje się niskim zagrożeniem przestępczością, w tym przestępczością kryminalną. Wskaźnik liczby przestępstw ogółem na tysiąc osób w 2018 r. wynosił 16,3, a w przypadku przestępstw kryminalnych – 10. W stosunku do kraju było to odpowiednio o 19 i 22% mniej niż średnia dla Polski. Po 2008 r. nastąpił spadek poziomu przestępczości w regionie, podobnie zresztą jak w przypadku całego kraju. W 2018 r. stwierdzono w całym regionie ponad 20 tys. przestępstw, co oznacza spadek o 41% w ciągu dekady. Spadła także liczba przestępstw kryminalnych, do poziomu 12 tys. (spadek o 29%, nieco mniejszy niż w Polsce).

Zdecydowanie korzystniej przedstawia się sytuacja w przypadku przestępczości gospodarczej – po 2008 r. liczba przestępstw gospodarczych spadła o 46%, podczas gdy w kraju w tym czasie nastąpił wzrost o 34%. Przełożyło się to na wyraźną poprawę wskaźnika przestępczości gospodarczej, który w 2008 r. był wyraźnie wyższy niż w kraju, obecnie spadł do poziomu 84% średniej krajowej.

Wyższa niż przeciętnie w kraju jest także wykrywalność przestępstw – w przypadku przestępstw ogółem wynosi ona 80%, a w przypadku przestępstw kryminalnych – 74%. W obu przypadkach zanotowano również wzrost wskaźnika wykrywalności. Podobnie jak w całym kraju spadł natomiast wskaźnik wykrywalności przestępstw gospodarczych, jednak nadal jest on wyższy niż w kraju.

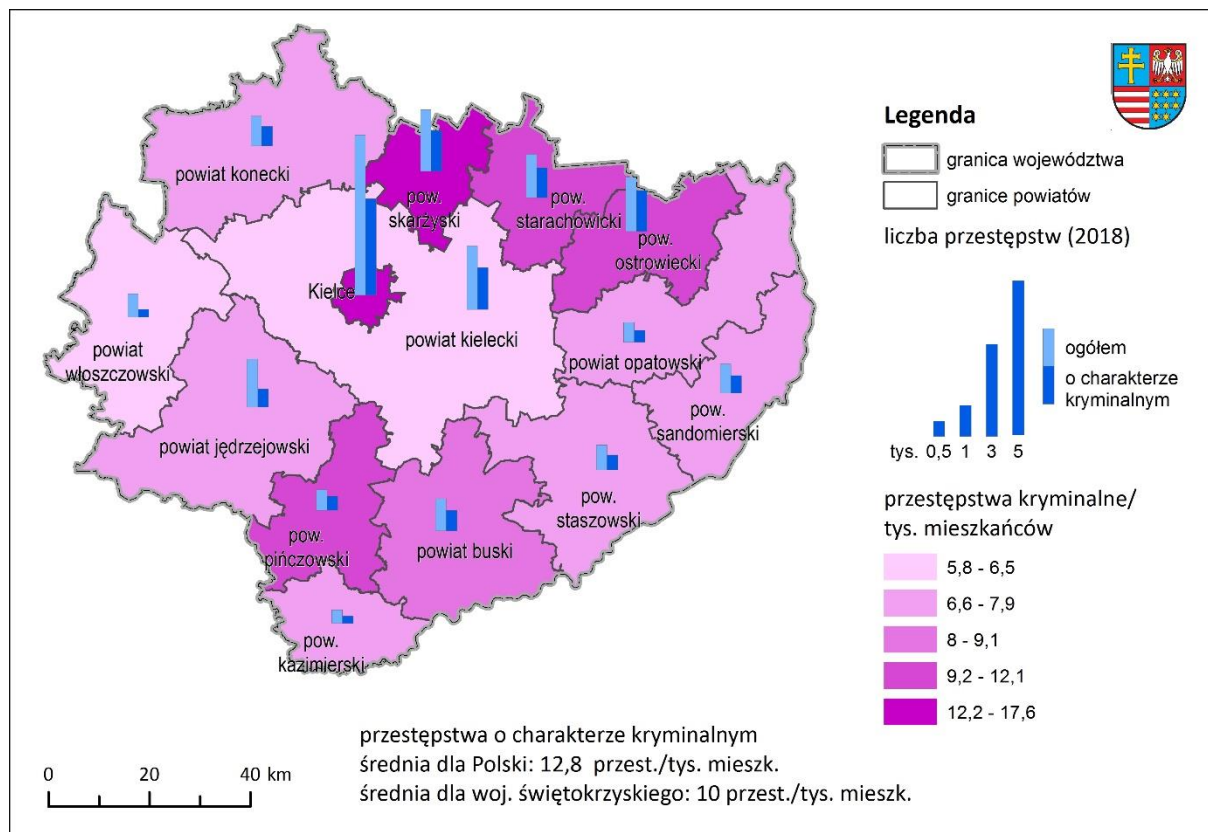
Tabela 27. Wskaźniki przestępczości i wykrywalności przestępstw – województwo świętokrzyskie na tle Polski

Kategoria przestępstw	Wskaźnik	2008		2018		Zmiana 2008–2018	
		świętokrzyskie	Polska	świętokrzyskie	Polska	świętokrzyskie	Polska
przestępstwa ogółem	liczba przestępstw	34 606	1 082 057	20 271	768 049	-41,4	-29,0
	przestępstwa na tys. osób	27,2	28,4	16,3	20,0	-40,0	-29,6
	wskaźnik wykrywalności (%)	77,3	65,9	80,6	73,4	4,3	11,4
o charakterze kryminalnym	liczba	17 599	735 218	12 437	491 732	-29,3	-33,1
	przestępstwa na tys. osób	13,8	19,3	10,0	12,8	-27,7	-33,6
	wskaźnik wykrywalności (%)	57,4	51,7	73,9	64,3	28,7	24,4
o charakterze gospodarczym	liczba	9 047	135 305	4 907	180 739	-45,8	33,6
	przestępstwa na tys. osób	7,10	3,55	3,94	4,71	-44,5	32,7
	wskaźnik wykrywalności (%)	98,0	94,0	88,1	86,1	-10,1	-8,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Poziom przestępczości jest powiązany z urbanizacją obszarów⁷¹, stąd nie jest zaskakujące, że największym poziomem przestępczości cechują się Kielce, gdzie w 2018 r. zgłoszono ponad 5 tys. przestępstw, ponad jedną czwartą przestępstw stwierdzonych w regionie, a wskaźnik liczby przestępstw kryminalnych na tysiąc mieszkańców wynosił 17,6. Względnie wyższym poziomem zagrożenia przestępczością cechują się także powiaty północnej, uprzemysłowionej części regionu, zwłaszcza powiat skarżyski. Na tle pozostałej części województwa nieco wyższym wskaźnikiem cechował się powiat pińczowski.

Ryc. 22. Przestępstwa ogółem i o charakterze kryminalnym w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Bezpieczeństwo drogowe

Zdecydowanie mniej korzystnie przedstawia się w województwie świętokrzyskim bezpieczeństwo drogowe. W 2018 r. odnotowano w regionie 1,2 tys. wypadków drogowych, tj. 97 na 100 tys. mieszkańców, co było wartością wyższą od średniej w Polsce o 17%. W wypadkach tych zginęło 127 osób, a rannych zostało 1450 osób. Także i tutaj wskaźniki w przeliczeniu na liczbę mieszkańców są niekorzystne na tle przeciętnej dla kraju. Warto jednak zauważyć, że zarówno liczba wypadków, jak i ich ofiar znacząco spadła w ciągu dekady.

⁷¹ Zob. np. Kądziołka K., *Determinanty przestępczości w Polsce. Analiza zależności z wykorzystaniem drzew regresyjnych*. Ekonomia. Rynek, Gospodarka, Społeczeństwo, 45(2016), s. 53–81.

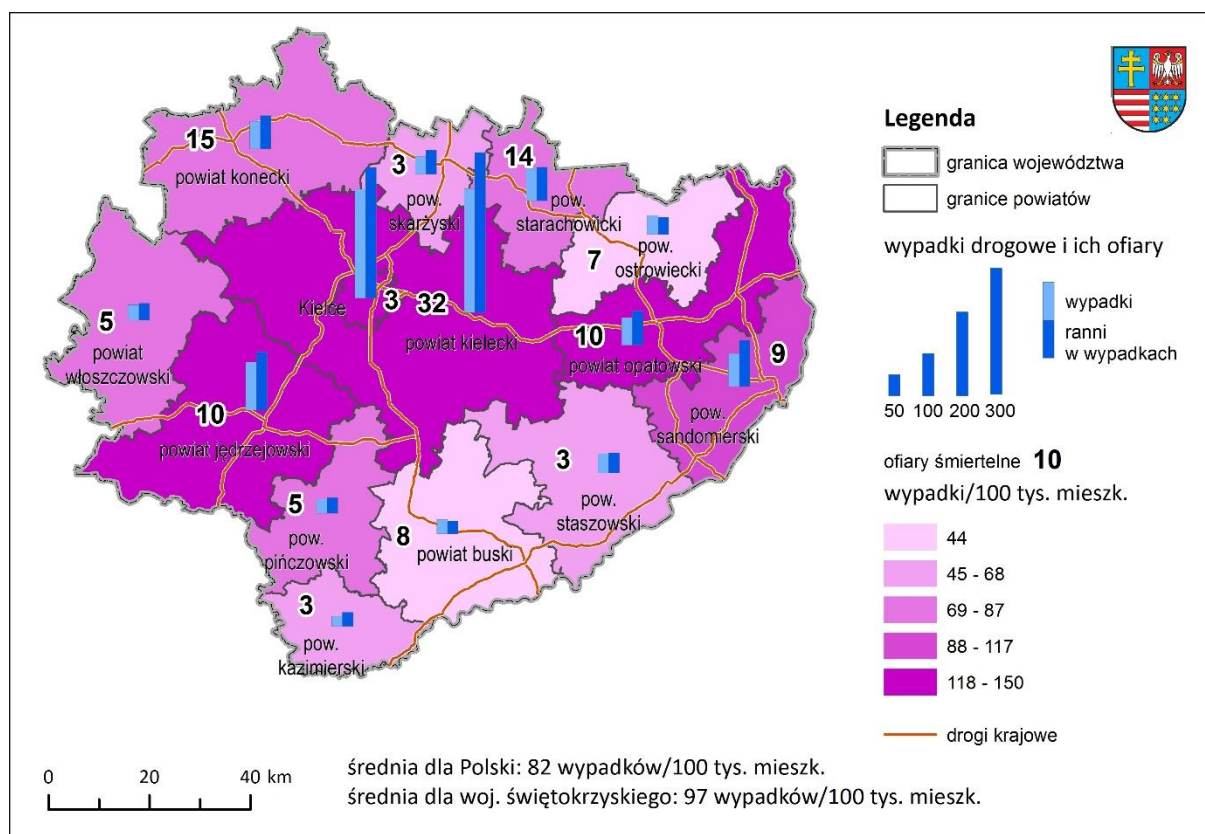

Tabela 28. Wypadki drogowe i ich konsekwencje – województwo świętokrzyskie na tle Polski

Zjawisko	Wskaźnik	2008		2018		zmiana 2008– 2018
		-	Polska = 100	-	Polska = 100	%
Wypadki	Liczba ogółem	1899	3,9	1201	3,8	-36,8
	na 100 tys. mieszkańców	149	116,0	97	117,3	-35,2
Zabici	Liczba ogółem	240	4,4	127	4,4	-47,1
	na 100 tys. mieszkańców	19	132,3	10	137,3	-45,8
Ranni	Liczba ogółem	2358	3,8	1450	3,9	-38,5
	na 100 tys. mieszkańców	185	113,8	117	120,1	-37,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Wpływ na wysokie zagrożenie wypadkami ma tranzytowy charakter regionu, przez który przebiegają ważne szlaki komunikacyjne (Ryc. 23). Największa liczba wypadków oraz osób rannych i ofiar śmiertelnych notowana jest w powiatach, przez które przebiegają najważniejsze drogi regionu, tj. przede wszystkim w powiecie kieleckim i w Kielcach, a także w powiecie jędrzejowskim.

Ryc. 23. Wypadki drogowe w województwie świętokrzyskim w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Bezpieczeństwo powodziowe

Kolejnym ważnym elementem, który składa się na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców, jest bezpieczeństwo związane z występowaniem klęsk żywiołowych. Na terenie województwa świętokrzyskiego zagrożenia te wiążą się przede wszystkim z wezbraniem wody na terenach położonych w dolinie Wisły, które związane są z intensywnymi opadami na Podkarpaciu i w Małopolsce. Zagrożeniem dla terenów w dolinach lewobrzeżnych dopływów Wisły (Nidy, Nidzicy, Czarnej Staszowskiej, Koprzywianki, Opatówki, Kanału Strumień, Kamiennej) jest zjawisko cofki powstające w wyniku wezbrań prawostronnych dopływów Wisły. Intensywne opady atmosferyczne oraz gwałtowne roztoły wiosenne w Górach Świętokrzyskich powodują też znaczne wzrosty poziomu wód w rzekach i strumieniach w rejonie źródeł Bobrzy, Lubrzanki, Kamionki, Psarki, Świśliny i Pokrzywianki.

Ponadto na terenie województwa występują obszary narażone na podtopienia, w dolinach rzek: Kamiennej, Nidy (wraz z dopływami), Wisły (wraz dopływami), Czarnej, Pilicy.

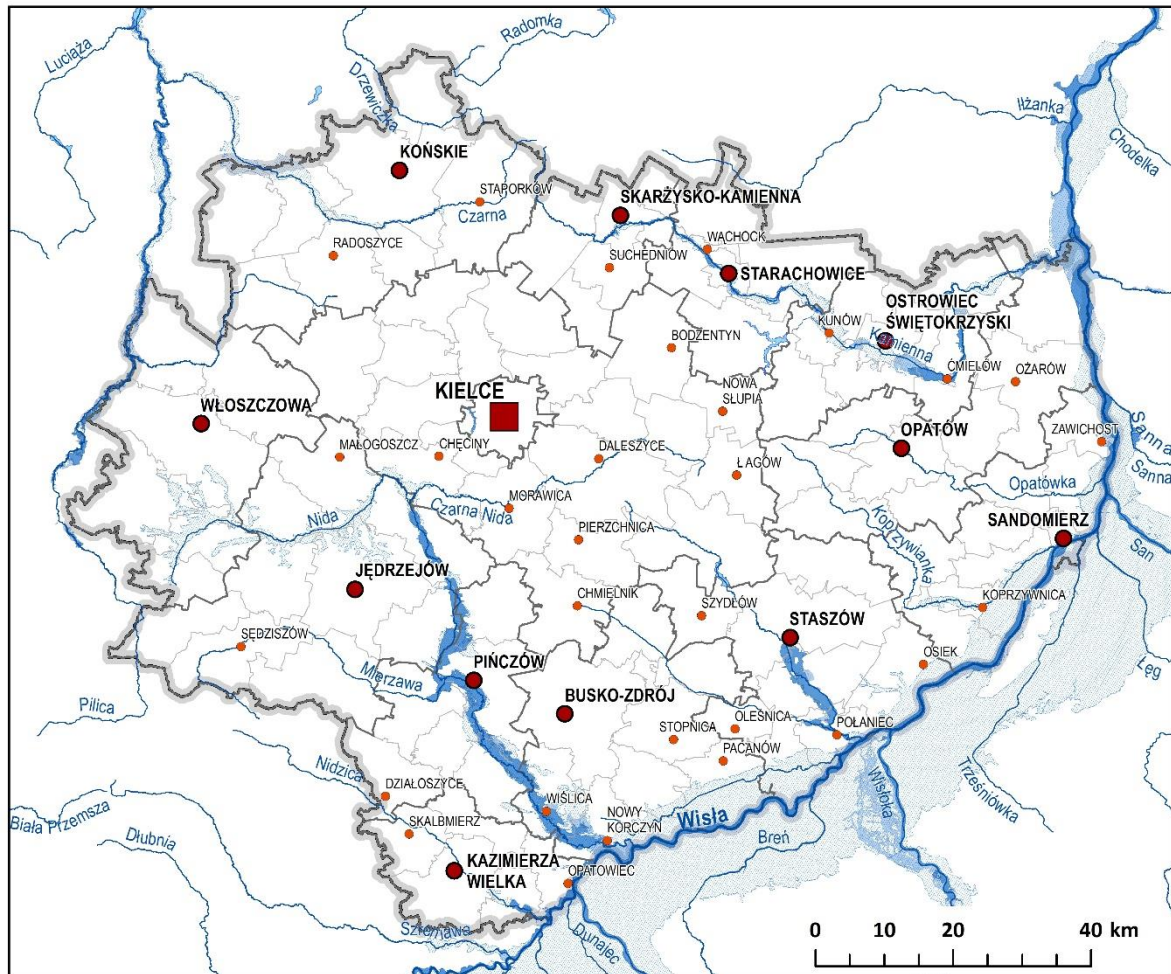
Na terenie województwa świętokrzyskiego znajduje się 344,216 km wałów przeciwpowodziowych na 18 rzekach, o łącznej powierzchni objętej ochroną 498,77 km²⁷². Eksploatowane są także trzy zbiorniki przeciwpowodziowe:

- zbiornik wodny Wióry na rzece Świślinie,
- zbiornik wodny Brody Iłżeckie na rzece Kamiennej,
- zbiornik wodny Chańcza na rzece Czarnej Staszowskiej.

Obszary szczególnego zagrożenia powodzią od rzek oraz obszary zagrożone podtopieniami przedstawiono na poniższej mapie.

---

⁷² Program ochrony środowiska dla województwa świętokrzyskiego na lata 2015–2020 z uwzględnieniem perspektywy do roku 2025.

Legenda

obszary szczególnego zagrożenia powodzią

- o prawdopodobieństwie Q 10%
- o prawdopodobieństwie Q 1%

zagrożenia podtopieniami

- obszary zagrożone

- rzeki
- jeziora

- miasto wojewódzkie
- miasta powiatowe
- miasta pozostałe
- granica województwa
- granice powiatów
- granice gmin

Ryc. 24. Obszary zagrożenia powodziowego w województwie świętokrzyskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wód Polskich i Państwowego Instytutu Geologicznego.

2.3.5. Infrastruktura społeczna i jej dostępność

W perspektywie jakości życia mieszkańców szczególną rolę odgrywa dostęp i jakości istniejącej infrastruktury społecznej: opieki na dzieci, edukacji, zdrowia i kultury. W tym zakresie województwo świętokrzyskie oraz jednostki samorządu terytorialnego działające w regionie podejmują wiele istotnych przedsięwzięć systemowych i inwestycyjnych. Nadal jednak są obszary wymagające dalszych zintensyfikowanych działań.

Opieka nad dziećmi – żłobki

Żłobki i kluby dziecięce sprawują opiekę nad dziećmi w wieku do 3 lat w czasie, w którym rodzice wykonują pracę zawodową. Dostępność opieki żłobkowej stanowi zatem istotny czynnik umożliwiający łączenie kariery zawodowej, zwłaszcza u kobiet, z rolami rodziców.

W 2018 r. w województwie świętokrzyskim funkcjonowały 54 żłobki i oddziały żłobkowe oraz 11 klubów dziecięcych, które zapewniały łącznie ponad 2,4 tys. miejsc. W ciągu dekady nastąpiła znacząca poprawa pod względem zaopatrzenia w infrastrukturę opieki nad małymi dziećmi – w 2008 r. w całym województwie funkcjonowało zaledwie 7 placówek z 400 miejscami. Wzrost liczby placówek i miejsc był zatem kilkusetprocentowy i przekraczał średnią dla kraju.

Tabela 29. Żłobki i kluby dziecięce w latach 2008 i 2018 r. – województwo świętokrzyskie na tle Polski

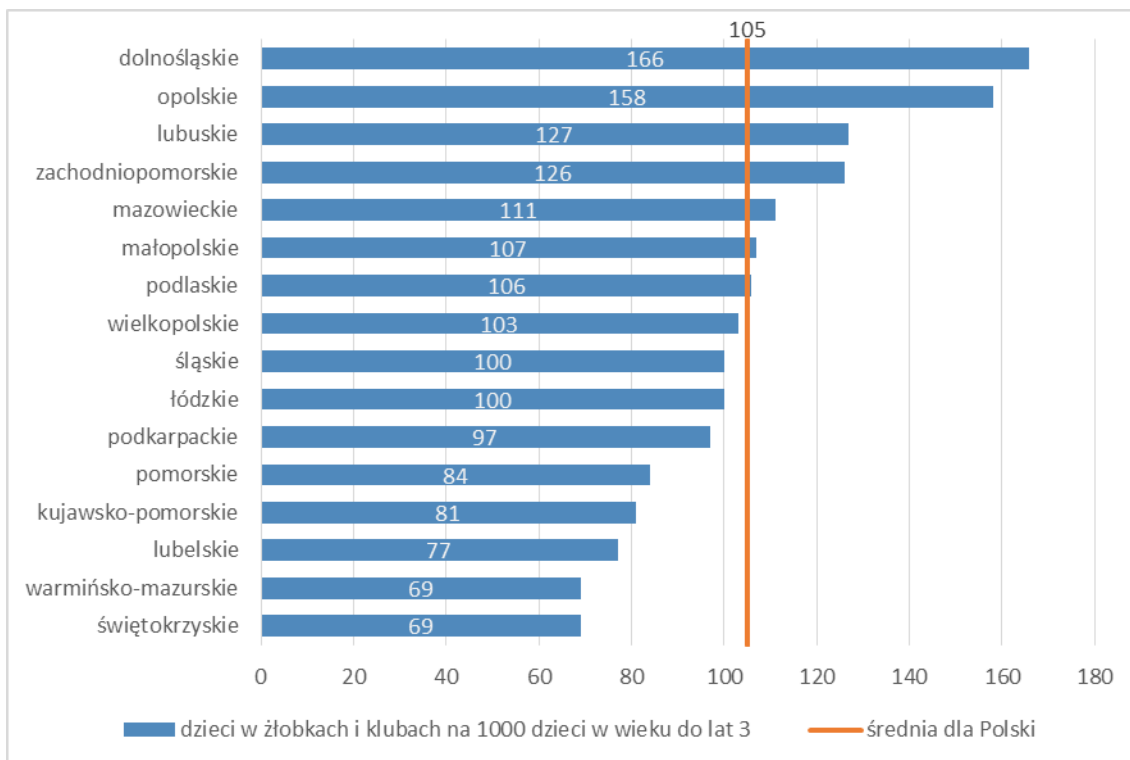
Placówki	2008		2018		Zmiana 2008-2018	
	Świętokrzyskie	Polska	Świętokrzyskie	Polska	Świętokrzyskie	Polska
Żłobki i oddziały żłobkowe	7	504	54	3 144	671,4	523,8
Kluby dziecięce	-	-	11	632	-	-
Miejsca ogółem (łącznie z oddziałami i klubami dziecięcymi)	452	29 273	2 450	137 583	442,0	370,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

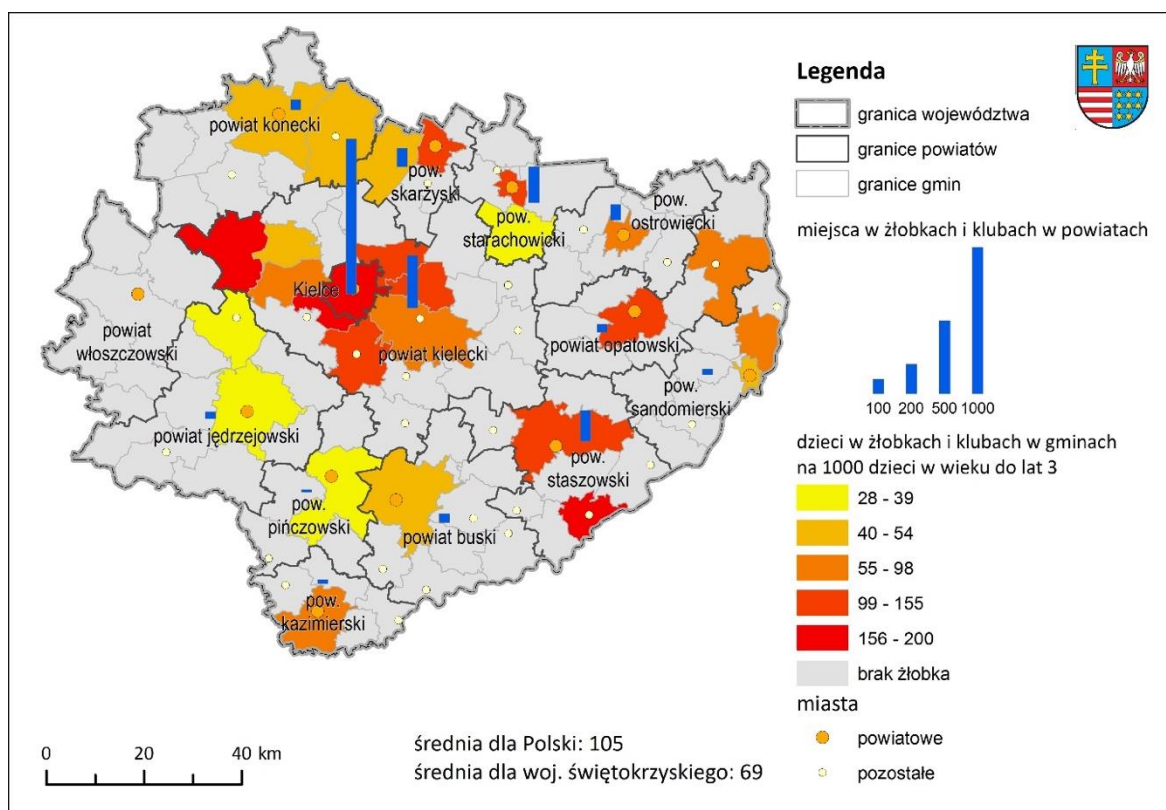
Pomimo tak dynamicznych zmian udział dzieci w wieku do 3 lat korzystających z opieki żłobkowej jest w województwie świętokrzyskim najniższy w Polsce. Na tysiąc dzieci jedynie 69 korzysta z opieki żłobkowej, co jest wynikiem znacznie odbiegającym od średniej krajowej oraz dwukrotnie niższym od województw w czołówce zestawienia.

Jednym z czynników wpływających na niski udział dzieci korzystających z opieki żłobkowej jest niska przestrzenna dostępność żłobków. Korzystne wskaźniki pod tym względem cechują jedynie Kielce i sąsiednie gminy w powiecie kieleckim oraz większe ośrodki miejskie. Do 2018 r. pozbawiony opieki żłobkowej był powiat włoszczowski. Żłobek samorządowy we Włoszczowie otwarto w 2019 r.

Wykres 25. Dzieci w żłobkach i klubach dziecięcych na 1000 dzieci w wieku do lat 3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Ryc. 25. Miejsca w żłobkach i klubach dziecięcych w powiatach oraz dzieci w żłobkach i klubach dziecięcych na 1000 dzieci w wieku do lat 3 w województwie świętokrzyskim w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Wychowanie przedszkolne

W 2018 r. w województwie świętokrzyskim funkcjonowało 328 przedszkoli, z których 67% było prowadzonych przez gminy. Zapewniały one 28,7 tys. miejsc, z czego 75% stanowiły miejsca w placówkach samorządowych. W ostatniej dekadzie nastąpił istotny wzrost ilościowy w zakresie wychowania przedszkolnego – liczba placówek wzrosła o 48%, a liczba miejsc – o 67%. Największy udział we wzroście miały placówki prywatne, których liczba wzrosła stukrotnie.

Tabela 30. Przedszkola w latach 2008 i 2018 – województwo świętokrzyskie na tle Polski

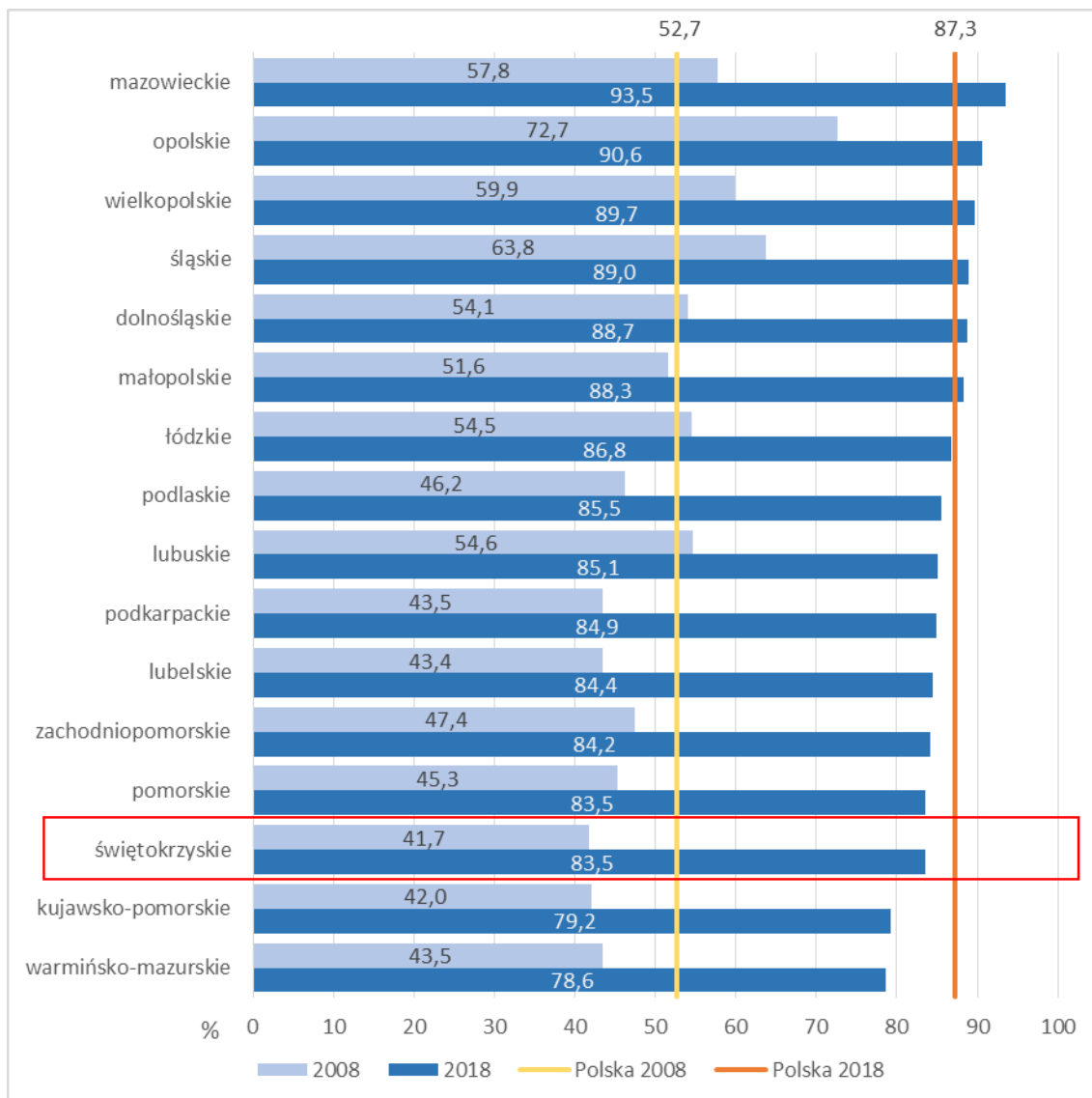
Wskaźnik		2008		2018		Zmiana 2008–2018	
		Świętokrzyskie	Polska	Świętokrzyskie	Polska	Świętokrzyskie	Polska
Przedszkola	ogółem	221	7 963	328	12 249	48,4	53,8
	Samorządowe	212	6 550	219	6 918	3,3	5,6
Miejsca w przedszkolach	ogółem	17 185	731 621	28 694	1 209 304	67,0	65,3
	Samorządowe	16 630	626 228	21 776	819 224	30,9	30,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Wzrost liczby przedszkoli przełożył się na dwukrotny wzrost odsetka dzieci w wieku 3–5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym. Pomimo że województwo świętokrzyskie wciąż zajmuje jedno z ostatnich miejsc wśród polskich regionów, to różnica w stosunku do średniej krajowej została znacząco zniwelowana.

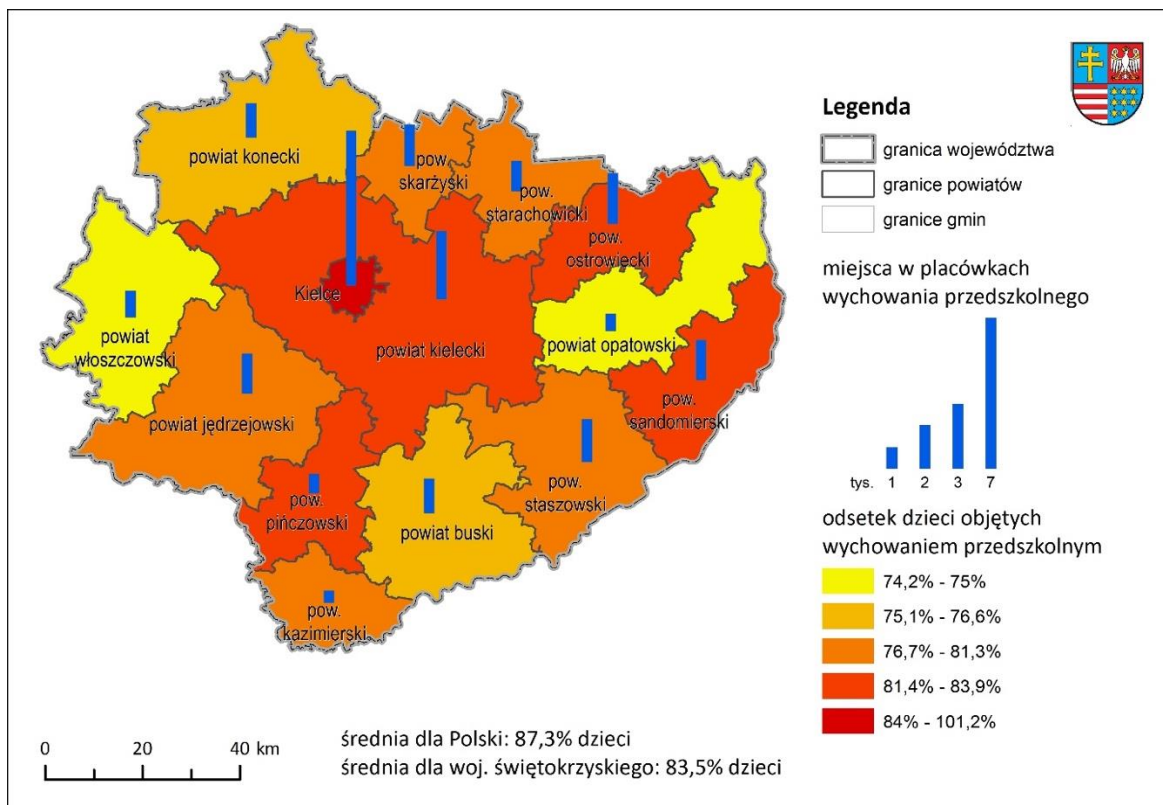
Odsetek dzieci w wieku 3–5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w powiatach wskazuje na znaczne dysproporcje terytorialne w regionie. Udział dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym wynosi od poniżej 75% w powiatach włoszczowskim i opatowskim, poniżej 77% w powiatach koneckim i buskim do powyżej 100% (dowozy dzieci z aglomeracji) w Kielcach. Względnie dobrą sytuacją w tym zakresie cechują się powiaty: kielecki (skąd dodatkowo dzieci mogą być dowożone do Kielc), sandomierski, ostrowiecki i pińczowski (Ryc. 26).

Wykres 26. Odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym według województw w 2008 i 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Ryc. 26. Odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w województwie świętokrzyskim w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Szkoły podstawowe i gimnazja

W roku szkolnym 2018/2019 w województwie świętokrzyskim funkcjonowało 571 szkół podstawowych, w których uczyło się 89,6 tys. uczniów w 5,7 tys. oddziałów. Funkcjonowało także 71 gimnazjów w których uczyło się 11,3 tys. uczniów. Gimnazja wygaszane od roku szkolnego 2017/2018 zakończyły działalność w 2019 r.

Reforma systemu oświaty realizowana od 1 września 2017 r., likwidująca sześciolletnie szkoły podstawowe i trzyletnie gimnazja i wprowadzająca w ich miejsce ośmioklasowe szkoły podstawowe, utrudnia analizę trendów dotyczących edukacji na poziomie podstawowym

w ostatniej dekadzie. Analizując dane dla lat 2008–2016 (zatem sprzed zmian wywołanych reformą), można zauważyć systematyczny spadek liczby szkół podstawowych i oddziałów, podążający za zmniejszającą się liczbą uczniów szkół podstawowych. W tym czasie nastąpił wzrost liczby gimnazjów, jednocześnie jednak spadła liczba oddziałów w tych szkołach i znacząco spadła liczba ich uczniów. Podobne zmiany dotyczyły całego kraju, w województwie świętokrzyskim były jednak bardziej nasilone.

Tabela 31. Szkoły podstawowe i gimnazja w latach 2008–2018 (stan na 30 września) – województwo świętokrzyskie na tle Polski

Liczba	Jednostka terytorialna	2008	2010	2012	2014	2016	2018	Zmiana 2008-2016 (%)
szkoły podstawowe								
szkół	Polska	14 072	13 927	13 555	13 528	13 517	14 584	-3,9
	Świętokrzyskie	616	600	571	568	555	571	-9,9

Liczba	Jednostka terytorialna	2008	2010	2012	2014	2016	2018	Zmiana 2008-2016 (%)
oddziałów	Polska	124 629	122 147	119 331	127 240	130 152	175 704	4,4
	Świętokrzyskie	4 441	4 324	4 115	4 281	4 274	5 747	-3,8
uczniów	Polska	2 294 434	2 191 896	2 160 861	2 306 102	2 296 529	3 043 162	0,1
	Świętokrzyskie	76 397	71 637	68 367	70 900	68 078	89 589	-10,9
Gimnazja								
szkół	Polska	7 334	7 442	7 573	7 635	7 706	1 695	5,1
	Świętokrzyskie	245	244	251	259	265	71	8,2
oddziałów	Polska	61 942	58 771	54 614	52 102	51 193	17 396	-17,4
	Świętokrzyskie	2 078	1 959	1 806	1 678	1 664	563	-19,9
uczniów	Polska	1 393 692	1 277 473	1 177 480	1 105 868	1 071 302	354 709	-23,1
	Świętokrzyskie	48 075	43 333	39 329	35 875	34 441	11 327	-28,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

W celu prezentacji zmian w funkcjonowaniu szkolnictwa na poziomie podstawowym w latach 2008–2018 przedstawiono sumaryczną liczbę placówek, oddziałów i uczniów szkół podstawowych i gimnazjów (tabela poniżej). Liczba placówek, podobnie jak w przypadku całego kraju, spadła o ok. jedną czwartą, co bezpośrednio wynika z reformy oświaty. W tym samym czasie nieznacznie – o 3% – spadła w województwie liczba oddziałów szkolnych na obu poziomach edukacji. Znacząco spadła natomiast liczba uczniów – o blisko 19%, wobec niespełna 8% w skali kraju. W analizowanym okresie spadła też średnia liczba uczniów na jeden oddział, wzrosła natomiast (choć nie tak znacznie, jak w przypadku kraju) średnia liczba uczniów na jedną szkołę.

Tabela 32. Szkoły podstawowe i gimnazja (łączna liczba placówek, oddziałów i uczniów) – województwo świętokrzyskie na tle Polski

Liczba	Jednostka terytorialna	2008	2018	Zmiana 2008–2018 (%)
szkół	Polska	21 406	16 279	-24,0
	Świętokrzyskie	861	642	-25,4
oddziałów	Polska	186 571	193 100	3,5
	Świętokrzyskie	6 519	6 310	-3,2
uczniów	Polska	3 688 126	3 397 871	-7,9
	Świętokrzyskie	124 472	100 916	-18,9
uczniów na 1 oddział	Polska	19,8	17,6	-11,0
	Świętokrzyskie	19,1	16,0	-16,2
uczniów na 1 szkołę	Polska	172,3	208,7	21,1
	Świętokrzyskie	144,6	157,2	8,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Szkoły ogólnokształcące

W 2018 r. w województwie świętokrzyskim funkcjonowało 67 liceów, w których uczyło się 15,4 tys. uczniów (Tabela 33). Liczba placówek w regionie utrzymywała się w ostatnich latach na podobnym poziomie, natomiast znacząco spadła liczba uczniów – aż o 36% oraz oddziałów w liceach (30% mniej). Spadek liczby uczniów przyczynił się do zmniejszenia wielkości liceów. Przeciętna liczba uczniów przypadających na jedno liceum spadła o 30%.

Tabela 33. Licea ogólnokształcące dla młodzieży (bez specjalnych) – województwo świętokrzyskie na tle Polski

Liczba	Jednostka terytorialna	2008	2010	2012	2014	2016	2018	zmiana 2008-2018 (%)
Szkół	Polska	2 343	2 313	2 293	2 211	2 150	2 140	-8,7
	Świętokrzyskie	73	74	73	69	67	67	-8,2
Oddziałów	Polska	24 192	22 861	21 135	19 328	18 188	17 959	-25,8
	Świętokrzyskie	808	775	723	655	599	563	-30,3
Uczniów	Polska	685 329	631 319	577 462	522 494	484 307	469 190	-31,5
	Świętokrzyskie	24 135	22 595	20 564	18 529	16 672	15 431	-36,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Spadek liczby uczniów jest zjawiskiem obserwowanym w całym kraju, wynikającym przede wszystkim ze spadającej liczby młodzieży w wieku licealnym. W województwie świętokrzyskim liczba osób w wieku 16–18 lat spadła w latach 2008–2018 z 54,9 tys. do 35,6 tys., tj. o 35% (w kraju spadek ten był mniejszy i wynosił 31%). Jednocześnie spadło także zainteresowanie szkołami ogólnokształcącymi wśród młodzieży, co wyraża się obniżeniem wskaźnika skolaryzacji netto⁷³ w liceach ogólnokształcących w latach 2008–2017⁷⁴ z 44,3 do 43,5%. Wskaźnik ten należy jednak wciąż do najwyższych w kraju.

Blisko jedna czwarta liceów znajdowała się w Kielcach, których dominacja w tym względzie w ciągu dziesięciu lat wzrosła. Rola Kielc jako ośrodka szkolnictwa ogólnokształcącego w regionie jest widoczna jeszcze wyraźniej w przypadku liczby uczniów – w 2018 r. w tym mieście uczyło się ok. 38,8% wszystkich uczniów liceów w świętokrzyskim, o 7,6 p.p. więcej niż dekadę wcześniej. Jako potencjalną przyczynę takiego zjawiska można wskazać przede wszystkim dojazdy uczniów do liceów kieleckich z innych powiatów regionu, głównie powiatu kieleckiego (zwłaszcza ze strefy suburbannej Kielc). Istotnym czynnikiem może być w tym wypadku większy prestiż liceów w stolicy regionu. Najwyżej notowane (jedyne w pierwszej setce) w rankingu ogólnopolskim Perspektyw⁷⁵ Liceum Ogólnokształcące im. św. Jadwigi Królowej w Kielcach zajęło 12 miejsce. Ponadto w rankingu obejmującym 500 szkół w Polsce znalazło się 5 innych kieleckich liceów (na miejscach: 114, 136, 220, 354, 448), dwa z Ostrowca Świętokrzyskiego (miejsca 115, 406), oraz po jednym liceum we Włoszczowie (miejsce 261), w Sandomierzu (347), w Busku-Zdroju (382), w Końskich (384) i w Starachowicach (426).

⁷³ Współczynnik skolaryzacji netto jest to relacja liczby osób uczących się (stan na początku roku szkolnego) na danym poziomie kształcenia (w danej grupie wieku) do liczby ludności (stan w dniu 31 grudnia) w grupie wieku określonej jako odpowiadająca temu poziomowi nauczania.

⁷⁴ W momencie opracowania tego rozdziału brakowało danych dla 2018 r.

⁷⁵ <http://licea.perspektywy.pl/2019/ranking/ranking-liceow-ogolnoksztalcacych-2019>

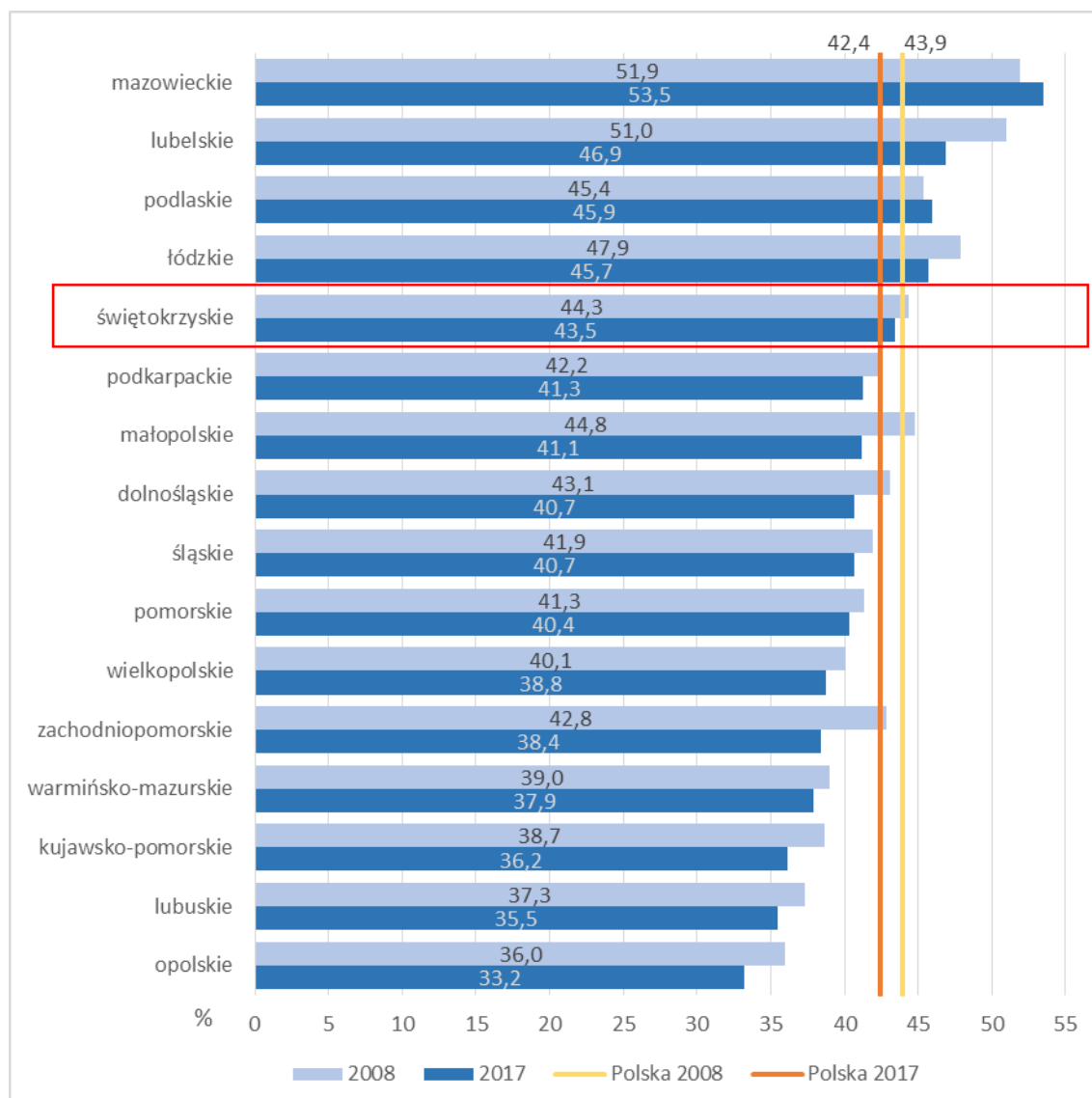
Tabela 34. Licea ogólnokształcące dla młodzieży (bez specjalnych) w powiatach województwa świętokrzyskiego (stan na 30 września)

Jednostka	Licea		Uczniowie			Uczniowie na 100 osób w wieku 16–18 lat		
	2008	2018	2008	2018	zmiana 2008–2018 (%)	2008	2018	zmiana p.p.
Świętokrzyskie	73	67	24 135	15 431	-36,1	44,0	43,3	-0,7
Powiat buski	5	3	1 234	817	-33,8	41,4	39,4	-2,0
Powiat jędrzejowski	5	5	1 345	753	-44,0	35,6	29,7	-5,9
Powiat kazimierski	2	1	582	224	-61,5	37,6	25,1	-12,6
Powiat kielecki	6	4	824	324	-60,7	8,2	4,6	-3,6
Powiat konecki	3	3	1 241	850	-31,5	35,3	37,1	1,8
Powiat opatowski	4	4	861	558	-35,2	35,7	35,0	-0,7
Powiat ostrowiecki	7	7	2 431	1 305	-46,3	50,9	41,4	-9,6
Powiat pińczowski	2	1	546	279	-48,9	31,0	24,6	-6,3
Powiat sandomierski	8	8	1 764	982	-44,3	47,4	42,1	-5,3
Powiat skarżyski	5	3	1 675	858	-48,8	52,7	45,0	-7,7
Powiat starachowicki	3	4	1 729	1 020	-41,0	43,0	41,2	-1,8
Powiat staszowski	6	5	1 493	693	-53,6	43,7	31,4	-12,2
Powiat włoszczowski	3	3	887	788	-11,2	38,3	55,1	16,8
Kielce	14	16	7 523	5 980	-20,5	101,5	129,8	28,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

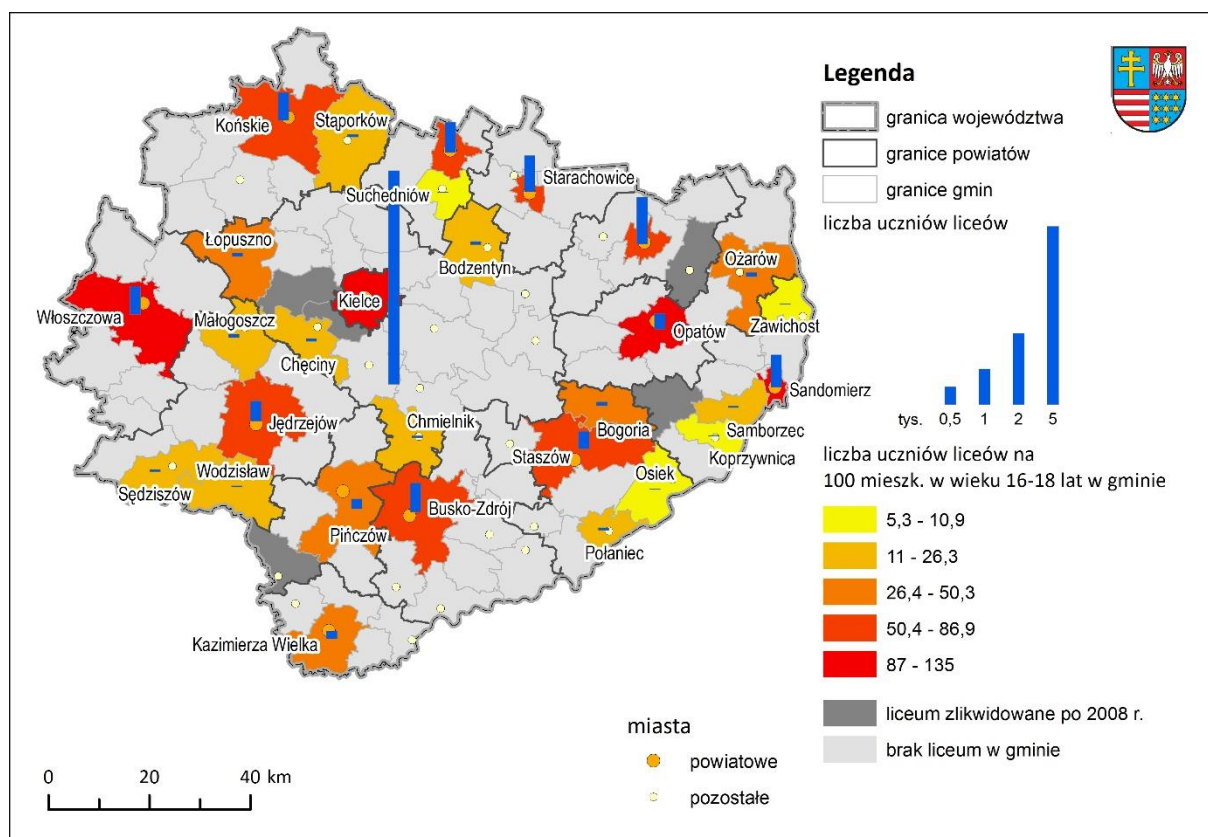
Liczba szkół ogólnokształcących spadła w kilku powiatach – buskim, kazimierskim, kieleckim, skarżyskim i staszowskim. Natomiast spadek liczby uczniów dotyczył wszystkich powiatów regionu, nie był jednak równomierny. Największy spadek liczby uczniów – o 61% w ciągu dekady – nastąpił w powiatach kazimierskim i kieleckim. Spadek powyżej 50% zanotowano jeszcze w powiecie staszowskim. Najniższy spadek liczby uczniów, jedynie o 11%, dotyczył powiatu włoszczowskiego, a o 20% spadła liczba uczniów w Kielcach.

Wykres 27. Współczynnik skolaryzacji netto dla liceów ogólnokształcących (wiek 16–18 lat)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Rozmieszczenie szkół ogólnokształcących wraz z liczbą ich uczniów przedstawiono na poniższej mapie.

Ryc. 27. Licea ogólnokształcące w województwie świętokrzyskim w 2018 r. (stan na 30 września)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Jednym z mierników edukacji na poziomie średnim jest zdawalność egzaminów. Średnia zdawalność egzaminów maturalnych w województwie świętokrzyskim dla lat 2016–2018 wynosiła 74,4% i była nieznacznie wyższa niż w latach 2008–2010. Zdawalność egzaminów maturalnych w województwie świętokrzyskim poprawiła się w stosunku do kraju – województwo awansowało pod tym względem z 14 na 7 pozycję.

Tabela 35. Zdawalność egzaminów maturalnych – średnia dla lat 2008–2010 oraz dla lat 2016–2018

Jednostka terytorialna	Średnia 2008–2010		Średnia 2016–2018	
	%	Polska = 100	%	Polska = 100
Polska	79,3	100,0	79,1	100,0
Dolnośląskie	78,0	98,4	76,7	97,0
Kujawsko-pomorskie	80,7	101,8	78,4	99,2
Lubelskie	80,0	100,9	78,7	99,5
Lubuskie	77,3	97,5	80,5	101,8
Łódzkie	80,0	100,9	79,6	100,7
Małopolskie	82,0	103,4	82,6	104,5
Mazowieckie	79,7	100,5	81,2	102,7
Opolskie	78,7	99,2	78,3	99,1
Podkarpackie	80,3	101,3	79,5	100,5
Podlaskie	80,3	101,3	80,9	102,3
Pomorskie	79,3	100,0	78,2	98,9
Śląskie	80,3	101,3	78,2	98,9
Świętokrzyskie	78,0	98,4	79,4	100,5
Warmińsko-mazurskie	78,0	98,4	75,8	95,9
Wielkopolskie	77,7	98,0	78,4	99,2
Zachodniopomorskie	78,0	98,4	75,7	95,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Szkolnictwo zawodowe

Szkolnictwo zawodowe obejmuje:

- średnie szkoły zawodowe (w których nauka kończy się maturą) – technika, szkoły artystyczne dające uprawnienia zawodowe (do 2014 r. także licea profilowane), po 1 września 2020 r. utworzone zostaną dodatkowo szkoły branżowe II stopnia, w których kontynuować naukę będą mogli absolwenci szkół branżowych I stopnia,
- branżowe szkoły I stopnia (które zastąpiły po reformie edukacji zasadnicze szkoły zawodowe), a także szkoły zawodowe przysposabiające do pracy.

Podobnie jak w przypadku liceów ogólnokształcących w przypadku średnich szkół zawodowych oraz zasadniczych szkół zawodowych/szkół branżowych nastąpiły znaczące spadki liczby szkół, jak również liczby uczniów (tabela poniżej).

Tabela 36. Szkoły zawodowe – województwo świętokrzyskie na tle Polski

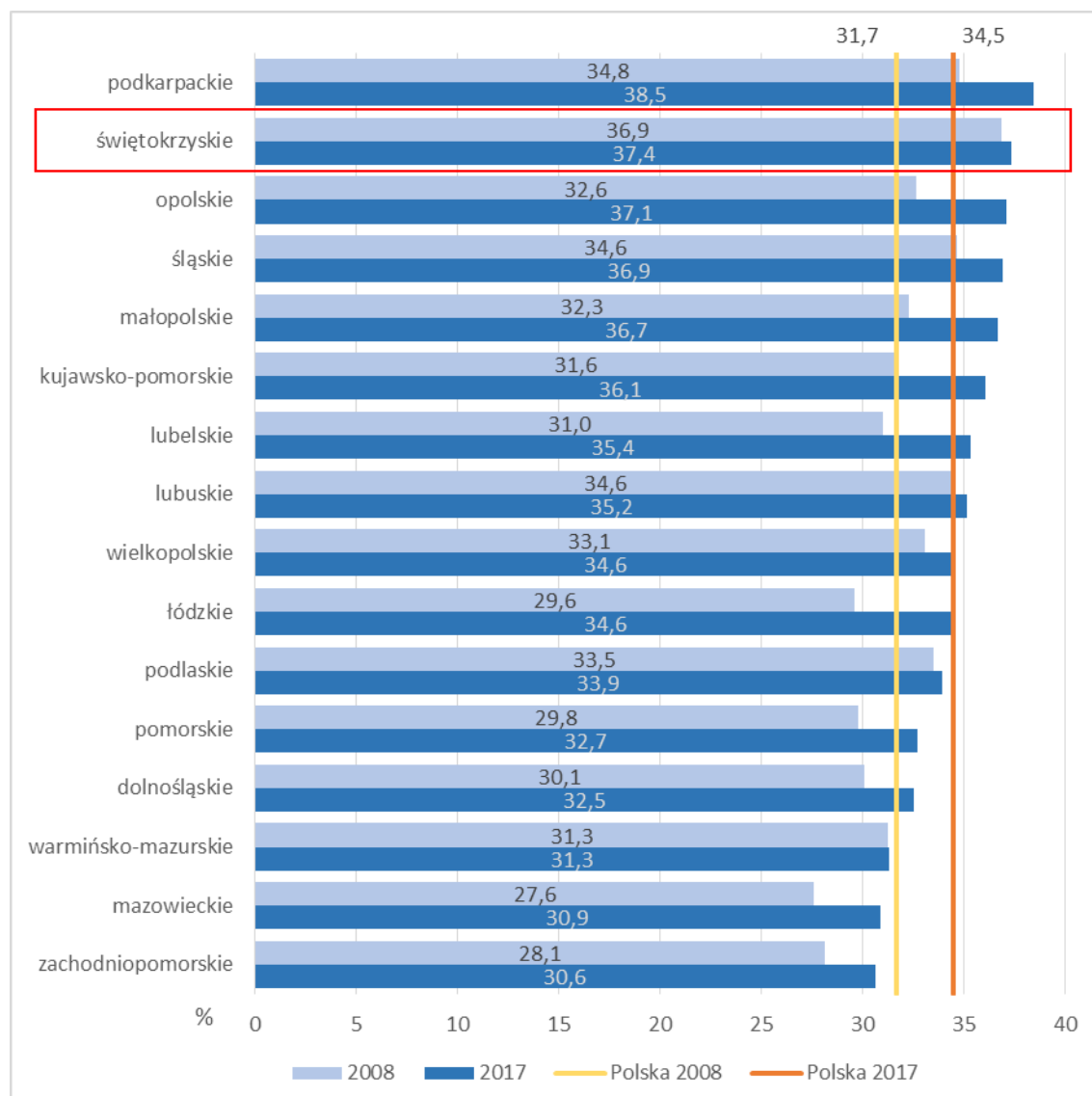
Liczba:	Jednostka terytorialna	2010	2012	2014	2016	2017	Zmiana 2010-2017 (%)
szkoły średnie zawodowe razem*							
Szkół	Polska	3 620	3 243	2 557	2 026	2 012	-44,4
	Świętokrzyskie	138	138	101	79	78	-43,5
Oddziałów	Polska	27 862	25 389	22 570	22 028	22 132	-20,6
	Świętokrzyskie	1 128	1 016	879	814	793	-29,7
Uczniów	Polska	644 706	591 347	533 021	518 742	516 193	-19,9
	Świętokrzyskie	26 292	23 461	20 652	18 968	18 662	-29,0
w tym technika							
Szkół	Polska	3 116	2 902	2 546	2 026	2 012	-35,4
	Świętokrzyskie	129	129	99	79	78	-39,5
Oddziałów	Polska	26 091	24 548	22 553	22 028	22 132	-15,2
	Świętokrzyskie	1 089	992	877	814	793	-27,2
Uczniów	Polska	603 979	573 725	532 822	518 742	516 193	-14,5
	Świętokrzyskie	25 241	22 940	20 627	18 968	18 662	-26,1
zasadnicze szkoły zawodowe, szkoły branżowe I stopnia i szkoły przysposabiające do pracy zawodowej specjalne							
Szkół	Polska	2 303	2 333	2 201	2 158	2 014	-12,5
	Świętokrzyskie	82	87	83	85	76	-7,3
Oddziałów	Polska	11 973	11 254	11 239	10 511	10 363	-13,4
	Świętokrzyskie	430	398	400	383	381	-11,4
Uczniów	Polska	240 261	211 842	201 109	176 920	166 371	-30,8
	Świętokrzyskie	7 629	6 583	5 935	5 235	4 928	-35,4

*Obejmuje technika, wraz z ogólnokształcącymi szkołami artystycznymi dającymi uprawnienia zawodowe oraz – nieistniejące od 2014 r. licea profilowane

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Województwo świętokrzyskie cechuje się jednym z najwyższych udziałów młodzieży uczącej się w średnich szkołach zawodowych – współczynnik skolaryzacji netto dla tego typu szkół wynosił w 2017 r. ponad 37%. Pomimo spadku ogólnej liczby uczniów średnich szkół zawodowych wskaźnik ten dla tego typu szkół w województwie świętokrzyskim wskazuje na rosnące zainteresowanie młodzieży nauką w nich (Wykres 28).

Wykres 28. Współczynnik skolaryzacji netto dla średnich szkół zawodowych (wiek 16–18 lat)

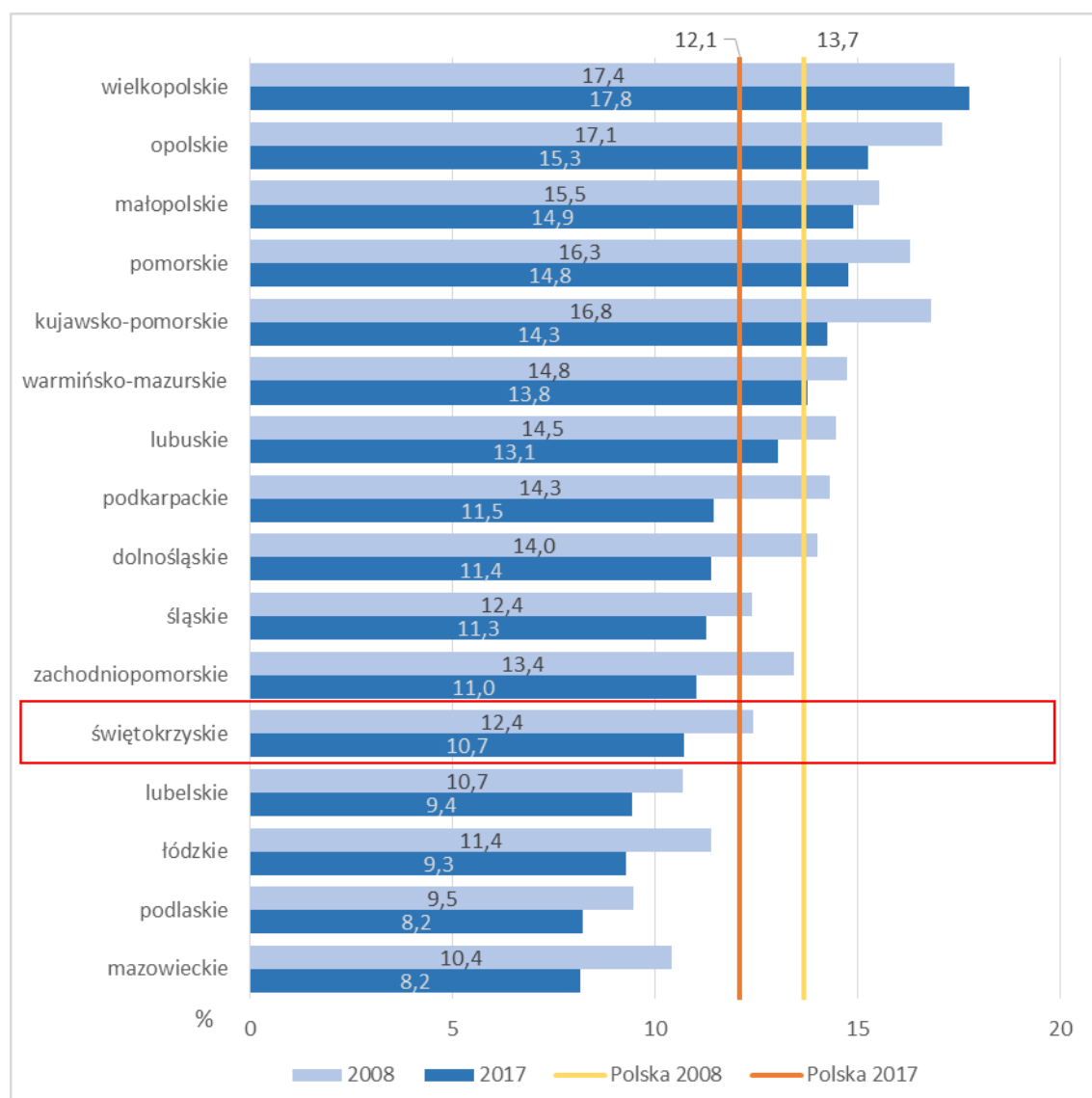

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Nieco inaczej przedstawia się sytuacja w szkołach branżowych/zasadniczych szkołach zawodowych. W tym wypadku współczynnik skolaryzacji spada, a odsetek kształcącej się w tych szkołach młodzieży należy do najniższych w kraju i nie przekracza 11% (Wykres 29).

W przypadku kształcenia zawodowego istotne jest dopasowanie oferty edukacyjnej do regionalnego rynku pracy, zwłaszcza w obszarach inteligentnej specjalizacji regionu. Badanie tego zagadnienia przeprowadzone zostało w ramach projektu „Nowoczesna Szkoła Zawodowa – Nowoczesny Region” (Wiśniewska, Wiśniewski, 2016). W ramach przeprowadzonych badań respondenci dokonali oceny w pięciostopniowej skali świętokrzyskiego szkolnictwa zawodowego w kontekście regionalnego rynku pracy. Z opinią, że oferta edukacyjna świętokrzyskich szkół zawodowych odpowiada potrzebom regionalnego rynku pracy, zgadzało się 23,4% respondentów (raczej zgadza się 18,5%, zdecydowanie zgadza się 4,9%). Ze wskazaną opinią nie zgadzało się 40,1% badanych (raczej nie zgadza się 21,8%, zdecydowanie nie zgadza się 18,3%). Pozostali respondenci nie mieli zdania na analizowany temat.

Wykres 29. Współczynnik skolaryzacji netto dla zasadniczych szkół zawodowych, szkołach zawodowych przysposabiających do pracy i szkołach branżowych I stopnia (wiek 16–18 lat)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Oferta edukacyjna świętokrzyskich szkół zawodowych w kontekście potrzeb regionalnego rynku pracy najlepiej została oceniona przez respondentów reprezentujących tzw. inteligentne specjalizacje: branża targowo-kongresowa, turystyka zdrowotna i prozdrowotna oraz nowoczesne rolnictwo i przetwórstwo spożywcze. Natomiast zdecydowanie gorzej oferta szkolnictwa zawodowego w kontekście rynku pracy oceniana była przez respondentów reprezentujących przemysł metalowo-odlewniczy, zasobooszczędne budownictwo i zrównoważony rozwój energetyczny.

Szkolnictwo wyższe

W województwie świętokrzyskim w 2018 r. funkcjonowało 12 szkół wyższych i 3 wydziały zamiejscowe (w tym dwa szkół spoza województwa), w których studiowało 23 tys. studentów oraz 383 doktorantów. Pracowało w nich (2017 r.) ponad 1,7 tys. nauczycieli akademickich, w tym 500 profesorów.

Ostatnia dekada cechowała się w całym kraju spadkiem liczby studentów, czego konsekwencją była także redukcja liczby szkół wyższych. Zmiany te dotknęły szczególnie mocno województwo świętokrzyskie, gdzie liczba studentów spadła o ponad połowę. Likwidacji uległy trzy uczelnie, a liczba pracowników nauki spadła o 5%, w tym liczba adiunktów – o 10%. Pozytywnym aspektem zmian jest natomiast znaczny wzrost liczby doktorantów oraz wzrost liczby młodych pracowników nauki – liczba asystentów wzrosła o 12%, przy spadkowej tendencji w całym kraju.

Podobnie jak w całym kraju największe zmiany na rynku edukacji wyższej zaszły w przypadku szkół niepublicznych, gdzie w skali Polski ubyło ponad 50% studentów. W województwie świętokrzyskim liczba studentów szkół niepublicznych spadła aż o 72%. Zmieniło to proporcje studentów obu typów szkół – o ile w 2008 r. uczniów szkół publicznych i niepublicznych było mniej więcej tyle samo, to obecnie studenci uczelni publicznych stanowią 70% wszystkich studentów w województwie.

Tabela 37. Szkoły wyższe – województwo świętokrzyskie na tle Polski

Wyszczególnienie	Rok	Polska	Świętokrzyskie
Uczelnie	2008	449 (223)*	15 (3)
	2018	392 (130)	12 (3)
	zmiana %	-12,7	-20,0
Studenci, w tym:	2008	1 911 520	49 654
	2018	1 228 667	22 685
	zmiana %	-35,7	-54,3
studenci uczelni publicznych	2008	1 252 124	25 409
	2018	901 516	15 892
	zmiana %	-28,0	-37,5
studenci uczelni niepublicznych	2008	659 396	24 245
	2018	327 151	6 793
	zmiana %	-50,4	-72,0
Doktoranci	2008	31 269	56
	2018	39 269	383
	zmiana %	25,6	583,9
Nauczyciele akademicy, w tym:	2008	100 137	1 833
	2017	94 707,4	1 736,20
	zmiana %	-5,4	-5,3
profesorowie	2008	23 004	496
	2017	22 690,6	500,4
	zmiana %	-1,4	0,9
docenci	2008	1 134	70
	2017	403,2	8,0
	zmiana %	-64,4	-88,6
adiunkci	2008	41 078	672
	2017	39 174,2	602,0
	zmiana %	-4,6	-10,4
asystenci	2008	14 134	217
	2017	12 951,1	244,0
	zmiana %	-8,4	12,4

*W nawiasach liczba jednostek zamiejscowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Pod względem liczby studentów świętokrzyskie zajmuje, podobnie jak przed dekadą, 14 pozycję wśród polskich regionów, przed województwem opolskim i lubuskim. Zmniejszył się natomiast udział regionu w potencjale akademickim kraju – z 2,6% do 1,8%. Podobna sytuacja występuje jednak we wszystkich mniejszych ośrodkach akademickich, które tracą w ostatnich latach studentów znacznie szybciej niż regiony z największą liczbą studentów. Udział pięciu regionów z najmniejszą liczbą studentów zmniejszył się w analizowanym okresie o 2,5 p.p. z 11,8% do 9,3%, jednocześnie o 3,6 p.p. wzrósł udział regionów najsilniejszych pod tym względem, z największymi ośrodkami akademickimi w kraju (tabela niżej). Zmiana liczby studentów spowodowała, że świętokrzyskie pod względem liczby studentów na 10 tys. mieszkańców zajmuje obecnie przedostatnie miejsce (w 2008 r. – 12 miejsce). Pogłębiły się także różnice międzyregionalne – w 2008 r. wskaźnik dla województwa świętokrzyskiego stanowił 77% średniej dla kraju i 58% średniej mazowieckiego, w 2018 r. – już tylko odpowiednio 59% i 40%.

Tabela 38. Studenci w województwach w latach 2008 i 2018

Jednostka	Liczba studentów		Procent kraju		Na 10 tys. mieszk.	
	2008	2018	2008	2018	2008	2018
Polska	1 911 520	1 228 667	100	100	501	320
Dolnośląskie	173 014	120 315	9,1	9,8	601	415
Kujawsko-pomorskie	84 155	56 539	4,4	4,6	407	272
Lubelskie	105 674	69 854	5,5	5,7	489	330
Lubuskie	29 763	13 260	1,6	1,1	295	131
Łódzkie	142 456	70 764	7,5	5,8	559	287
Małopolskie	211 077	150 137	11,0	12,2	642	442
Mazowieckie	344 292	246 781	18,0	20,1	662	457
Opolskie	39 221	21 292	2,1	1,7	380	216
Podkarpackie	75 477	46 912	3,9	3,8	360	220
Podlaskie	52 953	29 761	2,8	2,4	444	252
Pomorskie	104 834	83 514	5,5	6,8	472	358
Śląskie	192 230	114 728	10,1	9,3	414	253
Świętokrzyskie	49 654	22 685	2,6	1,8	390	183
Warmińsko-mazurskie	54 529	27 180	2,9	2,2	382	190
Wielkopolskie	173 945	115 524	9,1	9,4	512	331
Zachodniopomorskie	78 246	39 421	4,1	3,2	462	232

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W 2019 r. szkoły wyższe funkcjonowały w 5 miastach województwa świętokrzyskiego, przy czym publiczne uczelnie znajdowały się tylko w Kielcach i Sandomierzu (wydział zamiejscowy). Były to następujące uczelnie i wydziały zamiejscowe uczelni:

- uczelnie publiczne:
  - Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach,
  - Politechnika Świętokrzyska w Kielcach,
  - Wydział Zamiejscowy w Sandomierzu Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach (poprzednio: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Sandomierzu);
- uczelnie niepubliczne:
  - Kielce:
    - Staropolska Szkoła Wyższa w Kielcach (poprzednio: Wyższa Szkoła Ekonomii, Turystyki i Nauk Społecznych w Kielcach),
    - Świętokrzyska Szkoła Wyższa w Kielcach,

- Wszechnica Świętokrzyska w Kielcach,
- Wyższa Szkoła Administracji Publicznej w Kielcach,
- Wyższa Szkoła Ekonomii, Prawa i Nauk Medycznych im. prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach (poprzednio: Wyższa Szkoła Ekonomii i Prawa im. prof. Edwarda Lipińskiego),
- Wyższa Szkoła Technik Komputerowych i Telekomunikacji w Kielcach,
- Wydział Zamiejscowy Społecznej Akademii Nauk z siedzibą w Łodzi;
- Ostrowiec Świętokrzyski: Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim,
- Sandomierz:
  - Wyższa Szkoła Humanistyczno-Przyrodnicza Studium Generale Sandomiriense w Sandomierzu,
  - Instytut Teologiczny im. bł. Wincentego Kadłubka w Sandomierzu,
- Pińczów: Wyższa Szkoła Umiejętności Zawodowych w Pińczowie,
- Starachowice: Wydział Zamiejscowy w Starachowicach Powszechnej Wyższej Szkoły Humanistycznej „Pomerania” w Chojnicach.

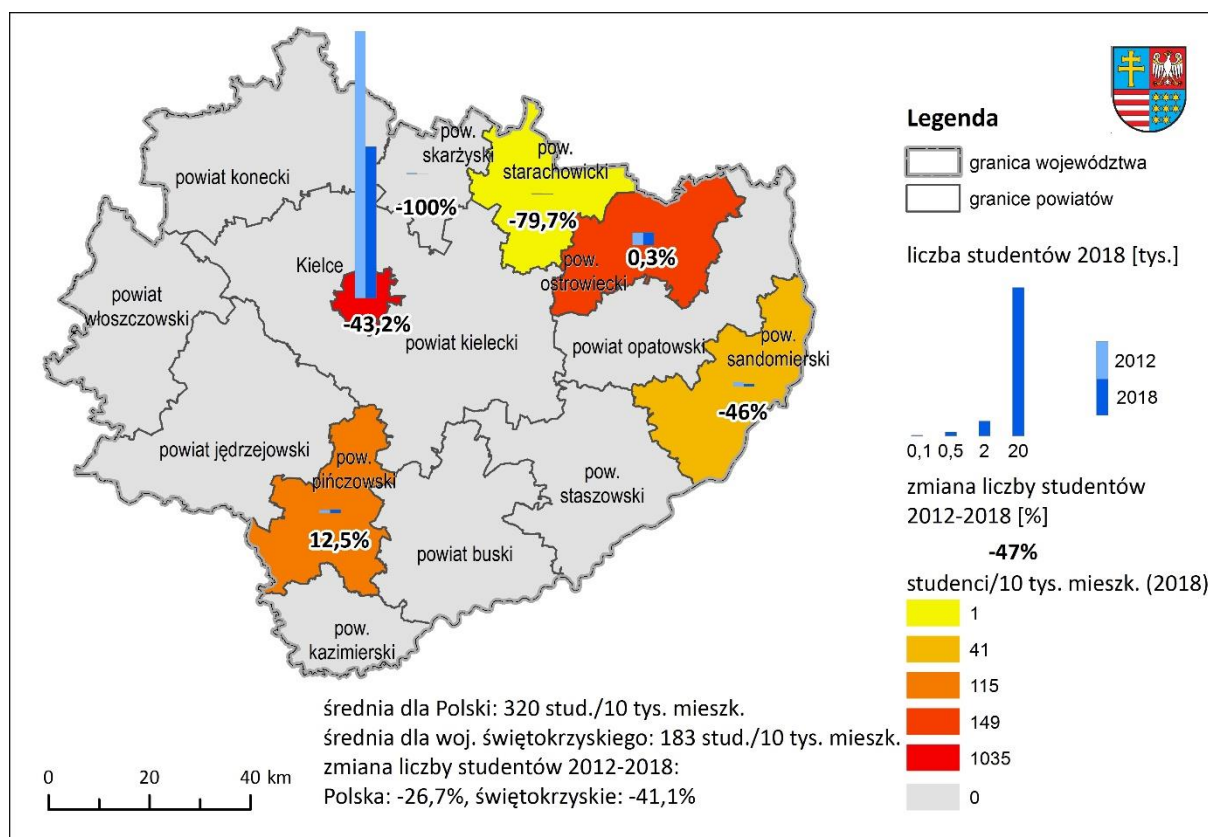
Ponadto w Kielcach i Sandomierzu działają diecezjalne wyższe seminaria duchowne. Status miasta akademickiego utraciło natomiast Skarżysko-Kamienna, gdzie w 2015 r. został zlikwidowany Wydział Zamiejscowy Społecznej Akademii Nauk.

Największymi uczelniami regionu są: Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego w Kielcach, gdzie w roku akademickim 2018/2019 studiowało 10,6 tys., osób oraz Politechnika Świętokrzyska, na której studiowało 6,4 tys. studentów⁷⁶.

Pod względem liczby studentów zaznacza się zdecydowana dominacja Kielc jako ośrodka akademickiego. W 2018 r. studiowało tu niespełna 90% wszystkich studentów w regionie (w 2012 r. – 93%). W przeliczeniu na liczbę ludności dawało to Kielcom 12 pozycję wśród miast wojewódzkich i 13 – wśród miast na prawach powiatu. Drugim ośrodkiem był Ostrowiec Świętokrzyski (7%), gdzie liczba studentów wzrosła w ostatnich latach.

---

⁷⁶ Dane za: <http://studia.gov.pl>., odczyt 2019.09.02

Ryc. 28. Studenci w województwie świętokrzyskim w latach 2012–2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Uczelnie w świętokrzyskim cechuje stosunkowo niski udział studentów zagranicznych. Średnio w kraju wynosił on w 2018 r. 6,3%, przy czym najwyższy był w województwach mazowieckim i lubelskim (10%), a najniższy w lubuskim i warmińsko-mazurskim (1%). Natomiast w omawianym regionie kształtował się na poziomie 3,5%. Należy jednak zauważyć, że udział ten wzrósł w ciągu dekady z poziomu zaledwie 0,1% (było to wówczas ostatnie miejsce pośród województw).

Według Rankingu Szkół Wyższych Perspektywy 2019 w zestawieniu ogólnym uczelni akademickich, w którym ocenie poddano 92 uczelnie, Uniwersytet Jana Kochanowskiego (UJK) w Kielcach sklasyfikowany został na miejscach 51–60 (podobnie w latach 2016 i 2018, natomiast w 2017 r. zajął 47 miejsce). Natomiast Politechnika Świętokrzyska (PŚk) była w 2016 r. sklasyfikowana na miejscach 51–60, a od 2017 r. na miejscach 61–70.

W rankingu uniwersytetów UJK zajął w 2019 r. 18 pozycję (*ex aequo* z 3 innymi uniwersytetami, na 22 jednostki) i spadł z pozycji 15 w 2016 r. Również PŚk uzyskała 18 pozycję (*ex aequo* z 1 uczelnią, na 22 jednostki) i zanotowała awans o jedną pozycję w stosunku do 2016 r.

W rankingu szkół niepublicznych jedyna sklasyfikowana świętokrzyska uczelnia, Staropolska Szkoła Wyższa w Kielcach, uzyskała 30 miejsce, *ex aequo* z 3 jednostkami, na 42 oceniane uczelnie.

Ochrona zdrowia

Na jakość życia w regionie składa się dostępność do infrastruktury i wykwalifikowanej kadry służby zdrowia. W świętokrzyskim dostęp do personelu medycznego wzrósł w ostatniej dekadzie. Liczba lekarzy pracujących w województwie (personel pracujący ogółem) w 2017 r. w wynosiła ponad 6,4 tys. (2,9% personelu medycznego w kraju), a lekarzy dentyistów – 489 (3,7%). Liczba lekarzy i lekarzy dentyistów wzrosła odpowiednio o 49 i 65%, wzrost ten był zatem znaczniejszy niż zmiany w skali kraju.

W 2017 r. w świętokrzyskim pracowało ponad 9,3 tys. pielęgniarek (3,8% personelu kraju) i niespełna 900 położnych (2,9% personelu kraju). Także w tym wypadku odnotowano pozytywne zmiany pod względem liczby personelu – jednak mniejsze niż w przypadku lekarzy.

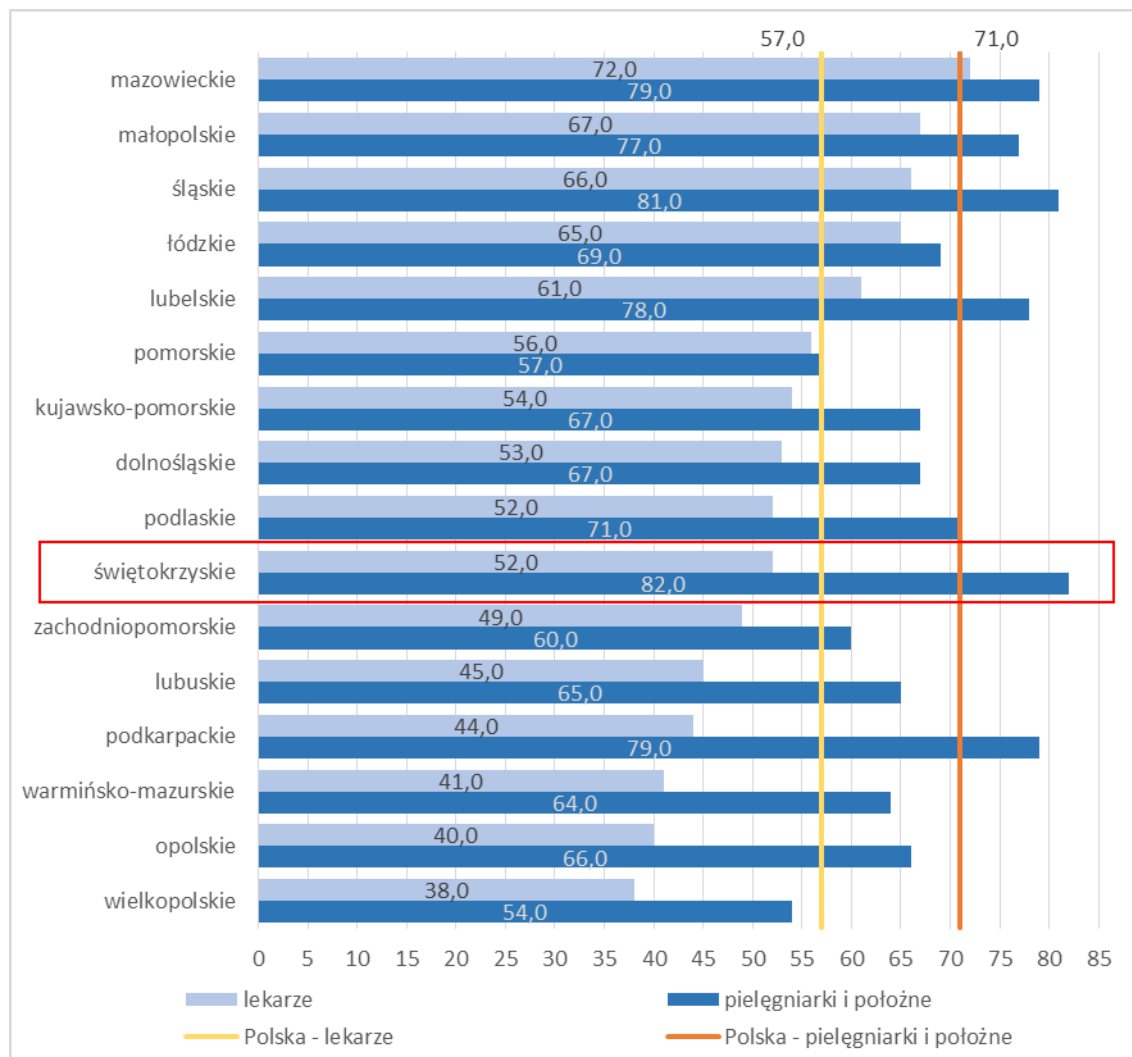
Tabela 39. Personel medyczny – województwo świętokrzyskie na tle Polski

Rodzaj personelu	Świętokrzyskie			Polska		
	2008	2017	zmiana%	2008	2017	zmiana%
lekarze	4 334	6 455	48,9	154 428	218 083	41,2
lekarze dentyści	408	671	64,5	19 533	23 700	21,3
pielęgniarki	6 934	9 319	34,4	203 261	242 102	19,1
położne	747	895	19,8	24 967	30 276	21,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

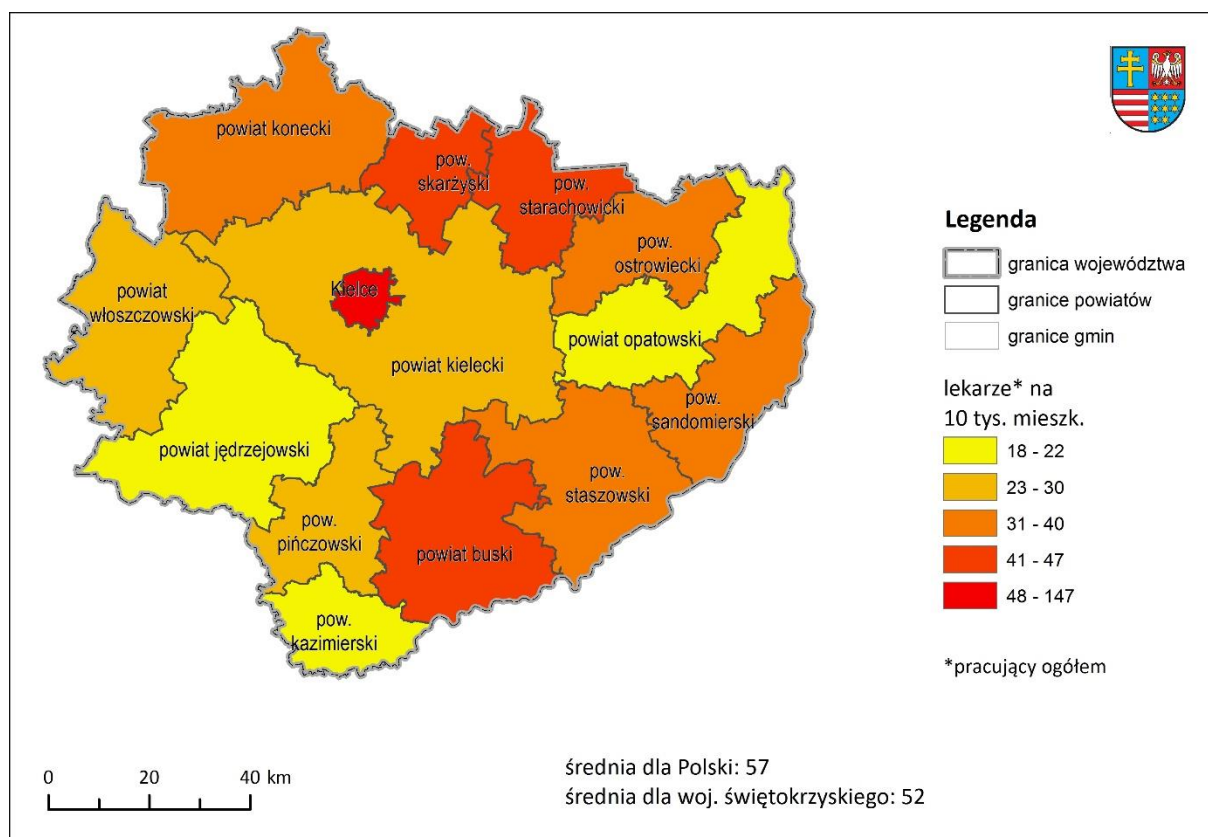
Pomimo wzrostu liczby personelu wskaźnik dostępności lekarzy (liczba członków personelu na 10 tys. osób) wynosił w 2017 r. 52 i był w świętokrzyskim gorszy niż średnia dla kraju, a województwo zajmowało pod tym względem 10 miejsce. Znacznie korzystniej przedstawiała się natomiast dostępność pielęgniarek i położnych, która z wskaźnikiem 82 pielęgniarki i położne na 10 tys. osób jest najwyższa w Polsce.

Wykres 30. Lekarze oraz pielęgniarki i położne pracujący ogółem na 10 tys. ludności w 2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

W dostępności personelu medycznego zaznaczają się bardzo duże różnice wewnątrzregionalne. Najlepszą dostępnością personelu medycznego (lekarze) cechują się Kielce, powiaty z większymi miastami na północy regionu oraz powiat buski – z działalnością uzdrowiskową. Natomiast bardzo słabą dostępnością kadry medycznej odznaczają się powiaty kazimierski, opatowski i jędrzejowski, gdzie wskaźnik jest około siedem razy niższy niż dla stolicy regionu.

Ryc. 29. Lekarze pracujący ogółem w województwie świętokrzyskim na 10 tys. mieszkańców w 2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Infrastruktura ochrony zdrowia

Infrastruktura ochrony zdrowia obejmowała placówki opieki ambulatoryjnej (przychodnie), szpitale (w tym psychiatryczne) oraz placówki opieki długoterminowej i paliatywno-hospicyjnej (hospicja, oddziały opieki paliatywnej, zakłady opiekuńczo-lecznicze i pielęgnacyjno-opiekuńcze), a także zespoły ratownictwa medycznego, w tym szpitalne oddziały ratunkowe. W ostatniej dekadzie zaopatrzenie w infrastrukturę ochrony zdrowia w województwie świętokrzyskim uległo poprawie w każdej z tych kategorii placówek (zmniejszyła się jedynie nieznacznie liczba łóżek szpitalnych). Największe zmiany dotyczyły opieki paliatywnej i długoterminowej, zwłaszcza hospicyjnej.

Ze względu na walory przyrodnicze istotnym elementem infrastruktury ochrony zdrowia w świętokrzyskim jest leczenie uzdrowiskowe, które w ciągu dekady dokonało znacznego rozwoju. Województwo skupia istotny odsetek krajowego potencjału tego rodzaju usług medycznych – w 2008 r. miejsca w placówkach uzdrowiskowych stanowiły 5,5% liczby w kraju, w 2017 r. – już 7,1%. W tym samym czasie zwiększyła się ponad dwukrotnie liczba kuracjuszy stacjonarnych, a udział regionu w liczbie kuracjuszy w kraju wzrósł z 5,8 do 9,9%.

Tabela 40. Infrastruktura ochrony zdrowia – województwo świętokrzyskie na tle Polski

Rodzaj placówki	Miara	Świętokrzyskie	Polska
-----------------	-------	----------------	--------

		2008	2017	zmiana %	2008	2017	zmiana %
przychodnie	liczba	473	624	31,9	14 853	21 665	45,9
szpitale ogólne	liczba	22	25	13,6	732	951	29,9
	łóżka	6 238	6 125	-1,8	183 565	185 263	0,9
	leczeni	267 494	284 243	6,3	7 222 365	7 773 353	7,6
szpitale psychiatryczne*	liczba	1	1	0,0	47	48	2,1
	łóżka	743	765	3,0	17 750	17 730	-0,1
	leczeni	9 086	10 562	16,2	198 021	195 817	-1,1
hospicja*	liczba	1	8	700,0	67	95	41,8
	łóżka	15	112	646,7	1 126	1 809	60,7
	pacjenci	364	855	134,9	14 988	18 962	26,5
oddziały opieki paliatywnej**	liczba	4	4	0,0	69	66	-4,3
	łóżka	80	80	0,0	1 157	1 148	-0,8
	pacjenci	1 193	1 060	-11,1	17 687	15 679	-11,4
zakłady opiekuńczo-lecznicze*	liczba	13	15	15,4	330	415	25,8
	łóżka	520	813	56,3	19 250	25 615	33,1
	pacjenci	1 423	1 643	15,5	39 606	46 720	18,0
zakłady pielęgnacyjno-opiekuńcze*	liczba	2	3	50,0	137	161	17,5
	łóżka	33	65	97,0	5 688	7 528	32,3
	pacjenci	54	78	44,4	13 613	14 821	8,9
zespoły ratownictwa medycznego	liczba	45	46	2,2	1 470	1 519	3,3
szpitalne oddziały ratunkowe	liczba	9	10	11,1	219	226	3,2
szpitale uzdrowiskowe, sanatoria uzdrowiskowe i stacjonarne zakłady rehabilitacji leczniczej	liczba	13	17	30,8	234	265	13,2
	łóżka	2 084	3 405	63,4	38 143	47 763	25,2
	kuracjusze	36 219	78 089	115,6	619 847	789 104	27,3

*Dane dla lat 2010–2017 **Dane dla lat 2014–2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Dostępność placówek ochrony zdrowia w województwie świętokrzyskim w 2017 r. pozostawała na średnim poziomie. Na tle kraju niższa niż średnia była dostępność przychodni podstawowej opieki zdrowotnej – na 10 tys. mieszkańców w świętokrzyskim przypadało 5 przychodni, jedynie w dwóch województwach dostępność była niższa.

Nieco wyższa niż średnia była natomiast dostępność łóżek w szpitalach ogólnych, a region zajmował pod tym względem 6 pozycję w kraju (Tabela 41). W latach 2008–2017 liczba łóżek zmniejszyła się o 113, a w 2018 r. o kolejne 339, tj. 5,6% w stosunku do 2017 r. Pomimo że zmiany dotyczące liczby łóżek w opiece krótkoterminowej są zgodne z kierunkami wskazanymi w Mapie potrzeb zdrowotnych w zakresie lecznictwa szpitalnego dla województwa świętokrzyskiego, to jednak nie zostały one skompensowane wzrostem liczby miejsc w systemie leczenia jednego dnia, tak by zabezpieczyć potrzeby zdrowotne mieszkańców województwa w tym zakresie⁷⁷. Na tle średniej ogólnopolskiej korzystnie prezentował się wskaźnik liczby osób przypadających na jeden szpitalny oddział ratunkowy – był on najmniejszy (po województwie podlaskim) i znacznie niższy niż średnia krajowa.

⁷⁷ Sytuacja zabezpieczenia opieki zdrowotnej w województwie świętokrzyskim za 2018 rok, ŚUW w Kielcach, Kielce 2019, <https://wczp.kielce.uw.gov.pl/czp/statystyka/publikacje/8159,Sytuacja-zabezpieczenia-opieki-zdrowotnej.html>, odczyt 2019.08.30

Zdecydowanie słabsze były natomiast wskaźniki dotyczące opieki paliatywnej i długoterminowej. Pod względem liczby miejsc w tego typu placówkach województwo świętokrzyskie zajmowało 10 pozycję, znacznie odbiegając od pozycji najlepiej zaopatrzonych pod tym względem regionów. Pomimo wzrostu liczby miejsc w opiece paliatywno-hospicyjnej oraz opiece długoterminowej ich liczba nadal jest zbyt mała i w związku z zachodzącymi zmianami demograficznymi nie zabezpiecza obecnych, a także przyszłych potrzeb zdrowotnych mieszkańców województwa w tym zakresie.

Tabela 41. Wskaźniki dostępności infrastruktury ochrony zdrowia w 2017 r.

Jednostka terytorialna	Przychód- nie na 10 tys. osób	Pol- ska = 100	Łóżka w szpita- lach ogólnych na 10 tys. osób	Pol- ska = 100	Łóżka w pla- cówkach opieki długotermino- wej i paliatyw- no-hospicyjnej na 100 tys. osób	Pol- ska = 100	Liczba osób przypadają- ca na szpi- talny od- dział ratun- kowy	Pol- ska = 100
Polska	6	100,0	48,20	100,0	90,9	100,0	170 060	100,0
Dolnośląskie	5	83,3	50,43	104,6	137,0	150,7	181 409	106,7
Kujawsko- pomorskie	4	66,7	47,02	97,6	82,7	91,0	208 294	122,5
Lubelskie	6	100,0	52,63	109,2	75,7	83,3	132 895	78,1
Lubuskie	6	100,0	43,28	89,8	98,2	108,0	127 104	74,7
Łódzkie	7	116,7	51,59	107,0	76,5	84,2	145 666	85,7
Małopolskie	6	100,0	44,19	91,7	101,3	111,4	161 494	95,0
Mazowieckie	6	100,0	48,38	100,4	117,1	128,8	179 487	105,5
Opolskie	6	100,0	46,15	95,7	98,1	107,9	141 438	83,2
Podkarpackie	6	100,0	48,00	99,6	105,1	115,6	163 780	96,3
Podlaskie	6	100,0	50,35	104,5	84,9	93,4	118 455	69,7
Pomorskie	4	66,7	39,82	82,6	73,4	80,7	178 789	105,1
Śląskie	6	100,0	55,17	114,5	106,7	117,4	379 015	222,9
Świętokrzyskie	5	83,3	49,09	101,8	79,3	87,2	124 773	73,4
Warmińsko- mazurskie	6	100,0	46,79	97,1	56,5	62,2	130 359	76,7
Wielkopolskie	6	100,0	44,71	92,8	42,0	46,2	145 384	85,5
Zachodnio- pomorskie	6	100,0	46,29	96,0	57,1	62,8	213 192	125,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

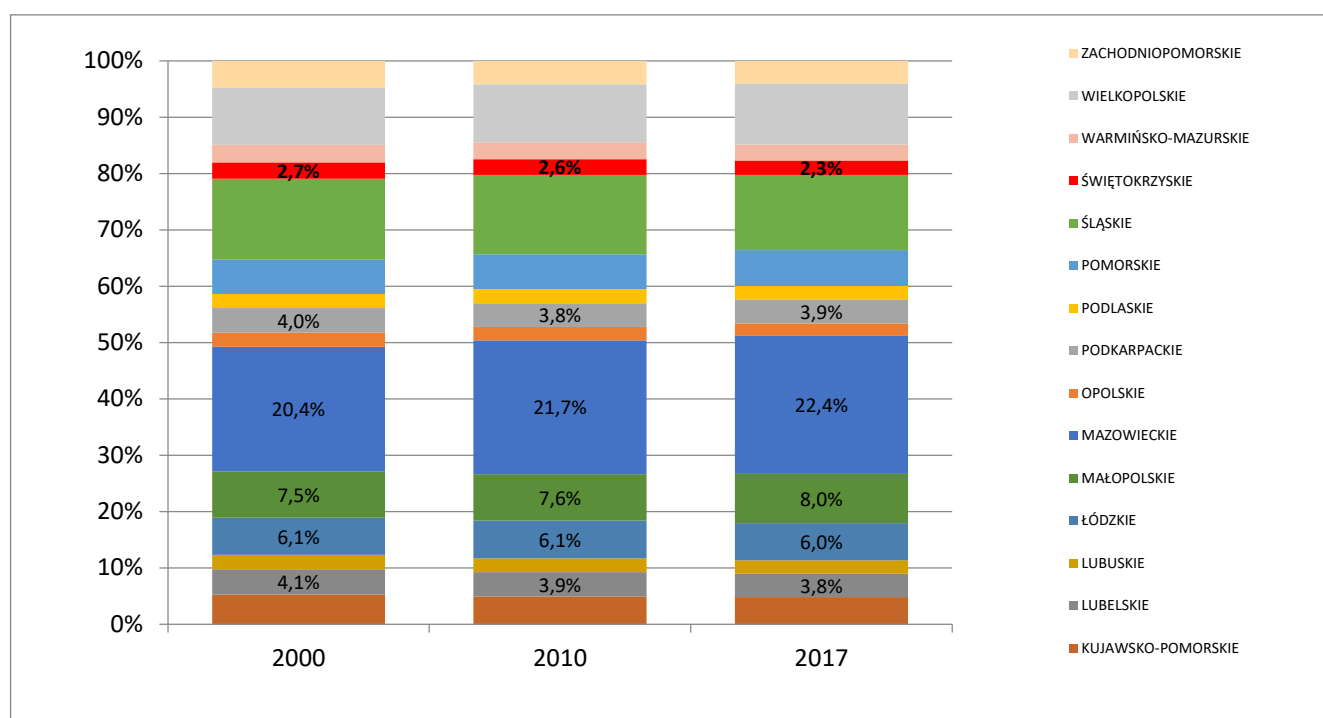
2.4.Sfera gospodarcza

2.4.1. Wskaźniki makroekonomiczne – stan obecny i prognoza

Produkt krajowy brutto

Dane charakteryzujące szeroko rozumiany potencjał gospodarczy świadczą o stopniowym rozwoju województwa świętokrzyskiego. Badania GUS wskazują, że w latach 2010–2017 pozostawał on jednak niewysoki na tle innych województw. Świadczy o tym poziom PKB będącego syntetycznym miernikiem wzrostu gospodarczego. Pomimo że w relacji do przeciętnego poziomu PKB w UE PKB regionu zwiększył się w latach 2010–2015, to postęp ten był mniejszy niż np. na obszarze oddziaływania programu Polska Wschodnia. Udział województwa świętokrzyskiego w tworzeniu PKB w 2000 r. wynosił około 2,7%, w 2010 r. było to 2,6%, a w 2017 r. już tylko 2,3%. Należy przypomnieć, że w 2017 r. ludność regionu stanowiła 3,2% mieszkańców Polski. Świętokrzyskie wciąż należy do regionów o najniższym udziale w PKB kraju. Prognoza PKB do 2030 r. przygotowana na potrzeby Diagnozy nie jest optymistyczna i zakłada dalszy spadek udziału PKB województwa w PKB Polski.

Wykres 31. Udział województw w PKB Polski w latach 2000–2017

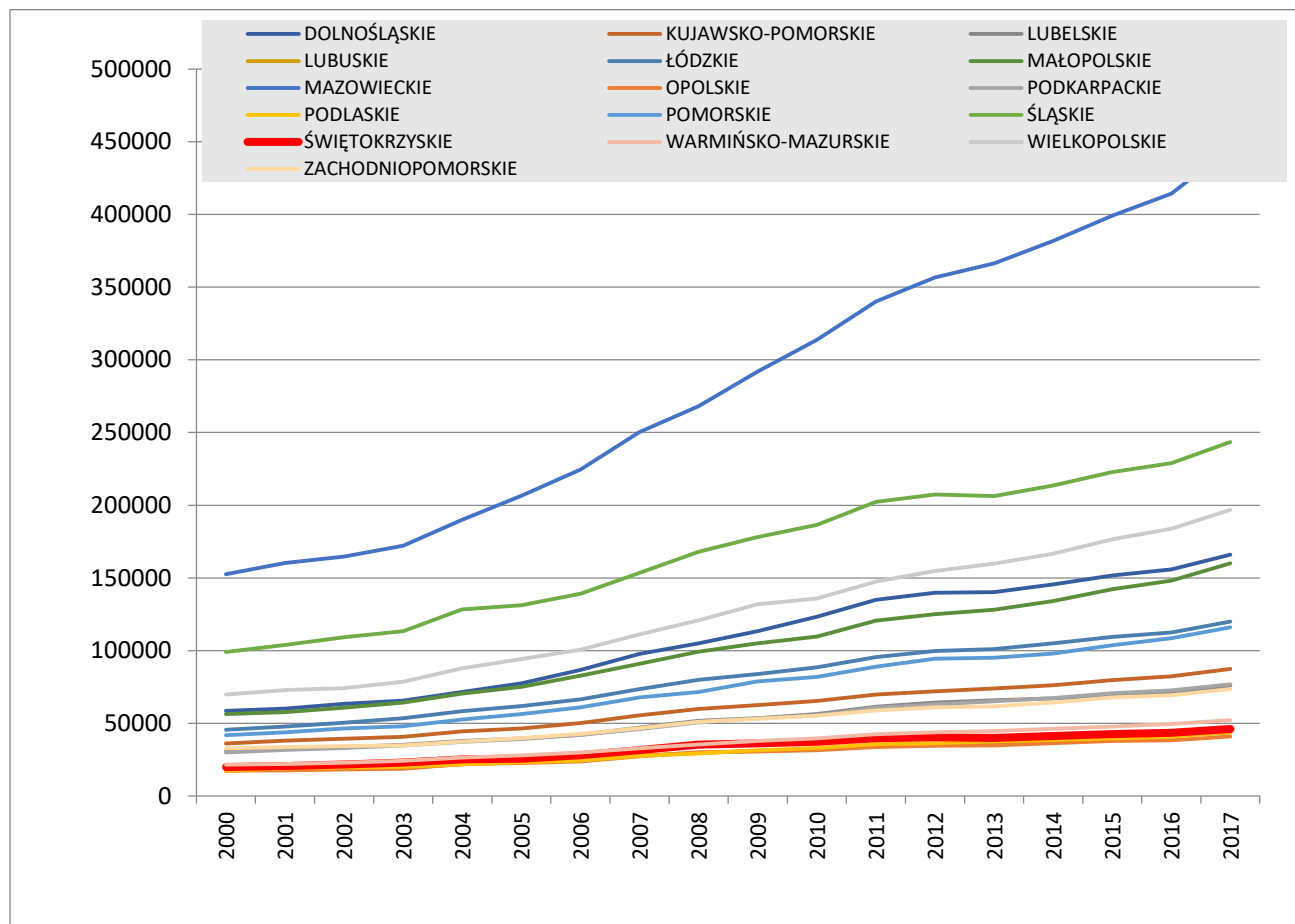

*Ujawniono wielkość danych dla świętokrzyskiego i regionów sąsiednich
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Nominalnie PKB dla regionu wyniosło w 2000 r. – 19 834 mld zł, w 2010 r. – 37 218 mld zł, a w 2017 r. – 46 126 mld zł. Zarówno jednak pod względem poziomu nominalnego, jak i tempa obniżania się udziału w wytwarzanym PKB województwo świętokrzyskie spośród ogółu województw zajmuje 4 lokatę od końca, notując jedynie lepszy wynik niż województwa: opolskie, podlaskie i lubuskie.

Natomiast PKB *per capita* w regionie w latach 2000–2016 w stosunku do średniej dla Polski zmalał: w 2000 r. wynosił 77,9%, w 2008 r. wzrósł i osiągnął aż 82,3%, by potem już sukcesywnie maleć – osiągając w 2016 r. najniższy poziom – 71,5%. Niższym wskaźnikiem charakteryzuje się jedynie województwo warmińsko-mazurskie, przy czym w omawianym okresie nigdy nie osiągnęło równie znaczącego spadku, jak świętokrzyskie po roku 2008.

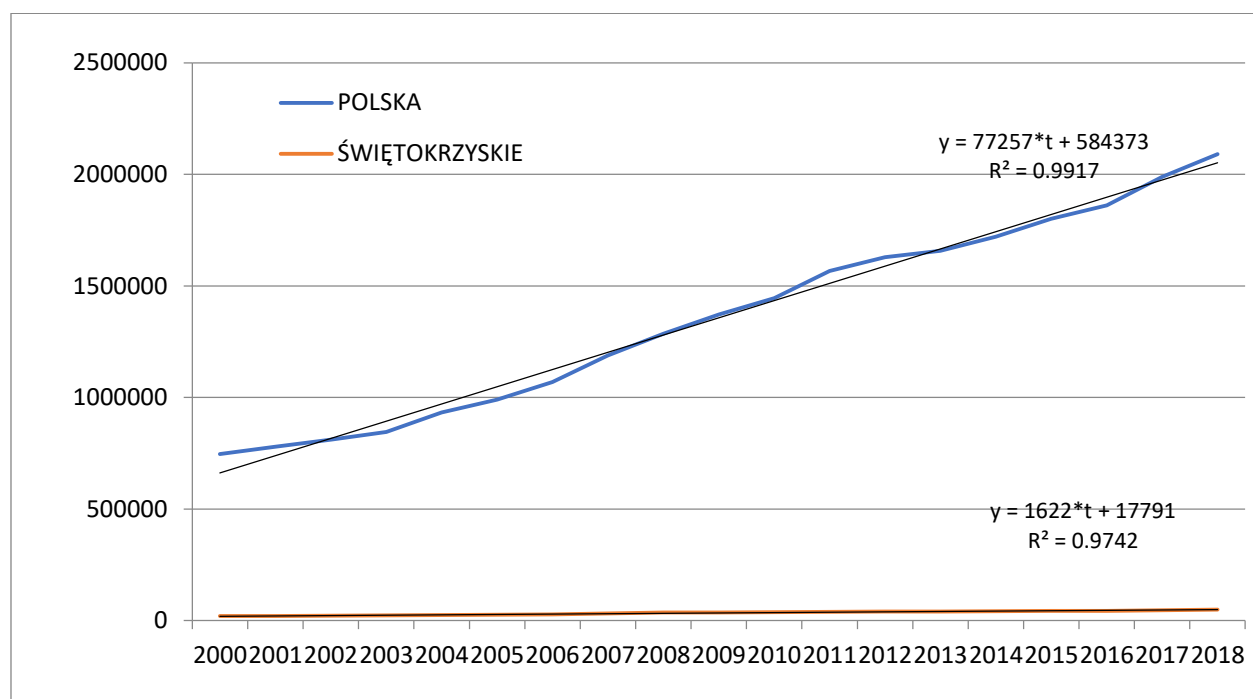
Wykres 32. Zmiany PKB polskich województw w latach 2000–2017 (wysokości nominalne)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Dla celów Diagnozy autor opracował prognozę PKB województwa do roku 2030. Dla analizy i sporządzenia szacunku PKB województwa przyjęto dane publikowane przez GUS od 2000 do 2017 r., dla którego opublikowano już dane. Na tej podstawie oszacowano średnie tempo wzrostu PKB dla Polski, średnie tempo wzrostu PKB w województwie świętokrzyskim oraz tempo zmian udziału PKB wytwarzanego w województwach, w tym w świętokrzyskim, jako ich udziału w całkowitym PKB Polski.

Wykres 33. Tendencje zmian w tworzeniu PKB Polski i województwa świętokrzyskiego w latach 2000–2018 (wysokości nominalne)

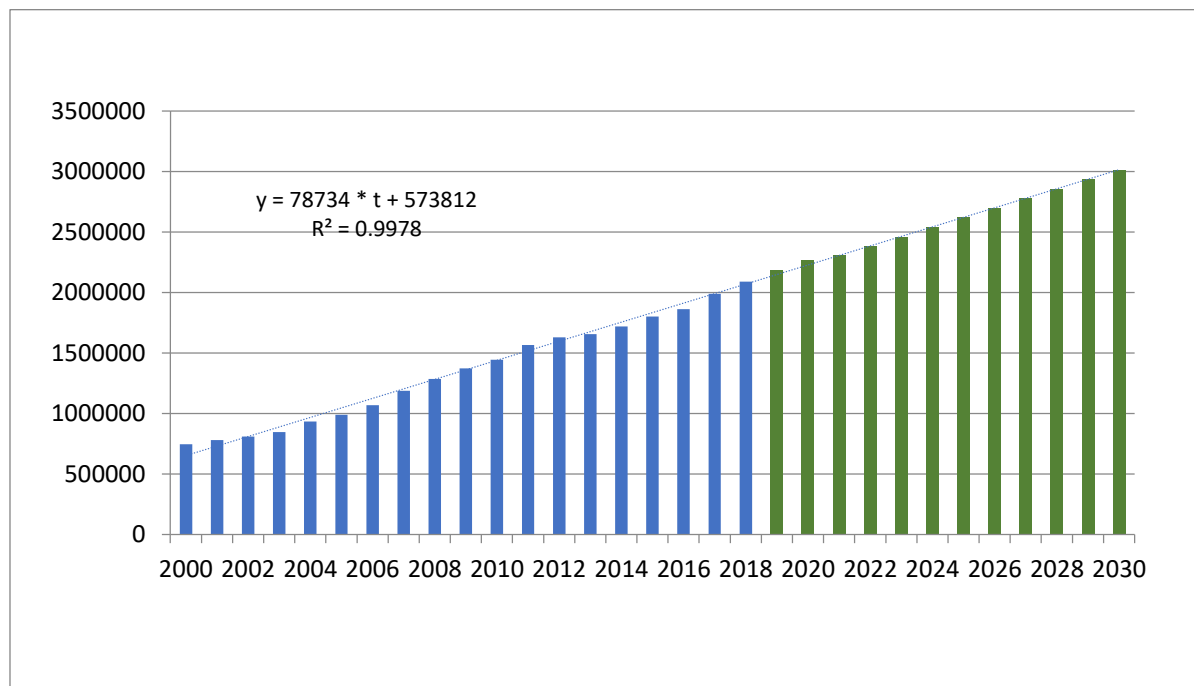

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Powyższy wykres prezentuje porównanie tendencji – trendu wzrostowego wartości tworzonego PKB w Polsce i w województwie świętokrzyskim po 2000 r. Porównanie współczynników kierunkowych obydwu trendów uwidacznia dysproporcje w dotychczas obserwowanym tempie wzrostu wytwarzanego PKB dla Polski ogółem i świętokrzyskiego jako jego części składowej. Szczegóły składowych poszczególnych województw zaprezentowano na Wykresie 32, tu lepiej uwidacznia się dysproporcja tempa tego wzrostu (około 47 razy mniejsze w województwie niż dla Polski, jak wynika z ilorazu współczynników kierunkowych).

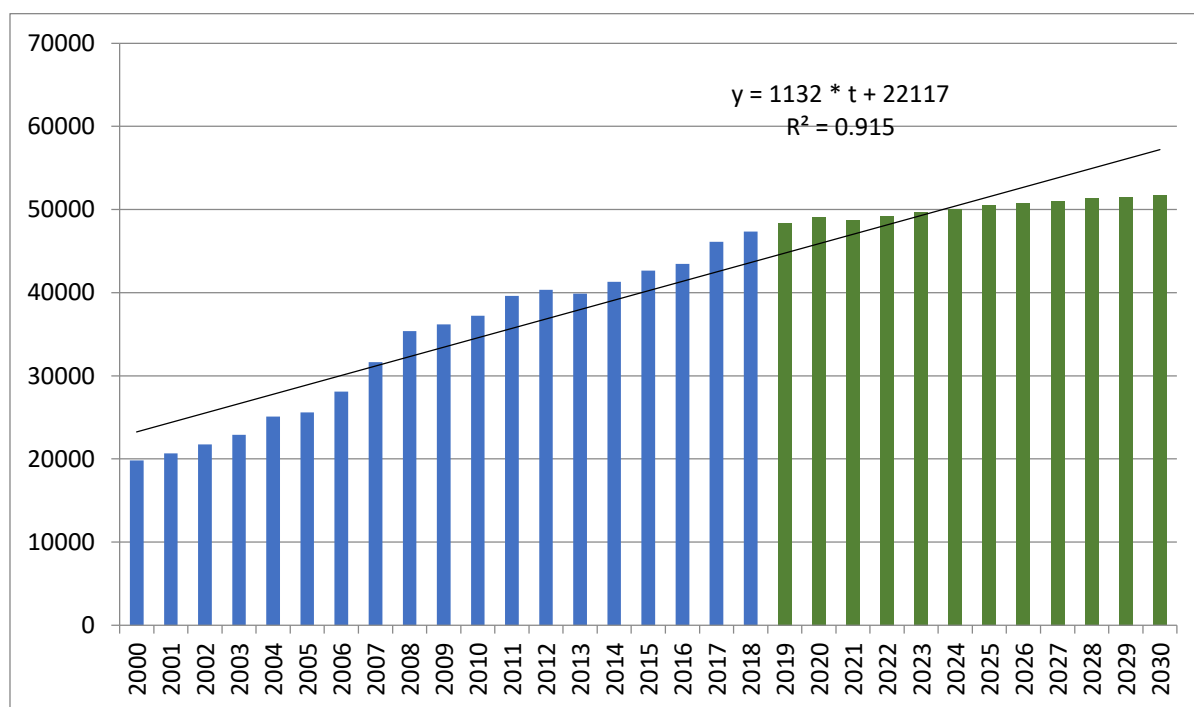
Na kolejnych wykresach zaprezentowano model obrazujący tempo dalszego wzrostu PKB dla Polski, średnioroczny przyrost nominalny 78,7 mld zł oraz około 1,1 mld w świętokrzyskim. Ze względu na uwarunkowania rynku pracy należy przy tym oczekiwać osłabienia tempa wzrostu w regionie w stosunku do zaprezentowanego trendu liniowego, co widać na kolejnym wykresie. Jest to wywołane w głównej mierze przewidywanymi niewystarczającymi zasobami siły roboczej, ograniczającymi możliwy wzrost gospodarczy.

Wykres 34. Prognoza tempa wzrostu PKB Polski do 2030 r. (nominalnie w mln zł)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS. Kolor niebieski – dane GUS (dla 2018 r. opublikowany szacunek), kolor zielony – prognoza autora.

Wykres 35. Prognoza tempa wzrostu PKB świętokrzyskiego do 2030 r. (nominalnie w mln zł)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS. Kolor niebieski – dane GUS (dla 2018 r. opublikowany szacunek), kolor zielony – prognoza autora.

Następnie, w oparciu o informacje i szacunki Komisji Europejskiej, obliczono PKB prognozowane dla Polski w 2019 i 2020 r. Po uwzględnieniu tych wyliczeń oszacowano dalej projekcję PKB dla Polski zgodnie z dotychczasową trajektorią wzrostu PKB, zakładającą stopniowe obniżanie się rocznego wzrostu PKB w kolejnych latach w tempie od 3,4 do 2,7%. Dostyc prawdopodobny wydaje się bardziej optymistyczny scenariusz, gdy wzrost PKB w kolejnych latach po 2020 r. utrzyma się na poziomie powyżej 3,5%. Uwzględniając obserwowaną dynamikę zmian udziału potencjału gospodarczego województwa świętokrzyskiego w tworzeniu wkładu do PKB, oszacowano ten udział. Dynamika kształtuje się w ten sposób, że udział wkładu województwa systematycznie spada, przy czym tempo tego spadku maleje, utrzymując się na poziomie około -2,3 p.p. względem wartości z poprzedniego roku. To przekłada się na średnioroczny poziom spadku udziału wytwarzanego PKB o 0,5% procentowego ogólnego PKB. Projekcję tę należy traktować jako jeden z możliwych wariantów ścieżki rozwojowej gospodarki Polski, wariant ostrożnościowy (pesymistyczny).

W tabeli poniżej przedstawiono prognozowane zmiany PKB dla województwa świętokrzyskiego oraz prognozę udziału PKB województwa w PKB Polski do roku 2030.

Obserwowany spadek udziału świętokrzyskiego jest prostą konsekwencją obecnych utrwalonych tendencji społecznych i gospodarczych.

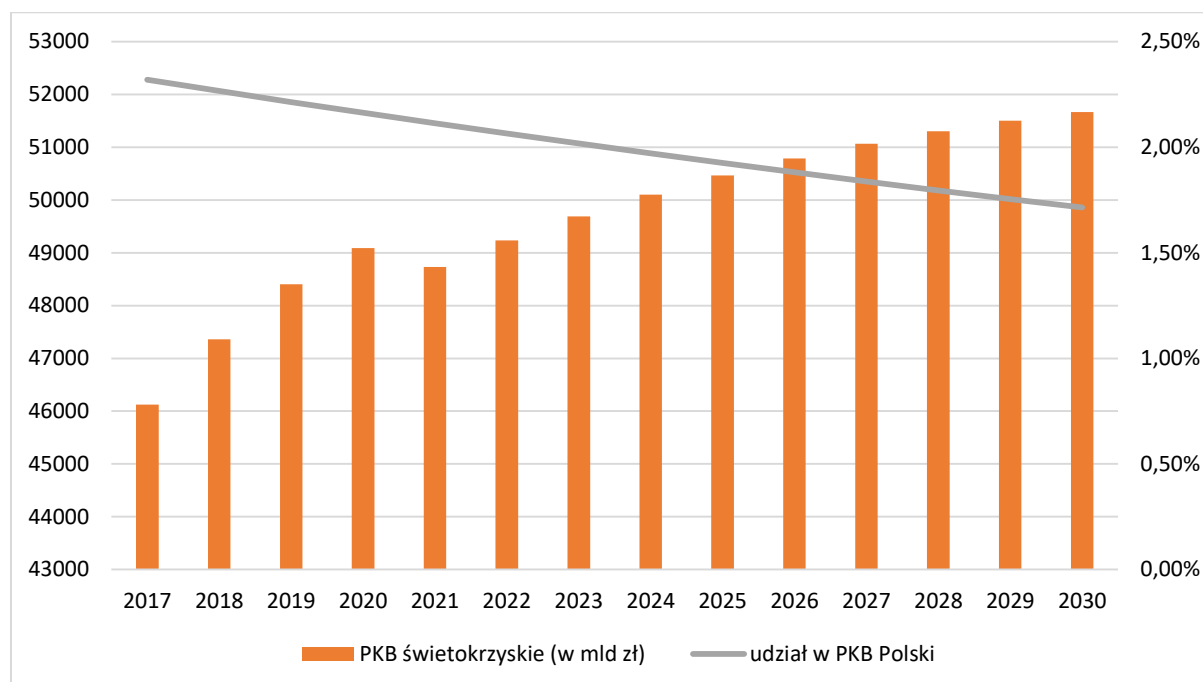
Tabela 42. Prognoza PKB województwa świętokrzyskiego do 2030 r. w mln zł oraz udziale w PKB Polski

Rok	PKB PL (w mln zł)	PKB świętokrzyskie (w mln zł)	Udział w PKB
2000	747032	19834	2,66%
2001	779975	20674	2,65%
2002	810617	21759	2,68%
2003	845930	22903	2,71%
2004	933062	25087	2,69%
2005	990468	25594	2,58%
2006	1069824	28099	2,63%
2007	1187605	31633	2,66%
2008	1286069	35359	2,75%
2009	1372208	36177	2,64%
2010	1445298	37218	2,58%
2011	1566824	39629	2,53%
2012	1629425	40359	2,48%
2013	1656895	39876	2,41%
2014	1720430	41307	2,40%
2015	1800228	42641	2,37%
2016	1861112	43448	2,33%
2017	1988730	46126	2,32%
2018	2090155	47363,42	2,27%
2019	2186302	48402,67	2,21%
2020	2269382	49086,41	2,16%
2021	2305957	48730,33	2,11%
2022	2384691	49235,1	2,06%
2023	2463425	49690,87	2,02%
2024	2542158	50099,63	1,97%
2025	2620892	50463,3	1,93%
2026	2699626	50783,74	1,88%
2027	2778360	51062,74	1,84%
2028	2857094	51302,04	1,80%
2029	2935828	51503,33	1,75%
2030	3014562	51668,21	1,71%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i szacunków własnych autora, kolor żółty: szacunki GUS, kolor zielony: szacunki własne.

Opracowana prognoza ukazuje pogarszanie się sytuacji ekonomicznej regionu mierzonej PKB – kurczył się będzie wkład świętokrzyskiego w krajowy produkt brutto.

Wykres 36. Prognoza PKB dla województwa świętokrzyskiego do roku 2030

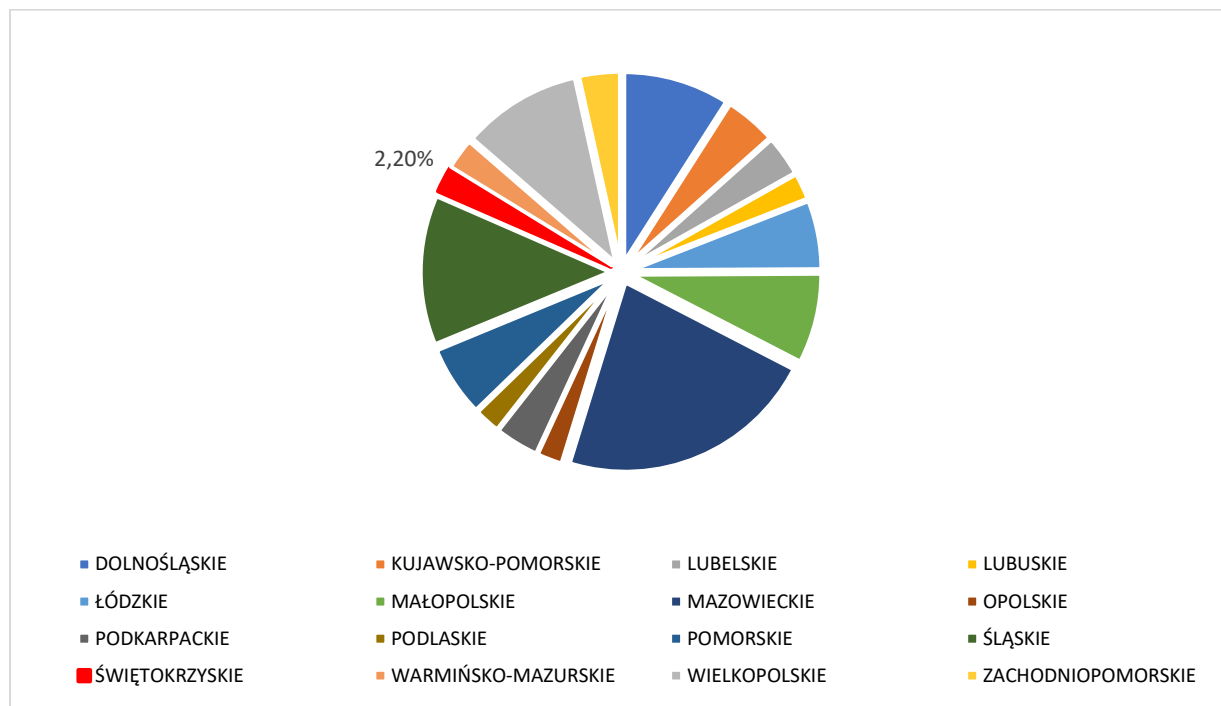
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i szacunków własnych ANK.

Produkcja globalna, wartość dodana brutto, produkcja sprzedana

Produkcja globalna w skali Polski i regionu stale wzrasta. Dla świętokrzyskiego z 38,6 mld zł w 2000 r. do 82,4 mld zł w 2016 r.⁷⁸, co oznacza, że w tym okresie produkcja globalna określona w cenach bieżących wzrosła ponad dwukrotnie (ale w skali Polski dwuipółkrotnie). Udział województwa świętokrzyskiego w produkcji globalnej Polski wynosił jedynie 2,2%, a niższy charakteryzował tylko województwa opolskie i podlaskie.

⁷⁸ Ostatni rok, dla którego dostępne są dane GUS.

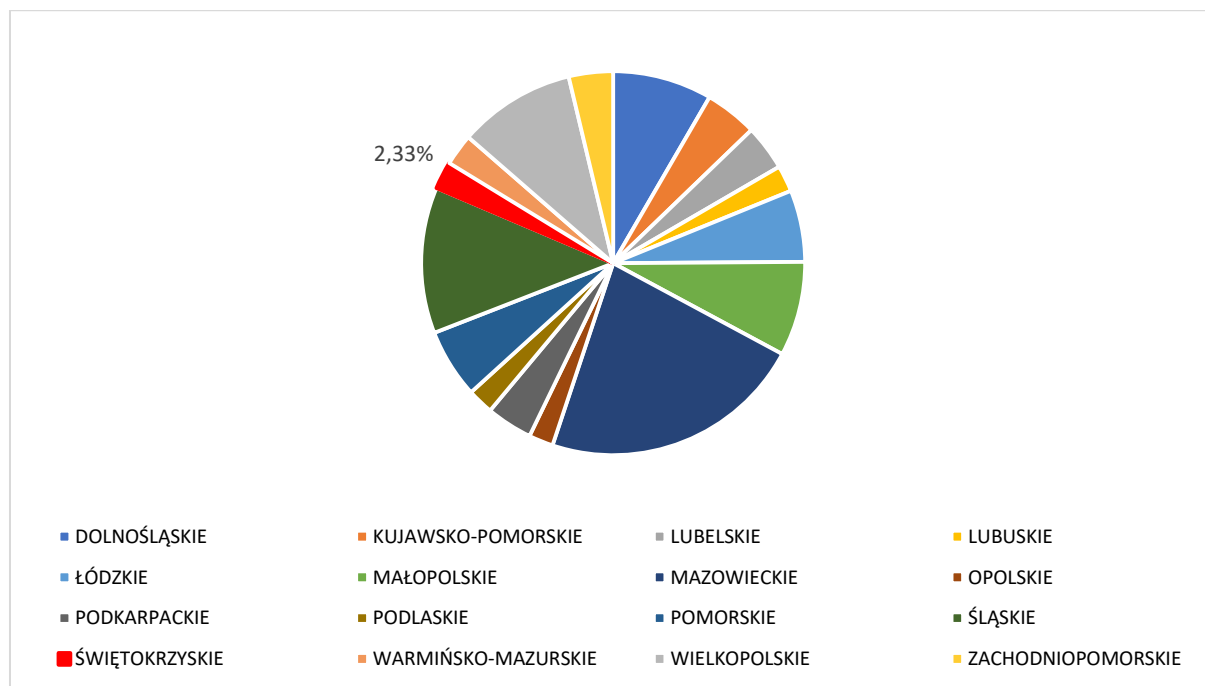
Wykres 37. Udział województw w produkcji globalnej Polski w 2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Podobnie wskaźnik wartości dodanej brutto (WDB) wzrastał sukcesywnie w omawianym okresie – z 17,6 mld zł w 2000 r. do 38,38 mld zł w 2016 r. W tym przypadku świętokrzyskie wypracowało 2,33% wartości dodanej brutto Polski, co oznacza, że niższy wskaźnik cechował trzy polskie regiony: opolskie, podlaskie i lubuskie.

Wykres 38. Udział województw w wartości dodanej brutto Polski w 2016 r.

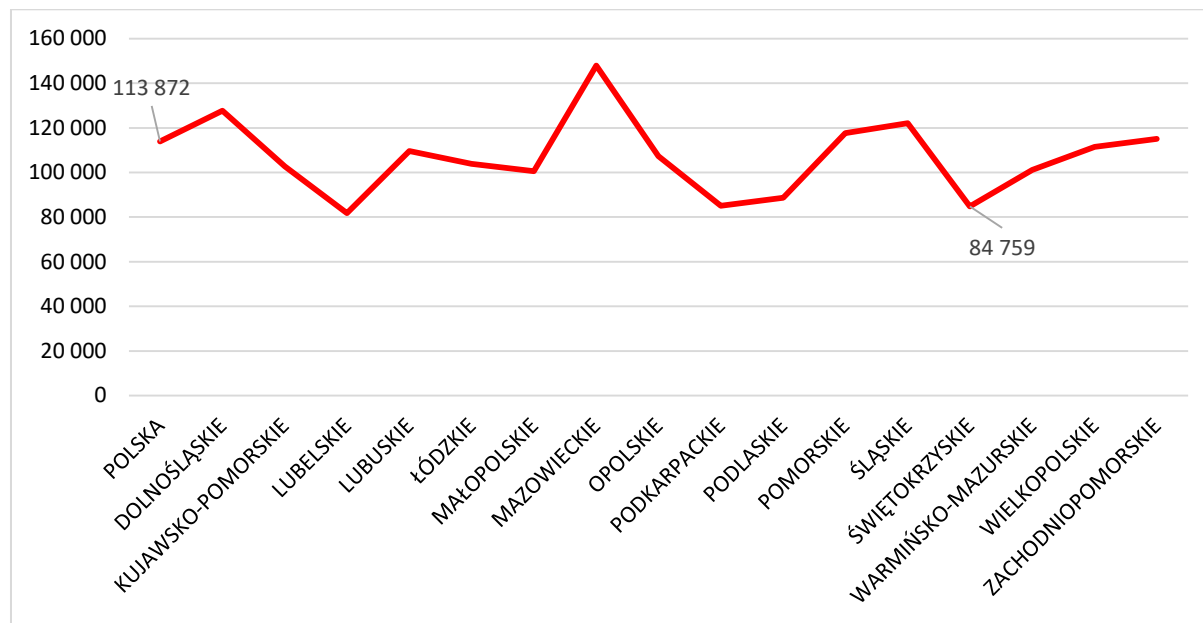

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W przeliczeniu na 1 pracującego WDB w zł w świętokrzyskim należała do najniższych w Polsce (niższa była tylko w województwie lubelskim) i wynosiła tylko 74,4% średniej dla Polski (por. wykres niżej). Przyczyny tego stanu należy upatrywać w znacznym udziale rolnictwa w gospodarce regionu (dla tej sekcji PKD omawiany wskaźnik w regionie sięgnął 11,2 tys. zł, przy 19,75 tys. zł w tej sekcji w Polsce). Natomiast przemysł i budownictwo wypracowywały WDB na 1 pracującego w wysokości 131,1 tys. zł (przy średniej dla Polski w tych sekcjach 148,3 tys. zł).

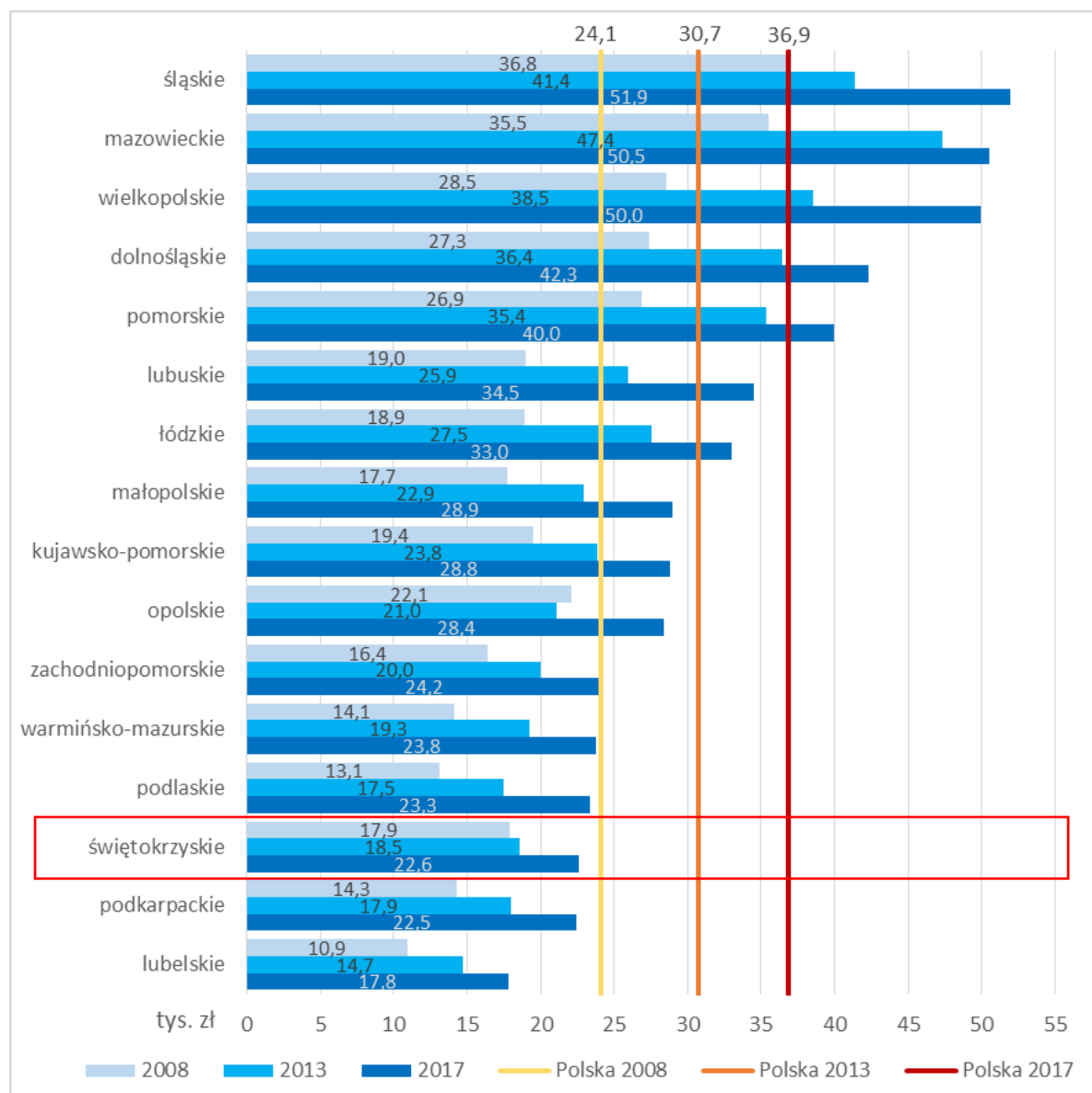
Wykres 39. Wartość dodana brutto w zł na 1 pracującego w 2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Z związku ze znaczeniem działalności przemysłowej dla gospodarki regionu poniżej przedstawiono skalę produkcji sprzedanej przemysłu w przeliczeniu na mieszkańca. Ponownie, mimo odnotowywanych w ostatnich latach wzrostów, i ten wskaźnik potwierdza trudną sytuację gospodarczą regionu, szczególnie w porównaniu ze skalą wzrostów w województwach, które jeszcze w 2008 r. cechowały się słabszymi, niż świętokrzyskie parametrami (małopolskie, podlaskie, zachodniopomorskie, a nawet warmińsko-mazurskie).

Wykres 40. Produkcja sprzedana przemysłu na 1 mieszkańca w tys. zł

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

2.4.2. Przedsiębiorstwa i przedsiębiorczość

Główne gałęzie przemysłu na terenie świętokrzyskiego to przemysł: metalowy i maszynowy (Skarżysko-Kamienna, Starachowice, Kielce), materiałów budowlanych (Kielce, Pińczów, Małogoszcz, Ożarów), ceramiczny (Końskie, Ćmielów), hutniczy (Ostrowiec Świętokrzyski), energetyczny (Połaniec). Należy podkreślić, że przemysł województwa ukształtował się w powiązaniu z zasobami skalnymi i energetycznymi zlokalizowanymi w regionie świętokrzyskim. Województwo świętokrzyskie należy do grupy województw, w których odnotowuje się wysoki udział firm działających w sekcji związanej z przemysłem i budownictwem – 24,19% (27 505 podmiotów w 2018 r.). Świętokrzyskie zajmuje pod tym

względem 2 miejsce w kraju, przy średniej 21,60%. Nieznacznie większy procentowy udział podmiotów w tej sekcji miało jedynie województwo opolskie – 24,32%⁷⁹.

Do największych świętokrzyskich przedsiębiorstw należą:

- Celsa Huta Ostrowiec z siedzibą w Ostrowcu Świętokrzyskim,
- Grupa PSB Handel z siedzibą w miejscowości Wełecz koło Buska Zdroju (handel materiałami budowlanymi, markety „Mrówka” i „Mini Mrówka”),
- Enea Elektrownia Połaniec w Zawadzie koło Połania (produkcja energii),
- MAN BUS ze Starachowic (produkcja samochodów ciężarowych i autobusów),
- NSG Group w Polsce w Sandomierzu (producent szyb samochodowych i szkła przemysłowego),
- Cersanit z siedzibą w Kielcach (ceramika łazienkowa),
- Lafarge Cement z Małogoszczy (produkcja cementu),
- Kolporter z siedzibą w Kielcach (dystrybucja prasy),
- Grupa Kapitałowa Barlinek w Kielcach (produkcja podłóg drewnianych),
- Grupa Kapitałowa Echo Investment (usługi inwestycyjno-developerskie),
- Frega Frejowski, Garbol z Kielc (sprzedaż hurtowa),
- NSK Bearings Polska z Kielc (produkcja części samochodowych),
- Grupa Kapitałowa ZPUE z Włoszczowy (produkcja urządzeń elektroenergetycznych),
- Mesko w Skarżysku-Kamiennej (produkcja broni i amunicji),
- Pilkington Igp z Sandomierza (produkcja szkła),
- Dyckerhoff Polska z miejscowości Sitkówka-Nowiny (produkcja cementu),
- Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska we Włoszczowie (przetwórstwo mleczne),
- Truskawica z miejscowości Sitkówka-Nowiny (produkcja materiałów budowlanych)
- Kerry Polska z siedzibą w Kielcach (przetwórstwo spożywcze),
- Ekoplon z miejscowości Grabki Duże (producent środków żywienia zwierząt i nawozów⁸⁰).

Wśród wyżej wymienionych do największych pracodawców w regionie należą: Cersanit (ok. 7,7 tys. pracowników), NSG Group w Polsce (ok. 4 tys. pracowników) i MAN BUS (ok. 2,4 tys. pracowników)⁸¹.

Należy wskazać, że podstawę dla rozwijającego się w województwie świętokrzyskim przetwórstwa spożywczego stanowi rolnictwo, które obejmuje istotną część gospodarki tego województwa. Rozwija się uprawa warzyw gruntowych, sadownictwo i uprawa krzewów. W

⁷⁹ *Założenia programowe SRWŚ 2030+*, s. 12.

⁸⁰ Kolejność za rankingiem „Złota setka 2019” dziennika Echo Dnia.

⁸¹ Tamże.

ogólnej wartości globalnej produkcji rolniczej w 2017 r. w województwie świętokrzyskim 63,4% stanowiła produkcja roślinna, natomiast na produkcję zwierzęcą przypadało 36,6%⁸² (por. rozdział 2.4.8. *Rolnictwo*).

W województwie świętokrzyskim w 2018 r. do rejestru REGON było wpisanych 113 717 podmiotów gospodarki narodowej, co stanowiło zaledwie **2,6% wszystkich podmiotów tego typu w kraju (13 miejsce wśród województw w kraju)**.

W mieście Kielce zarejestrowana jest ponad jedna czwarta przedsiębiorstw w regionie (28 321 podmiotów). Natomiast łącznie na obszarze Kielc i powiatu kieleckiego (powiat kielecki – 17 548 podmiotów, co stanowi 15% firm działających w regionie) zarejestrowanych było aż 40% podmiotów gospodarczych województwa⁸³. Najmniej podmiotów zarejestrowanych było w powiecie o charakterze typowo rolniczym – kazimierskim oraz pińczowskim (odpowiednio 1 895 i 2 667 jednostek). Pod względem liczby podmiotów zarejestrowanych w rejestrze REGON na 1000 mieszkańców województwo zajmowało w 2018 r. 12 pozycję w kraju.

Tabela 43. Podmioty według klas wielkości na 1000 mieszkańców ogółem w 2018 r.

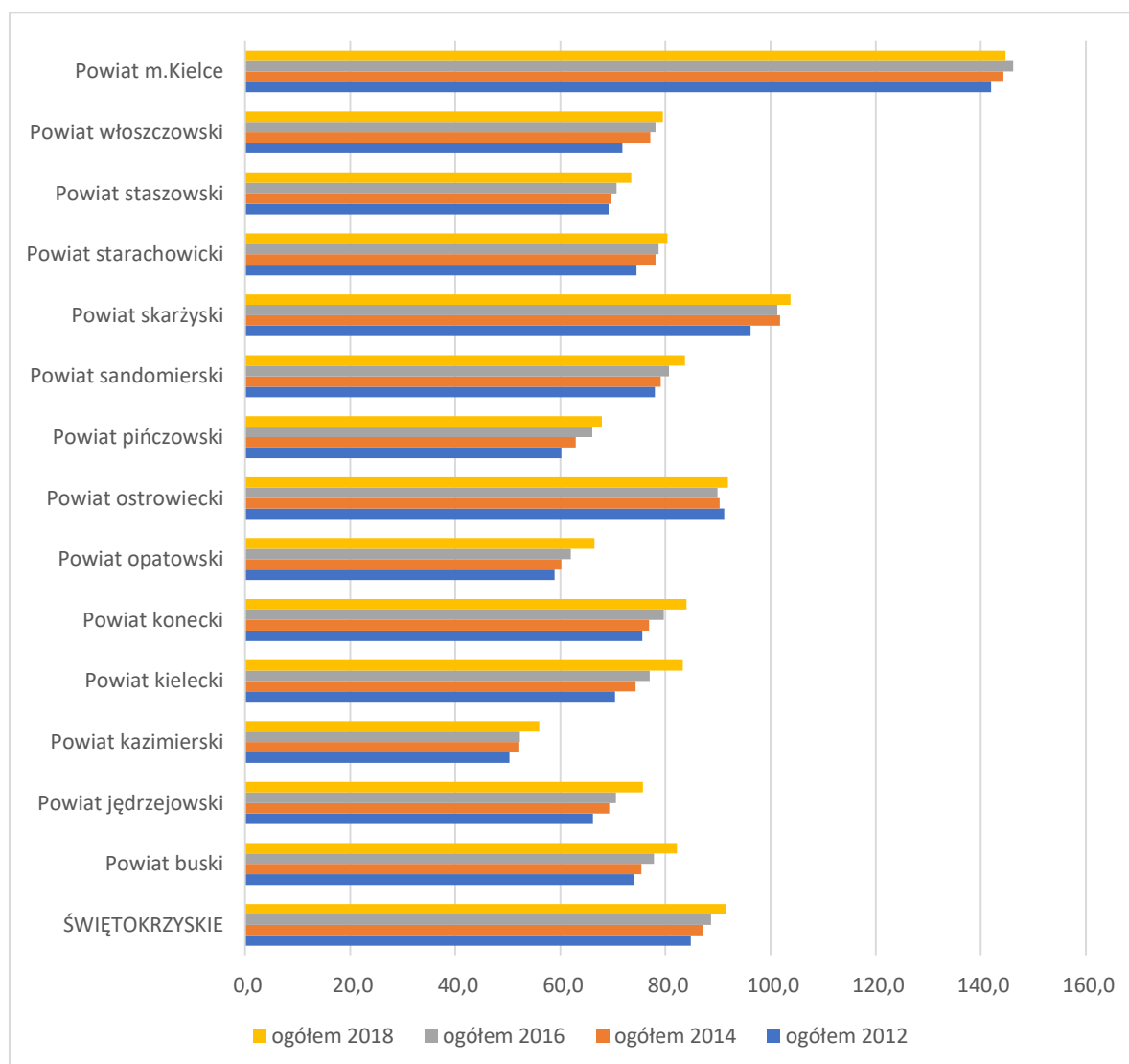
Jednostka terytorialna	Ogółem	Klasa wielkości według liczby pracujących			
		0–9	10–49	50–249	250–999
Polska	113,6	109,2	3,6	0,7	0,1
Dolnośląskie	129,4	125,0	3,5	0,7	0,1
Kujawsko-pomorskie	95,1	91,0	3,3	0,7	0,1
Lubelskie	85,4	82,1	2,7	0,6	0,0
Lubuskie	111,7	107,3	3,5	0,7	0,1
Łódzkie	100,4	95,9	3,7	0,7	0,1
Małopolskie	115,1	110,7	3,7	0,7	0,1
Mazowieckie	151,1	145,5	4,5	0,9	0,1
Opolskie	102,3	98,1	3,4	0,6	0,1
Podkarpackie	82,1	78,7	2,8	0,6	0,1
Podlaskie	87,2	83,9	2,6	0,6	0,1
Pomorskie	127,1	122,6	3,6	0,8	0,1
Śląskie	104,2	99,4	4,0	0,8	0,1
Świętokrzyskie	91,6	87,7	3,2	0,7	0,1
Warmińsko-mazurskie	89,0	85,2	3,0	0,7	0,1
Wielkopolskie	123,0	117,7	4,3	0,8	0,1
Zachodniopomorskie	131,7	127,3	3,6	0,7	0,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

⁸² Założenia programowe SRWŚ 2030+, s. 13.

⁸³ Tamże, s. 12.

Wykres 41. Przedsiębiorczość w powiatach i województwie świętokrzyskim w latach 2012–2018 – podmioty gospodarcze na 1000 mieszkańców ogółem

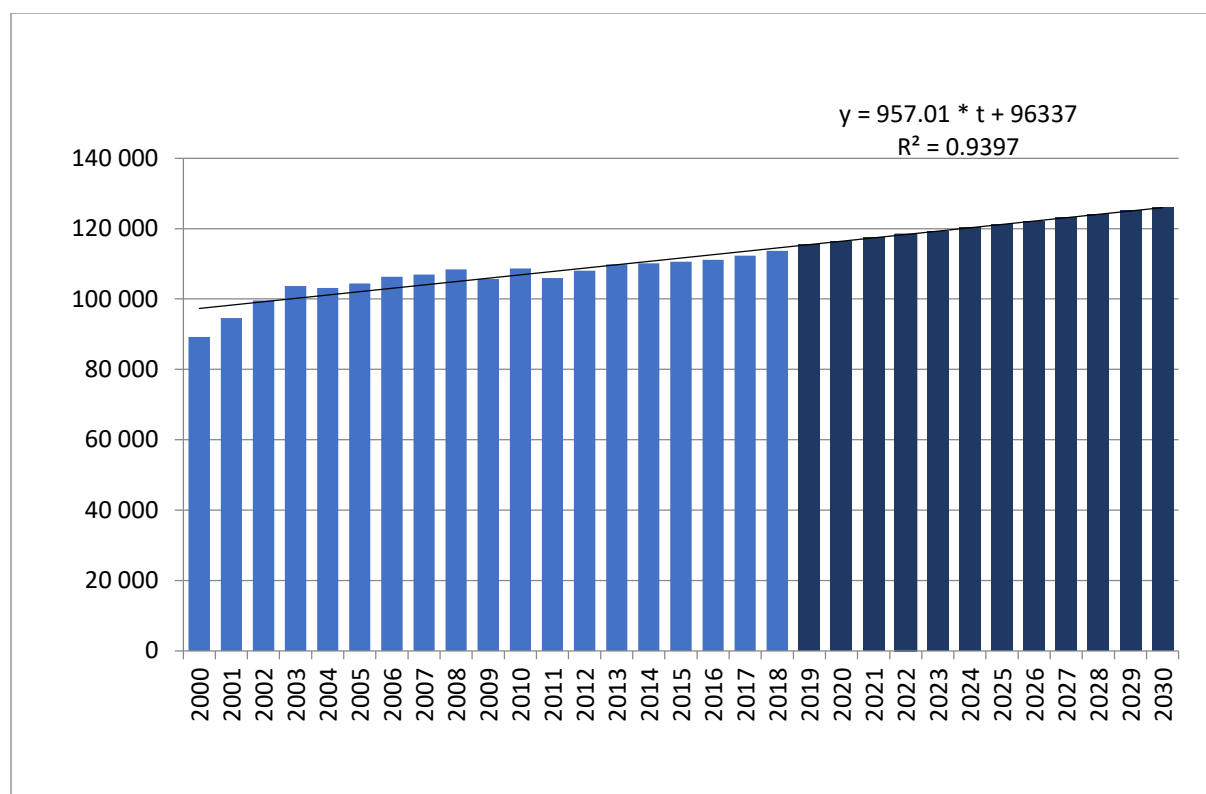

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Obserwując kształtowanie się zbiorowości podmiotów gospodarczych po 2000 r., można zauważyć długookresową prawidłowość stałego systematycznego wzrostu liczby funkcjonujących podmiotów gospodarczych. Wzrost ten sięga blisko 1000 podmiotów rocznie (przeciętnie średniorocznie 957) i stanowi wzrost o blisko 1% ogółu podmiotów. **Optymizmem napawa fakt, że świętokrzyskie znajduje się w pierwszej piątce województw w kraju pod względem rejestracji nowych firm (dynamika zakładania nowych podmiotów osiągnęła tam 11,71% i znacznie przewyższała krajową, która wynosiła 7,43%).**

Prognoza liczby podmiotów, wykonana na potrzeby Diagnozy, przewiduje dalszy stały, choć niewielki, wzrost populacji świętokrzyskich firm, w perspektywie roku 2030 o blisko 13 tys. wobec 2018 r. (por. poniższy wykres).

Wykres 42. Liczba podmiotów gospodarczych w województwie świętokrzyskim w latach 2000–2018 oraz prognoza na lata 2019–2030

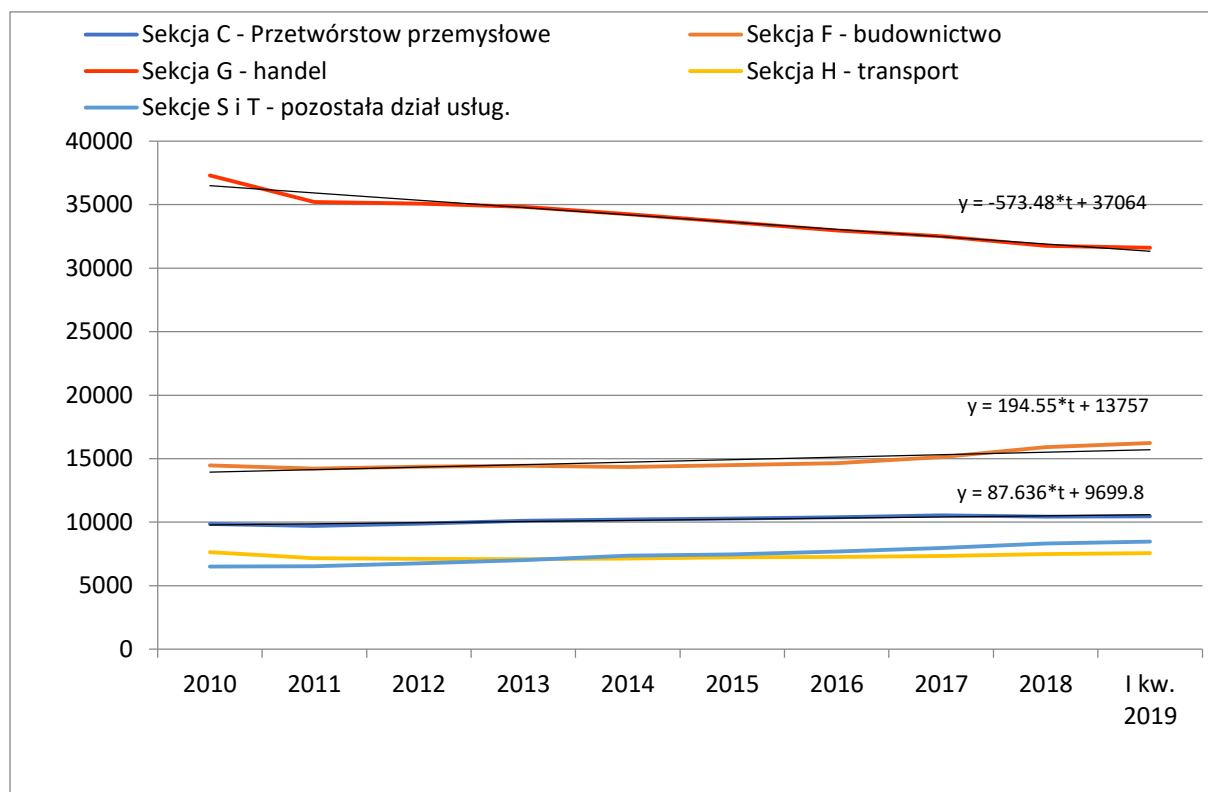
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i własnych szacunków ANK.

Coraz większy udział w ogóle przedsiębiorstw zyskują mikropodmioty, stanowiące w ogóle ponad 95% ogólnej liczby firm. Zmiany te odpowiadają ogólnej tendencji w gospodarce – wzrostowi znaczenia sektora usług, gdzie wiodącymi są właśnie mikropodmioty. Podmioty bardzo duże, duże i średnie zmniejszają swój udział w ogóle przedsiębiorstw i choć spadek ten jest powolny, to systematycznie postępuje. Wiąże się to z przekształceniami gospodarki i centralizacją największych przedsiębiorstw, które przenoszą swe siedziby głównie do Warszawy. Podobny proces jest obserwowany w innych województwach. Z punktu widzenia regionalnego rynku pracy i gospodarki małe i mikropodmioty odgrywać będą coraz większą rolę. Prognozuje się ich dalszy systematyczny przyrost, zgodnie z obserwowaną dotychczas tendencją, która pozostała niezachwiana także podczas spowolnienia gospodarczego w latach 2008–2010. Ważne, że tworzą one nowe miejsca pracy w regionie i uzupełniają ubytek związany ze zmniejszaniem się znaczenia gospodarczego podmiotów największych. Warto też podkreślić, że w ostatnich latach świętokrzyskie charakteryzowało się niewielką liczbą ogłoszonych upadłości na tle innych województw (dla 2018 r. spośród 615 ogłoszonych w Polsce upadłości jedynie 16 stanowiły firmy z siedzibą w tym województwie).

Podkreślenia wymaga, że wzrost liczby podmiotów przyczynia się do tworzenia nowych miejsc pracy, a średnioroczne saldo przewyższa liczbę miejsc zlikwidowanych o około 855. Co ważne, tendencja występuje od kilkunastu lat, będąc dobrym sygnałem o systematycznym rozwoju gospodarki województwa.

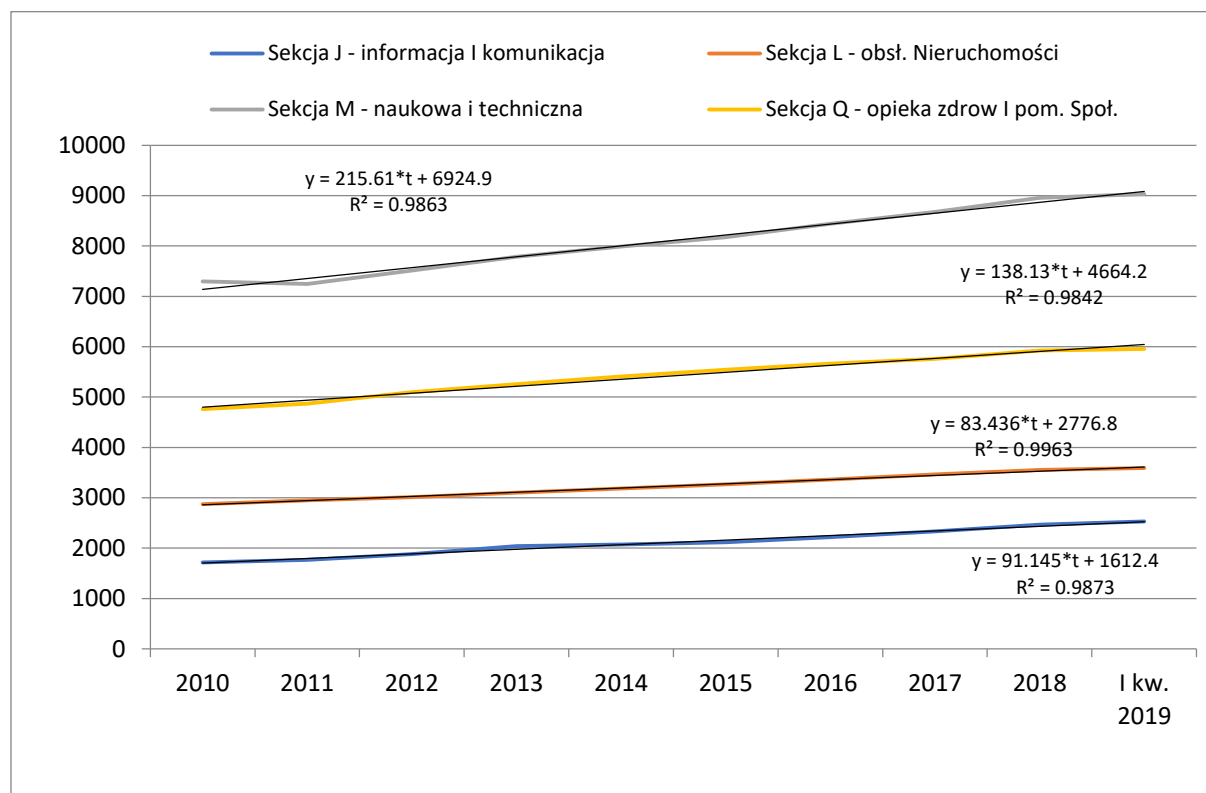
Jeśli chodzi o strukturę rodzajów działalności gospodarczej, to obserwuje się istotne zmniejszenie liczby podmiotów w sekcji G, handel hurtowy i detaliczny. Natomiast praktycznie we wszystkich pozostałych następuje wzrost. Wyższy wzrost obserwowany jest w sekcjach: M – działalność naukowa i techniczna, F – budownictwo oraz Q – opieka zdrowotna, a nieco mniejsze w: C – przetwórstwo przemysłowe, J – informacja i komunikacja, L – obsługa nieruchomości (por. wykresy poniżej). Należy podkreślić, że szczególnie korzystny jest wzrost liczby podmiotów w sekcjach, które świadczą o nowoczesności regionalnej gospodarki i wychodzeniu naprzeciw wyzwaniom rozwojowym (głównie M, J, Q).

Wykres 43. Zmiany w liczbie podmiotów w wybranych sekcjach PKD (C, F, G, H, S i T)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres 44. Zmiany w liczbie podmiotów w wybranych sekcjach PKD (J, M, L i Q)

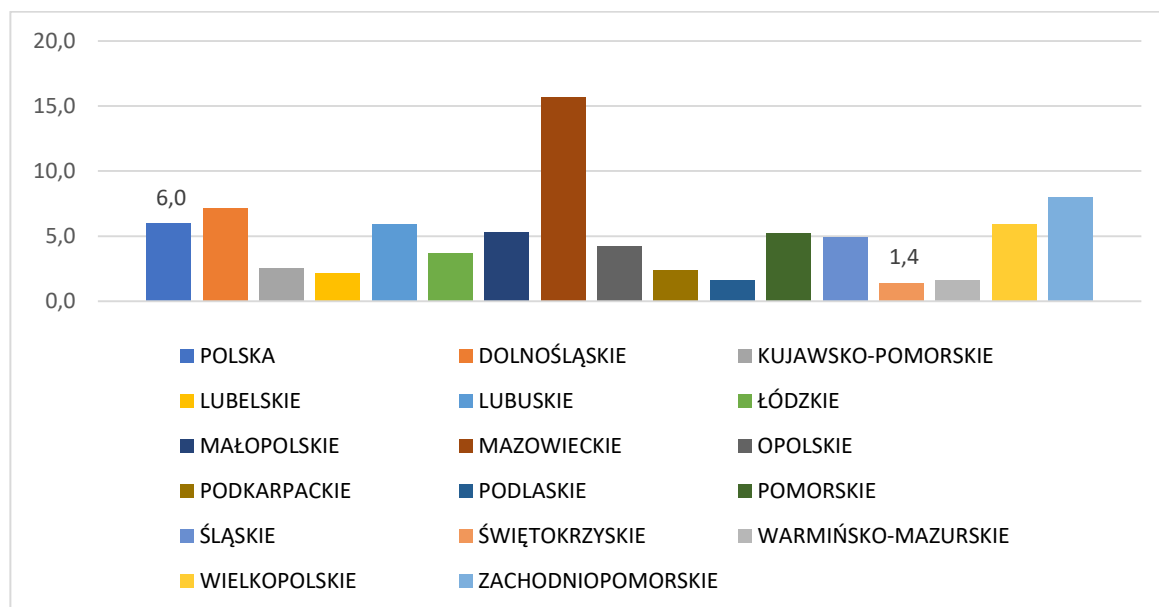
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Natomiast z punktu widzenia rynku pracy największe przeciętne zatrudnienie w województwie dają sekcje: C – przetwórstwo przemysłowe (ok. 62 tys. osób w 2018 r.) oraz G – handel hurtowy i detaliczny (35,3 tys. w 2018 r.) W dalszej kolejności są to: P – edukacja, Q – opieka zdrowotna i pomoc społeczna oraz O – administracja publiczna i obrona narodowa. **Spada natomiast znaczenie sekcji F – budownictwo i to systematycznie** – 21 tys. zatrudnionych w 2011 r., a niecałe 16 tys. w 2018 r. (spadek przeciętnego zatrudnienia w tej branży o blisko jedną czwartą), co może niepokoić ze względu na strategiczne znaczenie tego sektora w gospodarce i polityce rozwoju województwa. Szczególna sytuacja dotyczy sekcji A – rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo, w której w 2018 r. przeciętne zatrudnienie wyniosło co prawda jedynie 355 tys. osób, natomiast wśród pracujących było to 149,7 tys. osób, co odpowiadało 31,10% wszystkich pracujących w województwie świętokrzyskim i 6,26% wszystkich pracujących w tej sekcji w Polsce. **Rolnictwo ma więc duże znaczenie dla rozwoju regionu świętokrzyskiego**, zarówno z uwagi na znaczną część terytorium zajmowaną przez obszary rolnicze, jak i duży odsetek ludzi pracujących w tej branży.

Region charakteryzuje się niskim udziałem podmiotów zagranicznych i spółek z udziałem kapitału zagranicznego. W skali Polski odnotowywany jest spadek (11%) podmiotów z kapitałem zagranicznym, tendencja ta dotyczy też świętokrzyskiego. W 2017 r. w regionie było jedynie 169 podmiotów z kapitałem zagranicznym, co wobec lat 2013–2014 oznacza ubytek 15 podmiotów. Niepokoić może jednak bardziej, że za spadkiem liczby podmiotów idzie także utrata kapitału zagranicznego (z 2,9 mld zł w 2014 r. do 2,07 mld zł w 2017 r.). Na poniższym wykresie przedstawiono podmioty z kapitałem zagranicznym na 10 tys. mieszkańców w Polsce i województwach.

Wykres 45. Podmioty z udziałem kapitału zagranicznego na 10 tys. mieszkańców w 2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Niepokojący jest również znikomy udział świętokrzyskich spółek z udziałem kapitału zagranicznego w skali kraju (najniższy spośród polskich regionów 0,64%).

Tabela 44. Aktywne spółki z udziałem kapitału zagranicznego zarejestrowane w KRS według województw, stan na 30.06.2019 r.

Jednostka terytorialna	Aktywne spółki zarejestrowane w KRS	
	Liczba podmiotów	Udział w ogóle dla Polski
Dolnośląskie	6416	7,78
Kujawsko-Pomorskie	1503	1,82
Lubelskie	1847	2,24
Lubuskie	1484	1,80
Łódzkie	2685	3,25
Małopolskie	6240	7,56
Mazowieckie	38644	46,84
Opolskie	920	1,12
Podkarpackie	2243	2,72
Podlaskie	983	1,19
Pomorskie	3413	4,14
Śląskie	5361	6,50
Świętokrzyskie	530	0,64
Warmińsko-Mazurskie	717	0,87
Wielkopolskie	6371	7,72
Zachodniopomorskie	3151	3,82

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Centralnego Ośrodka Informacji Gospodarczej.

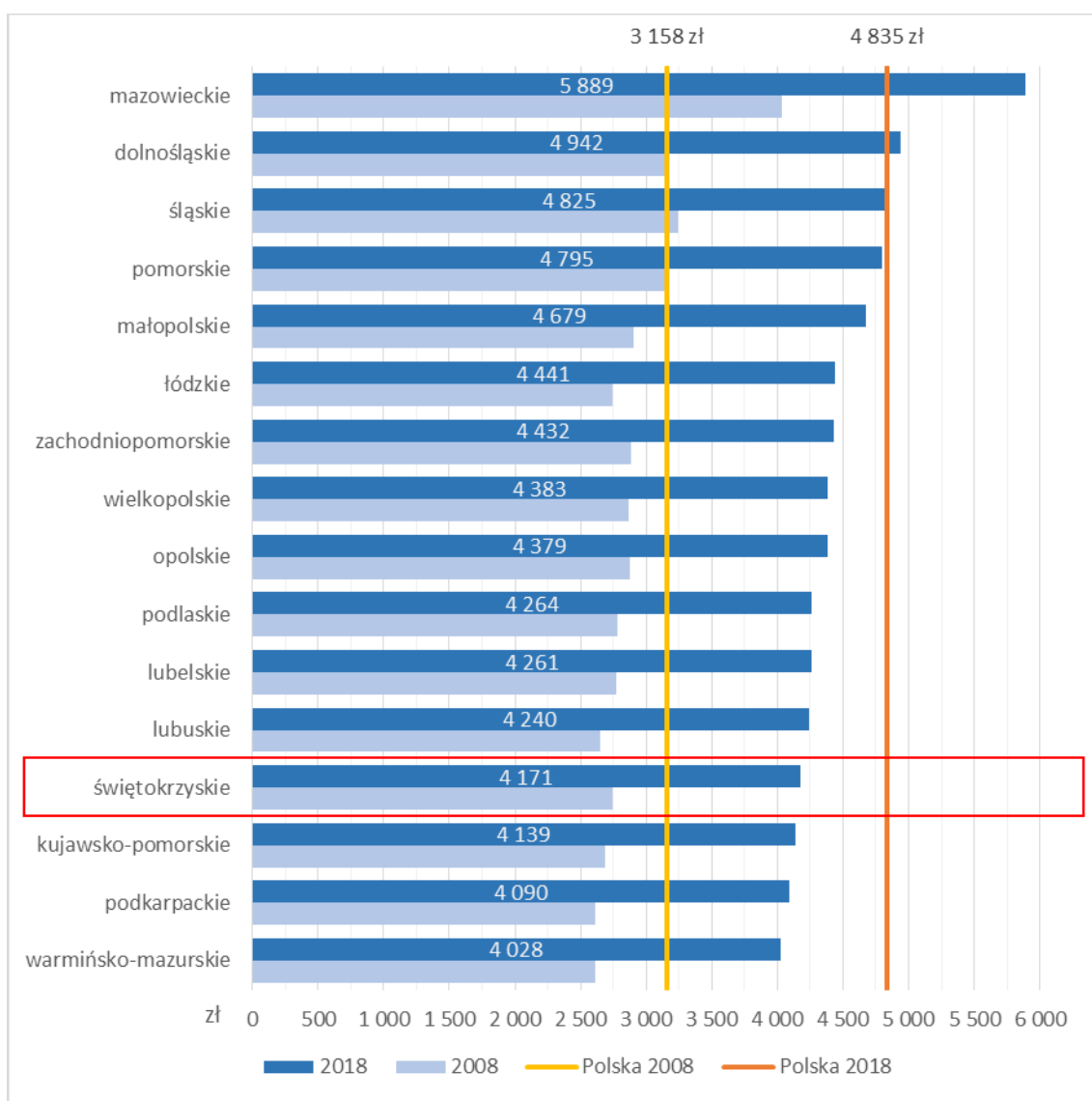
2.4.3. Zatrudnienie i wynagrodzenia

W latach 2013–2017 zarówno w kraju, jak i w województwie świętokrzyskim nastąpił stały wzrost zatrudnienia osób w wieku 15–64 lata. W 2017 r. wskaźnik zatrudnienia osiągnął w regionie wartość 63,6%, odnotowując w omawianym okresie wzrost o 5,6 p.p., przy wzroście dla kraju o 6,1 p.p. Pod względem liczby nowo utworzonych miejsc pracy województwo świętokrzyskie z 15,2 tys. miejsc w 2017 r. zajmowało 14 miejsce, przed województwami lubuskim i opolskim. W regionie wciąż utrzymuje się wysoki udział zatrudnionych w sekcji rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo (która ma stosunkowo niski wpływ

na budowanie produktu krajowego brutto). Na tle innych regionów stosunkowo niewielki był udział zatrudnionych w sektorze usług.

W latach 2008–2018 poziom wynagrodzeń w województwie świętokrzyskim, w stosunku do średnich wynagrodzeń brutto w kraju, nie zmienił się znacząco i w 2018 r. ukształtował się poniżej średniej płacy w Polsce (Wykres 46). Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w województwie wynosiło w 2018 r. 4171 zł i należało do najniższych w Polsce (86% przeciętnego wynagrodzenia w kraju). W ciągu dekady nastąpił wzrost wynagrodzenia z poziomu 2745 zł, tj. o 52%. Jednak wzrost wynagrodzeń w świętokrzyskim utrzymywał się na poziomie niższym od średniej krajowej (53%). Konsekwencją tego jest fakt, że **poziom wynagrodzeń w regionie nie tylko nie zmniejszył dystansu do średniego wynagrodzenia brutto w Polsce, ale region spadł z 11 na 13 pozycję pod względem wysokości wynagrodzeń.**

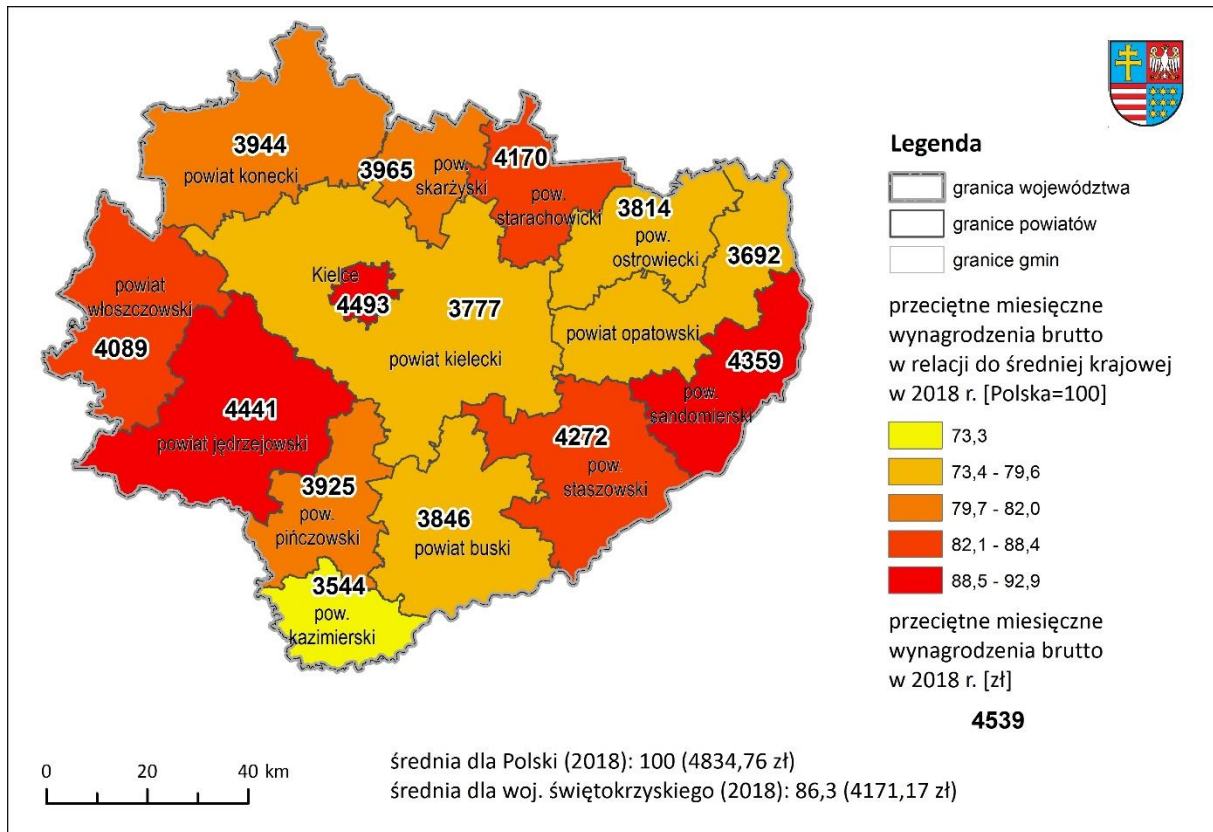
Wykres 46. Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto według województw (bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób) w latach 2008 i 2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

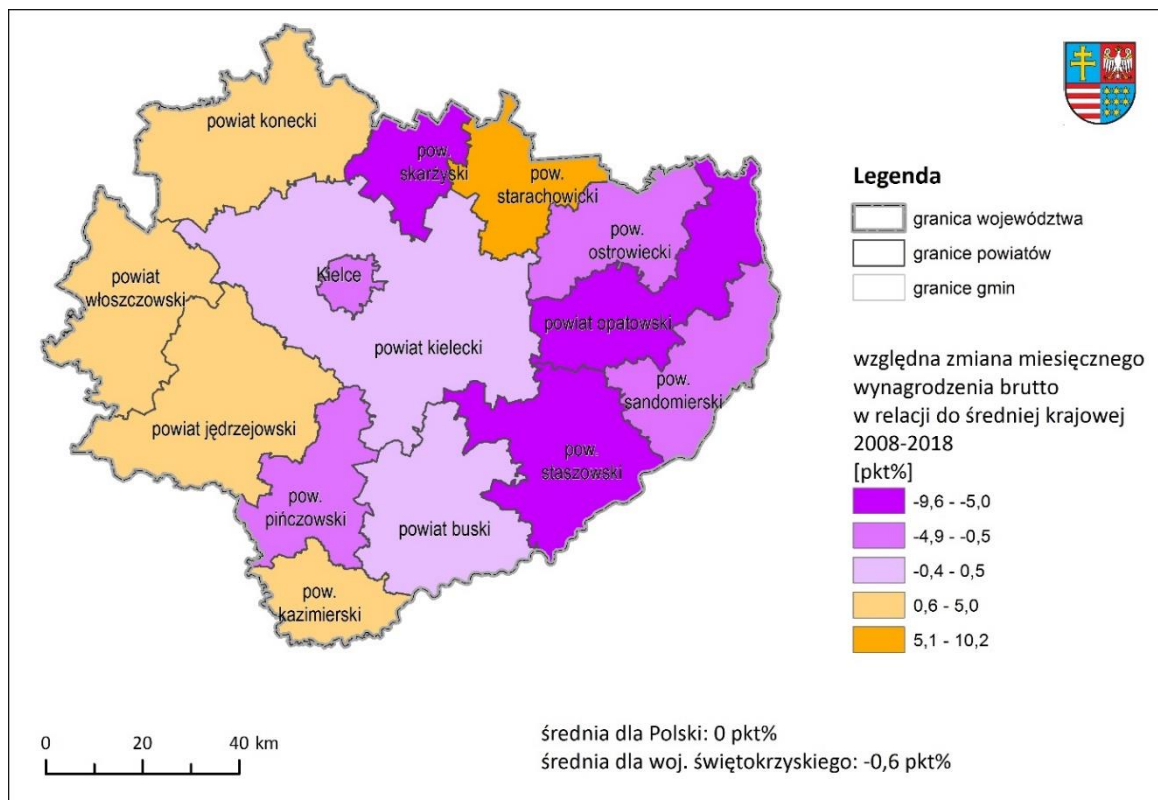
Rozkład powiatowy zmian w wynagrodzeniu brutto w województwie świętokrzyskim przedstawiono na mapach poniżej. Najwyższe przeciętne wynagrodzenie w 2018 r. odnoto-

wano w Kielcach oraz w powiatach sandomierskim i jędrzejowskim, natomiast najniższe w powiecie kazimierskim. Warto natomiast zauważyć, że żaden z powiatów – w tym Kielce – nie przekroczył wartości średniej dla kraju. W większości powiatów dystans do średniego wynagrodzenia w Polsce powiększył się, istotniejszą poprawę zanotował tylko powiat starachowicki (Ryc. 31).

Ryc. 30. Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto w województwie świętokrzyskim (bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób) w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

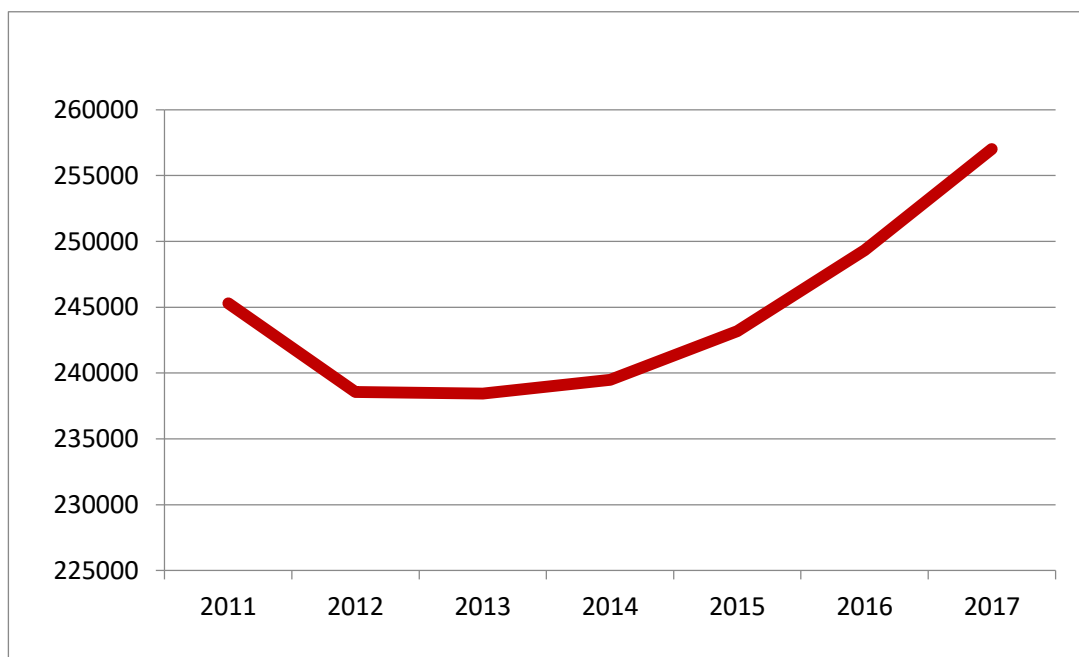

Ryc. 31. Względna zmiana miesięcznego wynagrodzenia brutto w relacji do średniej krajowej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Istotnym zjawiskiem jest obserwowane od 2010 r. powiększanie się populacji pracujących. **Pomimo procesów depopulacyjnych, w tym w szczególności coraz mniejszej liczby osób w wieku produkcyjnym, wzrastała liczba miejsc pracy. Zmniejszyły się problemy ze znalezieniem pracy. Szybko malała liczba zarejestrowanych bezrobotnych, co przełożyło się na znaczny spadek stopy bezrobocia.**

Wykres 47. Liczba pracujących w latach 2011–2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Niezależnie od obserwowanych pozytywnych zmian województwo świętokrzyskie w porównaniu z sąsiadującymi województwami charakteryzowało się w 2018 r. najmniejszym udziałem w ogólnopolskiej liczbie podmiotów zarejestrowanych (2,6%) oraz proporcją nowo rejestrowanych podmiotów (2,7%). Udział województwa w przeciętnym zatrudnieniu w kraju wyniósł 2,3%, a niższe odsetki zanotowano w trzech województwach, tj. w lubuskim (2,2%), podlaskim (2,1%) i opolskim (1,9%).

2.4.4. Przedsiębiorczość społeczna

Wskazywana już wyżej w Diagnozie potrzeba budowania kapitału społecznego oraz kryzys skuteczności dotychczasowych narzędzi redukujących zjawiska społecznie niekorzystne wymagają wdrożenia mechanizmów, które będą wpływać na zmiany zarówno w sferze społecznej (aktywizacji społecznej), jak i gospodarczej (promowanie postaw przedsiębiorczych i aktywizacja zawodowa). **Województwo świętokrzyskie ma już bogate doświadczenie w tworzeniu ram dla rozwoju ekonomii (przedsiębiorczości) społecznej**⁸⁴.

W 2018 r. w województwie funkcjonowały 2 akredytowane Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej (OWES): Kielecko-Ostrowiecki OWES i Świętokrzyski OWES (działalność współfinansowana ze środków RPO WŚ na lata 2014–2020). W 2018 r. 78 jednostek samorządu terytorialnego z obszaru województwa (w 2017 r. – 78, a w 2016 r. – 61) zawarło zapisy dotyczące ekonomii społecznej w dokumentach strategicznych.

W 2018 r. sektor ekonomii społecznej obejmował 62 spółdzielnie socjalne, 32 Warsztaty Terapii Zajęciowej (WTZ), 6 Centrów Integracji Społecznej (CIS), 11 Klubów Integracji Społecznej (KIS), 4 Zakłady Aktywności Zawodowej (ZAZ) oraz ok. 150 organizacji pozarządowych (NGO). 17 podmiotów ekonomii społecznej posiadało status przedsiębiorstwa społecznego. Zauważalny jest trend odchodzenia od formy działalności, jaką jest spółdzielnia socjalna (według sprawozdań OWES), w 2018 r. na 43 założonych w wyniku ich działalności podmiotów ekonomii społecznej tylko 8 to spółdzielnie socjalne). Przedsiębiorstwa społeczne uczestniczą w inicjatywach klastrowych oraz są członkami Lokalnych Grup Działania funkcjonujących na terenie województwa; 7 podmiotów ekonomii społecznej posiada certyfikat – znak promocyjny ekonomii społecznej „Zakup prospołeczny”: Powiatowy Zakład Aktywności Zawodowej w Stykowie, Zakład Aktywności Zawodowej Caritas Diecezji Kieleckiej, Fundacja „Pomocna Dłoń” Ostrowiec Świętokrzyski, Zakład Aktywności Zawodowej przy Stowarzyszeniu Nadzieja Rodzinie; Fundacja na rzecz promocji zdrowia PULS; Allozaur sp. z o.o., Spółdzielnia socjalna MAXIMUS.

ROPS i akredytowane w województwie OWES tworzą także standardy działania w sektorze ekonomii społecznej, czego przykładem jest ogólnopolska dobra praktyka pn. „Trójki murarskie”⁸⁵.

---

⁸⁴ Por. *Monitoring realizacji „Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie świętokrzyskim do 2020 roku”*, ROPS, Kielce 2019 r.

⁸⁵ Por. <http://www.es.umws.pl/aktualnosci/item/231-swietokrzykie-dobra-praktyka-w-zakresie-koordynacji-ekonomii-spolecznej> (odczyt 17.09.2019).

2.4.5. Regionalne specjalizacje i innowacyjność gospodarki

Inteligentne specjalizacje województwa świętokrzyskiego

Główne inteligentne specjalizacje wyznaczone zostały w Strategii Badań i Innowacyjności (RIS3) z 2014 r. z horyzontem czasowym do 2020 r. Zwrócono uwagę, że ujęty w niej opis kluczowych branż regionu pełni funkcję pomocniczą, a ich lista nie stanowi katalogu zamkniętego i będzie podlegać weryfikacji i aktualizacji.

Główne inteligentne specjalizacje PRZEMYSŁ METALOWO-ODLEWNICZY

produkcja metali

odlewnictwo

produkcja wyrobów gotowych z metali

Branża ta skupia swoje działania wokół przemysłu: metalurgicznego, metalowego, maszynowego, budowlanego, spożywczego oraz obejmuje ogół obróbki związanej z cięciem, gięciem, toczeniem, frezowaniem, wierceniem, szlifowaniem, spawaniem i walcowaniem.

NOWOCZESNE ROLNICTWO I PRZETWÓRSTWO SPOŻYWCZE

badania; prace rozwojowe oraz innowacje technologiczne, surowcowe, opakowań; bezpieczna i zdrowa żywność oraz zarządzanie procesami produkcji, dystrybucji i marketingu z zakresu: upraw rolnych, chowu i hodowli zwierząt, produkcji artykułów spożywczych i napojów, leśnictwa, rybactwa, działalności usługowej dotyczącej wynajmu i dzierżawy maszyn i urządzeń.

ZASOBOOSZCZĘDNE BUDOWNICTWO

tworzenie nowych budynków oraz udoskonalanie istniejących obiektów przy wykorzystaniu m.in.:

- materiałów i technologii związanych z termomodernizacją obiektów, skutkujących poprawą działania systemów energetycznych budynków,
- zasobooszczędnych materiałów budowlanych, w tym chemii budowlanej,
- zasobooszczędnych technologii w budownictwie,
- metod poprawiających efektywność gospodarki wodnej m.in. w wyniku usprawnień technologicznych konstrukcji budynku.

TURYSTYKA ZDROWOTNA I PROZDROWOTNA

turystyka medyczna

turystyka uzdrowiskowa

turystyka spa i wellness

turystyka zdrowotna w agroturystyce

Horyzontalne inteligentne specjalizacje

TECHNOLOGIE INFORMACYJNO-KOMUNIKACYJNE

telekomunikacja przewodowa i bezprzewodowa

usługi informatyczne związane z oprogramowaniem i z przetwarzaniem danych

sprzęt telekomunikacyjny

sprzęt komputerowy

BRANŻA TARGOWO-KONGRESOWA

organizacja targów, wystaw, kongresów, konferencji, spotkań

promocja i marketing

zarządzanie wiedzą i działalność B+R

infrastruktura

działalność okołobranżowa

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ ENERGETYCZNY w tym:

wytwarzanie energii
inteligentne sieci elektroenergetyczne
magazynowanie energii
odnawialne źródła energii, OZE w budownictwie, OZE w transporcie
biomasa, biogaz, biopaliwa i inne nośniki energii pochodzące z przetwarzania biomasy
wytwarzanie energii elektrycznej z otaczających źródeł odnawialnych z zastosowaniem *energy harvesting*
energia z odpadów, paliw alternatywnych i ochrona środowiska
paliwa alternatywne
redukowanie i zagospodarowanie związków szkodliwych z emisji i produktów ubocznych z procesu wytwarzania energii

W drodze konkursu dokonano wyboru Konsorcjów na rzecz rozwoju inteligentnych specjalizacji województwa świętokrzyskiego dla każdej z 7 inteligentnych specjalizacji. Każde Konsorcjum skupia niezależne podmioty i jest reprezentowane przez Koordynatorów, którzy pełnią rolę forum wymiany doświadczeń oraz przekazują wiedzę z zakresu danego obszaru.

Rolę koordynatorów poszczególnych inteligentnych specjalizacji pełnią odpowiednio:

I. Zasobooszczędne budownictwo – koordynator Konsorcjum: Staropolska Izba Przemysłowo-Handlowa.

II. Branża metalowo-odlewnicza – koordynator Konsorcjum: Staropolska Izba Przemysłowo-Handlowa.

III. Nowoczesne rolnictwo i przetwórstwo spożywcze – koordynator Konsorcjum: Ośrodek Promowania i Wspierania Przedsiębiorczości Rolnej w Sandomierzu.

IV. Turystyka zdrowotna i prozdrowotna – koordynator Konsorcjum: Uzdrowisko Busko-Zdrój S.A.

V. Technologie informacyjno-komunikacyjne – koordynator Konsorcjum: Kielecki Park Technologiczny.

VI. Branża targowo-kongresowa – koordynator Konsorcjum: Izba Gospodarcza „Grono Targowe Kielce”.

VII. Zrównoważony rozwój energetyczny – koordynator Konsorcjum: Świętokrzyskie Centrum Innowacji i Transferu Technologii sp. z o.o.

Ze względu na dynamikę zmian w otoczeniu biznesowym i technologicznym województwo świętokrzyskie planuje aktualizację inteligentnych specjalizacji regionu, która wymagać będzie pogłębionych analizy potrzeb i potencjału w kontekście nowych wyzwań, takich jak np. rozwój sztucznej inteligencji czy zmiany klimatu.

Institucje wspierające innowacyjność i współpracę przedsiębiorstw w regionie

Ważnym podmiotem wspierającym innowacyjność w regionie jest Świętokrzyska Rada Innowacji – ciało doradcze i opiniodawcze Zarządu Województwa w zakresie kreowania polityki innowacyjnego rozwoju województwa. Szczególną rolą Rady jest zacieśnianie współpracy z instytucjami okołobiznesowymi, izbami gospodarczymi, samorządami lokalnymi i gospodarczymi, agencjami rozwoju lokalnego i regionalnego, uczelniami wyższymi oraz przedsiębiorcami. Członkami ŚRI są „osoby aktywnie włączające się w proces rozwoju regionu Świętokrzyskiego i stale współpracujące z Urzędem Marszałkowskim w obszarze polityki

regionalnej, oraz delegaci kluczowych, dla harmonijnego rozwoju, podmiotów i instytucji z ww. środowisk”⁸⁶.

Instytucją, która od 2001 r. funkcjonuje jako podmiot otoczenia biznesu w regionie, jest Świętokrzyskie Centrum Innowacji i Transferu Technologii Sp. z o.o., której udziałowcami są aktualnie: województwo świętokrzyskie (90,83% udziałów), i Politechnika Świętokrzyska (9,17% udziałów). Misją Świętokrzyskiego Centrum Innowacji i Transferu Technologii jest: wspieranie lokalnej przedsiębiorczości oraz stymulowanie rozwoju regionu świętokrzyskiego poprzez: transfer osiągnięć naukowo-badawczych, informację gospodarczą dla małych i średnich przedsiębiorstw, systemy jakości ISO, kształcenie przez internet oraz targi i konferencje.

Ważną rolę na obszarze województwa pełnią dwa parki technologiczne:

- Regionalne Centrum Naukowo-Technologiczne w Podzamczu koło Chęciny, w którego ramach funkcjonują m.in.: Biobank Świętokrzyski, tereny Inwestycyjne, Centrum Konferencyjno-Szkoleniowe, Centrum Wiedzy i Rozwoju Biogospodarki, Centrum Nauki Leonardo da Vinci;
- Kielecki Park Technologiczny, a w nim m.in.: Zespół Inkubatorów Technologicznych, Centrum Technologiczne, Centrum Druku 3D, Energetyczne Centrum Nauki, Centrum Fashion Design.

Nie do przecenienia jest również aktywność samorządów gospodarczych oraz wielu instytucji otoczenia biznesu działających w województwie, tj.:

- Świętokrzyskiego Funduszu Poręczeń Sp. z o.o.,
- Funduszu Pożyczkowego Województwa Świętokrzyskiego Sp. z o.o.,
- Fundacji Agencja Rozwoju Regionalnego w Starachowicach,
- Krajowego Stowarzyszenia Wspierania Przedsiębiorczości w Końskich,
- Izby Rzemieślników i Przedsiębiorców w Kielcach,
- Staropolskiej Izby Przemysłowo-Handlowej,
- Ośrodka Promowania i Wspierania Przedsiębiorczości Rolnej w Sandomierzu,
- Fundacji Rozwoju Regionu Pierzchnica,
- Staszowskiej Izby Gospodarczej,
- Świętokrzyskiego Związku Pracodawców Prywatnych „Lewiatan”,
- Stowarzyszenia Forum Pracodawców w Kielcach,
- Izby Gospodarczej „Grono Targowe Kielce”,
- Konsultacyjnego Zespołu do spraw rozwoju przemysłu województwa świętokrzyskiego powołanego przy Głównym Urzędzie Miar.

---

⁸⁶ Za: <https://www.spinno.pl/swietokrzyski-system-innowacji/swietokrzyska-rada-innowacji/informacje-o-sri>

Działalność B+R i innowacyjność

Działalność badawczo-rozwojowa ma istotny wpływ na możliwości rozwojowe regionów. W 2017 r. na działalność badawczo-rozwojową wydano w regionie niespełna 144 mln zł, co stanowiło zaledwie 0,7% kwoty wydawanej na ten cel w skali kraju i było najniższym wynikiem wśród polskich regionów. Podobnie niski procentowy udział kwot na B+R zanotowano w województwach lubuskim – 0,8% i opolskim 0,9%.

Tabela 45. Nakłady wewnętrzne na działalność B+R w latach 2014–2017

Jednostka terytorialna	Nakłady ogółem				Udział w nakładach dla Polski w 2017 r.
	2014	2015	2016	2017	
	(tys. zł)	(tys. zł)	(tys. zł)	(tys. zł)	
Polska	16 168 229,3	18 060 685,9	17 943 044,6	20 578 461,7	100%
Dolnośląskie	1 070 129,9	1 281 970,6	1 079 494,8	1 517 767,5	7,4%
Kujawsko-pomorskie	255 615,6	364 447,3	289 859,8	437 134,9	2,1%
Lubelskie	690 680,8	733 732,4	624 930,6	668 759,1	3,2%
Lubuskie	68 122,0	89 375,4	83 849,6	164 240,5	0,8%
Łódzkie	703 745,5	734 555,7	699 403,1	858 715,7	4,2%
Małopolskie	1 850 339,3	2 118 563,6	3 196 958,6	2 957 994,9	14,4%
Mazowieckie	6 487 248,9	6 946 141,2	6 878 354,2	7 965 936,0	38,7%
Opolskie	122 278,2	121 168,1	137 980,8	186 904,0	0,9%
Podkarpackie	930 964,0	908 868,4	762 879,7	790 467,3	3,8%
Podlaskie	233 391,6	300 659,5	177 579,2	261 482,9	1,3%
Pomorskie	1 031 727,5	1 156 120,3	1 237 723,7	1 257 049,2	6,1%
Śląskie	1 218 134,4	1 352 235,6	1 204 581,9	1 530 539,8	7,4%
Świętokrzyskie	140 494,8	260 966,8	134 153,4	143 620,9	0,7%
Warmińsko-mazurskie	126 144,7	154 268,5	165 364,4	264 688,3	1,3%
Wielkopolskie	1 059 292,0	1 315 076,0	1 081 203,0	1 244 157,5	6,0%
Zachodniopomorskie	179 920,1	222 536,5	188 727,8	329 003,2	1,6%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Za niskimi nakładami na działalność B+R idzie także niewielka na tle Polski i większości regionów liczba podmiotów w tej branży.

Tabela 46. Podmioty w działalności B+R w 2017 r.

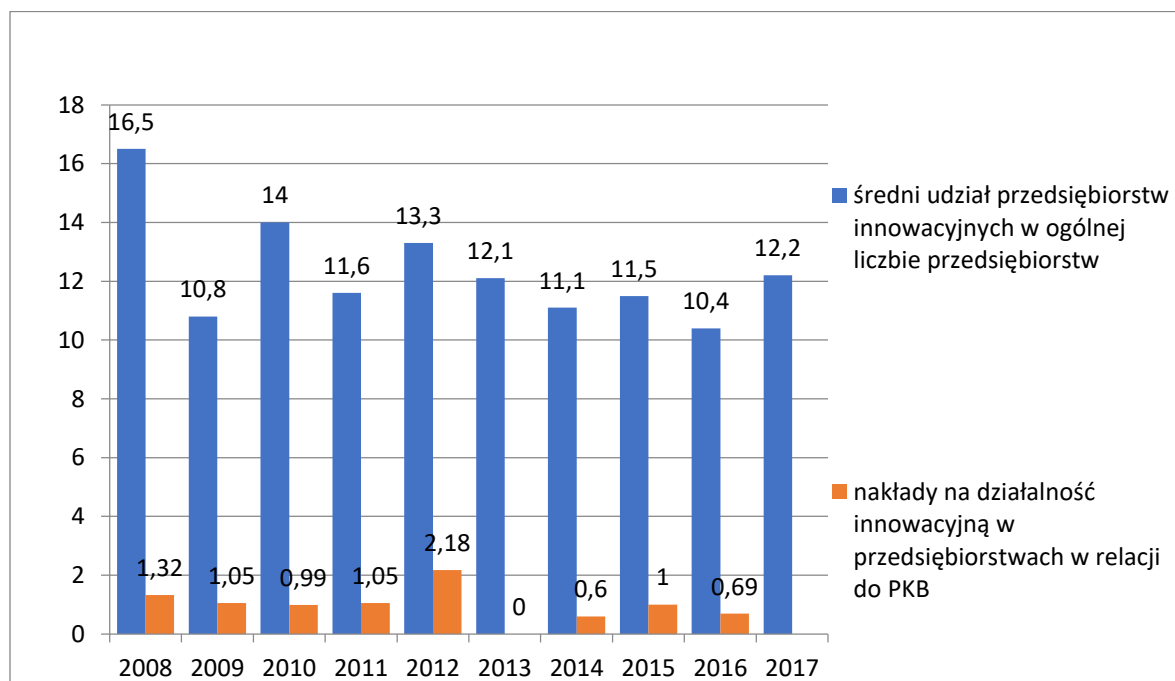
Nazwa	Ogółem	Ogółem na 100 tys. ludności	Ogółem na 100 tys. podmiotów gospodarki narodowej
Polska	5102	13,3	119,3
Dolnośląskie	358	12,3	98,2
Kujawsko-pomorskie	252	12,1	129,4
Lubelskie	202	9,5	115,3
Lubuskie	81	8,0	72,1
Łódzkie	278	11,2	113,7
Małopolskie	502	14,8	133,6
Mazowieckie	1274	23,7	159,5
Opolskie	115	11,6	114,8
Podkarpackie	305	14,3	178,9
Podlaskie	120	10,1	119,3

Nazwa	Ogółem	Ogółem na 100 tys. ludności	Ogółem na 100 tys. podmiotów gospodarki narodowej
Pomorskie	286	12,3	98,3
Śląskie	568	12,5	121,4
Świętokrzyskie	97	7,8	86,6
Warmińsko-mazurskie	106	7,4	84,8
Wielkopolskie	454	13,0	108,4
Zachodniopomorskie	104	6,1	46,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Niskie nakłady na B+R w województwie świętokrzyskim łączą się z mniejszym niż średnio w Polsce udziałem przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw – w 2017 r. było to 12,2% (spadek z 16,5% w 2008 r.), gdy w kraju udział ten wyniósł 14,5%.

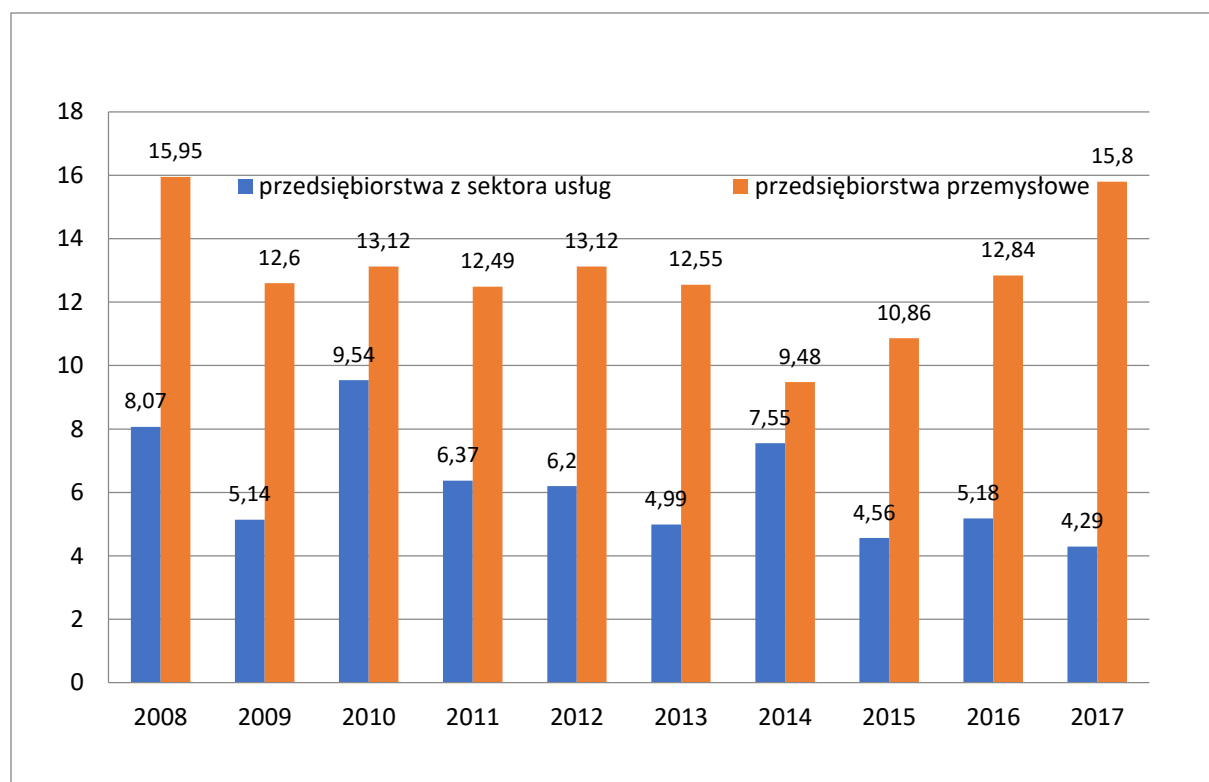
Wykres 48. Udział przedsiębiorstw ponoszących nakłady na działalność innowacyjną oraz nakłady na tę działalność w relacji do PKB regionu w latach 2008–2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Szczególnie niewielki jest udział przedsiębiorstw usługowych prowadzących działalność innowacyjną – w 2017 r. stanowiło to jedynie ok. 4,3% firm tego sektora (znaczący spadek z ponad 8% w 2008 r.).

Wykres 49. Udział przedsiębiorstw ponoszących nakłady na działalność innowacyjną 2008–2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Przekłada się to na niewielką liczbę zgłaszanych wniosków patentowych i przyznawanych patentów. Spośród 1564 patentów udzielonych w 2018 r. jedynie 42 pochodziły od świętokrzyskich podmiotów (2,7%).

Tabela 47. Zgłoszenia patentowe i patenty udzielone w 2018 r.

Jednostka terytorialna	Zgłoszenia w UPRP				Patenty udzielone przez UPRP			
	ogółem	jednostki naukowe PAN, instytuty badawcze, szkoły wyższe	podmioty gospodarcze	osoby fizyczne	ogółem	jednostki naukowe PAN, instytuty badawcze, szkoły wyższe	podmioty gospodarcze	osoby fizyczne
Polska	4 207	1 798	1 779	630	2 906	1 564	1 174	168
Dolnośląskie	371	233	99	39	252	159	80	13
Kujawsko-pomorskie	135	49	71	15	93	38	45	10
Lubelskie	304	200	75	29	168	110	47	11
Lubuskie	140	5	70	65	35	5	28	2
Łódzkie	233	121	83	29	186	108	66	12
Małopolskie	443	211	174	58	345	179	153	13
Mazowieckie	756	289	324	143	534	333	173	28
Opolskie	59	20	29	10	66	44	17	5
Podkarpackie	202	76	103	23	135	36	92	7

Jednostka terytorialna	Zgłoszenia w UPRP				Patenty udzielone przez UPRP			
	ogółem	jednostki naukowe PAN, instytuty badawcze, szkoły wyższe	podmioty gospodarcze	osoby fizyczne	ogółem	jednostki naukowe PAN, instytuty badawcze, szkoły wyższe	podmioty gospodarcze	osoby fizyczne
Podlaskie	137	30	85	22	44	16	26	2
Pomorskie	207	67	118	22	136	58	65	13
Śląskie	521	194	253	74	378	180	172	26
Świętokrzyskie	63	18	32	13	42	25	13	4
Warmińsko-mazurskie	68	27	29	12	54	29	23	2
Wielkopolskie	369	135	184	50	297	134	148	15
Zachodniopomorskie	199	123	50	26	141	110	26	5

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Inicjatywy klastrowe w regionie

Na znaczenie inicjatyw klastrowych w województwie świętokrzyskim wskazuje Strategia Badań i Innowacyjności (RIS3) z 2014 r. Inicjatywy tego typu wymienia się także w RPO WŚ na lata 2014–2020 (Priorytet inwestycyjny 1b czy 9v). Specyfika branżowa gospodarki regionu oraz wyznaczone inteligentne specjalizacje powinny sprzyjać rozwojowi tej formy współpracy przedsiębiorstw oraz sektora badawczo-rozwojowego i administracji.

W 2018 r. na obszarze województwa świętokrzyskiego działało 15 klastrów: Klaster Turystyki i Rozwoju Regionalnego „Słońce Regionu”; Klaster Medycyna Polska; Stowarzyszenie Producentów Komponentów Odlewniczych KOM-CAST (obecnie w likwidacji); Pomidor z Ziemi Sandomierskiej; Klaster ogrodniczo-sadowniczy „Ekologiczna żywność”; Świętokrzysko-podkarpacki klaster budowlany INNOWATOR; Grono ceramiczne Końskie-Opoczno; Biomasa Świętokrzyska; Grono Targowe Kielce, Świętokrzysko-Podkarpacki Klaster Energetyczny; Klaster Przemysłowy dawnych terenów Centralnego Okręgu Przemysłowego; Klaster Uzdrowiska Świętokrzyskie; Świętokrzyski Klaster Edukacji Zawodowej; Świętokrzyski Klaster Metalowy; „SYNERGIA” Południowo-Wschodni Klaster Ekonomii Społecznej (jego członkami są m.in. 2 spółdzielnie socjalne); Klaster Turystyczny „Szwajcaria Bałtowska” (jego członkiem jest m.in. przedsiębiorstwo społeczne)⁸⁷.

Po wzroście w latach 2009–2011 (do 11%) udział przedsiębiorstw przemysłowych współpracujących w ramach inicjatywy klastrowej lub w innych sformalizowanych rodzajach współpracy w liczbie przedsiębiorstw aktywnych innowacyjnie malał i – pomimo ponownego wzrostu w latach 2015–2016 (do 12,6%) – spadł do 4,7 % w 2017 r. i był drugim najniższym udziałem wśród polskich regionów, po lubuskim (dla Polski 8,7%). Oznacza to, że współpraca przedsiębiorstw, w tym innowacyjnych, silnie uzależniona była dotąd od dostępności publicznych środków na wsparcie takich inicjatyw. Warto też podkreślić, że wszystkie woje-

⁸⁷ Por. *Monitoring realizacji „Regionalnego programu rozwoju ekonomii społecznej w województwie świętokrzyskim do 2020 roku”*, ROPS, Kielce 2019 r.

wództwa, korzystające ze wsparcia Programu Polska Wschodnia, osiągnęły wyższy wskaźnik współpracy klastrowej (od 5,6% w warmińsko-mazurskim, po 12,7% w lubelskim)⁸⁸.

2.4.6. Specjalne strefy ekonomiczne w regionie, dostępność terenów inwestycyjnych

SSE działające w świętokrzyskim

W poprzednich latach duże znaczenie dla rozwoju regionu miały działające w województwie specjalne strefy ekonomiczne. Inwestycje w regionie mogły być lokowane w specjalnie przygotowanych na preferencyjnych warunkach atrakcyjnych lokalizacjach oferowanych przez SSE Krakowska, Starachowicka, Tarnobrzaska w następujących podstrefach:

- SSE Starachowicka, podstrefy: Bliżyn, Kielce, Końskie, Morawica, Ostrowiec Świętokrzyski, Piekoszków, Połaniec, Sędziszów Skarżysko-Kamienna, Starachowice, Stąporków, Suchedniów (informacja o wolnych terenach w tabeli niżej);
- SSE Krakowska, podstrefy: Jędrzejów, w czasie opracowywania Diagnozy dysponowała w strefie przemysłowej miasta Jędrzejowa ok. 6 ha terenów;
- SSE Tarnobrzaska (Tarnobrzaska Specjalna Strefa Ekonomiczna EURO-PARK WISŁOSAN), podstrefy: Opatów, Połaniec, Staszów, Tuczepy – nie posiadała w czasie opracowywania Diagnozy wolnych terenów inwestycyjnych w województwie świętokrzyskim.

Mającą swoją siedzibę w województwie SSE „Starachowice” stanowi jeden z **ważniejszych czynników lokowania inwestycji w świętokrzyskim**. Wiele terenów w strefie jest już w pełni zainwestowanych. W chwili opracowywania Diagnozy wydano 177 zezwoleń na działalność. Zatrudnienie w strefie na koniec II kw. 2019 r. sięgnęło ponad 9,3 tys. Poziom inwestycji przedstawiono w tabeli.

Tabela 48. Zagospodarowanie terenów objętych SSE „Starachowice”

Strefa	Powierzchnia ogólna w ha	Obszar zagospodarowany w ha	Obszar wolny w ha	Zagospodarowanie %
SSE „Starachowice”	707,9814	463,1199	244,8615	65,41
Starachowice	169,1954	162,3066	6,8888	95,93
Ostrowiec Świętokrzyski	95,0194	68,2192	26,8002	71,8
Skarżysko Kamienna	14,8967	5,9525	8,9442	39,96
Końskie	81,484	81,484	0	100
Suchedniów	6,6589	6,6589	0	100
Morawica	64,329	29,0781	35,2509	45,2
Stąporków	19,9483	9,9121	10,0362	49,69
Sędziszów	22,3667	17,101	5,2657	76,46
Kielce	26,0634	20,5386	5,5248	78,8
Połaniec	39,423	0	39,423	0
Staszów	11,1847	1,5515	9,6332	13,87
Razem	550,5695	402,8025	147,767	

⁸⁸ Dane za bazą STRATEG, GUS.

Źródło: SSE „Starachowice”.

SSE „Starachowice” jest też inicjatorem porozumienia o powołaniu Świętokrzyskiego Klastra Edukacji Zawodowej (ŚKEZ), które zostało podpisane 27 kwietnia 2015 r. z inicjatywy Specjalnej Strefy Ekonomicznej „Starachowice” S.A. i Kuratorium Oświaty w Kielcach. Patronat honorowy nad tą inicjatywą objął Minister Rozwoju. Inicjatywa zrzesza ponad 50 podmiotów publicznych i prywatnych.

Ustawa o wspieraniu nowych inwestycji z 2018 r.⁸⁹ stworzyła nowe możliwości udzielania przedsiębiorcom wsparcia na realizację inwestycji, czyniąc SSE – w przypadku województwa świętokrzyskiego przede wszystkim SSE „Starachowice”⁹⁰ – zarządzającymi obszarami wyznaczonymi Rozporządzeniem Ministra Przedsiębiorczości i Technologii z dnia 29 sierpnia 2018 r.⁹¹, określonymi skalą powiatową. Oznaczać to będzie możliwość szerszego oddziaływania na terytorium regionu instrumentów wsparcia, wpływając na wzrost ich atrakcyjności inwestycyjnej.

Atrakcyjność inwestycyjna i dostępność terenów inwestycyjnych

Województwo świętokrzyskie charakteryzowało się niską oceną atrakcyjności inwestycyjnej, należąc także do grupy najmniej atrakcyjnych i najbiedniejszych regionów Unii Europejskiej⁹².

W badaniu, wykonanym na zlecenie Polskiej Agencji Inwestycji i Handlu (PAIH) przez Szkołę Główną Handlową w Warszawie pt. „Atrakcyjność Inwestycyjna Regionów 2017” region uzyskał ocenę E atrakcyjności inwestycyjnej, choć na mapie województwa występowały również obszary o wysokiej atrakcyjności A i B. Wiązała się ona zazwyczaj z występowaniem Specjalnych Stref Ekonomicznych. Najmniej atrakcyjną część regionu stanowiły powiaty i gminy zlokalizowane na południowym zachodzie (wykorzystywane głównie rolniczo) i pozbawione dotąd instrumentów zachęcających do inwestowania w postaci SSE. Jak wskazano w poprzednim rozdziale, sytuacja ta, w związku ze zmianą zasad wspierania inwestycji, może ulec korzystnym zmianom.

Tabela 49. Powiaty i gminy województwa świętokrzyskiego o wysokiej potencjalnej atrakcyjności inwestycyjnej

Klasa potencjalnej atrakcyjności inwestycyjnej	Powiaty	Gminy*
A	Miasto Kielce	Kielce (m), Morawica (w) ⁹³ , Ostrowiec Świętokrzyski (m), Połaniec (m-w), Sandomierz (m), Sitkówka-Nowiny (w), Starachowice (m)

⁸⁹ Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o wspieraniu nowych inwestycji (Dz. U. poz. 1162 ze zm.).

⁹⁰ Por. Rozporządzenie Ministra Przedsiębiorczości i Technologii z dnia 29 sierpnia 2018 r. w sprawie powierzenia zarządzającemu Specjalną Strefą Ekonomiczną „Starachowice” wydawania decyzji o wsparciu oraz wykonywania kontroli realizacji decyzji o wsparciu (Dz. U. poz. 1703).

⁹¹ Rozporządzenie Ministra Przedsiębiorczości i Technologii z dnia 29 sierpnia 2018 r. w sprawie ustalenia obszarów i przypisania ich zarządzającym (Dz. U. poz. 1698).

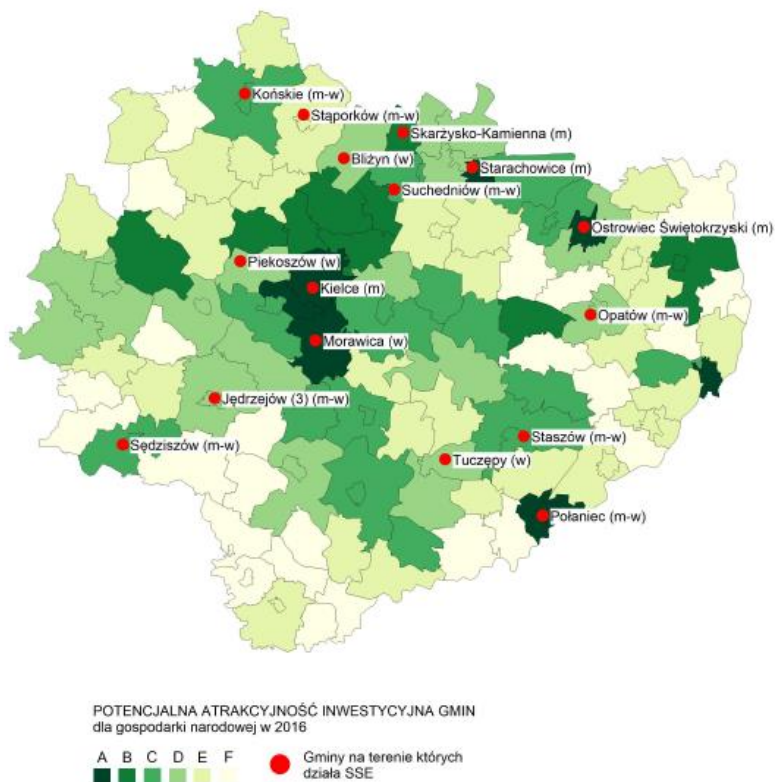
⁹² Por. informacje w kolejnym podrozdziale.

⁹³ Miejscowość Morawica jest miastem od stycznia 2017 r. i jako gmina ma obecnie status miejsko-wiejski.

B	-	Baćkowice (w), Krasocin (w), Łączna (w), Masłów (w), Miedziana Góra (w), Ożarów (m-w), Skarżysko-Kamienna (m), Strawczyn (w), Zagnańsk (w)
----------	---	--

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu Instytutu Przedsiębiorczości Szkoły Głównej Handlowej: *Atrakcyjność inwestycyjna regionów 2017*, wykonanego na zlecenie PAIH; *(m) – gmina miejska, (w) – gmina wiejska, (m-w) – gmina miejsko-wiejska.

Wykres 50. Atrakcyjność inwestycyjna świętokrzyskich gmin

Ryc. 32. Atrakcyjność inwestycyjna gmin województwa świętokrzyskiego

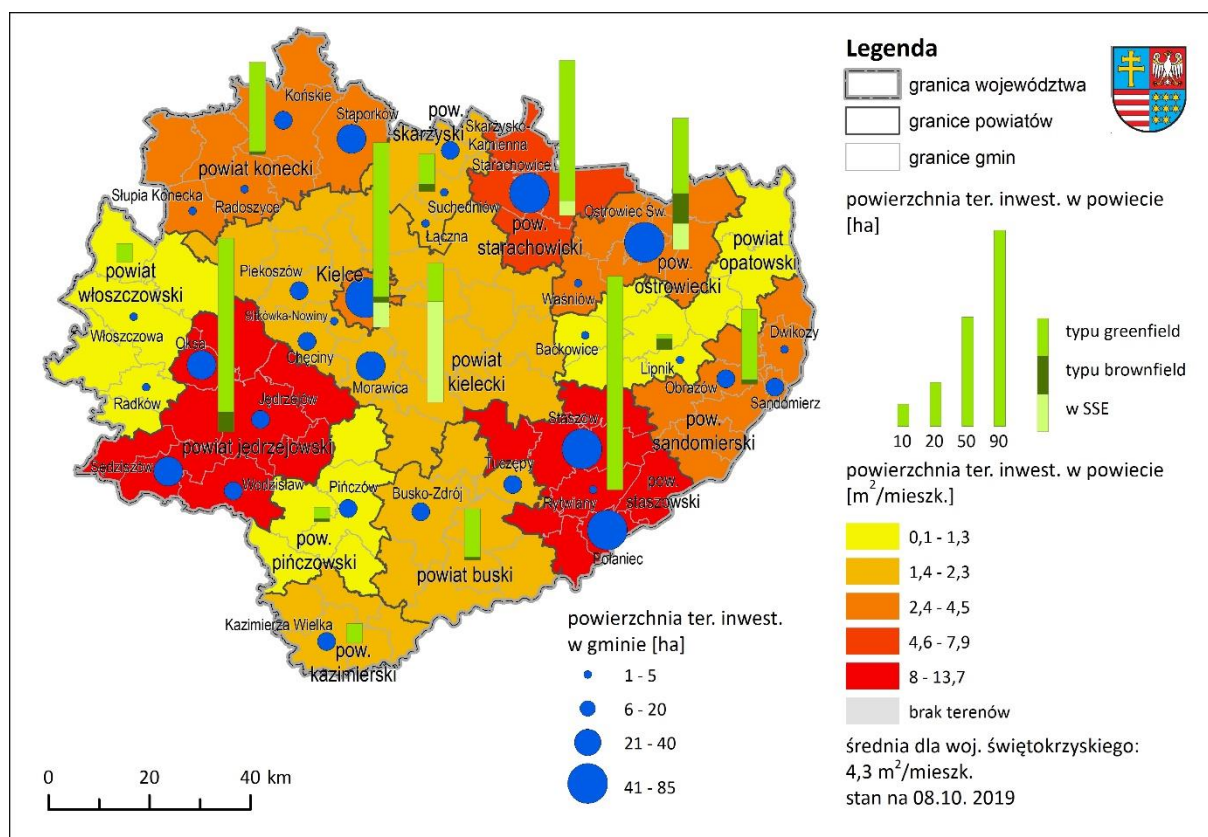
Źródło: Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, „*Atrakcyjność Inwestycyjna Regionów 2017*”, województwo świętokrzyskie, s. 18.

Jednym z elementów składających się na atrakcyjność inwestycyjną regionu jest dostępność przygotowanych terenów pod nowe przedsięwzięcia gospodarcze. W serwisie PAIH na koniec sierpnia 2019 r. znajdowała się oferta 13 terenów inwestycyjnych, z czego 11 terenów o łącznej powierzchni: 91,67 ha (własności gminy) znajdowało się na terenie Połanica, a tylko o 2 poza jego obszarem: w Suchedniowie (ul. Sportowa, teren o pow. 9,63 ha, własność ARP) i na styku gmin Morawica, Chmielnik i Kije (pow. kielecki i pińczowski, teren o pow. 600 ha, własność Miasta Kielce).

Na poniższej rycinie wskazano lokalizację oraz informacje o terenach inwestycyjnych ujętych w bazie Centrum Obsługi Inwestora i Przedsiębiorczości Urzędu Marszałkowskiego Województwa Świętokrzyskiego⁹⁴ oraz Centrum Obsługi Inwestora Urzędu Miasta Kielce⁹⁵.

⁹⁴ <http://mapa.coi.sejmik.kielce.pl/> (odczyt 20.10.2019)

⁹⁵ <http://mapa.invest.kielce.pl/> (odczyt 20.10.2019)

Ryc. 33. Tereny inwestycyjne w bazie Centrum Obsługi Inwestora i Przedsiębiorczości oraz Centrum Obsługi Inwestora

Źródło: opracowane własne na podstawie <http://mapa.coi.sejmik.kielce.pl/> i <http://mapa.invest.kielce.pl/>, (odczyt: 20.10.2019).

2.4.7. Konkurencyjność województwa świętokrzyskiego w skali regionów polskich i Unii Europejskiej

Interesujących danych porównawczych dla 268 regionów Unii Europejskiej (NTS-2) dostarczyła kolejna edycja badania The Regional Competitiveness Index (RCI) 2019, w którym syntetyczny indeks konkurencyjności opiera się na uwzględnieniu ponad 70 porównywalnych wskaźników obrazujących zdolność regionu do oferowania atrakcyjnego i zrównoważonego środowiska dla firm oraz mieszkańców w kontekście miejsca do życia i pracy⁹⁶.

RCI 2019 osiągnął dla świętokrzyskiego miarę **-0,68** (gdzie średnia UE28 = 0), co uplasowało województwo na **211 miejscu na 268 jednostek**. W pięciostopniowej skali rozwoju oznacza to pierwszy – najniższy – etap rozwoju. Pod względem PKB *per capita* świętokrzyskie wypadło jeszcze gorzej, zajmując 250 miejsce wśród unijnych regionów. Jednak najbardziej niepokojące wyniki dotyczyły części indeksu „Wymiar innowacyjny” (*Innovation dimension*), gdzie ocena regionu wyniosła **-1,27** (ponownie UE-28 = 0), i był to najniższy wskaźnik osiągnięty w grupie polskich regionów i 19 od końca w całej badanej populacji (najniższa miara wskaźnika to **-1,80**). Składające się na wymiar innowacyjny wskaźniki określone jako „Wyrafinowanie biznesowe” (*Business Sophistication*) uzyskały miarę **-1,62**, czyli piątą od końca zestawienia (najniższa miara wskaźnika w badaniu z 2019 r. to **-1,83**,

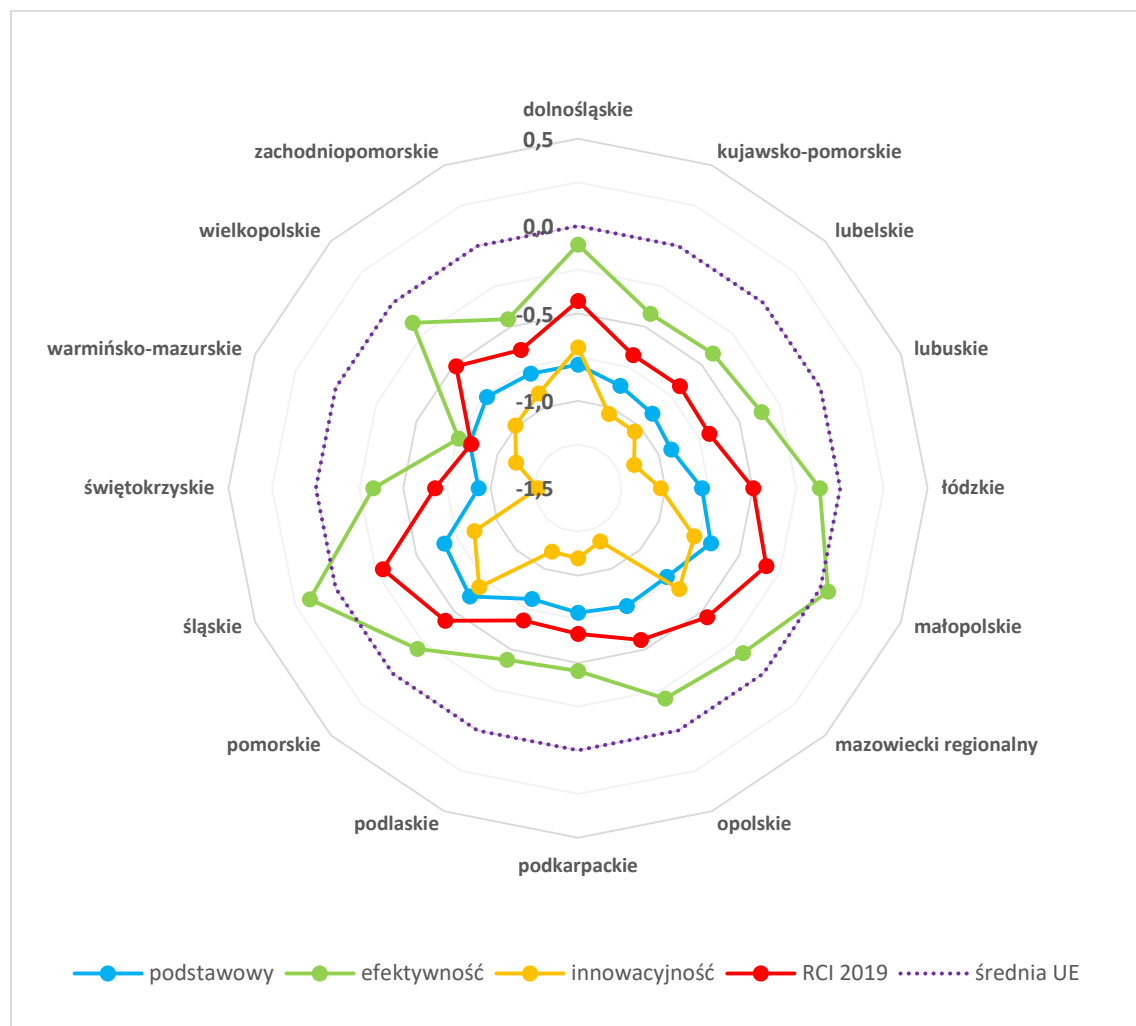
⁹⁶ European Regional Competitiveness Index, https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/regional_competitiveness/#2 (odczyt 20.10.2019)

niżej z polskich województw oceniono tylko lubuskie). „Wymiar wydajności” to jedyny z trzech filarów RCI, gdzie województwo osiągało zbliżone do średniej UE-28 dwa z trzech branych pod uwagę parametrów: szkolnictwo wyższe i kształcenie przez całe życie (0,20), wydajność rynku pracy (-0,37). Dla filaru indeksu „Wymiar podstawowy” (*Basic dimension*) najwyżej, choć i tak poniżej średniej dla wszystkich regionów UE, oceniono stabilność makroekonomiczną (-0,32), a dużo niżej pozostałe wskaźniki: edukację podstawową (-0,70), instytucje (-0,72), zdrowie (-1,31), infrastrukturę (-1,45)⁹⁷.

Informacje o wynikach uzyskanych w badaniu przez wszystkie polskie regiony przedstawiono na poniższym wykresie.

Wykres 51. Polskie regiony (bez Warszawy) w badaniu RCI 2019

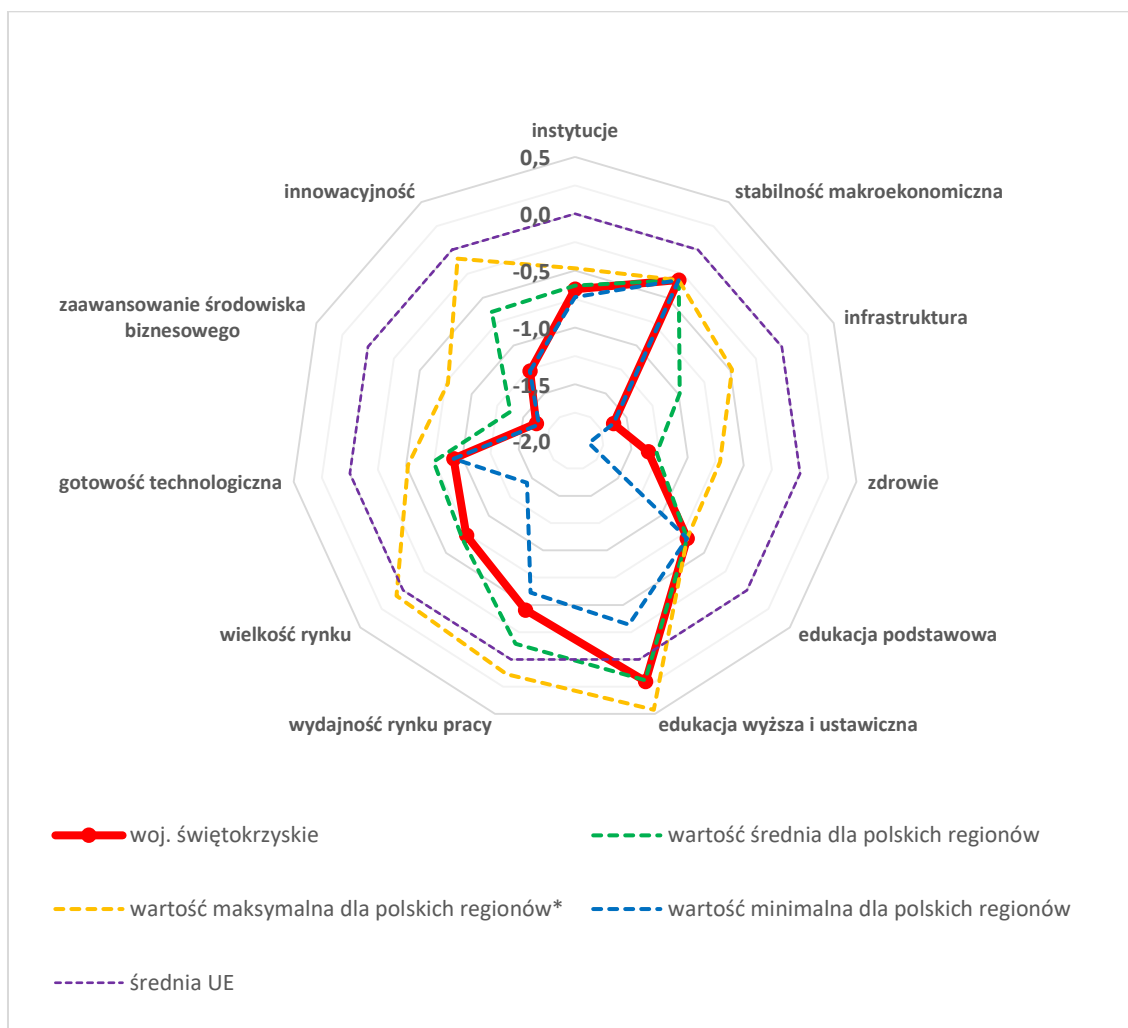

Źródło: opracowanie własne na podstawie RCI 2019, nie uwzględniono regionu warszawskiego.

Poniżej przedstawiono wyniki uzyskane w badaniu przez województwo świętokrzyskie na tle wartości uzyskanych przez polskie regiony (bez Warszawy) i średniej regionów UE-28.

⁹⁷ Por. tamże, *Scorecards*, s. 199.

Wykres 52. Województwo świętokrzyskie w badaniu RCI 2019 – wybrane parametry na tle UE i polskich regionów

*Nie uwzględniono regionu warszawskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie RCI 2019.

Pozytywnie ocenione parametry dla województwa świętokrzyskiego: edukacja wyższa i ustawiczna oraz stabilność makroekonomiczna, niestety w dużej części uwarunkowane były metodyką badania i uwzględnieniem wskaźników mierzonych w skali krajowej. Wpływały zatem także na oceny wszystkich polskich regionów.

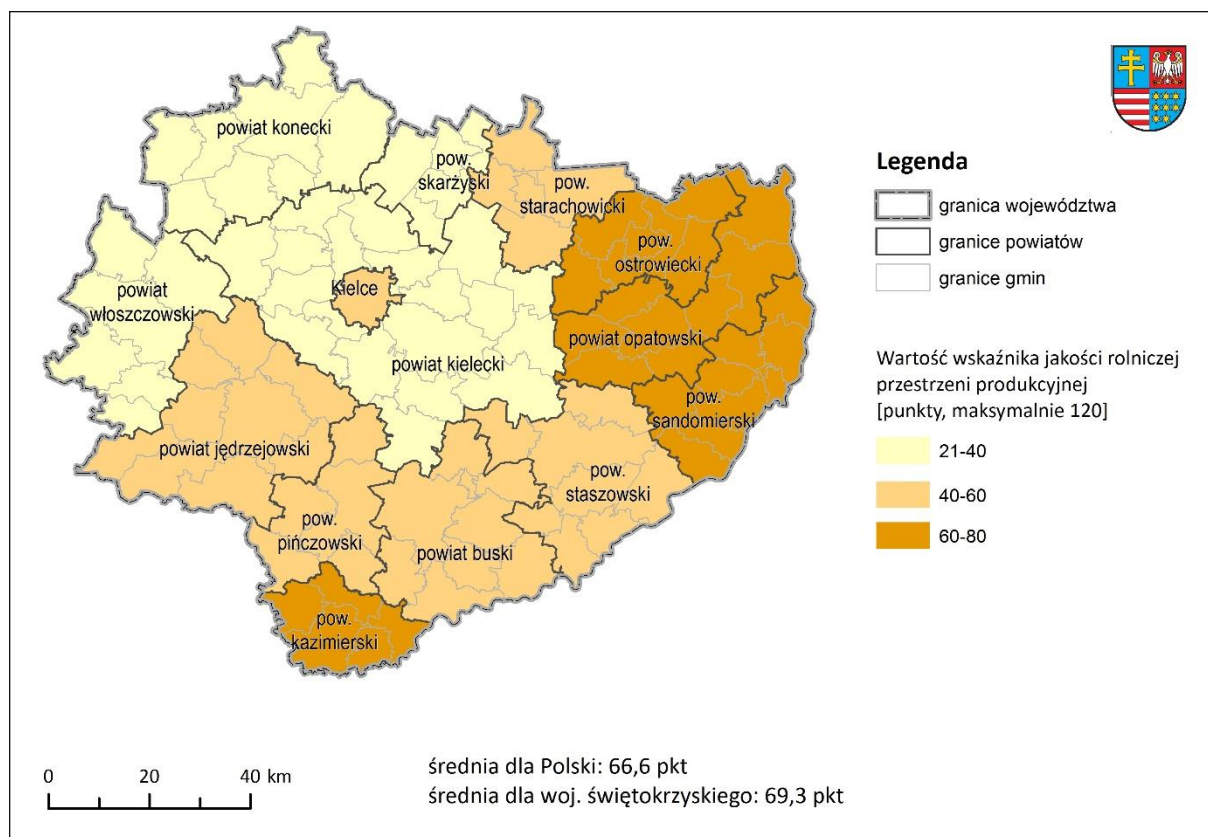
2.4.8. Rolnictwo

Jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej

Jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej została zwaloryzowana przez Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach. Wskaźnik Waloryzacji Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej (WWRPP) pozwala na ilościową i przestrzenną ocenę czynników naturalnych, decydujących o potencjalnej wydajności plonów na poziomie lokalnym. WWRPP jest wskaźnikiem złożonym, przyjmującym wartość maksymalną 120, a potencjał produkcyjny opisuje suma czterech wskaźników cząstkowych:

- jakość gleby – punktacja: 18–95;
- klimat – punktacja: 1–15;
- rzeźba terenu – punktacja: 0–5;
- stosunki wodne – punktacja: 0,5–5⁹⁸.

Przeciętny wskaźnik dla województwa świętokrzyskiego wynosi 52,2 punktu, przy średniej dla kraju 66,6 punktu, co daje województwu 7 pozycję w kraju. Jakość przestrzeni rolniczej jest jednak zróżnicowana przestrzennie. Najwyższymi wartościami wskaźnika cechuje się południowa i północno-wschodnia część regionu. Natomiast najłabsze warunki do produkcji rolniczej panują w centralnej i północno-zachodniej części województwa.

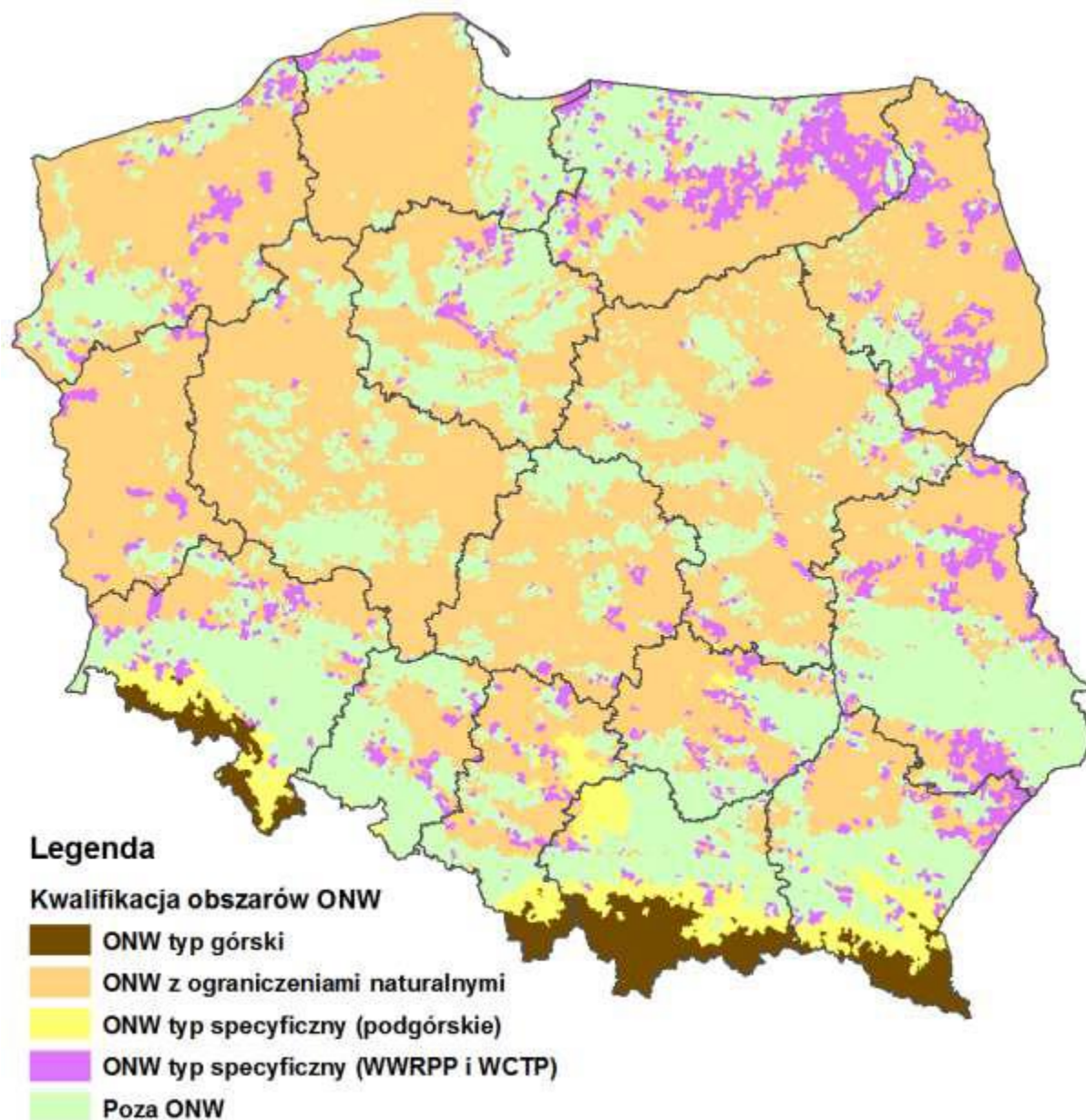

Ryc. 34. Wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej w powiatach województwa świętokrzyskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie Programu ochrony środowiska dla województwa świętokrzyskiego na lata 2015–2020 z uwzględnieniem perspektywy do roku 2025.

⁹⁸ <http://onw.iung.pulawy.pl/specyficzne/wwrpp> (odczyt 15.09.2019)

Obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) to, zgodnie z wytycznymi Unii Europejskiej, tereny o niskiej produktywności spowodowanej słabą jakością gleb, niekorzystnymi warunkami klimatycznymi i topograficznymi oraz małym i zmniejszającym się zaludnieniem (Ryc. 35). Środkowa i północno-zachodnia część województwa położona jest na terenach ONW z ograniczeniami naturalnymi. Niewielkie fragmenty należą do obszarów o specyficznych ograniczeniach – podgórskiego oraz wyznaczonego w oparciu o wskaźnik cenności przyrodniczo-turystycznej (WCPT) i wykorzystany wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WWRPP).

Ryc. 35. Mapa obszarów ONW z uwzględnieniem obszarów charakteryzujących się specyficznymi ograniczeniami

Źródło: Informacja o nowej delimitacji ONW⁹⁹, odczyt 15.09.2019

⁹⁹ <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/delimitacja-onw-wedlug-nowych-zasad-ue>

Powierzchnia i struktura użytków rolnych

Powierzchnia gospodarstw rolnych w województwie świętokrzyskim wynosiła w 2018 r. 540 tys. ha, co stanowiło 46% województwa. Pomimo rolniczego charakteru województwa udział gospodarstw rolnych w powierzchni był mniejszy niż średnia krajowa i plasował województwo na 8 miejscu. Użytki rolne wszystkich typów zajmowały 470,7 tys. ha (40% regionu), z czego 98% pozostawało w dobrej kulturze rolnej¹⁰⁰. Największą powierzchnię zajmowały grunty orne (ponad 324 tys. ha) oraz łąki (98 tys. ha), jednak wyróżnikiem świętokrzyskiego jest wysoki udział upraw trwałych (sadów), które zajmują blisko 40 tys. ha (Tabela 50).

Tabela 50. Powierzchnia gospodarstw rolnych i użytków rolnych (2018 r.) – województwo świętokrzyskie na tle Polski

Powierzchnia	Polska		Świętokrzyskie	
	ha	% pow. jednostki	ha	% pow. jednostki
Powierzchnia ogółem w gospodarstwach	16 415 464	52,5	540 019	46,1
Użytki rolne	14 669 023	46,9	470 743	40,2
Użytki rolne w dobrej kulturze rolnej	14 539 550	46,5	464 075	39,6
Grunty orne	11 009 211	35,2	324 468	27,7
Łąki i pastwiska trwałe	3 149 874	10,1	98 136	8,4
Pasze zielone na gruntach ornych	1 009 086	3,2	19 123	1,6
Uprawy wieloletnie	352 567	1,1	39 969	3,4
Ogrody przydomowe	27 898	0,1	1 502	0,1
Grunty ugorowane (łącznie z nawozami zielonymi)	179 907	0,6	12 727	1,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Rolniczy charakter ma przede wszystkim południowa część województwa, gdzie dominują grunty orne. Natomiast powiat sandomierski jest największym obszarem sadowniczym regionu.

Powierzchnia pod zasiewami w 2018 r. wyniosła 311,7 tys. ha (66,2%) ogólnej powierzchni użytków rolnych. Największy udział w strukturze zasiewów miały zboża (74,1%), warzywa strączkowe na ziarno (3,6%), ziemniaki (4,4%), rośliny pastewne (6,3%) i przemysłowe (5,8%). Udział województwa wynosił w 2017 r. w produkcji: zbóż – 2,5%, ziemniaków – 4,4%, a buraków cukrowych – 1,7%.

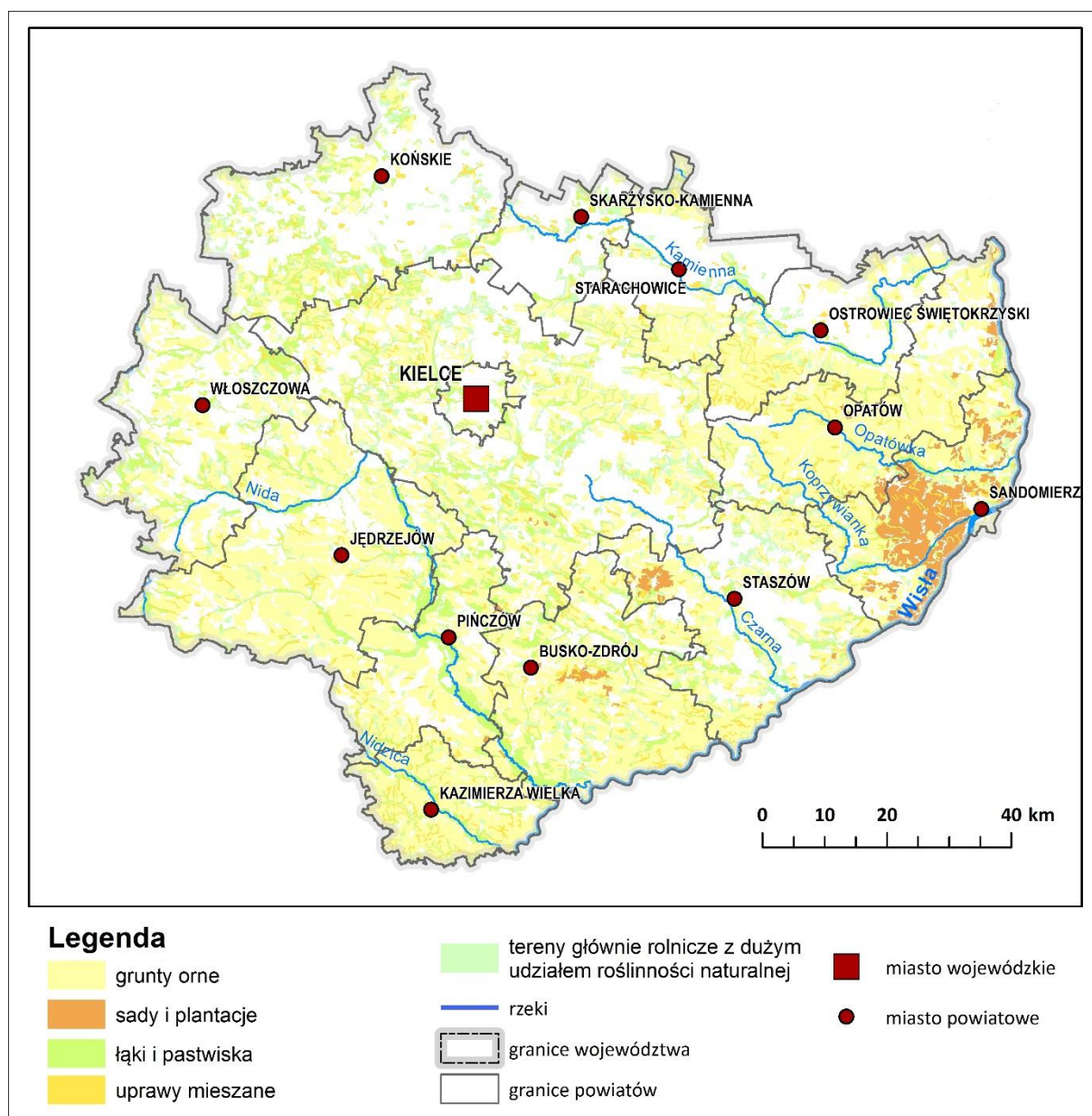
Trwałe użytki zielone obejmowały 98,1 tys. ha (21,1% użytków rolnych w dobrej kulturze i 20,8% użytków rolnych ogółem), natomiast powierzchnia gruntów ugorowanych będących w dobrej kulturze rolnej wyniosła 12,7 tys. (2,7% użytków rolnych). Wysoki był udział upraw trwałych. Uprawy trwałe utrzymywane w dobrej kulturze rolnej zajmowały 40,0 tys. ha (8,6% użytków rolnych w dobrej kulturze, 8,5% użytków rolnych ogółem).

Województwo świętokrzyskie jest znaczącym dostawcą owoców i warzyw. W 2017 r. produkcja warzyw gruntowych stanowiła 7,6% produkcji krajowej (w 2008 r. – 7,9%), natomiast owoców 11,9% – udział regionu wzrósł z 9,5%.

W grudniu 2018 r. pogłowie bydła wyniosło 153,4 tys. sztuk, trzody chlewnej – 198,6 tys. sztuk, drobiu – 5 766,4 tys. sztuk, owiec – 6,9 tys. sztuk. Udział regionu w produkcji zwierzęcej wynosił w odniesieniu do mleka 1,8% (spadek z 2,9% w 2008 r.), a żywca zwierzęcego 3% (2,7% w 2008 r.).

¹⁰⁰ Użytki rolne w dobrej kulturze to użytki utrzymywane zgodnie z normami wynikającymi z prawa krajowego i wspólnotowego, przy zachowaniu wymogów ochrony środowiska

Ryc. 36. Rozmieszczenie użytków rolnych w województwie świętokrzyskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CORINE Land Cover 2018.

Struktura agrarna i charakterystyka użytkowników gospodarstw rolnych

W 2016 r. w województwie świętokrzyskim funkcjonowało 85,3 tys. gospodarstw rolnych (6% ogółu polskich gospodarstw). Cechą charakterystyczną świętokrzyskiego rolnictwa jest duże rozdrobnienie gospodarstw oraz znaczny odsetek gospodarstw produkujących tylko na własne potrzeby. Przeciętna powierzchnia gospodarstwa indywidualnego o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych wynosiła w 2016 r. zaledwie 5,8 ha, co dawało temu województwu 13 pozycję. Średnia powierzchnia gospodarstwa była blisko dwukrotnie mniejsza od średniej krajowej (9,6 ha) oraz czterokrotnie mniejsza od województwa zachodniopomorskiego (23,1 ha). Bardzo wysoki jest udział gospodarstw małych – poniżej 5 ha, wynoszący 65%, natomiast o połowę mniejszy niż średnia krajowa jest udział gospodarstw o powierzchni ponad 50 ha.

Tabela 51. Gospodarstwa rolne w 2016 r.

Jednostka terytorialna	Gospodarstwa ogółem	Gospodarstwa < 5 ha	Gospodarstwa 50 ha i więcej
	liczba	%	%
Polska	1 410 704	53,9	2,5
Dolnośląskie	55 993	49,4	0,4
Kujawsko-pomorskie	63 830	33,7	1,6
Lubelskie	179 994	55,6	8,2
Lubuskie	20 236	48,2	3,5
Łódzkie	124 032	51,0	12,2
Małopolskie	139 923	82,4	5,9
Mazowieckie	212 917	45,7	6,3
Opolskie	26 919	45,4	4,5
Podkarpackie	132 851	82,4	6,0
Podlaskie	81 181	28,0	9,0
Pomorskie	39 049	34,8	0,8
Śląskie	54 503	71,5	0,5
Świętokrzyskie	85 308	65,2	1,3
Warmińsko-mazurskie	43 165	29,7	0,7
Wielkopolskie	121 157	40,3	2,7
Zachodniopomorskie	29 646	37,0	1,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

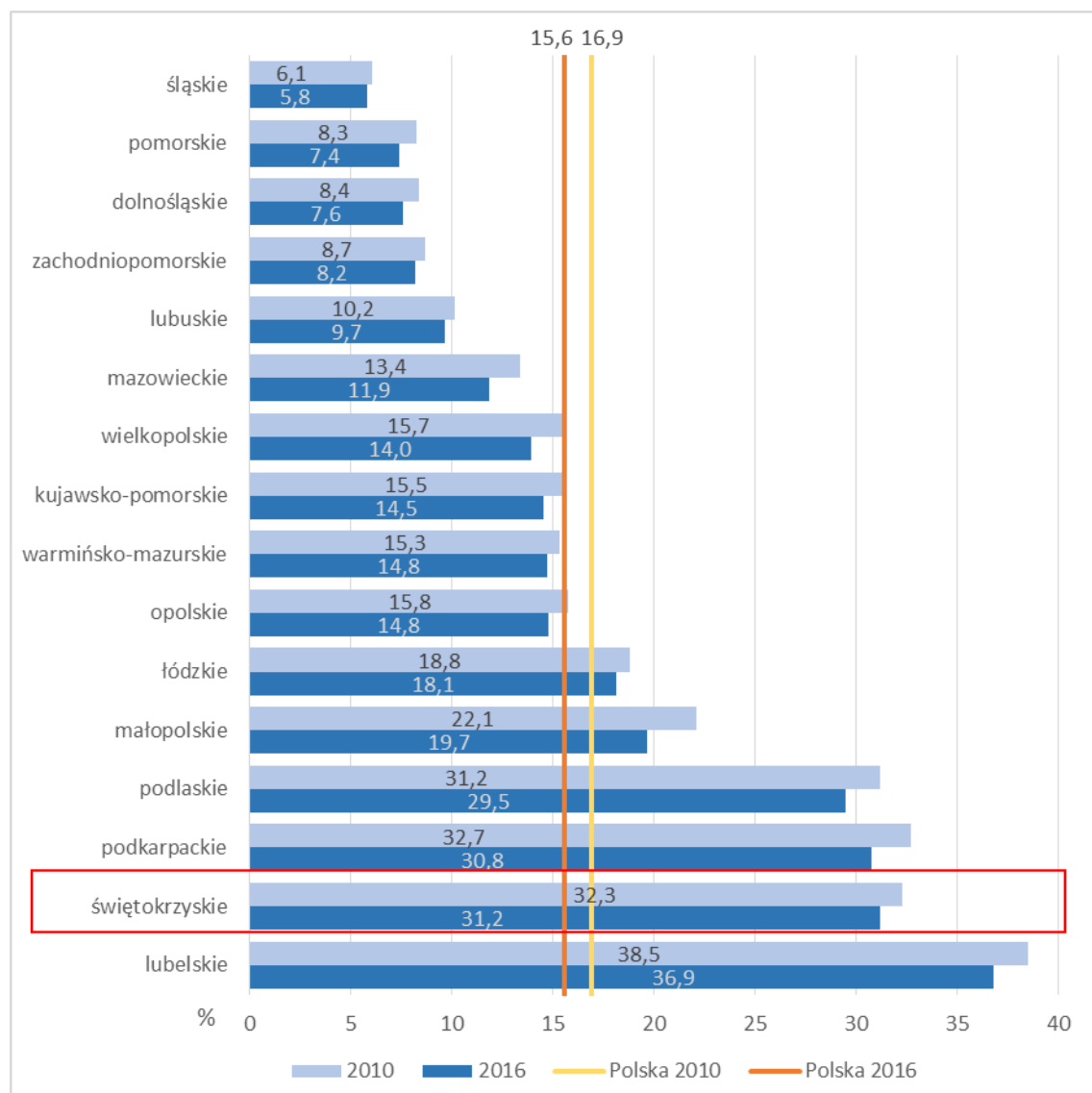
Poziom mechanizacji rolnictwa nie był wysoki. Co prawda w 2016 r. świętokrzyskie zajmowało najwyższą pozycję pod względem odsetka gospodarstw posiadających ciągnik (75,3%), jednak bardzo niska była liczba maszyn przypadająca na 100 gospodarstw. **Niskie były także nakłady inwestycyjne w rolnictwie. W 2017 r. wynosiły one 151,5 mln zł (3% nakładów kraju). W przeliczeniu na hektar nakłady wynosiły 308,6 zł, przy średniej krajowej 346,8 zł/ha.** Województwo zajmowało pod tym względem 9 miejsce w kraju, a nakłady lidera (wielkopolskie) były o 62% większe.

Niewielka była liczba i areał gospodarstw ekologicznych. W 2017 r. funkcjonowało 740 takich gospodarstw (3,6% polskich gospodarstw ekologicznych), na powierzchni 9970 ha (2% powierzchni gospodarstw ekologicznych w Polsce).

W rolnictwie w 2016 r. pracowało w województwie świętokrzyskim 147,9 tys. osób (6,3% zatrudnionych w kraju w tym sektorze). Liczba ta zmieniła się nieznacznie od 2010 r., kiedy w rolnictwie pracowało 148 tys. osób. **Udział pracujących w rolnictwie należy do najwyższych w kraju**, świętokrzyskie pod tym względem wyprzedza tylko Lubelszczyzna. W 2017 r. udział ten wynosił 31% i był dwukrotnie wyższy niż średnia krajowa. Na 100 ha użytków rolnych przypadało w regionie 30 pracujących, blisko dwukrotnie więcej niż w kraju (16 osób). Pod względem wielkości tego wskaźnika województwo plasowało się na 3 pozycji – po małopolskim (48 osób) i podkarpackim (43 osoby), a przed śląskim (27 osób). Dla porównania najmniejszym wskaźnikiem cechowało się zachodniopomorskie, gdzie na 100 ha przypadało 5 pracujących i warmińsko-mazurskie – 6 osób¹⁰¹.

¹⁰¹ Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2017, GUS 2018.

Wykres 53. Udział pracujących w rolnictwie w pracujących ogółem w województwach

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS oraz Rocznika Statystycznego Rolnictwa 2017.

Produktywność i opłacalność gospodarstw rolnych

Jednym z mierników produktywności rolnictwa jest produktywność ziemi, mierzona produkcją globalną rolnictwa, wyrażoną w jednostkach monetarnych przypadających na 1 ha użytków rolnych¹⁰². **Wskaźnik ten jest w świętokrzyskim wyższy niż przeciętny w kraju, a województwo zajmuje pod tym względem 5 pozycję. Znacznie gorzej przedstawia się jednak produktywność pracy, mierzona produkcją globalną na jednego pracującego w rolnictwie. Województwo świętokrzyskie osiąga zaledwie 59% średniej krajowej i zajmuje jedno z ostatnich miejsc w kraju.**

Tabela 52. Produkcja rolnicza (w cenach stałych roku poprzedniego)

Jednostka terytorialna	Na 1 ha użytków rolnych zł	Na jednego pracującego w rolnictwie
------------------------	----------------------------	-------------------------------------

¹⁰² Kulikowski R., 2012, *Produktywność i towarowość rolnictwa w Polsce*. Barometr Regionalny 4 (30).

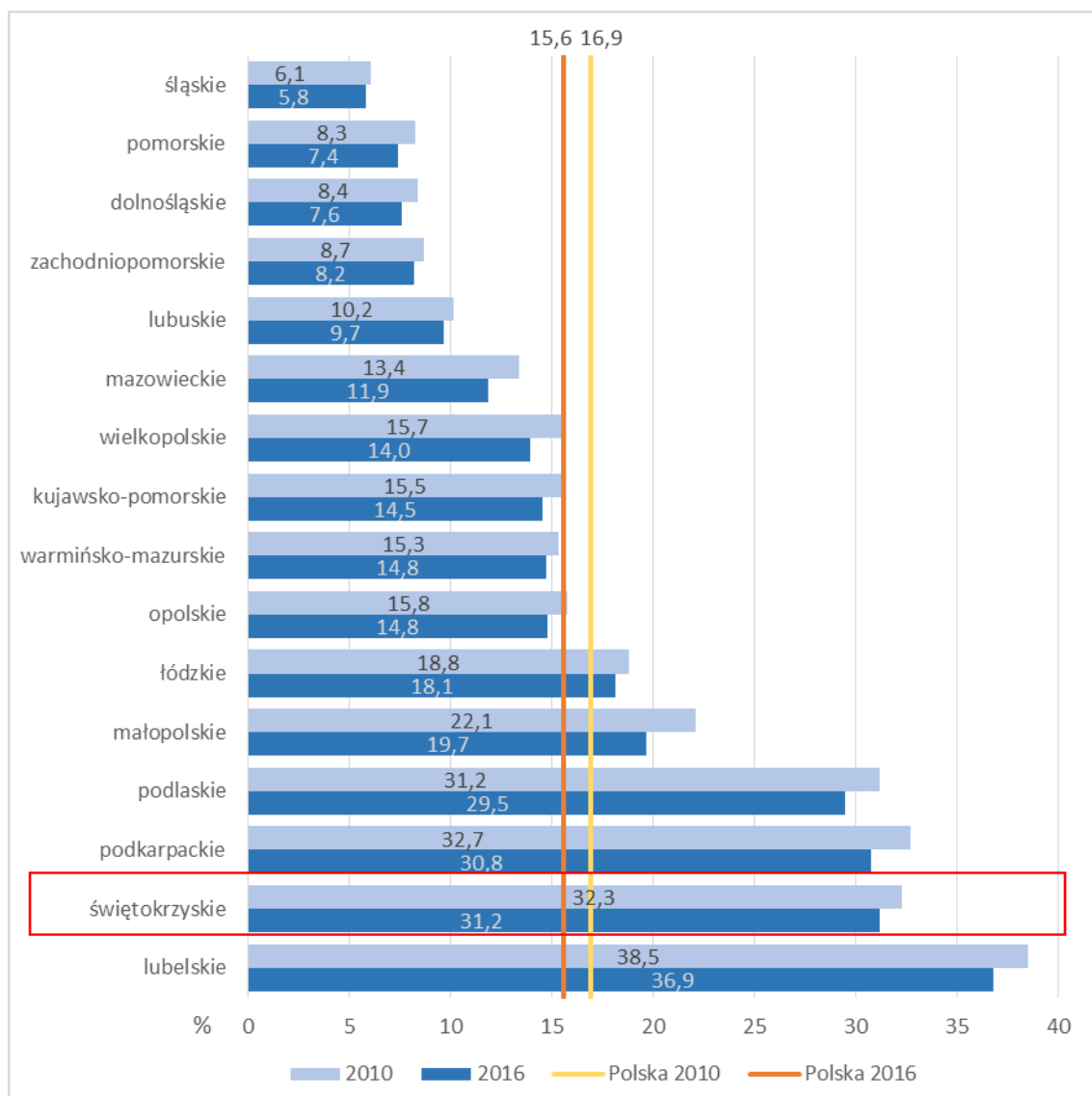

	zł	Polska = 100	zł	Polska = 100
Polska	7 235	100	45094	100,0
Dolnośląskie	5 346	74	57366	127,2
Kujawsko-pomorskie	7 898	109	77439	171,7
Lubelskie	6 742	93	31521	69,9
Lubuskie	5 587	77	67085	148,8
Łódzkie	8 896	123	48116	106,7
Małopolskie	7 188	99	14860	33,0
Mazowieckie	9 087	126	58164	129,0
Opolskie	6 334	88	66506	147,5
Podkarpackie	4 235	59	9743	21,6
Podlaskie	5 921	82	52079	115,5
Pomorskie	6 313	87	73617	163,3
Śląskie	8 393	116	31147	69,1
Świętokrzyskie	7 995	111	26535	58,8
Warmińsko-mazurskie	5 216	72	81504	180,7
Wielkopolskie	10 356	143	83705	185,6
Zachodniopomorskie	4 383	61	84289	186,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS oraz Rocznika Statystycznego Rolnictwa 2017.

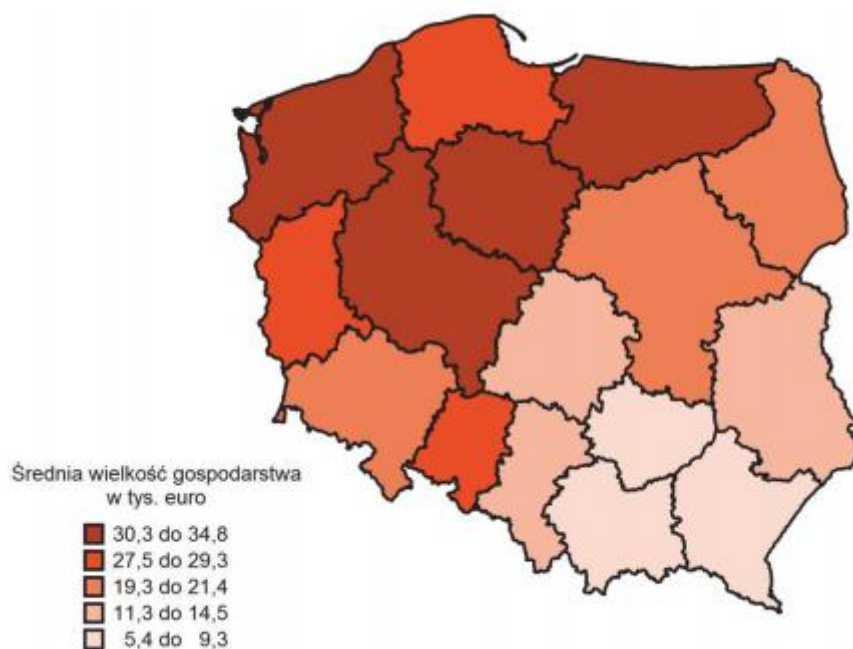
Świętokrzyskie rolnictwo cechuje niska towarowość. Udział towarowej produkcji rolniczej w końcowej produkcji rolniczej wynosił w 2017 r. zaledwie 84% i spadł w stosunku do 2008 r. Była to tendencja niekorzystna na tle wzrastającej towarowości polskiego rolnictwa i wskazuje, że znaczna część gospodarstw produkuje żywność wyłącznie na własne potrzeby. Wskazują na to także niskie dochody gospodarstw pochodzące z rolnictwa indywidualnego, co opisano w rozdziale *Warunki i jakość życia w regionie i ich zróżnicowanie*.

Wykres 54. Udział towarowej produkcji rolniczej w końcowej produkcji rolniczej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Średnia wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolnego jest miernikiem potencjalnych możliwości wytwórczych. Wskazuje możliwą wartość produkcji, którą rolnik może osiągnąć w danym regionie przy określonych zasobach produkcyjnych gospodarstwa. W 2016 r. wynosiła ona przeciętnie w Polsce 17,7 tys. euro. **Świętokrzyskie znajdowało się w grupie województw o najniższej wielkości ekonomicznej gospodarstwa, nieprzekraczającej 9,3 tys. euro.**

Ryc. 37. Średnia wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolnego w 2016 r.

Źródło: charakterystyka gospodarstw rolnych w 2016 r., GUS.

2.4.9. Turystyka

Rozwój turystyki w województwie świętokrzyskim opiera się zarówno na bogactwie przyrodniczym, jak i dziedzictwie kulturowym. Największym potencjałem przyrodniczym regionu z punktu widzenia rozwoju turystyki jest różnorodność ukształtowania form powierzchni terenu i złożona budowa geologiczna. Wzmacniają go bioróżnorodność i walory krajobrazowe podlegające ochronie w parkach narodowych, krajobrazowych i rezerwach (por. rozdz. 2.2.1). **Bogactwo przyrodnicze jest podstawą turystyki o charakterze edukacyjnym oraz wypoczynku i uprawiania turystyki aktywnej (pieszej, rowerowej, wodnej). Dodatkowym atutem są obiekty dziedzictwa kulturowego wkomponowane w krajobraz, pochodzące z różnych epok – od prehistorii po czasy współczesne** (por. rozdz. 2.2.3).

Najistotniejszymi obszarami składającymi się na ofertę turystyczną regionu są¹⁰³:

- Góry Świętokrzyskie, w tym Świętokrzyski Park Narodowy – stanowią centrum turystyczne regionu ze względu na walory przyrodnicze, zwłaszcza georóżnorodność oraz bogatą historię;
- Krzemionkowski Region Prehistorycznego Górnictwa Krzemienia Pasiastego – doskonale zachowany, najbardziej zróżnicowany technicznie i kompletny prehistoryczny kompleks wydobywczy krzemienia, w 2019 r. wpisany na listę światowego dziedzictwa UNESCO;
- Parki krajobrazowe:
  - Cisowsko-Orłowiński Park Krajobrazowy,
  - Jeleniowski Park Krajobrazowy,
  - Sieradowicki Park Krajobrazowy,

¹⁰³ Strategia rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2014–2020.

- Suchedniowsko-Oblęgorski Park Krajobrazowy (z najbardziej znaną przyrodniczą atrakcją Dębem „Bartek” oraz Pałacykiem w Oblęgorku, z Muzeum Henryka Sienkiewicza),
- Chęcińsko-Kielecki Park Krajobrazowy (z Jaskinią „Raj”, uchodzącą za jedną z najpiękniejszych w Polsce oraz obiektami i miejscami dziedzictwa kulturowego, jak miasto Chęciny, Park Etnograficzny w Tokarni czy miejsca pamięci związane z wojnami światowymi),
- Nadnidziański Park Krajobrazowy,
- Szaniecki Park Krajobrazowy,
- Kozubowski Park Krajobrazowy;
- Góry Pieprzowe k. Sandomierza;
- Kielce z 5 rezerwatami, w tym 4 geologicznymi: Kadzielnia, Wietrznia (z Centrum Geoedukacji), Ślichowice, Biesak-Białogon, Karczówka), oraz Ogrodem Botanicznym;
- Zachełmie k. Zagnańska;
- Chęciny i okolice, tereny dawnego wydobywania kruszców ze szczególnym uwzględnieniem dwóch gór: Miedzianki i Zelejowej.

Równie istotnym czynnikiem rozwoju turystyki są opisane już wyżej w Diagnostyce obiekty dziedzictwa kulturowego. W województwie świętokrzyskim do rejestru zabytków wpisanych jest ponad 1,9 tys. obiektów. Znajduje się tu 9 pomników historii oraz wymieniony wyżej rezerwat Krzemionki. Do najważniejszych obiektów turystycznych należą kościoły i klasztory, zamki i rezydencje, układy urbanistyczne miast oraz zabytki techniki. Ponadto w regionie funkcjonuje 31 placówek muzealnych i 10 galerii.

Dla rozwoju turystycznego szczególne znaczenie mają także dwie miejscowości o statusie uzdrowiska: Busko-Zdrój oraz Solec-Zdrój. W rejonie tych uzdrowisk znajdują się wody mineralne (o mineralizacji ponad 1 g/dm³), z których część została uznana za lecznicze, często zawierające siarkowódor (wody siarczkowe). Wyróżnić można trzy typy wód¹⁰⁴:

- wody półsłodkie, w skałach trzeciorzędowych i lokalnie kredowych, większą wydajnością charakteryzuje się tylko źródło w Woli Zagojskiej,
- wody słonawe i słone, w skałach kredowych i stropowej części utworów jurajskich – ujmowane są do celów leczniczych, wody siarczkowe są ujęte i zbadane kilkoma otworami: 4a, 8a, 8b, 13, 16, 16a, 17, 20, 21 w Busku-Zdroju, Szybem Soleckim i otworami Solec-2, Solec-2B w Solcu-Zdroju oraz otworem wiertniczym Wełnin-2,
- solanki, w skałach jurajskich, ujęte głębokim otworem 19 w Busku-Zdroju.

Potencjał uzdrowiskowy może zostać wzmocniony w kolejnych latach poprzez budowę w okolicach Kazimierzy Wielkiej, która wraz z trzema sołectwami uzyskała w 2019 r. status obszaru ochrony uzdrowiskowej¹⁰⁵, kompleksu Kazimierskie Wody Termalne i Lecznicze. Status uzdrowiska posiadała niegdyś Czarniecka Góra w powiecie koneckim (gmina Stąporków). Obecnie mieści się tam Świętokrzyskie Centrum Rehabilitacji.

¹⁰⁴ Herman G., Gągol J., (2000), *Wody mineralne w rejonie Buska-Zdroju i Solca-Zdroju*, Przegląd Geologiczny, vol. 48, nr 7, Kielce.

¹⁰⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 31 maja 2019 r. w sprawie nadania statusu obszaru ochrony uzdrowiskowej miastu Kazimierza Wielka oraz sołectwom: Cudzynowice, Donosy i Słonowice położonym na obszarze gminy Kazimierza Wielka (Dz. U. poz. 1132).

Najważniejsze produkty turystyczne regionu¹⁰⁶ zestawiono w poniższej tabeli.

Tabela 53. Produkty turystyczne regionu świętokrzyskiego i ich znaczenie według Strategii rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2014–2020

Nazwa produktu	Gospodarcze i społeczne znaczenie dla regionu
produkt miejsca/obiekt	
Baseny mineralne Solec-Zdrój	Bardzo duże
Bałtowski Kompleks Turystyczny	Bardzo duże
Busko-Zdrój – zrewitalizowany Park Zdrojowy wraz z centrum miasta i bazą uzdrowską	Bardzo duże
Jaskinia „Raj” wraz z Pierwszym Centrum Neandertalczyka	Bardzo duże
Targi Kielce	Bardzo duże
Centrum Kulturowo-Archeologiczne w Nowej Słupi	Duże
Geopark Kielce, Centrum Geoedukacji, Rezerwat Kadzielnia, Rezerwat Wietrznia, Rezerwat im. Jana Czarnockiego, Amfiteatr na Kadzielni, Jaskinie na Kadzielni, Ogród Botaniczny	Duże
Kielce – zrewitalizowane śródmieście	Duże
Muzeum Narodowe w Kielcach wraz z oddziałami.	Duże
Muzeum Wsi Kieleckiej: Park Etnograficzny w Tokarni z Centrum Dydaktyczno-Konferencyjnym	Duże
Regionalne Centrum Naukowo-Technologiczne w Podzamczu k. Chęciny	Duże
Sandomierz – zrewitalizowane centrum wraz z bulwarem nad Wisłą i infrastrukturą w Górach Pieprzowych	Duże
Święty Krzyż	Duże
Świętokrzyski Park Narodowy	Duże
Tor Kielce	Średnie
Chęciny – zabytkowe centrum wraz z zamkiem królewskim	Duże
Muzeum Archeologiczne i Rezerwat „Krzemionki”	Duże
Centrum Edukacyjne „Szklany Dom” – Dworek Stefana Żeromskiego w Ciekotach	Średnie
Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie	Duże
Muzeum im. Przypkowskich w Jędrzejowie	Średnie
Muzeum Przyrody i Techniki w Starachowicach	Średnie
Osada Średniowieczna wraz z karczmą w Hucie Szklanej	Średnie
Ośrodek edukacyjno-muzealny „Świętokrzyski Sztetl” im. Mejera Małego w Chmielniku	Średnie
Park Rozrywki i Miniatur Sabat Krajno	Średnie
Pustelnia Złotego Lasu w Rytwianach	Średnie
Szydłów – Polskie Carcassonne	Średnie
Zamek rycerski w Sobkowie	Średnie
Zamek „Krzyżtopór” w Ujeździe	Średnie
Zespół Pałacowy w Kurozwękach	Średnie
Żywe Muzeum Porcelany w Ćmielowie	Średnie
produkt liniowy	
Wschodni Szlak Rowerowy Green Velo	Duże
Szlak Ojca Mateusza	Duże
Szlak kajakowy na rzece Nidzie	Duże
Świętokrzyski Szlak Archeologiczno-Geologiczny	Duże
Ciuchcia Expres Ponidzie	Średnie
Świętokrzyski Szlak Literacki	Średnie
produkt obszar	
Sandomierski Szlak Jabłkowy, Szlak Agroturystyczny, Szlak Aktywny, Szlak Apetycz-	Duże

¹⁰⁶ Według Strategii rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2014–2020.

Nazwa produktu	Gospodarcze i społeczne znaczenie dla regionu
ny, Szlak Artystyczny	
Sandomierski Szlak Winiarski	Duże
Ponidzie	Średnie
Szlak wokół Słońca	Średnie
Świętokrzyska Kuźnia Smaków	Duże
Szlak Cysterski	Średnie
produkt sieciowy	
Szlak Przygody	Duże
produkt wydarzenie	
Dymarki Świętokrzyskie w Nowej Słupi	Bardzo duże
Międzynarodowe Targi Turystyki Wiejskiej i Agroturystyki AGROTRAVEL	Duże
Festiwal Filmów Niezwykłych w Sandomierzu	Średnie
Festiwal im. Krystyny Jamroz w Busku-Zdroju	Średnie
Festiwal Kultury Dziecięcej w Pacanowie	Średnie
Międzynarodowy Harcerski Festiwal Kultury Młodzieży Szkolnej w Kielcach	Średnie
Świętokrzyski Jarmark Agroturystyczny w Tokarni	Średnie
Świętokrzyski Festiwal Smaków w Tokarni	Duże

Źródło: Strategia rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2014–2020.

Infrastruktura turystyczna

W ciągu dekady potencjał bazy noclegowej regionu zdecydowanie się zwiększył – liczba miejsc noclegowych wzrosła aż o 88% i był to zdecydowanie najwyższy przyrost w kraju. Dzięki temu województwo poprawiło swoją pozycję pod względem nasycenia miejscami noclegowymi – z przedostatniego miejsca awansowało na 9 pozycję. W województwie świętokrzyskim funkcjonowało w 2018 r. ok. 17,8 tys. miejsc noclegowych (2,2% bazy kraju). Niemniej pomimo atrakcyjności turystycznej stopień nasycenia miejscami noclegowymi wciąż jest mniejszy niż przeciętna krajowa (Tabela 54).

Tabela 54. Miejsca noclegowe

Jednostka terytorialna	Miejsca noclegowe ogółem VII		Miejsca noclegowe na 1000 osób	
	2008	2018	2008	2018
Polska	596 998	798 723	15,66	20,79
Dolnośląskie	48 526	69 980	16,87	24,12
Kujawsko-pomorskie	24 746	32 259	11,98	15,51
Lubelskie	18 742	26 580	8,66	12,53
Lubuskie	24 578	18 512	24,37	18,23
Łódzkie	16 301	23 369	6,39	9,46
Małopolskie	68 809	101 065	20,96	29,76
Mazowieckie	40 524	62 745	7,80	11,64
Opolskie	7 589	11 138	7,33	11,27
Podkarpackie	21 349	34 743	10,18	16,32
Podlaskie	11 006	14 636	9,23	12,38
Pomorskie	85 298	115 901	38,51	49,78
Śląskie	35 528	49 096	7,64	10,81
Świętokrzyskie	9 492	17 778	7,45	14,29
Warmińsko-mazurskie	38 736	40 813	27,16	28,51
Wielkopolskie	37 974	42 014	11,20	12,04
Zachodniopomorskie	107 800	138 094	63,70	81,09

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

W bazie hotelowej świętokrzyskiego dominują obiekty niższych kategorii. Hotele posiadające od jednej do trzech gwiazdek łącznie stanowiły w 2018 r. 86% wszystkich obiektów hotelowych w regionie, w Polsce – 77%. W województwie funkcjonował zaledwie jeden hotel pięciogwiazdkowy.

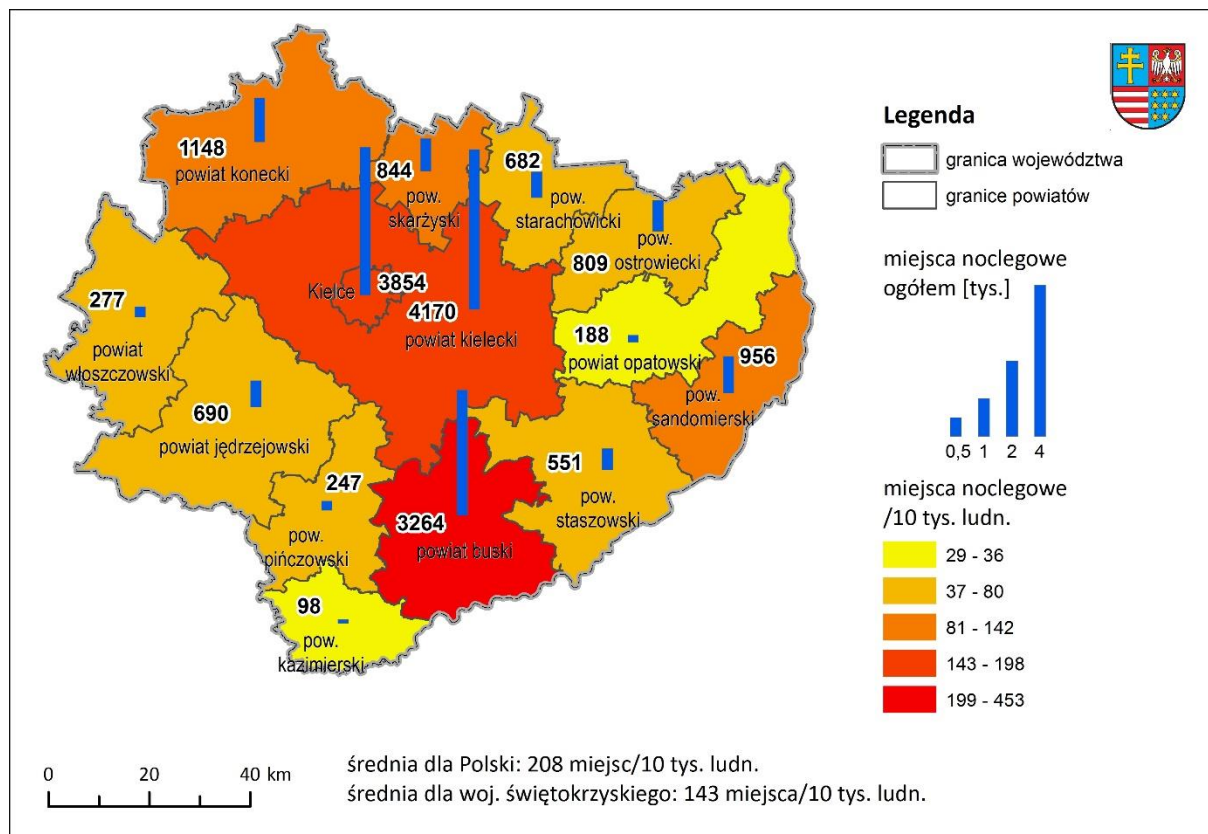
Tabela 55. Hotele według kategorii – województwo świętokrzyskie na tle Polski

Kategoria hotelu	Świętokrzyskie		Polska	
	2018		2018	
	liczba	%	liczba	%
Kategorii *****	1	1	68	2,6
Kategorii ****	11	11,2	388	15
Kategorii ***	43	43,9	1287	49,7
Kategorii **	37	37,8	572	22,1
Kategorii *	5	5,1	146	5,6
W trakcie kategoryzacji	1	1	131	5,1
Ogółem	98	100	2592	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

W województwie świętokrzyskim działa łącznie **144 skategoryzowanych obiektów hotelarskich**. Oprócz hoteli znajdują się tam m.in. pensjonaty i kempingi. Obiekty te stanowią tańszą bazę noclegową, z której chętnie korzystają turyści odwiedzający województwo świętokrzyskie. Aktualne dane dotyczące wszystkich skategoryzowanych obiektów w Polsce dostępne są na stronie internetowej prowadzonej przez Ministerstwo Sportu i Turystyki: www.turystyka.gov.pl w zakładce CWOH (Centralny Wykaz Obiektów Hotelarskich).

Stopień zagospodarowania turystycznego regionu jest nierównomierny. Większość bazy hotelowej skupia się w tradycyjnych rejonach turystycznych województwa – w Górach Świętokrzyskich i uzdrowiskach w powiecie buskim. Kielce i powiat kielecki skupiają 45% miejsc noclegowych województwa, a razem z powiatem buskim – 63%. Większą niż tysiąc liczbą miejsc noclegowych dysponuje jeszcze powiat konecki, którego atrakcją jest zbiornik w Sielpii. Najślabszą bazę turystyczną posiadają powiaty kazimierski i opatowski. Dysproporcje uwidaczniają się we wskaźniku nasycenia bazą noclegową – w powiecie buskim na 10 tys. mieszkańców przypada ponad 400 miejsc, natomiast w powiecie opatowskim i kazimierskim – ponad 10 razy mniej.

Ryc. 38. Miejsca noclegowe według powiatów w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Dla rozwoju turystyki kongresowo-konferencyjnej istotne jest specjalne zaplecze. **Szczególną rolę dla rozwoju tego typu turystyki odgrywają Targi Kielce – drugi ośrodek targowy w Polsce z nowoczesnym centrum kongresowym i wystawienniczym.** Poprawiła się oferta konferencyjna całego regionu. Blisko 45% obiektów hotelowych posiada salę konferencyjną. Łącznie hotele w świętokrzyskim oferowały ponad 200 sal z 18,6 tys. miejsc (42% więcej niż w 2009 r.). Jednak pod względem liczby miejsc w salach konferencyjnych województwo zajmuje jedno z ostatnich miejsc w kraju.

Tabela 56. Turystyczne obiekty noclegowe z zapleczem konferencyjnym

Jednostka terytorialna	Obiekty z salą konferencyjną		Liczba sal konferencyjnych	Liczba miejsc w salach konferencyjnych	
	2017		2017	2017	zmiana 2009–2017
	ob.	% obiektów	szt.	msc.	%
Polska	3 680	34,5	8 193	555 594	47,4
Dolnośląskie	334	35,1	720	46 735	52,4
Kujawsko-pomorskie	177	43,6	378	28 217	96,4
Lubelskie	193	43,4	353	27 986	130,3
Lubuskie	125	43,1	206	11 208	22,2
Łódzkie	166	49,3	439	28 927	40,8
Małopolskie	509	33,2	1 081	70 053	52,1
Mazowieckie	296	53,4	1 172	71 388	29,4
Opolskie	80	47,6	151	8 552	42,6
Podkarpackie	227	39	421	33 311	109,9
Podlaskie	99	38,2	191	15 651	53,5
Pomorskie	327	20,1	645	42 020	34,4
Śląskie	285	44,2	657	45 081	32,3

Jednostka terytorialna	Obiekty z salą konferencyjną		Liczba sal konferencyjnych	Liczba miejsc w salach konferencyjnych	
	2017		2017	2017	zmiana 2009–2017
	ob.	% obiektów	szt.	msc.	%
Świętokrzyskie	111	44,8	222	18 576	42,1
Warmińsko-mazurskie	181	36,3	409	31 435	51,3
Wielkopolskie	295	42,9	674	42 637	34,2
Zachodniopomorskie	275	19	474	33 817	31

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Niewielki udział obiektów o wysokiej kategorii powoduje, że zaopatrzenie obiektów noclegowych w urzędzenia rekreacyjne jest na przeciętnym poziomie i nie wyróżnia oferty świętokrzyskich podmiotów turystycznych, mimo posiadanych zasobów przyrodniczych i uzdrowiskowych.

Tabela 57. Wyposażenie obiektów noclegowych w wybrane urzędzenia sportowo-rekreacyjne w 2017 r.

Jednostka terytorialna	Basen kryty		Zabiegi spa		Zabiegi rehabilitacyjne (masaże, fizykoterapia itp.)		Hipodrom /stadnina koni w obiekcie	
	ob.	% ob. nocleg.	ob.	% ob. nocleg.	ob.	% ob. nocleg.	ob.	% ob. nocleg.
Polska	695	6,5	943	8,8	1 084	10,1	156	1,5
Dolnośląskie	83	15,0	125	22,6	139	25,1	13	2,3
Kujawsko-pomorskie	40	2,6	41	2,7	56	3,7	5	0,3
Lubelskie	18	1,9	33	3,5	34	3,6	8	0,8
Lubuskie	11	1,7	12	1,9	17	2,6	9	1,4
Łódzkie	21	3,1	23	3,3	17	2,5	9	1,3
Małopolskie	91	5,6	144	8,8	158	9,7	16	1,0
Mazowieckie	31	2,1	49	3,4	51	3,5	13	0,9
Opolskie	11	1,9	15	2,6	15	2,6	3	0,5
Podkarpackie	35	7,0	41	8,2	56	11,2	11	2,2
Podlaskie	11	3,3	16	4,7	16	4,7	2	0,6
Pomorskie	68	16,7	110	27,1	106	26,1	13	3,2
Śląskie	48	10,8	80	18,0	78	17,5	6	1,3
Świętokrzyskie	17	6,9	20	8,1	33	13,3	4	1,6
Warmińsko-mazurskie	44	17,0	55	21,2	45	17,4	18	6,9
Wielkopolskie	31	10,7	28	9,7	39	13,4	21	7,2
Zachodniopomorskie	135	80,4	151	89,9	224	133,3	5	3,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W latach 2008–2017 nastąpił znaczący (o 130%) rozwój gastronomii w województwie świętokrzyskim – był to najwyższy przyrost w polskich regionach. Dzięki dynamicznemu rozwojowi tego sektora województwo zbliżyło się do średniej dla Polski i zajmuje obecnie 6 pozycję pod względem nasycenia placówkami gastronomicznymi.

Tabela 58. Placówki gastronomiczne ogółem

Jednostka terytorialna	Ogółem		Na 10 tys. mieszkańców	
	2008	2017	2008	2017

Jednostka terytorialna	Ogółem		Na 10 tys. mieszkańców	
	2008	2017	2008	2017
Polska	13 069	19 125	3,4	5,0
Mazowieckie	3 545	5 518	6,8	10,2
Pomorskie	641	1 430	2,9	6,2
Dolnośląskie	975	1 735	3,4	6,0
Małopolskie	1 238	1 903	3,8	5,6
Zachodniopomorskie	633	811	3,7	4,8
Świętokrzyskie	251	580	2,0	4,6
Opolskie	273	381	2,6	3,8
Śląskie	1 509	1 672	3,2	3,7
Lubuskie	286	369	2,8	3,6
Kujawsko-pomorskie	436	708	2,1	3,4
Podlaskie	330	398	2,8	3,4
Wielkopolskie	932	1 172	2,7	3,4
Łódzkie	556	814	2,2	3,3
Podkarpackie	461	699	2,2	3,3
Warmińsko-mazurskie	472	443	3,3	3,1
Lubelskie	531	492	2,5	2,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Istotnym elementem infrastruktury turystycznej służącej rozwojowi turystyki aktywnej są znakowane szlaki turystyczne. Obszarem, w którym znajduje się największa liczba znakowanych szlaków pieszych, są Góry Świętokrzyskie, gdzie według danych PTTK funkcjonuje ok. 320 km szlaków pieszych, w tym najdłuższy – główny szlak Gór Świętokrzyskich im. Edmunda Massalskiego (92 km)¹⁰⁷. Ponadto znakowane szlaki piesze wyznaczono na Poniżiu (ok. 150 km), w okolicach Sandomierza i Opatowa (ok. 280 km), w okolicach Włoszczowy (ok. 30 km) oraz w Kielcach i najbliższej okolicy (miejski szlak czerwony oraz szlaki spacerowe)¹⁰⁸. Uzupełnieniem znakowanych szlaków pieszych są szlaki rowerowe, konne oraz ścieżki dydaktyczne. Przez województwo świętokrzyskie przebiega Wschodni szlak rowerowy „Green Velo”, łączący województwa Polski Wschodniej, który jest najdłuższym spójnie oznakowanym szlakiem rowerowym w Polsce. Jego łączna długość wynosi ok. 2 tys. km, w tym w województwie świętokrzyskim 210 km, na trasie Końskie – Sielcia – Oblęgorek – Kielce – Ujazd – Klimontów – Sandomierz¹⁰⁹. Ponadto najdłuższe odcinki znakowanych szlaków rowerowych wyznaczono w Kielcach i w powiecie kieleckim (łącznie ok. 470 km), w powiatach koneckim i starachowickim (po ok. 235 km w każdym), ostrowieckim (125 km), sandomierskim i skarżyskim (niepełna 100 km w każdym) oraz włoszczowskim¹¹⁰, a ruch rowerowy dopuszczony jest na wybranych odcinkach znakowanych szlaków turystycznych w Świętokrzyskim Parku Narodowym. Stosunkowo słabą infrastrukturą rowerową dysponuje natomiast południowa część województwa – w powiecie buskim znajdują się ścieżki rowerowe o długości niepełna 20 km, a w powiecie jędrzejowskim – ok. 10 km¹¹¹. W Górach Świętokrzyskich oznakowany został Świętokrzyski Szlak Konny PTTK, biegnący pętlą wokół Gór. Ścieżki dydaktyczne zostały wyznaczone m.in. w Świętokrzyskim Parku Narodowym i jego otulinie oraz w Świętokrzyskim i Nadnidziańskim Parkach Krajobrazowych. Ścieżki dydaktyczne wyznaczono także w lasach Nadleśnictwa Kielce. Ponadto w województwie świętokrzyskim funkcjonują szlaki tematyczne – Szlak Literacji, Szlak Cysterski, Święto-

¹⁰⁷ http://www.pttkkielce.pl/s,5,Szlaki_piesze.html

¹⁰⁸ <http://swietokrzyskie.pl/szlaki-turystyczne-piesze-znakowane/>

¹⁰⁹ <https://greenvelo.pl>

¹¹⁰ Dane liczbowe na podstawie: <http://swietokrzyskie.pl/szlaki-rowerowe-w-wojewodztwie-swietokrzyskim/> oraz „Województwo świętokrzyskie. Informator turystyczny 2018”, Urząd Marszałkowski Woj. Świętokrzyskiego.

¹¹¹ https://www.swietokrzyskipn.org.pl/turystyka/szlaki_inne/

krzyski Szlak Architektury Drewnianej, Świętokrzyski Szlak Archeo-Geologiczny, Sandomierski Szlak Jabłkowy, Szlak Winiarski, Szlak zabytków techniki, Szlak budowli obronnych, szlak „Siódemką przez Wieki”, Szlak Literacki, Ponidziański szlak rezerwatów, rowerowy szlak tematyczny im. W. Gombrowicza. Ponadto na terenie województwa świętokrzyskiego istnieją warunki dla rozwoju turystyki: narciarskiej (stacje narciarskie w Bałtowie („Szwajcaria Bałtowska”), Bodzentynie („Baba Jaga” na Górze Miejskiej), Klimontowie („Konary”), gm. Górno („Sabat Krajno”), a także wyciągi w Kielcach (na Górze Telegraf i na Górze Pierścienica), Niestachowie (na górze Otroczy), Tumlinie (na Górze Wykieńskiej), a także trasy narciarstwa biegowego m.in. w Kielcach i w Sandomierzu), wodnej (zalewy w Sielpii, Chańczy, Suchedniowie, Cedzynie, spływy kajakowe – przede wszystkim rzekami Ponidzia) oraz sportów lotniczych (Aerokluby w Pińczowie i Masłowie) czy wspinaczkowych (wspinaczka skałkowa, speleologia)¹¹².

Wielkość i struktura ruchu turystycznego

Wielkość ruchu turystycznego wzrosła w nieco mniejszym stopniu niż liczba miejsc noclegowych. W ciągu dekady nastąpił wzrost liczby korzystających z noclegów o 76%, co było zmianą zbliżoną do przeciętnej w kraju. Zarówno pod względem liczby turystów, jak i nasycenia ruchem turystycznym region zajmuje przedostatnie miejsce w Polsce. Warto jednak zauważyć, że dane GUS ujmują jedynie część odwiedzających województwo świętokrzyskie. Brak natomiast danych o liczbie odwiedzających „bez noclegu”, którzy – ze względu na bliskość dużych aglomeracji miejskich – mogą stanowić znaczną część ruchu turystycznego.

Tabela 59. Turyści korzystający z turystycznych obiektów noclegowych

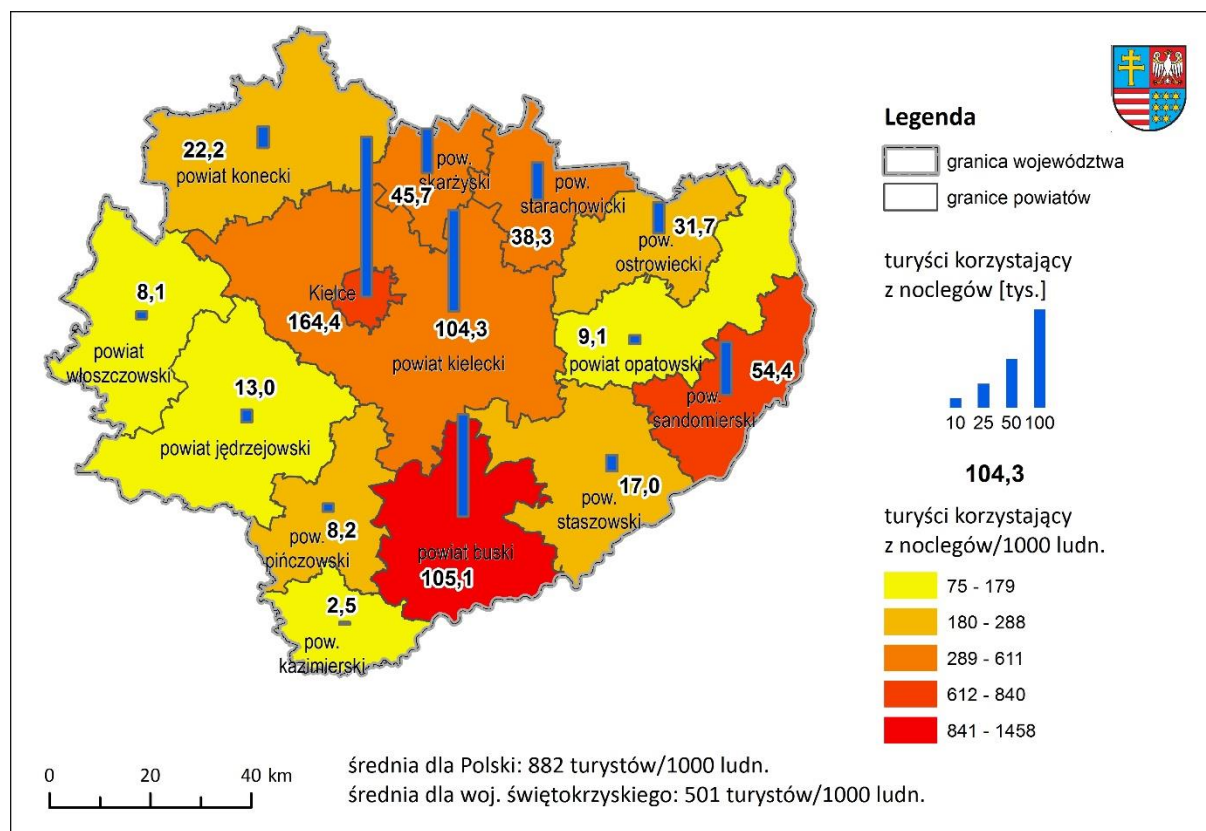
Jednostka terytorialna	Turyści (korzystający) ogółem I–XII			Turyści na 1000 mieszk.	
	2008	2018	zmiana 2008-2018	2008	2018
	(osoba)	(osoba)	%	(osoba)	(osoba)
Polska	19 556 102	33 895 930	73,3	513	882
Zachodniopomorskie	1 742 580	3 041 149	74,5	1029	1788
Małopolskie	2 711 416	5 207 352	92,1	825	1531
Pomorskie	1 595 316	3 047 790	91,0	719	1306
Dolnośląskie	2 012 586	3 654 787	81,6	700	1260
Mazowieckie	2 708 116	5 336 963	97,1	520	988
Warmińsko-mazurskie	906 053	1 308 573	44,4	635	916
Lubuskie	703 590	687 751	-2,3	697	678
Kujawsko-pomorskie	778 400	1 326 633	70,4	376	638
Śląskie	1 647 814	2 809 293	70,5	355	620
Wielkopolskie	1 503 521	2 099 501	39,6	443	601
Podkarpackie	619 372	1 263 445	104,0	295	593
Łódzkie	891 886	1 351 302	51,5	350	548
Podlaskie	462 169	638 801	38,2	388	541
Lubelskie	677 166	1 079 253	59,4	313	510
Świętokrzyskie	353 990	624 099	76,3	278	503
Opolskie	242 127	419 238	73,1	234	425

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Podobnie jak w przypadku bazy noclegowej udział poszczególnych powiatów w ruchu turystycznym jest bardzo zróżnicowany (mapa niżej). Nieco ponad jedną czwartą liczby tury-

¹¹² Opracowane na podstawie: *Turystyka aktywna w województwie świętokrzyskim*. Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego oraz *Województwo świętokrzyskie. Informator turystyczny 2018*, Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego.

stów w regionie przyjmują Kielce. Trzy powiaty z największą liczbą turystów (Kielce, powiat buski i kielecki) przyjmują 61% wszystkich odwiedzających region. Następny w kolejności powiat sandomierski skupia już tylko 9% ruchu turystycznego, a ostatni – kazimierski – zaledwie 0,5%. Zdecydowanie największym nasyceniem ruchem turystycznym cechuje się uzdrowski powiat buski, gdzie wskaźnik przekracza 1,4 tys. turystów na 1000 mieszkańców. Bardzo wysokie jest nasycenie ruchem turystycznym w Kielcach i powiecie sandomierskim. Natomiast najmniejsze notowane jest w powiatach kazimierskim (zaledwie 74 turystów/1000 mieszk.), włoszczowskim, opatowskim i jędrzejowskim. Łącznie powiaty te skupiają zaledwie 5% turystów regionu.

Ryc. 39. Liczba korzystających z noclegów w województwie świętokrzyskim w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Liczba udzielonych noclegów wzrosła w omawianym okresie z 1,0 do 1,8 mln (67,5%), co daje województwu 13 miejsce w kraju i 9 pod względem liczby noclegów na mieszkańca. Porównanie liczby korzystających z bazy noclegowej i liczby noclegów udzielonych wskazuje, że turyści korzystający z bazy noclegowej pozostawali w świętokrzyskim nieco dłużej niż przeciętnie w Polsce – liczba noclegów na 1 korzystającego wynosiła 2,9 natomiast w kraju – 2,6.

Tabela 60. Noclegi udzielone w turystycznych obiektach noclegowych

Jednostka terytorialna	Udzielone noclegi			Udzielone noclegi na 1000 mieszkańców	
	2008	2018	Zmiana 2008–2018	2008	2018
	szt.	szt.	%	szt.	szt.
Polska	56 645 518	88 860 463	56,9	1 485	2 313
Zachodniopomorskie	10 033 801	15 153 463	51,0	5 927	8 908

Jednostka terytorialna	Udzielone noclegi			Udzielone noclegi na 1000 mieszkańców	
	2008	2018	Zmiana 2008–2018	2008	2018
	szt.	szt.	%	szt.	szt.
Pomorskie	6 166 428	9 815 973	59,2	2 778	4 207
Małopolskie	7 953 631	13 918 770	75,0	2 420	4 093
Dolnośląskie	5 229 121	9 034 206	72,8	1 818	3 114
Warmińsko-mazurskie	2 459 639	3 236 269	31,6	1 724	2 265
Kujawsko-pomorskie	2 892 903	4 454 608	54,0	1 399	2 144
Mazowieckie	5 106 840	9 398 882	84,0	981	1 739
Podkarpackie	1 886 570	3 540 363	87,7	899	1 663
Świętokrzyskie	1 072 492	1 796 855	67,5	843	1 447
Lubuskie	1 524 694	1 429 521	-6,2	1 511	1 409
Śląskie	4 333 866	6 315 306	45,7	933	1 393
Wielkopolskie	3 022 100	3 808 165	26,0	889	1 090
Lubelskie	1 555 548	2 296 723	47,6	720	1 085
Łódzkie	1 864 377	2 560 848	37,4	731	1 038
Podlaskie	907 520	1 211 432	33,5	762	1 025
Opolskie	635 988	889 079	39,8	616	901

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Liczba turystów zagranicznych w województwie świętokrzyskim jest znikoma. Zagraniczni turyści odwiedzający świętokrzyskie stanowią zaledwie 5,9% wszystkich turystów odwiedzających ten region i jedynie 0,5% całego ruchu turystycznego z zagranicy w Polsce. Ponieważ wzrost liczby turystów zagranicznych w ciągu ostatniej dekady był znacznie mniejszy niż ogółu turystów, to i odsetek korzystających z bazy noclegowej obniżył się. **Świętokrzyskie zajmuje ostatnie miejsce zarówno pod względem liczby, jak i udziału turystów z zagranicy.**

Tabela 61. Turyści zagraniczni korzystający z turystycznych obiektów noclegowych

Jednostka terytorialna	Turyści zagraniczni (korzystający) – nierezydenci I–XII			Udział turystów zagranicznych w liczbie turystów ogółem	
	2008	2018	zmiana 2008–2018	2008	2018
	osoba	osoba	%	%	%
Polska	4 046 312	7 082 231	75,0	20,7	20,9
Mazowieckie	809 563	1 588 719	96,2	29,9	29,8
Małopolskie	828 956	1 504 318	81,5	30,6	28,9
Zachodniopomorskie	380 196	821 571	116,1	21,8	27,0
Lubuskie	196 296	177 639	-9,5	27,9	25,8
Podlaskie	68 737	145 137	111,1	14,9	22,7
Dolnośląskie	448 136	696 726	55,5	22,3	19,1
Pomorskie	245 551	572 393	133,1	15,4	18,8
Śląskie	259 506	422 025	62,6	15,7	15,0
Wielkopolskie	257 369	310 980	20,8	17,1	14,8
Łódzkie	115 359	194 876	68,9	12,9	14,4
Opolskie	34 931	54 454	55,9	14,4	13,0
Warmińsko-mazurskie	155 346	162 345	4,5	17,1	12,4
Podkarpackie	62 798	151 037	140,5	10,1	12,0
Lubelskie	81 481	126 390	55,1	12,0	11,7
Kujawsko-pomorskie	77 398	116 637	50,7	9,9	8,8
Świętokrzyskie	24 689	36 984	49,8	7,0	5,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

2.5.Sfera techniczna

2.5.1. Elektroenergetyka

Produkcja i zużycie energii elektrycznej oraz odnawialne źródła energii

W województwie świętokrzyskim, we wsi Zawada koło Połańca, zlokalizowana jest elektrownia Enea Elektrownia Połaniec o mocy 1882 MW (5% mocy osiągalnej w Polsce w 2018 r.). Elektrownia wytwarza 9 TWh energii rocznie (prawie 6% krajowej produkcji). Energia wytwarzana jest w siedmiu blokach opalanych mieszanką węgla i biomasy oraz „Zielonym Bloku” (225 MW) – największej na świecie jednostce energetycznej opalanej w 100% mieszanką biomasy leśnej i agro.

Przede wszystkim dzięki Elektrowni Połaniec **województwo świętokrzyskie jest jednym z największych producentów energii elektrycznych w kraju, a produkcja energii wzrosła w ciągu dekady o 60%**. Po województwie łódzkim analizowany region ma też największą nadwyżkę produkcji w stosunku do zużycia energii elektrycznej.

Tabela 62. Produkcja energii elektrycznej w Polsce

Nazwa	Ogółem			Stosunek produkcji energii elektrycznej do zużycia energii elektrycznej	
	2008	2017	zmiana	2008	2017
	(GWh)	(GWh)	%	(%)	(%)
Polska	155 305,4	170 465,2	9,8	108,1	104,7
Łódzkie	30 841,6	38 446,7	24,7	297,6	278,7
Śląskie	30 053,7	27 834,2	-7,4	121,2	101,0
Mazowieckie	21 736,0	24 916,2	14,6	95,4	110,2
Wielkopolskie	13 570,9	12 321,5	-9,2	119,4	79,0
Dolnośląskie	14 816,1	10 219,5	-31,0	122,9	61,6
Świętokrzyskie	6 292,8	10 164,8	61,5	127,2	181,7
Zachodniopomorskie	8 214,7	9 330,7	13,6	149,1	164,9
Opolskie	9 150,6	8 600,7	-6,0	190,3	169,4
Kujawsko-pomorskie	2 639,8	7 203,0	172,9	35,2	107,4
Małopolskie	7 670,3	6 244,8	-18,6	62,6	51,0
Pomorskie	2 916,5	4 533,6	55,4	37,3	51,8
Lubuskie	2 104,6	3 321,4	57,8	70,5	85,8
Podkarpackie	2 727,2	2 627,1	-3,7	54,6	44,5
Lubelskie	1 797,6	2 221,8	23,6	32,7	40,2
Warmińsko-mazurskie	259,9	1 293,3	397,6	7,8	32,1
Podlaskie	513,1	1 186,1	131,2	19,2	36,9

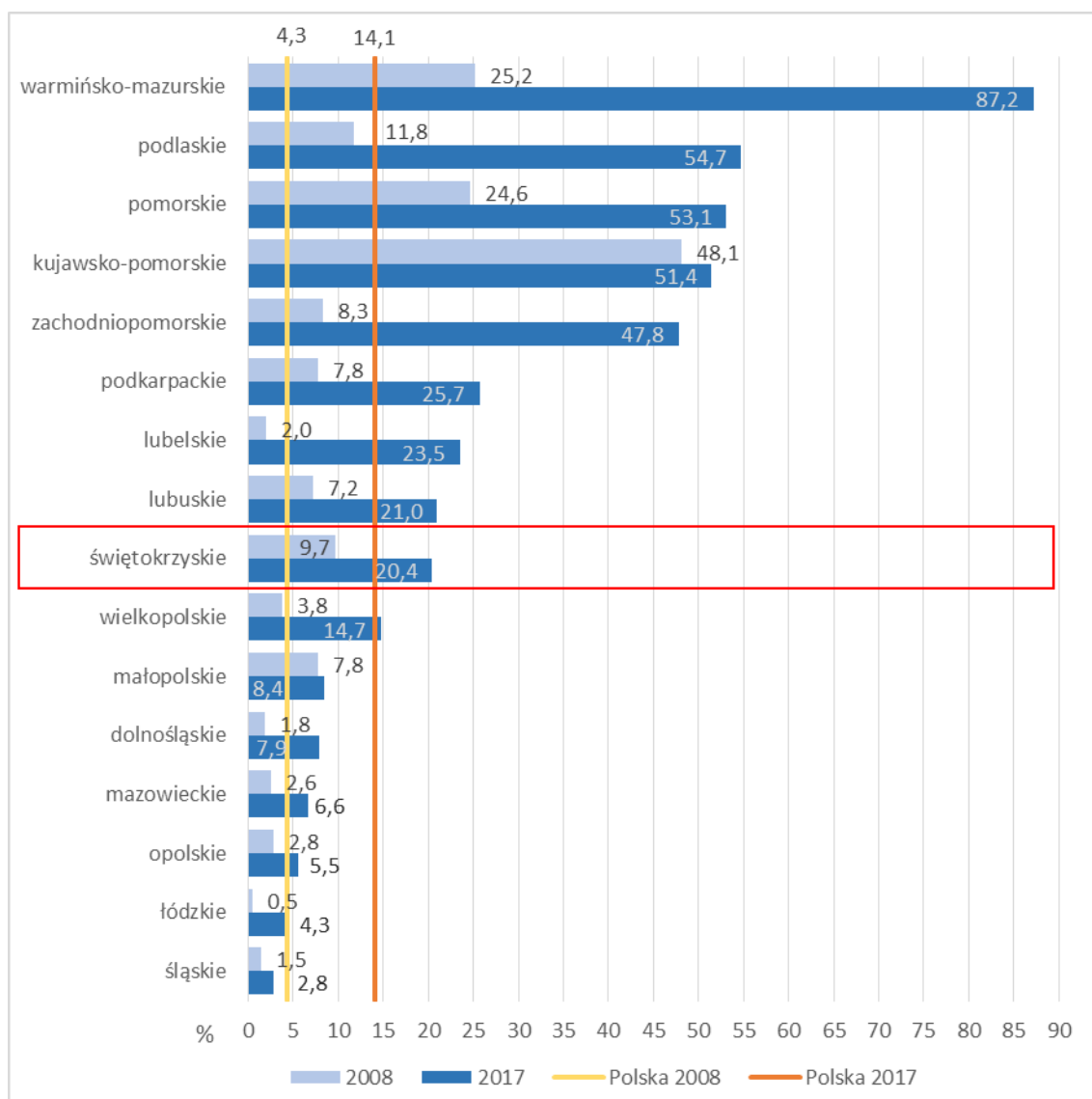
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

W ostatniej dekadzie znacząco wzrosła produkcja energii z odnawialnych źródeł energii (OZE). W skali kraju wzrost ten wynosił 263%, do 24 014,8 MWh w 2017 r. W 2017 r. produkcja energii z OZE w województwie świętokrzyskim wynosiła 2068,6 GWh (wzrost od 2008 r. – 238%). Produkcja energii z odnawialnych źródeł wzrastała jednak w świętokrzyskim nieco wolniej niż w kraju, stąd też udział w krajowej produkcji energii z OZE spadł z 9,2 do 8,6%.

Udział energii elektrycznej ze źródeł odnawialnych w produkcji energii elektrycznej ogółem wyniósł w 2017 r. nieco ponad 20%. Pomimo że świętokrzyskie plasowało się na dość odległej pozycji wśród województw, to udział ten był najwyższy spośród regionów, w których produkcja energii elektrycznej była największa (tj. o produkcji większej niż 10 TWh, w których funkcjonują duże elektrownie węglowe).

Na terenie województwa świętokrzyskiego pracowały w 2019 r. instalacje OZE o łącznej mocy 270,6 MW (3,1% i 12 miejsce w kraju). Zdecydowanie największy udział miały instalacje na biomasę, przede wszystkim za sprawą opisanej wyżej instalacji w Elektrowni Połaniec. Stanowiły one 88% zainstalowanej mocy OZE w województwie i 16% mocy instalacji na biomasę w kraju. Ponad 8% mocy instalacji OZE w świętokrzyskim stanowiły instalacje wiatrowe, które tworzyły 0,4% mocy instalacji wiatrowych w kraju. Pozostałe źródła energii odnawialnej miały niewielkie znaczenie w produkcji energii w regionie, ich udział nie przekraczał 1,5%.

Wykres 55. Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem według województw

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Tabela 63. Instalacje odnawialnych źródeł energii według stanu na dzień 31 marca 2019 r. – moc zainstalowana według rodzaju OZE

Jednostka terytorialna	Moc (w MW) zainstalowana w instalacjach wykorzystujących:					
	biogaz	biomasę	energię promieniowania słonecznego	energię wiatru	hydroenergię	Ogółem
Polska	237,6	1468,0	166,3	5869,5	976,3	8717,7
Dolnośląskie	21,0	100,0	12,0	176,4	75,3	384,6
Kujawsko-pomorskie	15,5	191,0	10,2	603,6	210,9	1031,2
Lubelskie	14,4	2,6	34,8	138,9	1,4	192,2
Lubuskie	5,1	1,8	5,0	193,3	114,6	319,8
Łódzkie	12,9	59,3	4,5	577,8	11,1	665,6
Małopolskie	10,3	20,1	9,3	6,4	185,3	231,4
Mazowieckie	28,0	275,3	5,9	386,5	21,8	717,5
Opolskie	3,9		5,2	138,9	30,1	178,2
Podkarpackie	7,0	67,4	5,3	153,0	209,3	441,9
Podlaskie	12,0	70,0	15,6	197,8	0,8	296,2
Pomorskie	24,4	2,4	2,6	692,4	32,7	754,5
Śląskie	22,9	166,8	10,9	33,3	36,6	270,5
Świętokrzyskie	3,8	238,7	2,8	22,6	2,7	270,6
Warmińsko-mazurskie	14,8	26,0	24,4	354,3	17,6	437,1
Wielkopolskie	24,4	141,7	7,0	705,9	12,6	891,6
Zachodniopomorskie	16,9	105,1	10,7	1488,6	13,6	1634,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Regulacji Energetyki.

Zużycie energii elektrycznej wzrosło w województwie świętokrzyskim w latach 2008–2017 o 13% – porównywalnie do średniej krajowej. Natomiast różna jest struktura tego zużycia – **blisko połowę stanowi energia wykorzystywana przez sektor przemysłowy, co jest najwyższym udziałem spośród regionów**. Niski jest natomiast udział zużycia energii w gospodarstwach domowych w bilansie zużycia energii – wynosi on zaledwie 2,3%.

Tabela 64. Zużycie energii elektrycznej według sektorów ekonomicznych w 2017 r.

Jednostka terytorialna	Ogółem	Zmiana (2008–2017)	Sektor przemysłowy	Sektor transportowy	Gospodarstwa domowe	Rolnictwo
	(GWh)		%		% zużycia	
Polska	162 756	13,3	33,8	16,3	3,2	17,9
Dolnośląskie	16 598	37,6	40,2	21,0	1,7	13,5
Kujawsko-pomorskie	6 709	-10,4	34,9	3,0	3,2	22,6
Lubelskie	5 525	0,5	28,4	11,3	2,0	25,5
Lubuskie	3 872	29,6	34,5	6,1	2,2	19,3
Łódzkie	13 796	33,1	24,1	35,5	3,7	14,1
Małopolskie	12 237	-0,1	36,5	7,7	3,7	22,2
Mazowieckie	22 612	-0,8	24,6	14,4	5,9	21,2
Opolskie	5 077	5,6	43,9	13,8	2,4	15,7
Podkarpackie	5 907	18,2	43,0	4,1	1,3	20,6
Podlaskie	3 214	20,1	26,8	2,7	2,7	27,8
Pomorskie	8 756	12,0	31,9	9,1	6,0	19,7
Śląskie	27 564	11,2	40,4	24,1	1,1	12,8
Świętokrzyskie	5 593	13,0	48,2	17,2	2,3	13,6
Warmińsko-mazurskie	4 034	20,5	30,1	1,8	3,0	24,6
Wielkopolskie	15 603	37,3	29,7	17,4	3,7	17,3
Zachodniopomorskie	5 660	2,7	28,9	11,0	4,2	21,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Mimo niewielkiego udziału w strukturze zużycia energii zużycie jej w gospodarstwach domowych w ciągu dekady jednak wzrosło (w 2017 r. zużyły one o 4,8% więcej energii niż w 2008 r.). Pomimo nieco szybszego wzrostu zużycia energii w gospodarstwach do-

mowych udział województwa świętokrzyskiego w krajowym zużyciu energii w gospodarstwach pozostał jednak niewielki i wynosił w 2007 r. 2,6% (Tabela 65). Przekłada się to na jeden z najniższych wskaźników zużycia energii elektrycznej na mieszkańca – w 2017 r. stanowił on 81% średniego krajowego zużycia energii w gospodarstwach w przeliczeniu na mieszkańca. Wśród czynników wpływających na niskie zużycie energii elektrycznej można wymienić m.in.: przeciętnie gorszą sytuację finansową gospodarstw domowych w stosunku do średniej krajowej, brak wyposażenia w urządzenia elektryczne i sprzęt gospodarstwa domowego i oszczędność energii elektrycznej. Wskaźnik ten jednak wyraźnie wzrósł w ciągu dekady, zmniejszyła się też dysproporcja w stosunku do przeciętnego zużycia *per capita* w kraju (w 2008 r. było to 78%). Można zatem spodziewać się dalszego wzrostu zapotrzebowania na energię elektryczną w gospodarstwach domowych.

Tabela 65. Energia elektryczna w gospodarstwach domowych

Jednostka terytorialna	Zużycie energii elektrycznej			Zużycie energii elektrycznej na 1 mieszkańca		
	2008	2017	zmiana	2008	2017	zmiana
	tys. MWh		%	kWh		%
Polska	28 425,4	29 292,3	3,0	745,8	762,4	2,2
Mazowieckie	4 465,1	4 682,3	4,9	859,5	871,5	1,4
Opolskie	830,3	810,2	-2,4	802,5	817,4	1,9
Małopolskie	2 635,2	2 758,5	4,7	802,8	814,6	1,5
Łódzkie	1 973,9	1 984,6	0,5	773,6	800,2	3,4
Śląskie	3 580,2	3 608,5	0,8	770,1	792,6	2,9
Dolnośląskie	2 045,5	2 279,8	11,5	711,0	785,5	10,5
Wielkopolskie	2 545,7	2 681,4	5,3	750,7	769,4	2,5
Podlaskie	855,0	906,7	6,1	717,3	765,1	6,7
Pomorskie	1 790,4	1 711,6	-4,4	808,3	737,8	-8,7
Lubuskie	722,2	744,6	3,1	716,0	732,4	2,3
Kujawsko-pomorskie	1 485,7	1 507,3	1,5	719,0	723,6	0,6
Warmińsko-mazurskie	1 018,1	995,7	-2,2	713,8	694,0	-2,8
Zachodniopomorskie	1 172,3	1 177,3	0,4	692,7	689,9	-0,4
Lubelskie	1 402,4	1 435,8	2,4	648,2	674,3	4,0
Świętokrzyskie	740,1	775,3	4,8	581,1	620,4	6,8
Podkarpackie	1 163,4	1 232,6	5,9	554,7	579,3	4,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Sieci elektroenergetyczne

Energia elektryczna wyprodukowana w elektrowniach kierowana jest do stacji systemowych, a następnie poprzez sieci przesyłowe najwyższych napięć (NN) 400 i 220 kV rozprowadzana do szeregu stacji elektroenergetycznych. Po zredukowaniu poziomu napięcia przesyłana jest liniami wysokich napięć (WN) 110 kV do stacji elektroenergetycznych o napięciu górnym 110 kV, zwanych Głównymi Punktami Zasilania (GPZ). W stacjach tych następuje dalsze obniżenie napięcia głównie do poziomu 15 kV oraz lokalnie do poziomu 30 i 6 kV (tzw. napięcie średnie – SN) oraz rozdział energii do stacji transformatorowych, gdzie następuje redukcja do poziomu napięcia niskiego (nn) i skąd następuje przesył do odbiorców komunalnych (gospodarstw domowych) i przemysłowych.

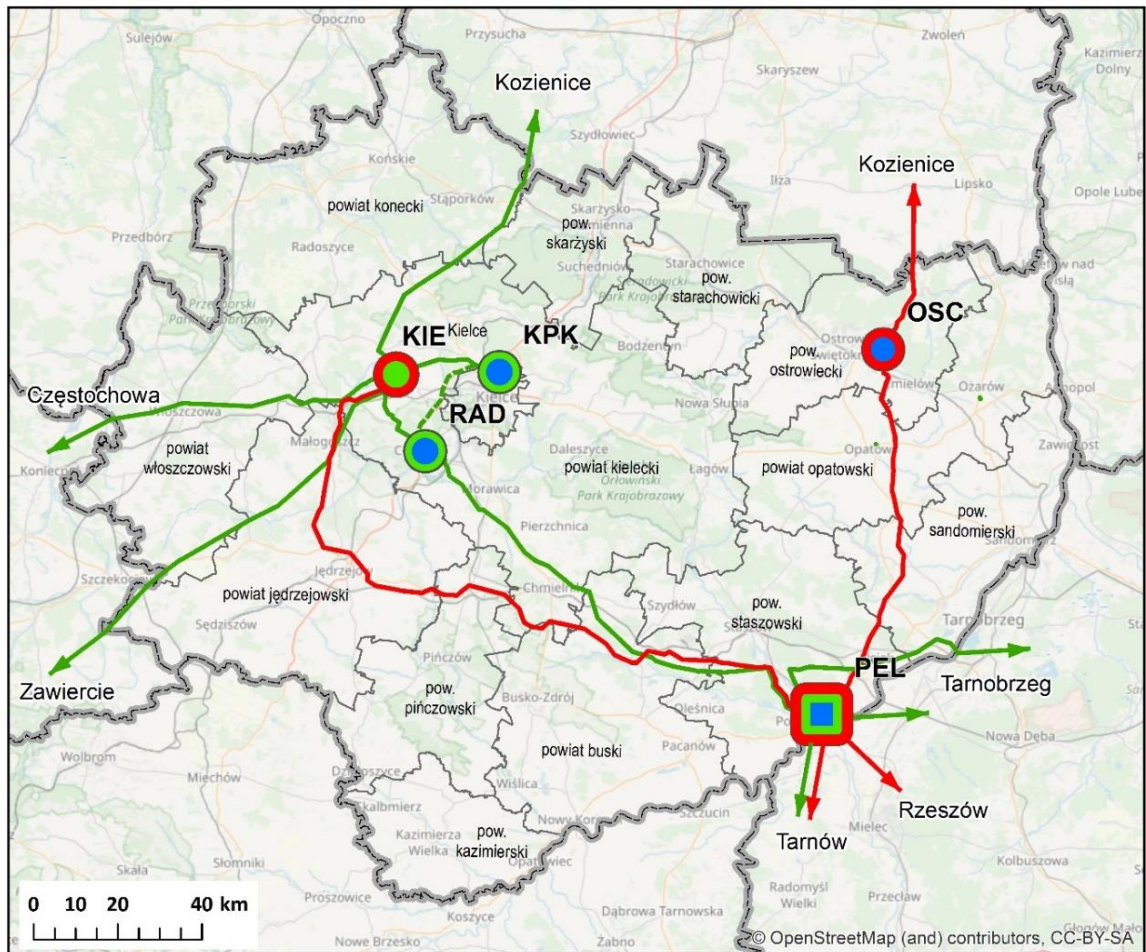
Przez teren województwa świętokrzyskiego przebiegają linie najwyższych napięć o łącznej długości ok. 445 km, w tym 210 km linii 400 kV i 235 km linii 220 kV. Głównymi punktami węzłowymi sieci na terenie województwa są: stacja Kielce 400 w Micigoździe w gm. Piekoszów oraz elektrownia i stacja w Połańcu, skąd koncentrycznie rozchodzą się linie NN. Ważniejsze stacje systemowe znajdują się w: Kielcach – Piaski (220/110 kV), Radkowicach (220/110 kV) i Ostrowcu Świętokrzyskim (400/110 kV). Stacja w Ostrowcu posiada drugostronne zasilanie z elektrowni w Kozienicach. Elementem uzupełniającym sieć przesyłową jest projektowana przez Polskie Sieci Energetyczne linia 220 kV łącząca stacje w Radkowicach oraz Kielce Piaski (wraz z rozbudową obu stacji). Celem inwestycji jest zapewnienie zasilania stacji Kielce Piaski w przypadku awarii linii 220 kV biegnącej ze stacji Kielce. Układ głównych elementów sieci przesyłowej NN przedstawiono na kolejnej mapie.

Na terenie województwa zlokalizowano 1290,7 km linii WN oraz 57 Głównych Punktów Zasilających (podstacji)¹¹³. Większość linii elektroenergetycznych stanowią linie niskiego napięcia. Linie te są stosunkowo wyeksploatowane i wymagają znacznych nakładów na modernizację. Znaczna część sieci jest wyeksploatowana (zamortyzowana) prawie w 50%. Linie te nie są przystosowane do zwiększającego się zapotrzebowania na energię elektryczną, stąd też niezbędna jest reelektryfikacja obszaru województwa, polegająca zarówno na odtworzeniu i odnowieniu starej infrastruktury energetycznej, jak i na zwiększeniu przepustowości sieci wynikających z przyrostu obecnie stosowanych i wykorzystywanych odbiorników elektrycznych¹¹⁴.

---

¹¹³ Plan zagospodarowania przestrzennego województwa świętokrzyskiego.

¹¹⁴ *Raport o stanie województwa świętokrzyskiego za 2018 rok*. Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego 2019.

Legenda

linie przesyłowe

- istniejąca 400 kV
- istniejąca 220 kV
- - - planowana 220 kV

 elektrownia

stacje elektroenerget. - transformacje

- stacja - 220 kV/110 kV
- stacja - 400 kV/110 kV
- stacja - 400 kV/220 kV

oznaczenia:

- KIE - stacja Kielce w Micigoździe
- OSC - stacja Ostrowiec
- PEL - stacja Polaniec
- RAD - stacja Radków
- KPK - stacja Kielce-Piaski

 granice powiatów

 granice województw

Ryc. 40. Sieć przesyłowa najwyższych napięć z uwzględnieniem inwestycji do 2027 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Planu sieci elektroenergetycznej najwyższych napięć PSE¹¹⁵.
(odczyt10.09. 2019) Podkład mapowy: Open Street Map CC-BY-SA.

2.5.2. Ciepłownictwo

Sprzedaż energii ciepłej w województwie świętokrzyskim wynosiła w 2017 r. 3,8 tys. TJ, co stanowiło 2% krajowej sprzedaży i było wartością najniższą w kraju. W przeliczeniu na mieszkańca region wyprzedza tylko województwo podkarpackie.

Od 2008 r. sprzedaż energii ciepłej spadła o 7,7%. Spadek sprzedaży dotyczył całego kraju i wynikał ze zwiększenia efektywności energetycznej mieszkań. Świadczy o tym także wzrastająca kubatura ogrzewanych centralnie budynków, która wzrosła w regionie o 82%.

Tabela 66. Sprzedaż energii ciepłej w ciągu roku

Jednostka terytorialna	Sprzedaż			Kubatura budynków ogrzewanych centralnie	
	ogółem		na mieszkańca		
	2017	zmiana 2008–2017	2017	2017	zmiana 2008 - 2017
	GJ	%	GJ	dam ³	%
Polska	205 114 220,0	-5,0	5,3	2 439 828,3	34,6
Mazowieckie	39 161 580,0	-5,3	7,3	471 395,9	33,3
Śląskie	32 810 637,0	-11,1	7,2	426 138,8	55,2
Łódzkie	16 421 611,0	0,8	6,6	169 678,8	18,3
Pomorskie	13 921 881,0	6,3	6,0	160 141,5	39,8
Zachodniopomorskie	9 451 307,0	19,6	5,5	92 470,9	6,2
Podlaskie	6 452 661,0	-1,4	5,4	77 543,8	21,7
Warmińsko-mazurskie	7 366 809,0	-5,0	5,1	79 928,9	40,6
Dolnośląskie	14 628 187,0	13,1	5,0	155 614,5	29,3
Kujawsko-pomorskie	10 368 674,0	-4,4	5,0	124 539,0	25,0
Małopolskie	15 598 230,0	24,9	4,6	152 027,4	31,6
Opolskie	4 228 644,0	-5,6	4,3	54 704,8	24,4
Lubelskie	8 233 694,0	-12,2	3,9	101 510,6	24,2
Lubuskie	3 853 043,0	24,2	3,8	54 546,7	54,2
Wielkopolskie	12 672 488,0	-39,5	3,6	187 155,3	50,5
Świętokrzyskie	3 800 149,0	-7,7	3,0	46 162,7	82,4
Podkarpackie	6 144 625,0	-20,4	2,9	86 268,9	18,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

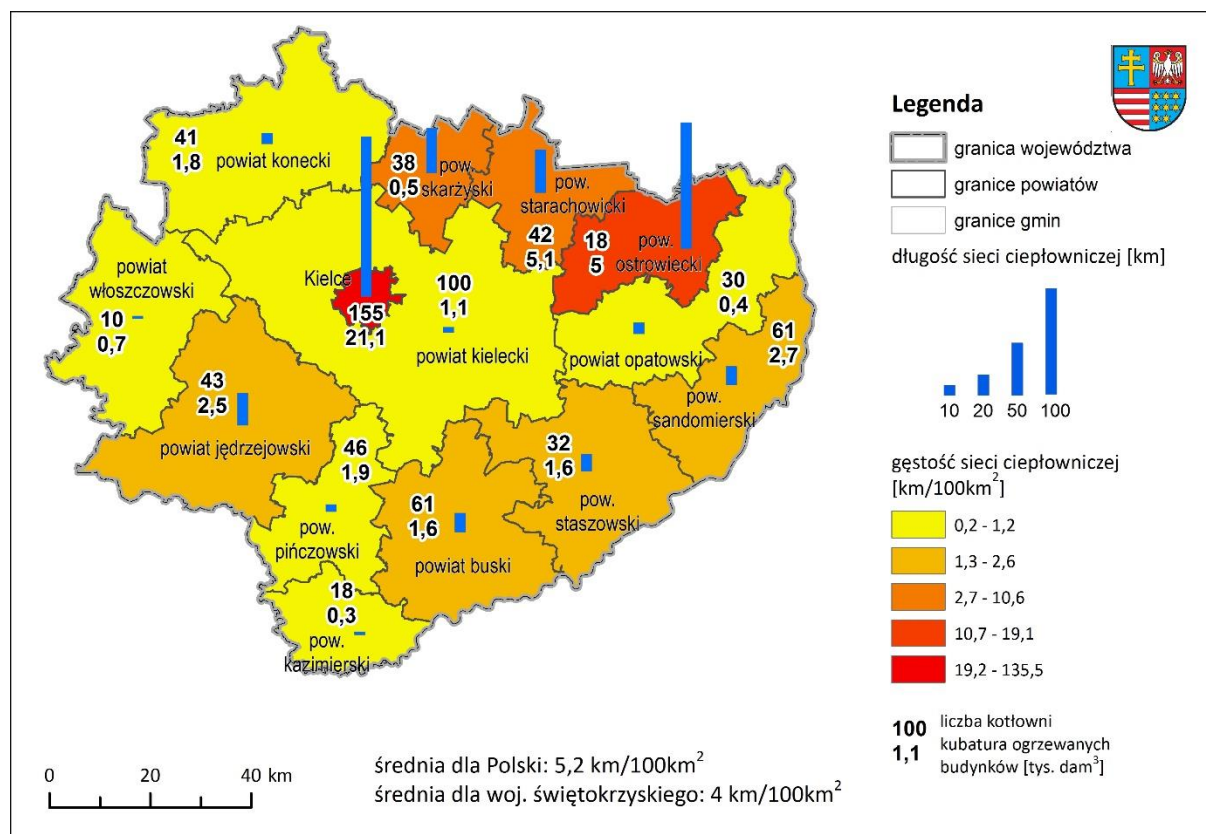
W ostatniej dekadzie sieć ciepłownicza została w województwie znacząco rozbudowana. W 2017 r. w świętokrzyskim funkcjonowało 695 kotłowni centralnego ogrzewania, 71% więcej niż dekadę wcześniej. Długość sieci przesyłowej i rozdzielczej wzrosła o 36% w ciągu dekady. Przyczyniło się to do znaczącego wzrostu gęstości sieci ciepłowniczej – z 2,9 do 4 km/km² (awans województwa z 11 na 9 pozycję). Gęstość sieci ciepłowniczej nadal była mniejsza niż przeciętna w kraju (5,2 km/km² w 2017 r.). Poprawiło się też wykorzystanie sieci mierzone kubaturą budynków przypadających na 1 km sieci. Wskaźnik ten wzrósł o 33% w latach 2008–2017, niemniej pod tym względem województwo świętokrzyskie znajduje się na ostatnim miejscu w kraju i znacząco odstaje od innych regionów. Sieć ciepłownicza w świętokrzyskim cechuje się natomiast większym rozproszeniem źródeł energii – na jedną kotłownię w regionie przypada ok. 33% mniej ogrzewanej kubatury niż przeciętnie w kraju.

Tabela 67. Sieć ciepłownicza – województwo świętokrzyskie na tle Polski

Jednostka terytorialna	Świętokrzyskie		Polska	
	2008	2017	2008	2017
liczba kotłowni (ob.)	2008	407	13 446	
	2017	695	24 553	
długość sieci ciepłej przesyłowej i rozdzielczej (km)	2008	343,6	16 991	
	2017	469	16 381	
gęstość sieci ciepłej przesyłowej i rozdzielczej	2008	2,9	5,4	
	2017	4,0	5,2	
kubatura budynków ogrzewanych centralnie na 1 km sieci (dam ³ /km)	2008	73,7	106,7	
	2017	98,5	148,9	
kubatura budynków ogrzewanych centralnie na 1 kotłownię(dam ³ /ob.)	2008	134,8	99,4	
	2017	62,2	66,4	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Rozwój sieci ciepłowniczej jest powiązany z poziomem urbanizacji, stąd aż 32% funkcjonującej sieci ciepłowniczej i 47% kubatury ogrzewanej za pomocą sieci ciepłych znajdowało się w Kielcach. Miasto wojewódzkie cechowało się także największą gęstością sieci ciepłej. Dużą długością i gęstością sieci odznaczały się powiaty uprzemysłowionej północnej części regionu, zwłaszcza powiat ostrowiecki. Powiaty różniły się też rozproszeniem źródeł zasilania sieci ciepłowniczej. W powiecie ostrowieckim na jedną kotłownię przypadało 275 dam³, w Kielcach – 136 dam³, a w powiecie starachowickim – 12 dam³, natomiast w powiecie kieleckim zaledwie 11 dam³, a skarżyskim – 12 dam³.

Ryc. 41. Sieć ciepłownicza według powiatów w 2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Kluczowym problemem definiowanym przez regionalne przedsiębiorstwa z branży ciepłowniczej jest wysoki udział przestarzałych technologii i wiek sieci ciepłowniczej. Sieci

wykonane w starych technologiach, o wieku 30 lat i więcej, wymagają szybkiej wymiany na preizolowane. W Kielcach, których sieć ciepłownicza stanowi największy odsetek sieci w regionie, Miejskie Przedsiębiorstwo Energetyki Ciepłej w Kielcach posiada około 50% sieci w preizolacji, Kielecka Spółdzielnia Mieszkaniowa – 38%, natomiast pozostałe spółdzielnie na sieciach niskoparametrowych prawie nie posiadają takich sieci. Ponadto większość kotłowni to instalacje węglowe. W perspektywie najbliższych lat źródła ciepła zasilające regionalne systemy muszą przejść wynikającą z dyrektyw unijnych dekarbonizację.

2.5.3. Gazownictwo

Województwo świętokrzyskie cechuje się niewielkim zużyciem gazu ziemnego. W 2017 r. łączna sprzedaż dla wszystkich sektorów gospodarki wyniosła 5090, tys. MWh (2,5% zużycia w kraju). Mniejszym zużyciem cechowały się jedynie województwa podlaskie i warmińsko-mazurskie. Większość gazu – ponad 70% zużywał sektor przemysłowy i budowlany, natomiast 12% przeznaczone było na potrzeby handlu i usług.

Również zużycie gazu w gospodarstwach domowych w świętokrzyskim jest niewielkie – w 2017 r. wyniosło łącznie 910,2 tys. MWh, tj. 1,9% zużycia gazu przez polskie gospodarstwa domowe. W przeliczeniu na mieszkańca zużycie w gospodarstwach domowych sięgało 728 kWh i było o 41% niższe niż średnia krajowa. Niższe wskaźniki cechowały jedynie województwa podlaskie, warmińsko-mazurskie i łódzkie.

Sieć gazowa świętokrzyskiego miała w 2017 r. długość ponad 4,4 tys. km, w tym 600 km stanowiła sieć przesyłowa. **Gęstość sieci gazowej była niższa od przeciętnej w kraju o ok. 23%.** W tym czasie funkcjonowało 73 tys. przyłączy do budynków, a z gazu korzystało 177,8 tys. gospodarstw domowych.

W ciągu dekady długość i gęstość sieci zwiększyła się o 16%, mniejsze były natomiast wzrosty liczby użytkowników gazu – liczba przyłączy wzrosła o 13%, a liczba ludności korzystającej z gazu – zaledwie o 0,4%. Rozwój sieci gazowej był w świętokrzyskim nieco wolniejszy niż w kraju, gdzie długość sieci wzrosła o 17,5%, a liczba przyłączy o 21%.

Tabela 68. Sieć gazowa – województwo świętokrzyskie na tle Polski

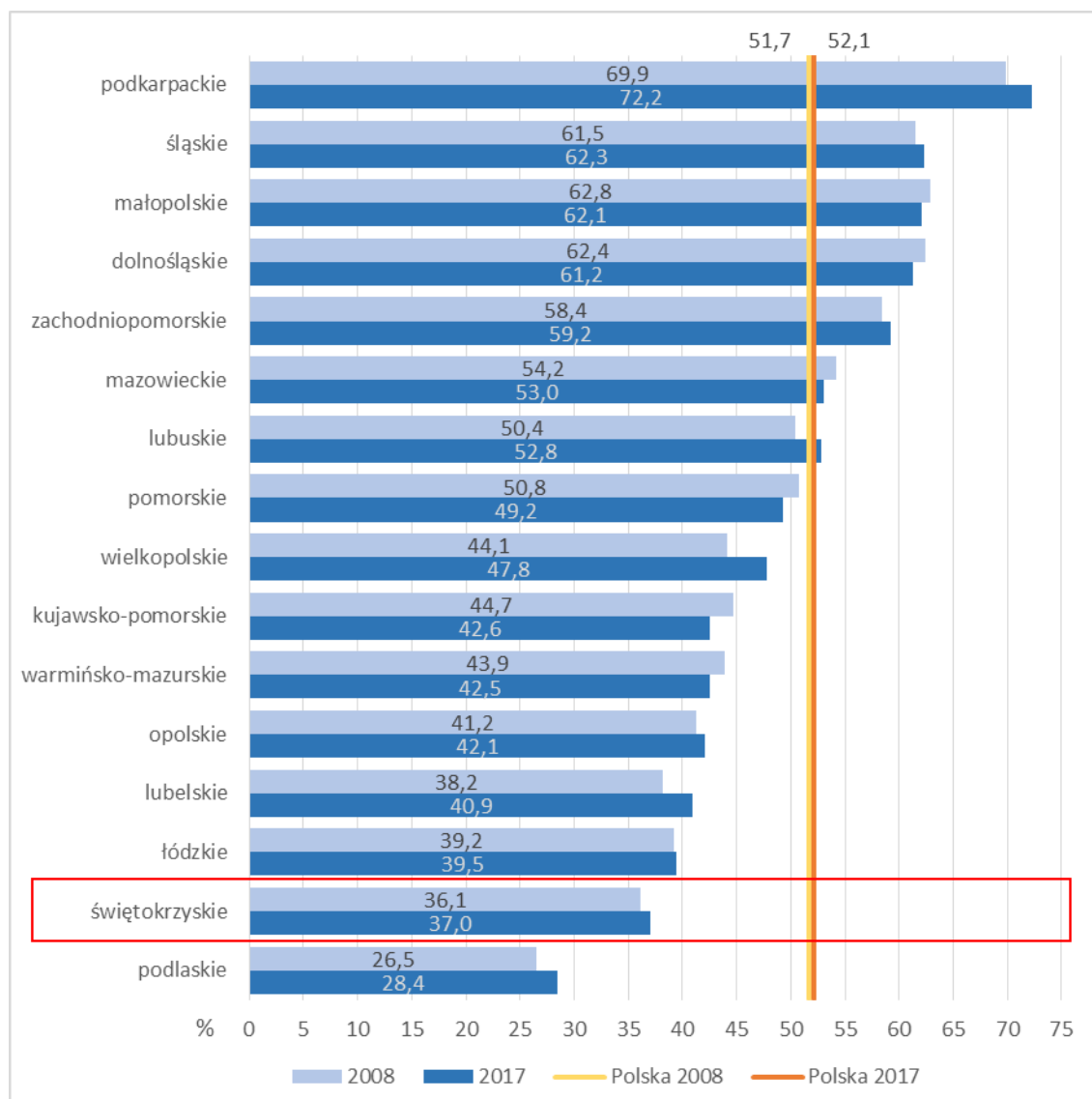
Miara	Rok	Świętokrzyskie	Polska
Długość sieci gazowej ogółem (km)	2008	3 801,1	129 582,8
	2017	4 414,1	152 217,2
Długość sieci gazowej przesyłowej (km)	2008	520,2	19 154,8
	2017	599,5	21 172,7
Długość sieci gazowej rozdzielczej (km)	2008	3 280,9	110 428,1
	2017	3 814,5	131 044,6
Gęstość sieci gazowej ogółem (m/km ²)	2008	324,6	414,4
	2017	376,9	486,8
Czynne przyłącza do budynków	2008	64 360	2 369 496
	2017	73 127	2 870 330
Ludność korzystająca z sieci	2026	460 102	19 705 663
	2035	461 890	20 030 753

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Odsetek ludności korzystającej z sieci gazowej, pomimo notowanych przyrostów sieci, jest bardzo niewielki – w 2017 r. korzystało z gazu sieciowego zaledwie 37% mieszkańców regionu, co plasowało świętokrzyskie na przedostatnim miejscu w Polsce.

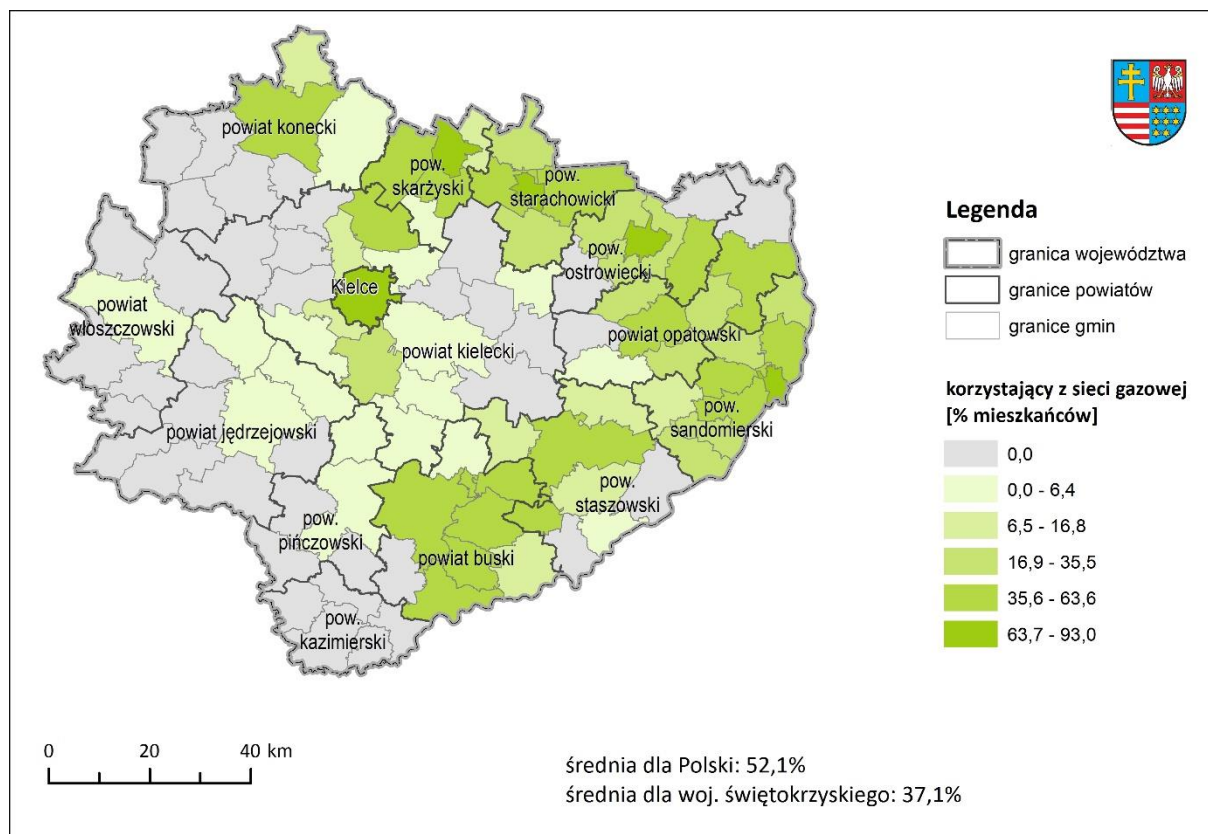

Wykres 56. Odsetek ludności korzystający z sieci gazowej według województw

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Zaopatrzenie w sieć gazową w regionie jest bardzo nierównomierne. Wysokie wskaźniki korzystania z sieci gazowej wykazuje północna, silniej zurbanizowana część województwa oraz pas powiatów nadwiślańskich. Natomiast znaczna część gmin w południowej części regionu, charakteryzującej się większym rozproszeniem zabudowy, jest pozbawiona sieci lub też korzysta z niej bardzo niewielki odsetek ludności. W 2018 r. w 40 gminach województwa nie było odbiorców gazu sieciowego, a w kolejnych 17 – odsetek ludności korzystającej z sieci gazowej nie przekraczał 6,5%. Znikomy odsetek użytkowników sieci gazowej występuje także w gminach w bezpośrednim sąsiedztwie stolicy województwa (mapa poniżej).

Ryc. 42. Odsetek ludności korzystający z sieci gazowej w województwie świętokrzyskim w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

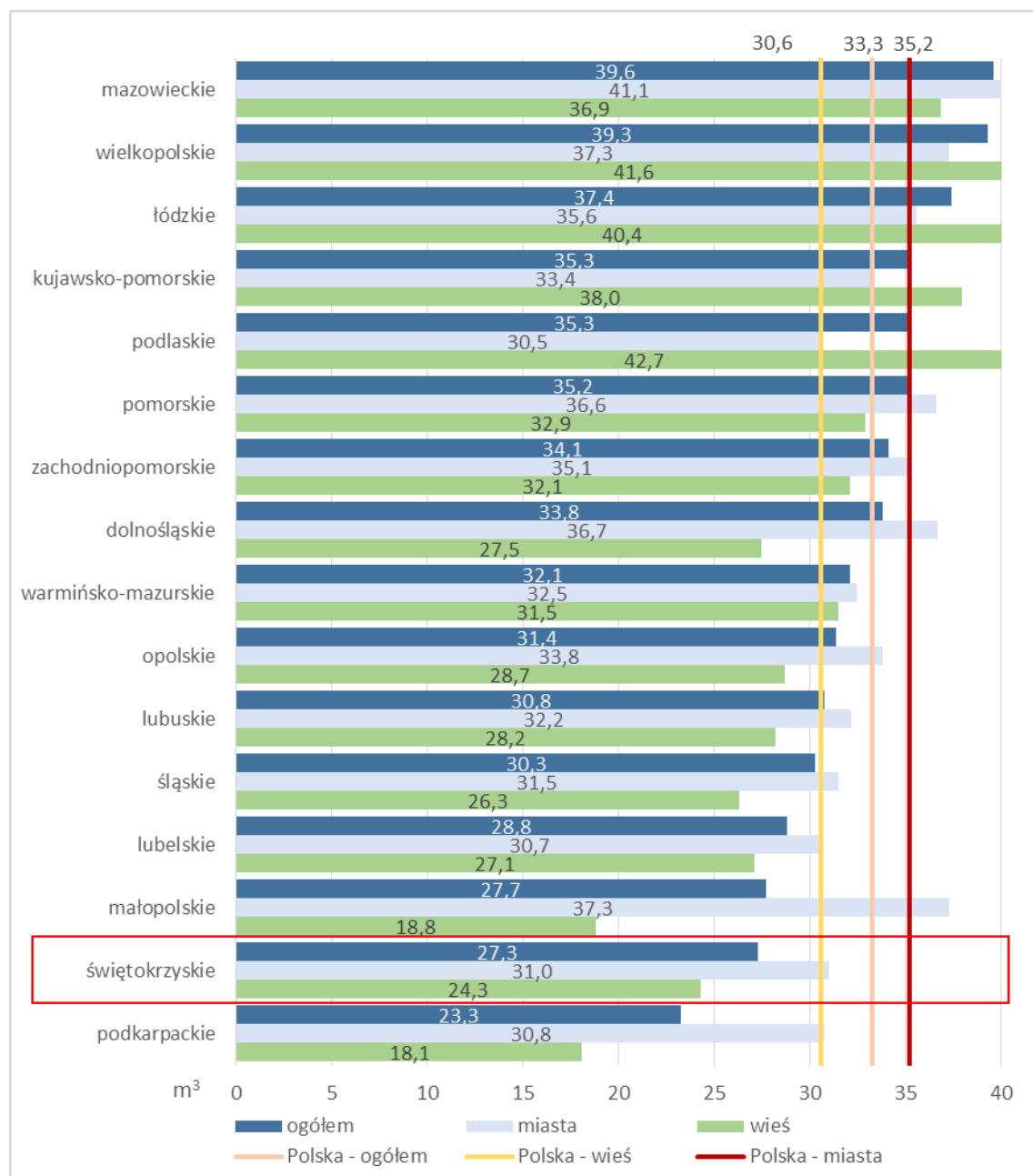
2.5.4. Elementy infrastruktury komunalnej – sieci wodnokanalizacyjne

Sieci wodociągowe

Zużycie wody w regionie rosło szybciej niż w Polsce – w stosunku do 2008 r. ilość wody dostarczonej gospodarstwom domowym wzrosła w świętokrzyskim o 8,9%, podczas gdy w kraju o 5,7%. W 2018 r. do gospodarstw domowych dostarczono 34 tys. dam^3 wody (2,6% poboru wody do gospodarstw domowych w Polsce). Jednak w przeliczeniu na mieszkańca zużycie wody jest znacznie mniejsze niż średnia krajowa (82% średniej) – województwo świętokrzyskie znajduje się pod tym względem na przedostatnim miejscu w Polsce. Podobnie jak w całym kraju znacznie niższe wartości wskaźnik ten przyjmuje na wsi niż w miastach, jednak dysproporcja w stosunku do średniej dla kraju jest w świętokrzyskim większa na wsi niż w miastach. Wskaźnik zużycia dla świętokrzyskiej wsi wynosił w 2018 r. 79% średniej krajowej dla obszarów wiejskich, a dla miast – 88% zużycia dla miast.

Wykres 57. Zużycie wody w gospodarstwach domowych na mieszkańca w 2018 r. według województw

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Dane dotyczące sieci wodociągowej zostały przedstawione w Tabeli 69. Długość wodociągowej sieci rozdzielczej w regionie wynosiła w 2018 r. ponad 13 tys. km i wzrosła od 2008 r. o 1,9 tys. km, czyli o 16% (wzrost w kraju wyniósł 17%). Gęstość sieci wodociągowej w świętokrzyskim wzrosła w tym czasie do 1183 m/km² i pozostaje o ok. 20% większa niż średnia krajowa. Nieco mniejszy niż zmiana długości sieci był wzrost liczby czynnych przyłączy do budynków – w analizowanym okresie liczba przyłączy wzrosła o 15% (w kraju – o 19%). Znacznie mniejszy był natomiast wzrost liczby osób obsługiwanych przez wodociąg – w latach 2008–2017 wynosił on 7,6%. Niski wzrost wynika jednak w znacznej mierze z depopulacji obszarów miejskich, gdzie liczba użytkowników wodociągów spadła. Na terenach wiejskich przybyło 92 tys. użytkowników sieci wodociągowej (wzrost o 18% w latach 2008–2017).

Tabela 69. Wskaźniki sieci wodociągowej – województwo świętokrzyskie na tle Polski

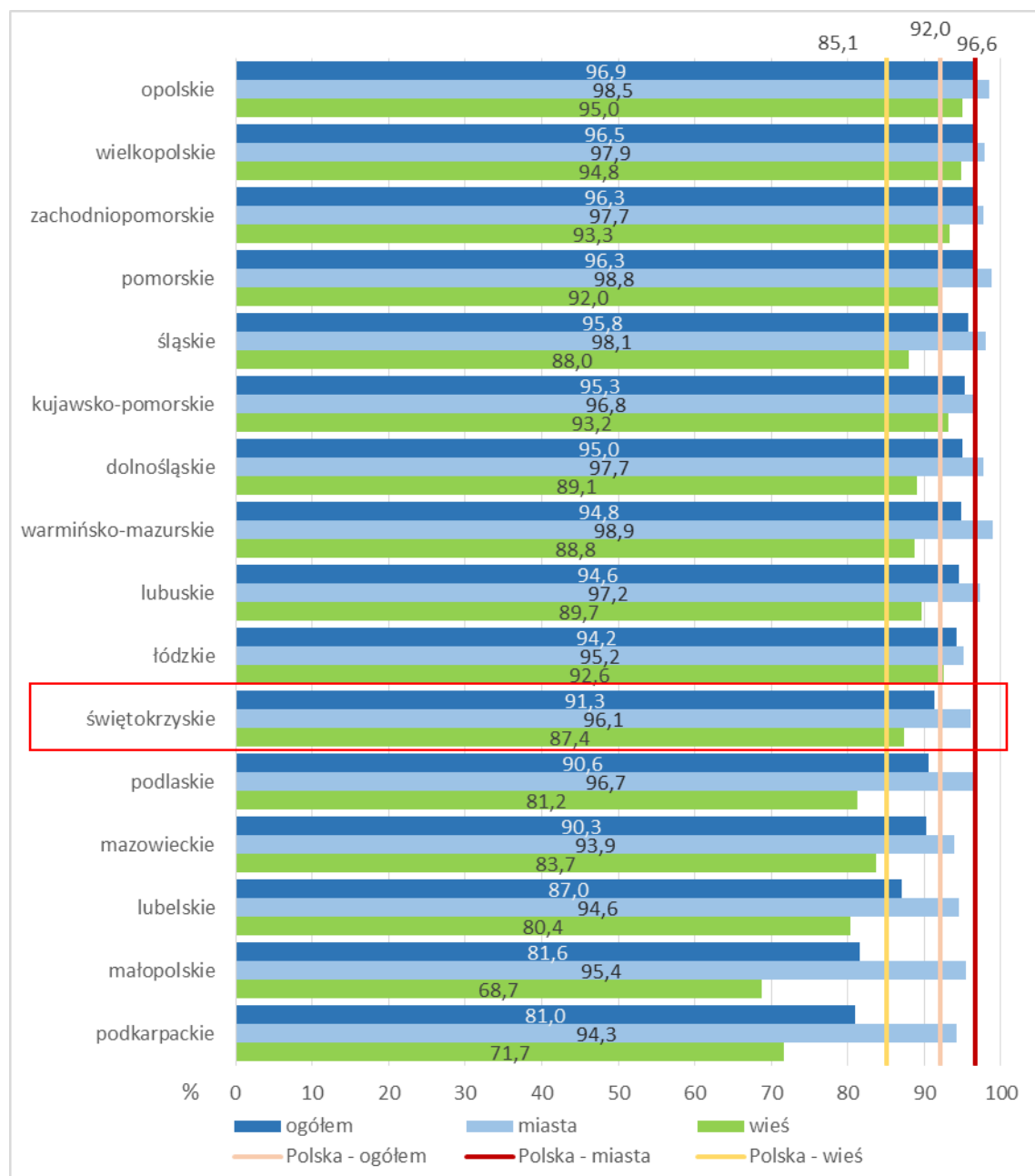
Wskaźnik	Rok	Świętokrzyskie	Polska
Długość sieci wodociągowej – rozdzielczej (km)	2008	11 902,1	262 687,1
	2018	13 848,4	307 690,4
Gęstość sieci wodociągowej (m/km ²)	2008	1016	840
	2018	1183	984
Czynne przyłącza do budynków	2008	217 034	4 777 921
	2018	249 796	5 682 404
Ludność korzystająca z sieci	2008	1 058 386	33 176 593
	2017	1 138 768	35 375 876
Ludność korzystająca z sieci w miastach	2008	546 546	22 160 439
	2017	534 526	22 329 954
Ludność korzystająca z sieci na wsi	2008	511 840	11 016 154
	2017	604 242	13 045 922

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W 2017 r. ponad 91% ludności województwa świętokrzyskiego korzystało z sieci wodociągowej. Wskaźnik ten był zbliżony do przeciętnej w Polsce, choć świętokrzyskie zajmowało pod tym względem dopiero 11 pozycję wśród polskich regionów. Udział ludności korzystającej z wodociągu znacząco wzrósł od 2008 r., gdy wynosił 83,2%, przy średniej krajowej 87% (13 miejsce w Polsce). Wskaźnik dla miast kształtował się również na poziomie zbliżonym do średniej w polskich miastach, a odsetek ludności korzystającej z wodociągu w miastach wzrósł w analizowanym okresie z 94,8% (przy ówczesnej średniej dla polskich miast – 95,2%) do 96%.

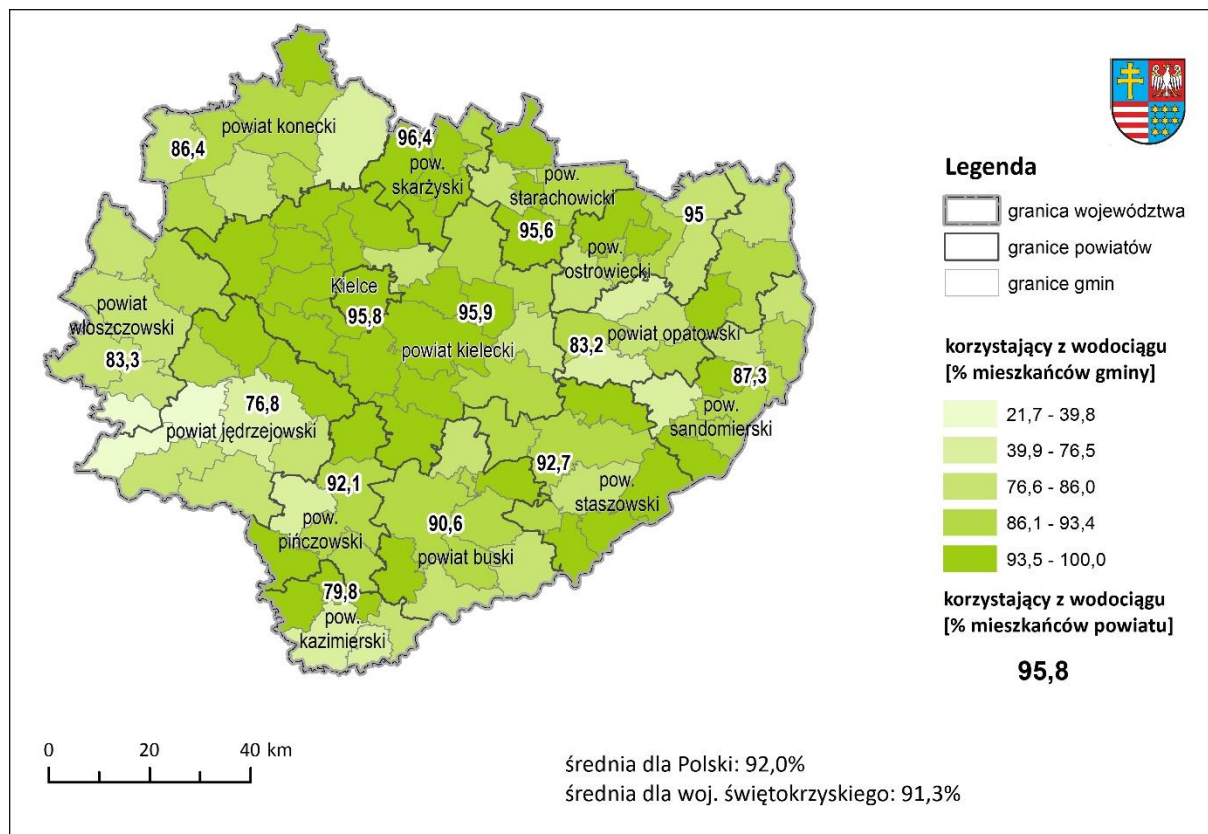
Znacząca zmiana nastąpiła natomiast na obszarach wiejskich świętokrzyskiego, gdzie w 2008 r. z wodociągu korzystało zaledwie 73,5% ludności (średnio w Polsce – 74,2%). **W 2017 r. wskaźnik ten wzrósł do 87,4%, a zatem o blisko 14 p.p., co pozwoliło województwu osiągnąć wskaźnik zwodociągowania wsi lepszy niż średnia krajowa.**

Wykres 58. Odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej w 2017 r. według województw

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Pomimo znaczącej rozbudowy sieci wodociągowej na terenie województwa świętokrzyskiego zaznaczają się bardzo duże różnice w poziomie zwodociągowania. Najwyższym udziałem ludności korzystającej z wodociągów, przekraczającym 93%, cechowały się gminy miejskie, a także gminy w otoczeniu miasta wojewódzkiego i pozostałych większych miast. Najniższym poziomem zwodociągowania charakteryzowały się wiejskie gminy w powiecie jędrzejowskim (w tym Słupia Jędrzejowska – 21,7%, Nagłowice – 28%), co uwidacznia się także w najniższym w regionie wskaźniku dla powiatu. Niskim udziałem korzystających z wodociągu cechowały się gminy w powiecie włoszczowskim (Moskorzew – 40%), w południowej części powiatu opatowskiego (Sadowie – 64%, Iwaniska – 74%) i sąsiadującym z nim Klimontowie w powiecie sandomierskim (58%), południowej części powiatu Kazimierskiego (w tym gmina Kazimierza Wielka – 70%, Bejsce – 76%).

Ryc. 43. Korzystający w wodociągu – odsetek mieszkańców gmin i powiatów w 2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Sieci kanalizacyjne

W ciągu dekady długość sieci kanalizacyjnej zwiększyła się ponad dwukrotnie (o 112%). Dzięki inwestycjom w rozwój sieci kanalizacyjnej średnia gęstość tej sieci osiągnęła wartość przewyższającą średnią dla kraju (Tabela 70). W 2018 r. w województwie świętokrzyskim działało 6,3 tys. km sieci kanalizacyjnej. Liczba przyłączy do budynków wzrosła o ok. 76%.

Do 2017 r. liczba osób korzystających z kanalizacji wzrosła natomiast o 142,2 tys. (24%). Znaczący przyrost korzystających z sieci dotyczył obszarów wiejskich, gdzie liczba użytkowników zwiększyła się o 139,5 tys., tj. 128%. W miastach natomiast wzrost był nieznaczny (0,5%).

Znacznie mniejszy niż przyrost infrastruktury był natomiast wzrost ilości odprowadzanych ścieków – w 2018 r. odprowadzono siecią kanalizacyjną niespełna 35 dam³ ścieków – o 20% więcej niż na początku analizowanego okresu.

Tabela 70. Sieć kanalizacyjna

Wskaźnik	Rok	Świętokrzyskie	Polska
Długość czynnej sieci kanalizacyjnej (km)	2008	2 953,2	94 791,6
	2018	6 289,2	160 671,4
Gęstość sieci kanalizacyjnej (m/km ²)	2008	252,2	303,1
	2018	537,0	513,8
Czynne przyłącza do budynków	2008	69 006	2 088 900
	2018	121 403	3 367 267
Ludność korzystająca z sieci	2008	590 576	23 249 315
	2017	732 770	27 110 350

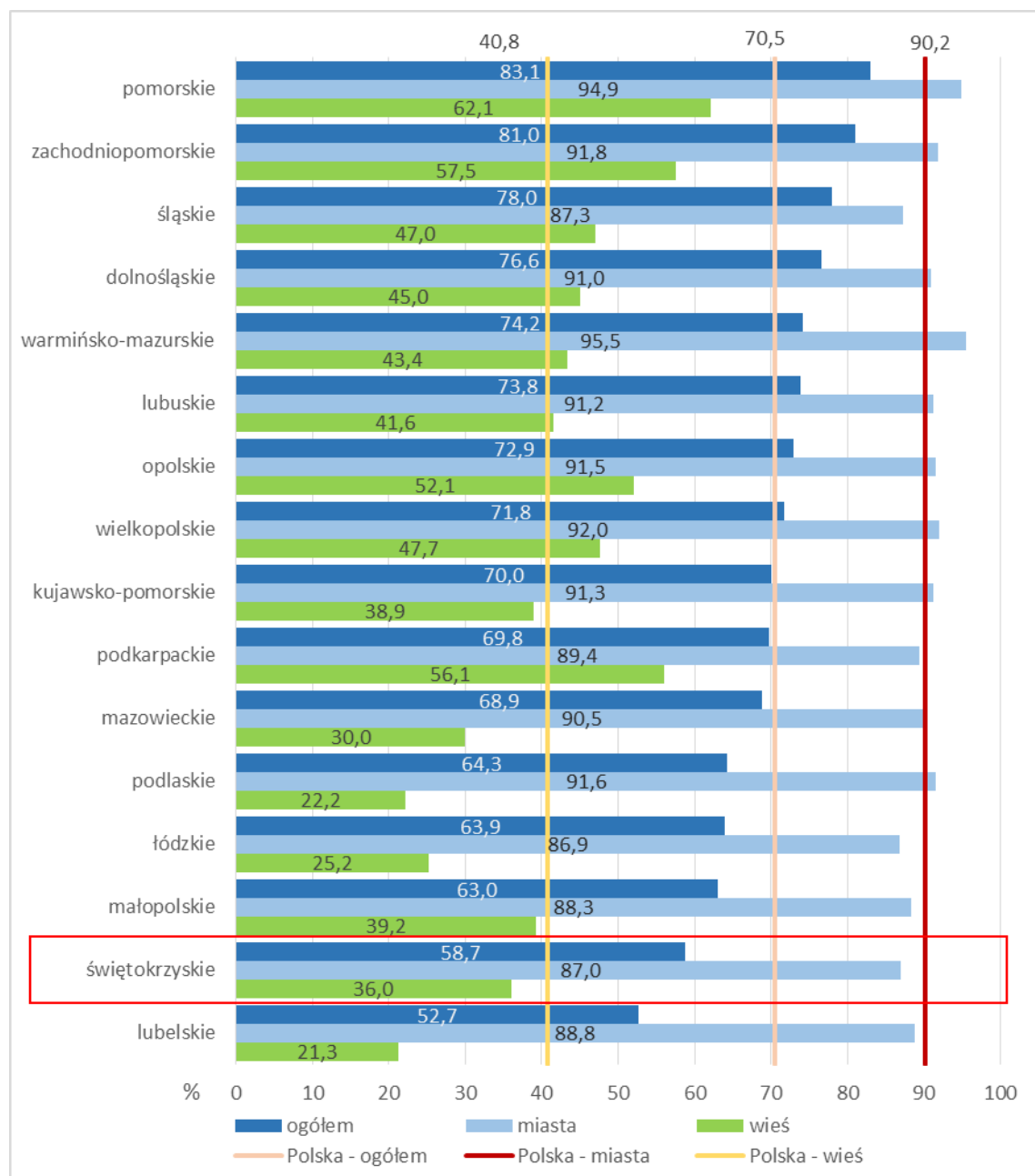
Wskaźnik	Rok	Świętokrzyskie	Polska
Ludność korzystająca z sieci w miastach	2008	481 340	19 907 962
	2017	483 978	20 852 357
Ludność korzystająca z sieci na wsi	2008	109 236	3 341 353
	2017	248 792	6 257 993
Ścieki odprowadzone (tys. dam ³)	2008	28,8	1 254,4
	2018	34,6	1 330,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Pomimo znaczącego przyrostu sieci kanalizacyjnej i jej gęstości wyższej niż przeciętnej w kraju odsetek osób korzystających z tej infrastruktury należy wciąż do najniższych w Polsce. W 2017 r. korzystało z sieci kanalizacyjnej niespełna 59% mieszkańców regionu, co plasowało województwo na przedostatnim miejscu (w 2008 r. – 46,4%). Należy zauważyć, że w analizowanym okresie **znacząco wzrosły wskaźniki skanalizowania wsi – udział korzystających z sieci mieszkańców obszarów wiejskich wzrósł ponad dwukrotnie, z 15,7 do 36% (12 miejsce w kraju), a województwo zbliżyło się pod tym względem znacząco do poziomu średniego dla kraju (w 2008 r. było to 70% średniej krajowej, a w 2017 r. – 88%).**

Nieco inaczej sytuacja wygląda w miastach, gdzie z sieci korzystało w 2008 r. 83,5%, a w 2017 r. wskaźnik był o 3,5 p.p. wyższy. Świętokrzyskie miasta odstają jednak pod tym względem od średniej dla miast w kraju, a województwo zajmuje przedostatnie miejsce pod względem udziału korzystających z kanalizacji w miastach.

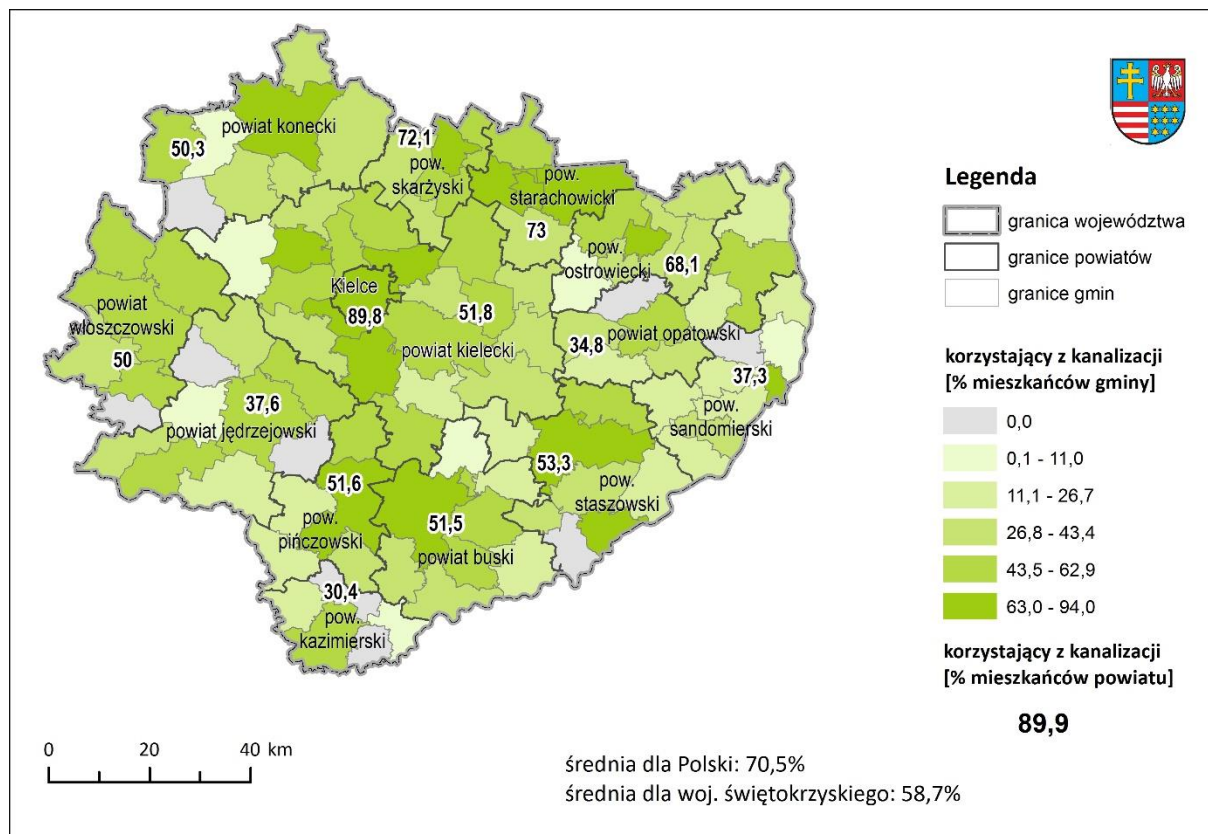
Wykres 59. Odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej w 2017 r. według województw

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Podobnie jak w przypadku sieci wodociągowej wskaźnik skanalizowania wykazuje przestrzenne zróżnicowanie. Najwyższym poziomem skanalizowania, przekraczającym 85%, cechowały się największe miasta regionu, a z mniejszych ośrodków – Połaniec (94%, najwyższy poziom w województwie). Natomiast żadne z miast (poza wspomnianym Połańcem) nie jest skanalizowane na poziomie wyższym niż średnia ogólnopolska dla miast.

W ujęciu powiatowym najmniejszy odsetek ludności, poniżej 40%, korzystał z sieci kanalizacyjnej w powiatach kazimierskim, opatowskim i sandomierskim, niemniej w większości powiatów były gminy pozbawione sieci kanalizacyjnej. Zerowy poziom skanalizowania charakteryzował gminy Imielno, Oksa (pow. jędrzejowski), Bejsce, Czarnocin (pow. kazimierski), Słupia Konecka (pow. konecki), Sadowie (pow. opatowski), Wilczyce (pow. sandomierski), Łubnice (pow. staszowski) oraz Moskorzew (pow. włoszczowski).

Ryc. 44. Korzystający w kanalizacji – odsetek mieszkańców gmin i powiatów w 2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Istotnym wskaźnikiem z punktu widzenia ochrony środowiska jest różnica w poziomie zwodociągowania i skanalizowania jednostek terytorialnych. Ze środowiskowego punktu widzenia niekorzystna jest sytuacja, w której znaczący odsetek ludności korzysta z sieci wodociągowej (co pociąga za sobą wzrost zużycia wody i produkowanych ścieków), jednak nie korzysta z kanalizacji (względnie innego sposobu odprowadzania i utylizacji ścieków bytowych). W Polsce różnica między odsetkiem osób korzystających z wodociągu i kanalizacji spadła w ostatniej dekadzie o 4,5 p.p. Znaczniejszy spadek nastąpił w obszarach wiejskich, w których wskaźnik ten jest jednak wciąż bardzo wysoki. Sytuacja w województwie świętokrzyskim, pomimo poprawy, przedstawia się pod tym względem niezbyt korzystnie, zwłaszcza w obszarach wiejskich, gdzie różnica między udziałem ludności korzystającej z wodociągu i kanalizacji przekracza 51%.

Tabela 71. Różnica pomiędzy odsetkiem korzystających z wodociągu i z kanalizacji według województw i miejsca zamieszkania

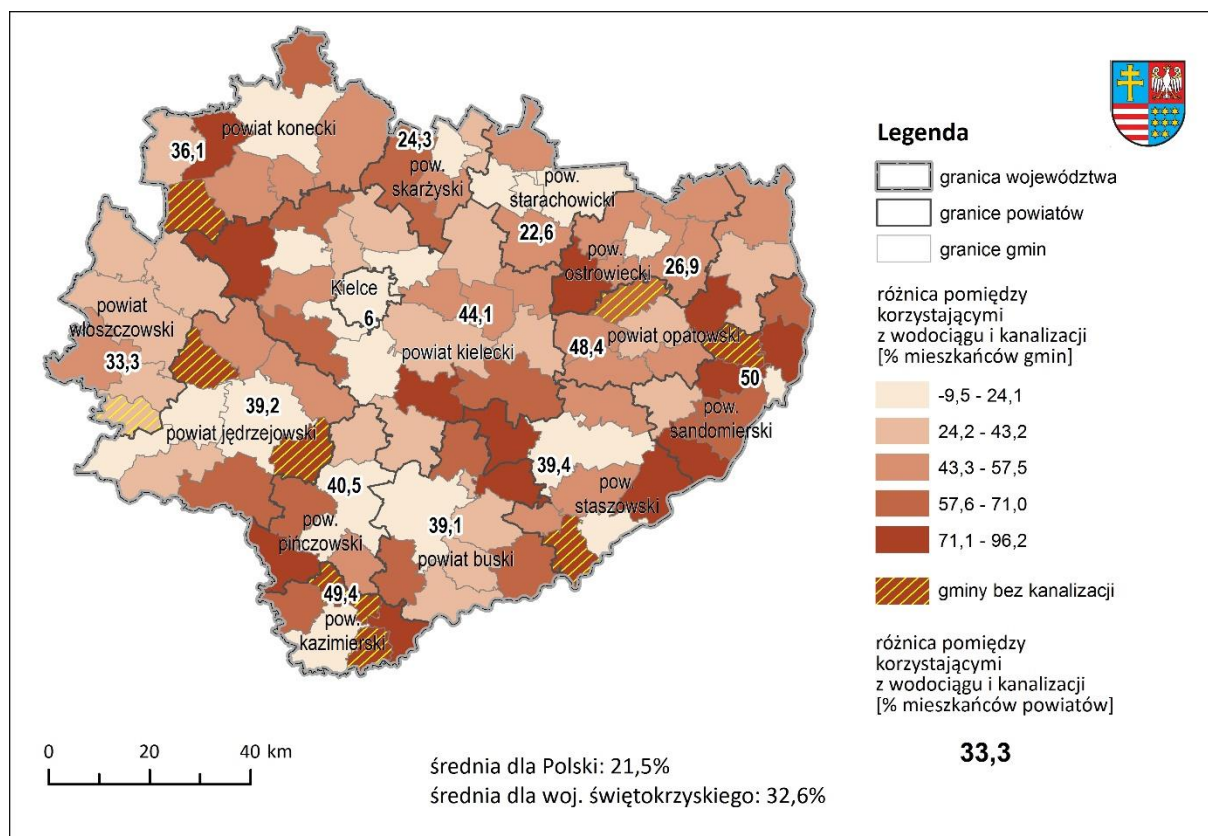
Jednostka terytorialna	Ogółem		W miastach		Na wsi	
	2008	2017	2008	2017	2008	2017
	p.p.	p.p.	p.p.	p.p.	p.p.	p.p.
Polska	26,0	21,5	9,7	6,4	51,7	44,3
Podkarpackie	21,4	11,2	7,6	4,9	30,9	15,6
Pomorskie	17,8	13,2	4,8	3,9	43,6	29,9
Zachodniopomorskie	19,0	15,3	6,6	5,9	46,3	35,8
Śląskie	24,9	17,8	16,2	10,8	56,2	41,0
Dolnośląskie	23,8	18,4	11,6	6,7	53,0	44,1
Małopolskie	23,6	18,6	9,8	7,1	36,8	29,5
Warmińsko-mazurskie	23,1	20,6	5,1	3,4	50,0	45,4

Jednostka terytorialna	Ogółem		W miastach		Na wsi	
	2008	2017	2008	2017	2008	2017
	p.p.	p.p.	p.p.	p.p.	p.p.	p.p.
Lubuskie	26,7	20,8	8,9	6,0	58,0	48,1
Mazowieckie	22,6	21,4	5,8	3,4	53,2	53,7
Opolskie	36,0	24,0	10,1	7,0	64,7	42,9
Wielkopolskie	32,6	24,7	10,9	5,9	60,6	47,1
Kujawsko-pomorskie	27,4	25,3	9,1	5,5	55,9	54,3
Podlaskie	27,7	26,3	7,4	5,1	57,6	59,0
Łódzkie	31,0	30,3	11,0	8,3	67,1	67,4
Świętokrzyskie	36,8	32,6	11,3	9,1	57,8	51,4
Lubelskie	34,0	34,3	8,0	5,8	56,5	59,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

W poszczególnych gminach różnice między odsetkiem korzystających z wodociągu i kanalizacji przyjmują wartości od kilku do kilkunastu procent (wartość mniejsza niż zero występuje w gminie Słupia), do dziewięćdziesięciu kilku procent w gminach dobrze zwodociągowanych, lecz pozbawionych kanalizacji. Szczególnie niekorzystnie przedstawiała się sytuacja w gminach nadwiślańskich przy wschodniej granicy regionu (dane za 2017 r.).

Ryc. 45. Różnica pomiędzy odsetkiem korzystających z wodociągu i z kanalizacji w 2017 r. według gmin i powiatów

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Należy jednak wskazać, że opisany problem wiąże się również z niską gęstością zaludnienia i zabudowy części województwa, i tam, gdzie budowa infrastruktury kanalizacyjnej jest wyjątkowo kosztowna ze względu na uwarunkowania terenu, indywidualne gospodarstwa domowe wyposaża się w przydomowe oczyszczalnie ścieków w ramach realizacji Programu budowy przydomowych oczyszczalni ścieków dla województwa świętokrzyskiego.

Rozbudowa systemów wodno-kanalizacyjnych w ostatnich latach, odbywająca się w głównej mierze na obszarach wiejskich, o niskiej gęstości zaludnienia, potęgowana przez zjawiska depopulacyjne, pociąga za sobą spadek efektywności wykorzystania sieci. Zjawisko to zachodzi w całym kraju, jednak w **świętokrzyskim wykorzystanie sieci, mierzone liczbą osób przypadającą na 1 km, należą do najniższych w Polsce**. W dłuższej perspektywie spadek ten przyczyniać się będzie do wzrostu kosztów eksploatacji i konserwacji sieci wodno-kanalizacyjnych.

Tabela 72. Wykorzystanie sieci wodno-kanalizacyjnej

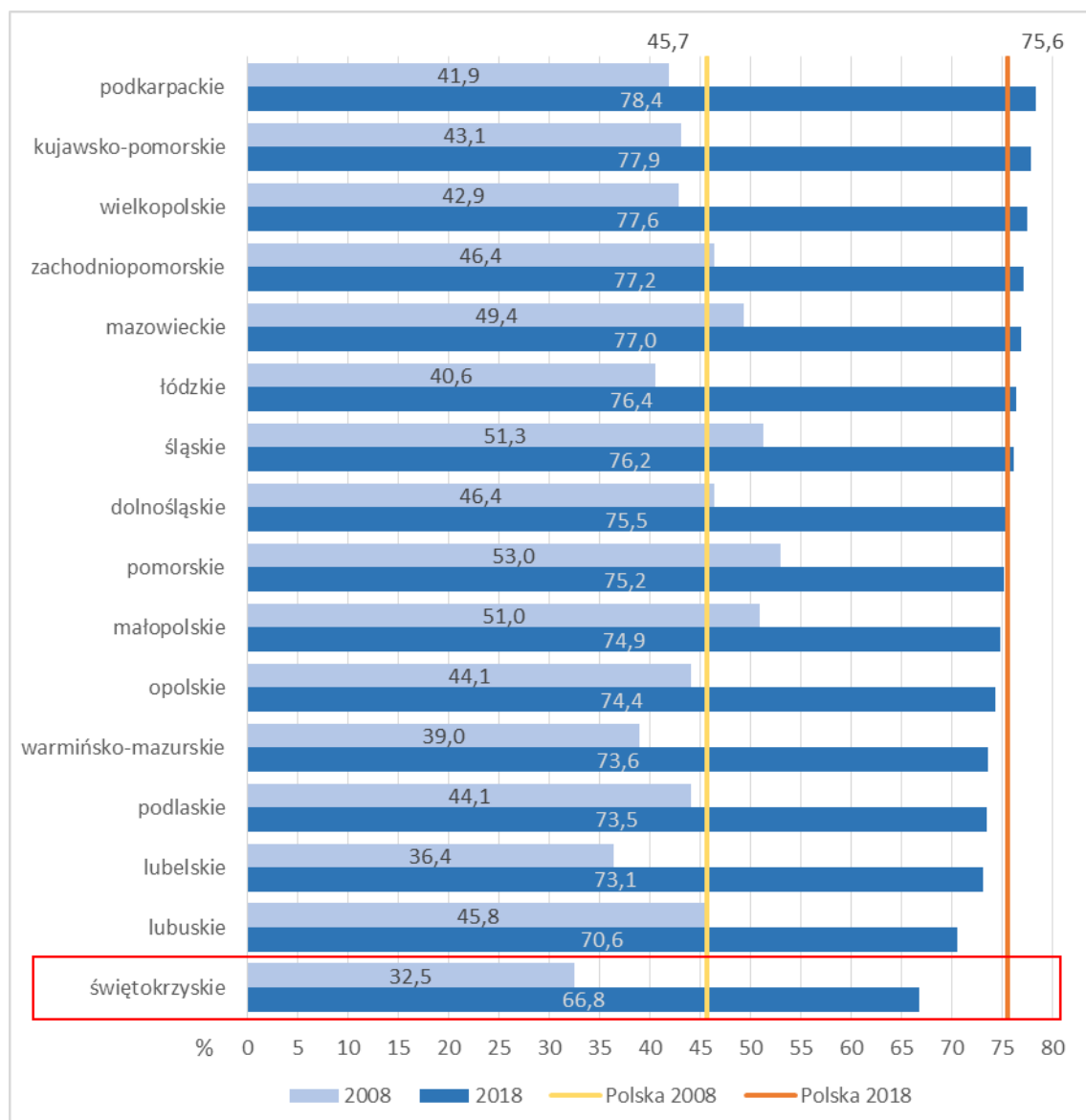
Jednostka terytorialna	Liczba korzystających na 1 km sieci wodociągowej			Liczba korzystających na 1 km sieci kanalizacyjnej		
	2008	2017	zmiana	2008	2017	zmiana
	km	km	%	km	km	%
Polska	126	116	-7,8	245	173	-29,5
Mazowieckie	112	108	-3,6	351	234	-33,4
Łódzkie	107	101	-5,6	344	231	-32,8
Śląskie	225	202	-10,0	325	218	-33,0
Podlaskie	88	79	-10,0	308	214	-30,3
Dolnośląskie	189	172	-8,9	256	193	-24,6
Pomorskie	153	139	-9,4	245	180	-26,3
Kujawsko-pomorskie	88	84	-4,4	230	180	-21,7
Wielkopolskie	111	104	-6,5	238	176	-26,2
Lubelskie	93	87	-6,5	251	174	-30,8
Zachodniopomorskie	181	145	-20,3	252	173	-31,1
Lubuskie	149	138	-7,9	255	170	-33,4
Warmińsko-mazurskie	95	84	-12,1	209	148	-29,0
Opolskie	145	128	-11,5	207	144	-30,3
Małopolskie	144	135	-5,9	193	135	-30,3
Świętokrzyskie	89	83	-6,6	200	120	-40,1
Podkarpackie	123	114	-6,9	108	89	-17,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

2.5.5. Sieci teleinformatyczne

Jednym z kluczowych uwarunkowań rozwoju społeczno-gospodarczego regionu jest dostęp do infrastruktury telekomunikacyjnej, przede wszystkim do internetu. Statystyka publiczna oferuje niewielki zakres danych na temat infrastruktury telekomunikacyjnej i jej wykorzystania, dotyczą one głównie kurczącej się w skali całego kraju liczby abonentów sieci telefonii stacjonarnej. Dostępne dane w kwestii korzystania z infrastruktury informatycznej obejmują odsetek gospodarstw dysponujących komputerem osobistym lub innym urządzeniem z dostępem do internetu. Udział ten zwiększył się w ciągu dekady ponad dwukrotnie, **jednak województwo świętokrzyskie pozostaje na ostatnim miejscu pod względem zaopatrzenia gospodarstw w urządzenia z dostępem do internetu, a wskaźnik ten znacząco odbiega od średniej krajowej**.

Wykres 60. Odsetek gospodarstw wyposażonych w komputer osobisty (2008)/urządzenie (2018) z dostępem do internetu

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Korzystniej wyglądają wskaźniki wykorzystania technologii informacyjnych w przedsiębiorstwach województwa świętokrzyskiego (Tabela 73). Pod względem dostępu do internetu szerokopasmowego w firmach region plasuje się na wysokim, 6 miejscu, a blisko 96% firm ze świętokrzyskiego posiada dostęp do szybkiego internetu. Świętokrzyskie firmy rzadziej niż przeciętnie w Polsce posiadają strony internetowe – 60% firm z regionu wobec 67% w kraju (13 miejsce). Jednak pod względem wykorzystania internetu do bezpośredniego kontaktu z klientem (możliwość zamówienia) świętokrzyskie firmy plasują się na 4 miejscu w kraju.

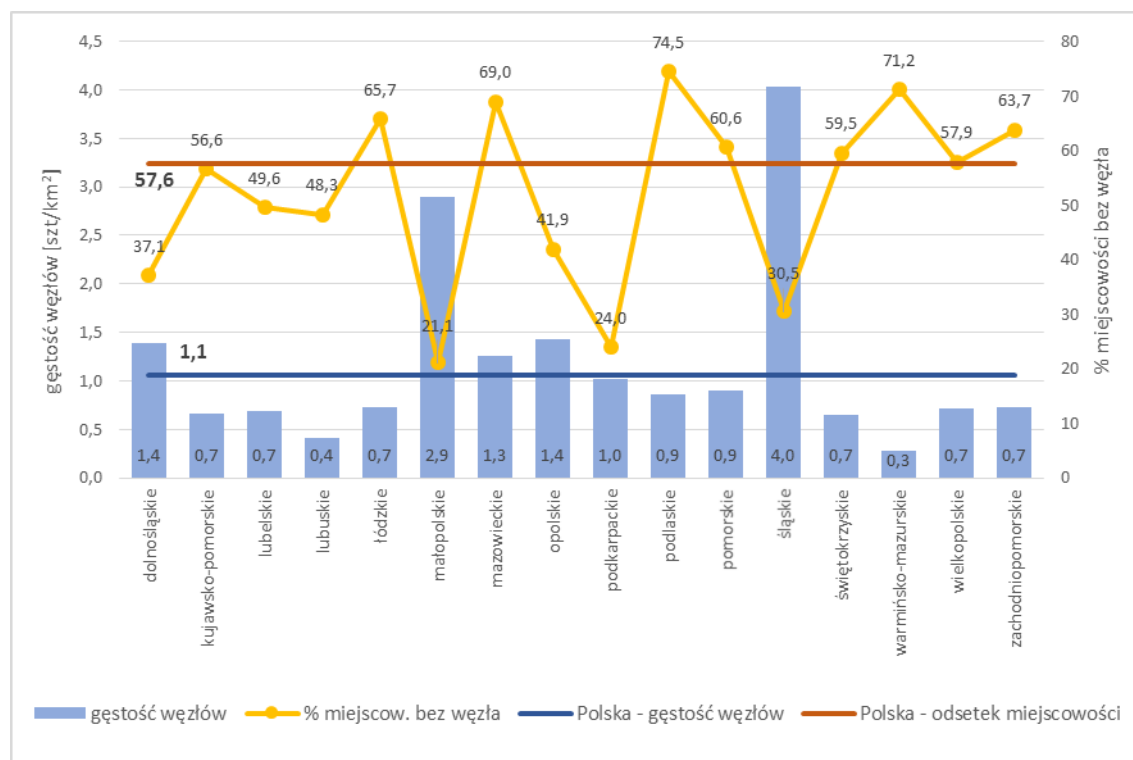
Tabela 73. Wykorzystanie technologii informacyjnej w przedsiębiorstwach sektora niefinansowego (dane dla 2018 r., dane dla zamówień przez internet dla 2017 r.)

Jednostka terytorialna	Udział przedsiębiorstw, które (%):		
	posiadają szerokopasmowy dostęp do internetu	posiadają własną stronę internetową	otrzymują zamówienia poprzez sieci komputerowe (stronę internetową, systemy typu EDI)
Polska	95,0	66,8	14,0
zachodniopomorskie	98,2	64,4	13,0
lubuskie	97,2	60,9	7,7
dolnośląskie	96,5	69,3	14,1
kujawsko-pomorskie	96,2	68,3	13,8
mazowieckie	96,0	71,8	17,5
świętokrzyskie	95,8	60,6	14,6
śląskie	95,4	69,4	12,3
małopolskie	95,2	67,2	15,6
wielkopolskie	94,7	65,8	13,8
lubelskie	94,3	59,9	12,0
pomorskie	94,2	70,4	13,4
opolskie	93,7	62,4	12,0
podlaskie	92,9	67,3	15,9
łódzkie	92,8	64,3	13,1
warmińsko-mazurskie	92,7	59,1	11,7
podkarpackie	90,4	57,3	11,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Danych dotyczących infrastruktury teleinformatycznej dostarczają raporty Urzędu Komunikacji Elektronicznej, przygotowywane na podstawie inwentaryzacji infrastruktury i usług telekomunikacyjnych. Jednym ze wskaźników rozwoju infrastruktury telekomunikacyjnej jest gęstość zainstalowanych węzłów dostępowych sieci telekomunikacyjnych oraz odsetek miejscowości, w których istnieją takie węzły. **W 2018 r. zinwentaryzowano w świętokrzyskim 7,7 tys. węzłów dostępowych, tj. 2,3% całkowitej liczby węzłów w Polsce. Gęstość węzłów wynosiła 0,65 na 1 km² i należała do najniższych (14 miejsce) w kraju.** Województwo cechował także stosunkowo wysoki udział miejscowości, w których operatorzy nie posiadali węzła dostępowego – pod tym względem region plasował się na 10 miejscu.

Wykres 61. Gęstość węzłów dostępowych i odsetek miejscowości bez węzła dostępowego w województwach

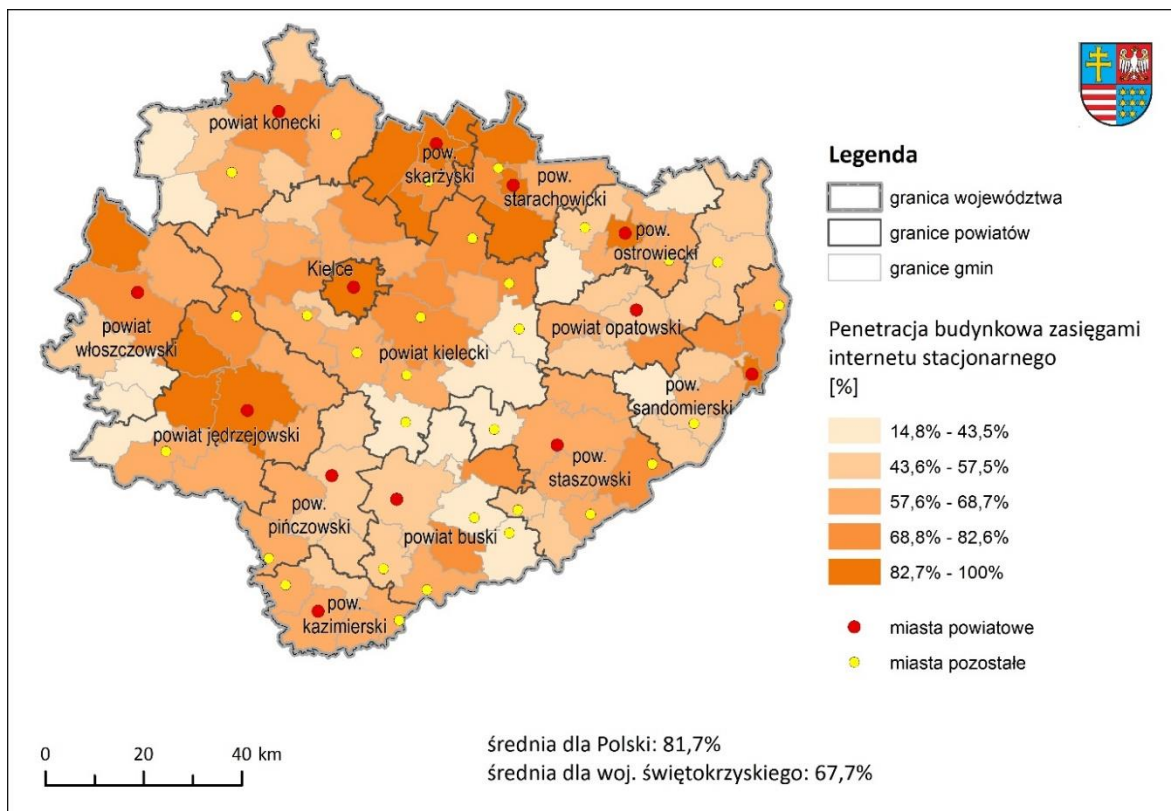

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Raport o stanie rynku telekomunikacyjnego w Polsce w 2018 r., UKE.

Miarą dostępności do sieci telekomunikacyjnych jest wskaźnik penetracji budynkowej, rozumiany jako stosunek liczby budynków znajdujących się w zasięgu sieci (budynki, w których operatorzy deklarują możliwość świadczenia usług) – ogółem lub o minimalnej prędkości łącza – do liczby wszystkich budynków w jednostce. Według danych UKE¹¹⁶ penetracja budynkowa w końcu 2017 r. wynosiła w kraju 82%, natomiast w województwie świętokrzyskim była niższa i sięgała 68%. Dla internetu szerokopasmowego, o przepustowości min. 30 MB/sek. wartości te były znacznie mniejsze – 33% w Polsce i zaledwie 16% w świętokrzyskim. Penetracja budynkowa wykazywała znaczne zróżnicowanie przestrzenne w gminach regionu. Najwyższy odsetek budynków z dostępem do sieci ogółem cechował Kielce i większe ośrodki miejskie w północnej części województwa oraz ich otoczenie, a także Jędrzejów i okolice. Najniższe wskaźniki dotyczyły natomiast południowo-wschodniej części powiatu kieleckiego, wschodniej części buskiego i pogranicza powiatów buskiego i włoszczowskiego (kolejna mapa).

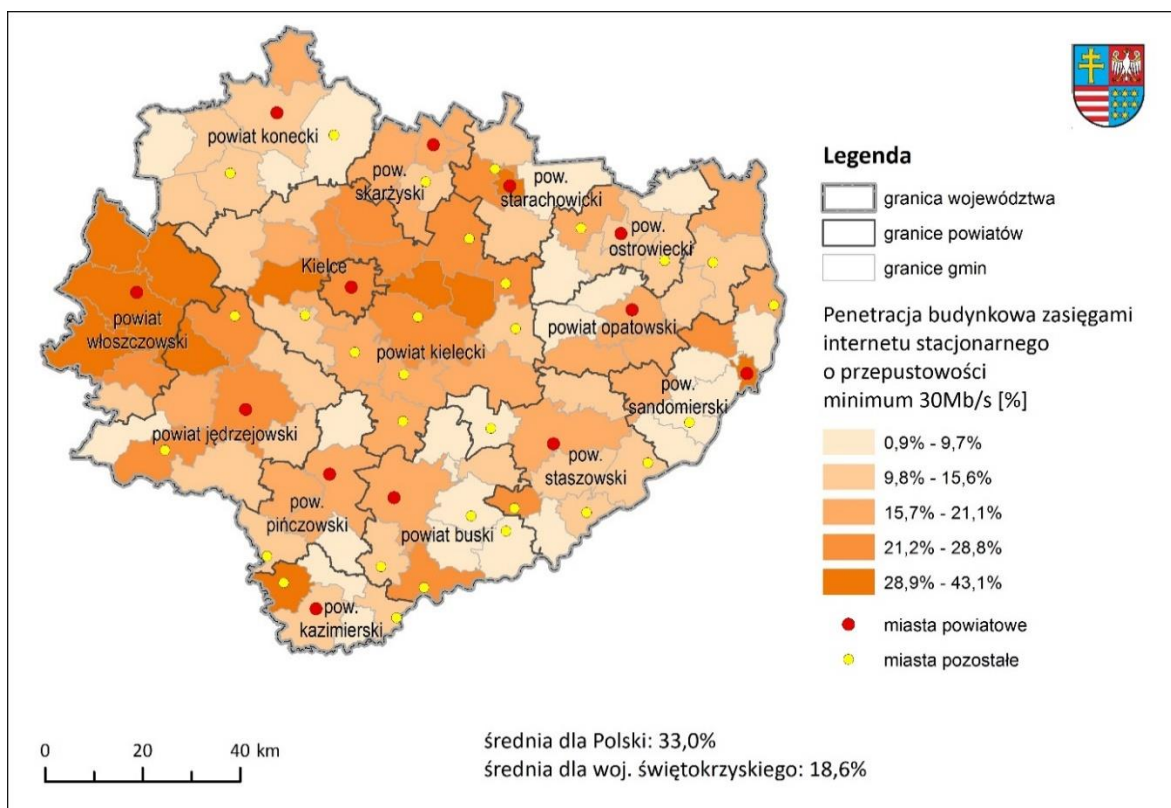
Nieco inaczej wyglądało przestrzenne zróżnicowanie dostępu do internetu szerokopasmowego (pow. 30 MB/sek.). Największą penetracją budynkową cechowały się gminy powiatu włoszczowskiego oraz gminy aglomeracji kieleckiej. Najniższą penetracją budynkową internetu szerokopasmowego cechowały się natomiast gminy południowo-wschodniej części regionu.

¹¹⁶ <https://wyszukiwarka.uke.gov.pl>, dostępne są dane aktualne na 31.12.2017 r.

Ryc. 46. Penetracja budynkowa zasięgami internetu stacjonarnego ogółem, stan na 31.12.2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UKE

Ryc. 47. Penetracja budynkowa zasięgami internetu stacjonarnego o prędkości co najmniej 30 mb/s, stan na 31.12.2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UKE.

Informatyzacja regionu koncentruje się na trzech kierunkach. Pierwszym są usługi cyfrowe świadczone przez administrację publiczną. Drugi to podnoszenie kompetencji cyfrowych społeczeństwa, trzeci zaś dotyczy rozbudowy sieci teleinformatycznych zapewniających dostęp do narzędzi, usług i treści internetu.

Do najważniejszych kierunków zmian w zakresie rozwoju usług cyfrowych administracji publicznej i podnoszenia kompetencji cyfrowych należą:

- zapewnienie integracji w obszarze teleinformatycznym różnorodnych funkcjonalnie podmiotów leczniczych w celu umożliwienia wzajemnej współpracy i wymiany danych medycznych¹¹⁷,
- rozwój infrastruktury informatycznej jednostek administracji publicznej¹¹⁸,
- wykorzystanie i upowszechnianie udostępnianych przez samorządy danych przestrzennych¹¹⁹,
- rozwój infrastruktury informatycznej w szkołach i podnoszenie kompetencji w zakresie technologii informacyjnych uczniów i nauczycieli na różnym poziomie edukacji¹²⁰.

Natomiast działaniem wyrównującym poziom rozwoju w regionie jest zapewnienie dostępu do usług teleinformatycznych poprzez wybudowanie nowoczesnej infrastruktury telekomunikacyjnej na obszarach tzw. białych plam. Obecnie realizowane są działania w ramach budowy Regionalnej Sieci Szerokopasmowej Województwa Świętokrzyskiego. Są one kontynuacją projektu „Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej – Województwo Świętokrzyskie”, w ramach którego powstało 1420 km sieci szerokopasmowego internetu. Celem działań jest zagęszczenie regionalnej światłowodowej infrastruktury szkieletowo-dystrybucyjnej, spełniającej wymagania dla sieci NGN (Next Generation Network).

2.6. System komunikacji i dostępność transportowa

2.6.1. Połączenia i dostępność regionu

Istotnym uwarunkowaniem rozwoju powiązań transportowych województwa świętokrzyskiego jest jego „tranzytowe” położenie pomiędzy największymi aglomeracjami w Polsce: Warszawą, Łodzią, obszarem śląsko-krakowskim, a także Lublinem i Rzeszowem. Kielce położone są w niewielkiej odległości (120 do 180 km) od wszystkich sześciu sąsiadujących miast wojewódzkich.

Najistotniejsze elementy infrastruktury transportowej w Polsce stanowią elementy Transeuropejskiej Sieci Transportowej (TEN-T). W 2013 r. ustalono jej nowy układ na teryto-

---

¹¹⁷ Realizowany projekt „Informatyzacja Placówek Medycznych Województwa Świętokrzyskiego”, którego liderem jest Samorząd Województwa Świętokrzyskiego, reprezentowany przez Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego (UMWŚ), a partnerami 20 placówek medycznych – wojewódzkie i powiatowe SPZOZ.

¹¹⁸ Realizowany projekt „e-świętokrzyskie Rozbudowa Infrastruktury Informatycznej JST”, którego liderem był Samorząd Województwa Świętokrzyskiego w partnerskiej współpracy z: 95 gminami, 13 powiatami oraz Prokuraturą Okręgową w Kielcach, Świętokrzyskim Urzędem Wojewódzkim, Samodzielnym Publicznym Zakładem Opieki Zdrowotnej MSWiA w Kielcach i Komendą Wojewódzką Policji w Kielcach.

¹¹⁹ Projekt „e-świętokrzyskie Budowa Systemu Informacji Przestrzennej Województwa Świętokrzyskiego”, którego liderem był Samorząd Województwa Świętokrzyskiego we współpracy z 115 jednostkami samorządu terytorialnego.

¹²⁰ Projekt „Szkolne pracownie komputerowe Województwa Świętokrzyskiego”, którego liderem i koordynatorem jest Samorząd Województwa Świętokrzyskiego we współpracy z 49 gminami.

rium państw członkowskich¹²¹. Na terenie Polski wytyczono dwa korytarze europejskie: Bałtyk – Adriatyk i Morze Północne – Bałtyk oraz dwupoziomową strukturę transeuropejskiej sieci transportowej, obejmującą sieć kompleksową i ustanowioną w oparciu o nią sieć bazową¹²². Elementem korytarza Bałtyk – Adriatyk jest linia kolejowa nr 4 – Centralna Magistrala Kolejowa, planowana do włączenia do sieci Kolei Dużych Prędkości (KDP), przebiegająca przez zachodnią część województwa świętokrzyskiego. Sieć kompleksową na terenie województwa tworzą linie kolejowe nr: 8, 25, 61, 64, 570, Centralna Magistrala Kolejowa (nr 4) oraz drogi ekspresowe: S7 i S74. Stanowią one połączenie Kielc z bazową siecią europejską, w tym z węzłami tej sieci: Warszawą, Łodzią, Katowicami i Krakowem.

Zgodnie z obowiązującą Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 głównymi elementami sieci transportowej kraju przebiegającymi przez świętokrzyskie powinny być:

- drogi ekspresowe: S7, S73 i S74, w tym zwiększenie przepustowości drogi ekspresowej S7 lub jej modernizacja do standardów autostrady;
- linia kolejowa dużych prędkości, zmodernizowana linia nr 4 – CMK Kraków/Katowice – Warszawa (z nowym odcinkiem w kierunku Łodzi);
- linie kolejowe konwencjonalne: nr 61 (dostosowana do prędkości 120 km/h), nr 8, 25 i 64 (dostosowane do prędkości 120–200 km/h), zmodernizowana linia kolejowa nr 73 Sitkówka Nowiny – Busko Zdrój – Tarnów (z wykorzystaniem istniejącego odcinka linii nr 73 Sitkówka Nowiny – Busko-Zdrój, przedłużona w kierunku Żabna w województwie małopolskim);
- regionalny port lotniczy wchodzący w skład sieci uzupełniającej (w zależności od wyników analiz ekonomicznych).

W 2017 r. przyjęta została *Koncepcja przygotowania i realizacji inwestycji Port Solidarność – Centralny Port Komunikacyjny (CPK) dla Rzeczypospolitej Polskiej*¹²³, obejmująca komponent lotniczy (budowa międzynarodowego portu lotniczego między Łodzią i Warszawą) oraz komponent kolejowy, zakładający budowę linii kolejowych łączących CPK z głównymi miastami kraju i miastami średnimi, tzw. szprych. Elementem programu kolejowego CPK w województwie świętokrzyskim jest budowa linii o prędkości co najmniej 160 km/h:

- w ramach szprychy nr 7: linie nr 89 (Wąsosz Konecki – Kielce) oraz nr 73 (Sitkówka Nowiny – Busko Zdrój – Tarnów),
- w ramach szprychy nr 6: budowa linii nr 84 (Radom – Kunów).

2.6.2. Infrastruktura transportowa

Infrastruktura transportu drogowego

W ciągu dekady długość dróg wzrosła o 17,4% – podobnie jak średnia krajowa. Łączna długość dróg twardych w województwie świętokrzyskim wynosiła w 2018 r. 14,7 tys. km.

¹²¹ Rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1315/2013 z dnia 11 grudnia 2013 r. w sprawie unijnych wytycznych dotyczących rozwoju transeuropejskiej sieci transportowej i uchylającym decyzję nr 661/2010/UE.

¹²² Sieć bazowa stanowi podstawę rozwoju sieci transportowej, na której mają koncentrować się działania unijne. Sieć kompleksowa zapewnia dostępność i łączność wszystkich regionów Unii.

¹²³ Uchwała nr 173/2017 Rady Ministrów z dnia 7 listopada 2017 r.

Na terenie województwa brak niestety odcinków autostradowych, nie ma także planów ich budowy w najbliższym okresie. Długość dróg ekspresowych w 2018 r. wynosiła 94,5 km (4,5% wszystkich dróg ekspresowych w kraju). Na skutek zmian kategorii nieznacznie zmniejszyła się długość dróg krajowych w regionie – stanowiły one 3,9% wszystkich dróg krajowych. Sieć dróg krajowych uzupełniały drogi wojewódzkie o długości ponad tysiąca km oraz lokalne (powiatowe i gminne) o łącznej długości blisko 11 tys. km.

Tabela 74. Długość dróg twardych według kategorii – województwo świętokrzyskie na tle Polski

Kategoria drogi	Świętokrzyskie			Polska		
	2008	2018	zmiana	2008	2018	zmiana
	km	km	%	km	km	%
Autostrady	0	0	-	765,2	1 636,8	114
Drogi ekspresowe	23,7	94,5	298,7	451,6	2 077,1	360
Drogi krajowe	756,2	755,0	-0,2	18 518,8	19 402,7	4,8
Drogi wojewódzkie	1 073,3	1 075,5	0,2	28 474,4	28 883,7	1,4
Drogi powiatowe	5 672,9	5 842,4	3,0	114 384,3	114 874,2	0,4
Drogi gminne	5 023,0	6 959,6	38,6	99 855,4	140 796,2	41,0
Ogółem	12 549,1	14 727,0	17,4	262 449,7	307 670,7	17,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Gęstość sieci drogowej w województwie świętokrzyskim była większa niż przeciętna w kraju – pod tym względem zajmowało ono trzecią pozycję po śląskim i małopolskim. Inaczej jednak sytuacja przedstawiała się w przypadku dróg o wyższych kategoriach. W przypadku dróg krajowych gęstość była nieznacznie wyższa od średniej i region zajmował pod tym względem 9 pozycję. Natomiast gęstość dróg szybkiego ruchu była o 1/3 mniejsza niż średnia krajowa i świętokrzyskie było pod tym względem trzecie od końca.

Tabela 75. Gęstość sieci drogowej

Jednostka terytorialna	Drogi o nawierzchni twardej		Drogi ekspresowe i autostrady		Drogi krajowe o nawierzchni twardej	
	na 100 km ²		na 100 km ²		na 100 km ²	
	2008	2018	2008	2018	2008	2018
Polska	83,5	97,2	0,39	1,19	5,92	6,20
Śląskie	164,5	176,3	1,50	2,49	9,07	9,96
Małopolskie	149,0	170,2	0,49	1,17	6,74	7,23
Świętokrzyskie	107,1	124,9	0,20	0,81	6,46	6,45
Łódzkie	94,5	114,2	0,42	2,47	7,41	8,16
Mazowieckie	87,2	108,7	0,24	0,99	6,63	6,85
Kujawsko-pomorskie	81,3	103,4	0,33	1,11	5,94	6,72
Dolnośląskie	91,5	101,4	0,79	2,13	6,70	7,12
Wielkopolskie	87,9	99,8	0,70	1,46	5,79	5,82
Podkarpackie	80,9	95,7	0,00	1,02	4,32	5,20
Lubelskie	74,9	93,6	0,02	0,41	4,25	4,15
Opolskie	89,3	90,7	0,94	0,94	8,30	8,28
Pomorskie	64,6	78,0	0,57	0,92	4,92	4,99
Podlaskie	56,3	66,6	0,00	0,45	4,86	4,93
Lubuskie	58,2	64,1	0,31	1,84	5,84	6,49
Zachodniopomorskie	57,5	61,2	0,22	0,70	4,97	4,96
Warmińsko-mazurskie	51,0	57,3	0,23	0,92	5,48	5,52

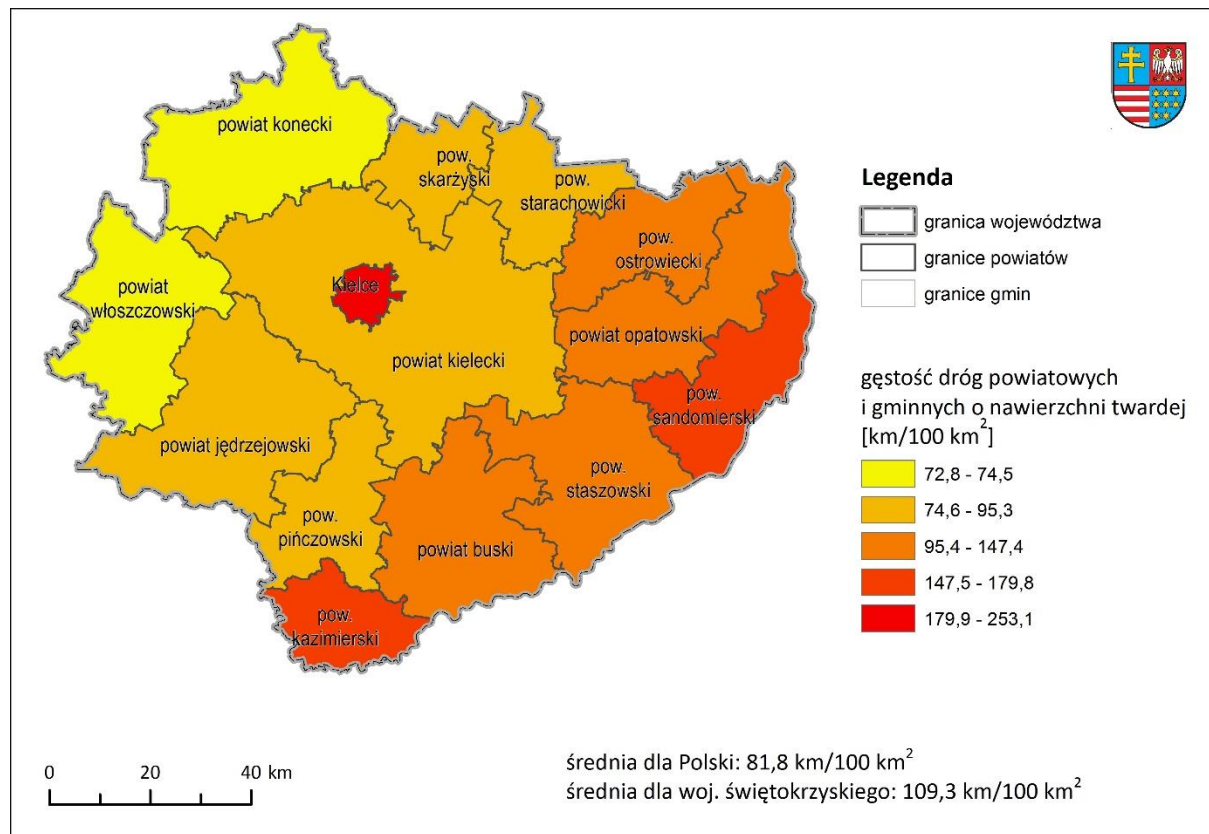
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Największą gęstością sieci drogowej cechowały się Kielce. Poza ośrodkiem wojewódzkim gęstość sieci drogowej rośnie z zachodu na wschód. Najmniejszą gęstością dróg

cechują się powiaty konecki i włoszczowski, gdzie nie przekracza ona 75 km/100 km². Największą gęstość sieci drogowej posiadają powiaty świętokrzyski i kazimierski (mapa niżej).

Dzięki gęstości dróg tereny wiejskie województwa mają dobry dostęp do stolicy – Kielce.

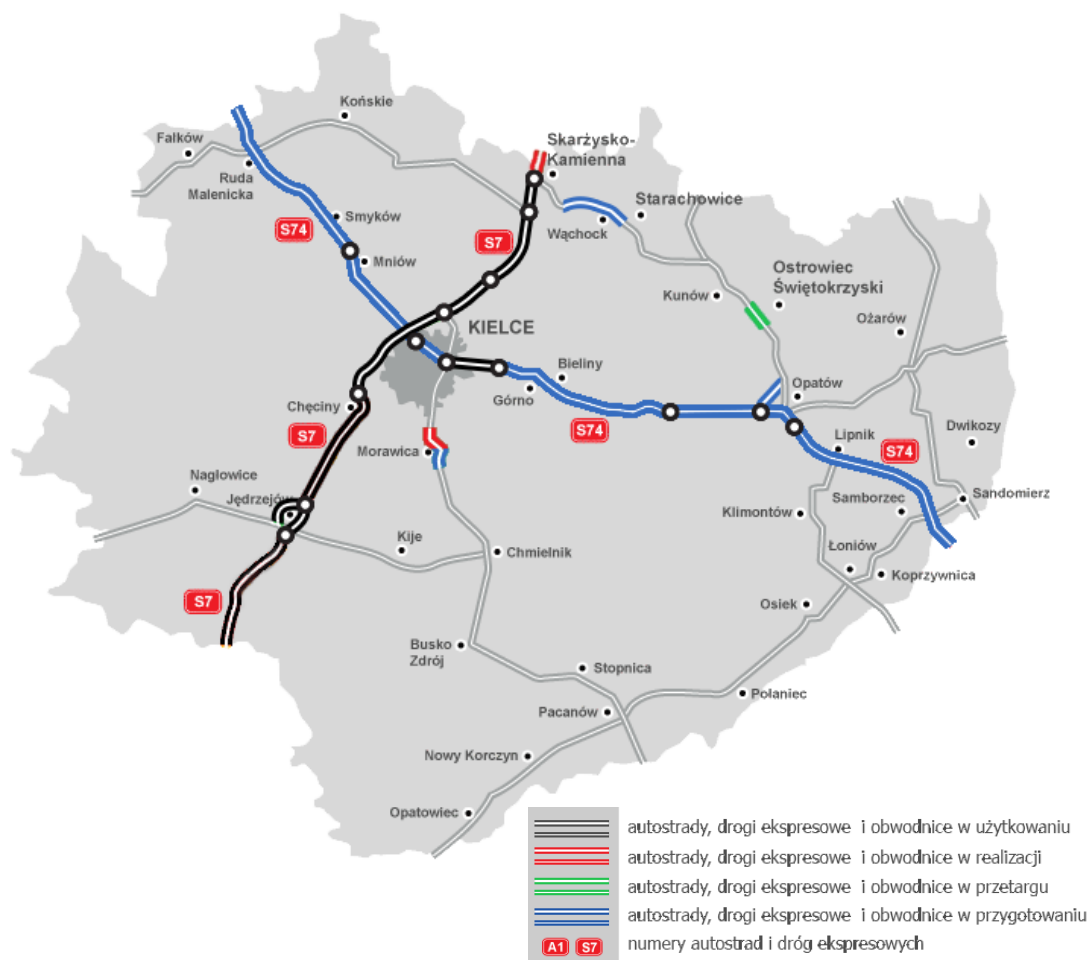
Ryc. 48. Gęstość dróg powiatowych i gminnych w województwie świętokrzyskim w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Najważniejszym ciągiem drogowym w regionie jest droga ekspresowa S7, będąca jednocześnie drogą międzynarodową E-77 (Gdańsk – Warszawa – Kraków – Chyżne). Na terenie świętokrzyskiego ukończony został praktycznie cały przebieg trasy – z wyjątkiem odcinka od Skarżyska-Kamiennej do granicy z województwem mazowieckim. Drugą istotną drogą, o przebiegu równoleżnikowym, jest droga krajowa nr 74 (Piotrków Trybunalski – Kielce – Opatów), obecnie prowadzone są prace dotyczące budowy drogi ekspresowej nr S74 (S12 (Sulejów) – Kielce – Opatów – Tarnobrzeg – Stalowa Wola – Nisko). Przebieg S74 na znacznym odcinku projektowany jest po nowym śladzie.

Ponadto do ważnych ciągów należą drogi krajowe, stanowiące istotne powiązania w skali krajowej i międzyregionalnej: nr 78 (granica państwa – Gliwice – Siewierz – Jędrzejów – Chmielnik), nr 9 (E-371, Radom – Rzeszów – Barwinek), nr 73 (Kielce – Tarnów – Krośno), nr 77 (Lipnik – Sandomierz – Stalowa Wola – Przemyśl) oraz nr 79 (Warszawa – Sandomierz – Kraków – Bytom).

Dla rozwoju północnej części województwa duże znaczenie ma droga krajowa nr 42 Końskie – Skarżysko-Kamienna – Ostrowiec Świętokrzyski, modernizowana na niektórych odcinkach do klasy drogi głównej przyspieszonej.

Ryc. 49. Mapa stanu budowy dróg w województwie świętokrzyskim

Źródło: Mapa Stanu Budowy Dróg – GDDKiA, <https://www.gddkia.gov.pl/pl/1077/mapa-stanu-budowy-drog> (stan na 25.09.2019 r.).

Stan nawierzchni ok. 74% dróg krajowych na obszarze działania świętokrzyskiego oddziału Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad oceniono jako dobry. Stan nawierzchni dróg krajowych w regionie należy do najlepszych w Polsce (Tabela 76), zarówno pod względem udziału dróg w dobrym stanie nawierzchni (druga pozycja w kraju), jak i dróg w stanie złym (trzecia pozycja). W rankingu natychmiastowych potrzeb remontowych dróg w poszczególnych oddziałach województwo świętokrzyskie uplasowało się na 14 pozycji, a potrzeb łącznych – na 15. Do problemów występujących na sieci drogowej należy brak obwodnic m.in. Kielc i Buska-Zdroju w ciągu dróg krajowych nr 73 i nr 42.

Tabela 76. Stan nawierzchni dróg krajowych w poszczególnych oddziałach GDDKiA (stan na koniec 2018 r.)

Oddział GDDKiA	Stan dobry	Stan niezadowolający	Stan zły
Szczecin	75,94	17,64	6,42
Kielce	74,05	17,33	8,63
Łódź	73,66	15,39	10,95
Gdańsk	72,72	18,08	9,20
Olsztyn	68,30	23,26	8,44
Białystok	67,36	20,51	12,12
Opole	67,06	18,63	14,31
Rzeszów	64,75	21,27	13,98
Wrocław	62,56	22,27	15,17
Warszawa	55,05	29,61	15,34

Oddział GDDKiA	Stan dobry	Stan niezadowolający	Stan zły
Katowice	53,66	32,98	13,36
Zielona Góra	53,30	19,55	27,14
Lublin	52,30	27,84	19,86
Poznań	50,26	27,98	21,76
Bydgoszcz	48,82	25,08	26,10
Kraków	44,10	35,36	20,54

Źródło: Raport o stanie technicznym nawierzchni sieci dróg krajowych na koniec 2018 roku. GDDKiA.

Infrastruktura kolejowa

Przez województwo świętokrzyskie przebiega 10 linii kolejowych o łącznej długości 721 km, z czego większość (77%) stanowią linie zelektryfikowane, a prawie 52% – linie dwutorowe.

Sieć kolejowa w Polsce od końca XX w. uległa znacznej redukcji. Zlikwidowane zostało ok. 16% kilometrażu linii kolejowych. W regionie skala redukcji była stosunkowo niewielka – długość linii kolejowych spadła o ok. 4%.

Tabela 77. Linie kolejowe według kategorii

Kategoria linii	Świętokrzyskie				Polska			
	1999	2008	2018	Zmiana 1999-2018	1999	2008	2018	Zmiana 1999-2018
Linie kolejowe eksploatowane, w tym:	752	707	721	-4,1	22 891	20 196	19 235	-16,0
Zelektryfikowane	539	549	554	2,8	11 967	11 924	11 894	-0,6
Dwu- i więcej torowe	374	373	373	-0,3	8 898	8 738	8 734	-1,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Świętokrzyskie cechuje gęstość sieci kolejowej zbliżona do przeciętnej w kraju. Nieco większa jest natomiast gęstość sieci zelektryfikowanej oraz linii dwu- i więcej torowych.

Tabela 78. Gęstość sieci kolejowej na 100 km²

Jednostka terytorialna	Normalnotorowe ogółem		Normalnotorowe zelektryfikowane		Normalnotorowe dwu- i więcej torowe	
	km	Polska = 100	km	Polska = 100	km	Polska = 100
Polska	6,2	100,0	3,8	100,0	2,8	100,0
Dolnośląskie	8,5	138,1	5,4	142,3	3,9	138,0
Kujawsko-pomorskie	6,7	108,5	3,1	82,4	3,0	106,8
Lubelskie	4,2	67,8	1,7	43,5	1,5	54,3
Lubuskie	6,5	106,0	2,4	63,0	2,9	102,6
Łódzkie	5,9	96,5	5,5	144,2	3,8	134,8
Małopolskie	7,2	116,3	6,0	157,9	3,2	113,9
Mazowieckie	4,8	78,5	4,0	104,4	2,9	103,2
Opolskie	8,3	135,1	4,6	119,8	4,6	164,7
Podkarpackie	5,5	89,1	2,1	54,5	1,3	46,7
Podlaskie	3,8	61,1	1,1	28,5	0,5	19,0
Pomorskie	6,5	105,8	2,5	66,6	2,1	76,6
Śląskie	15,8	256,1	13,3	348,7	8,4	300,5
Świętokrzyskie	6,2	100,1	4,7	124,4	3,2	114,0
Warmińsko-mazurskie	4,5	72,9	2,1	55,0	1,2	44,6
Wielkopolskie	6,3	102,0	4,2	111,2	3,9	138,6
Zachodniopomorskie	5,1	82,8	3,2	84,6	1,9	66,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Podstawowy układ transportu szynowego stanowią linie kolejowe znaczenia państwowego¹²⁴:

- nr 4 Grodzisk Mazowiecki – Zawiercie (magistralna),
- nr 8 Warszawa Zachodnia – Kraków Główny Osobowy (pierwszorzędna),
- nr 25 Łódź Kaliska – Ocice (pierwszorzędna),
- nr 61 Kielce – Fosowskie (pierwszorzędna),
- nr 64 Kozłów – Starzyny (pierwszorzędna),
- linia nr 73 Sitkówka Nowiny – Busko Zdrój – Tarnów (pierwszorzędna) – aktualnie linia kończy się w Busku Zdroju, natomiast w ramach komponentu kolejowego CPK zostanie zmodernizowana i przedłużona w stronę Tarnowa.

Ponadto do ważniejszych należy linia nr 70 Włoszczowice – Chmielów i nr 75 Rytwiany – Połaniec, które stanowią połączenie do Elektrowni Połaniec. Przez południową część województwa przebiega linia szerokotorowa relacji Hrubieszów – Huta „Katowice” (Linia Hutnicza – Szerokotorowa – LHS) od granicy państwa poprzez Hrubieszów do stacji Sławków Południowy, która przeznaczona jest obecnie do przewozów towarowych. W województwie świętokrzyskim LHS posiada punkt przestawczy wagonów w Sędziszowie oraz stacje: w Grzybowie, Staszowie, Sędziszowie i Gołuchowie

Najważniejszą linią przebiegającą przez świętokrzyskie jest linia nr 4 (Centralna Magistrala Kolejowa), fragment międzynarodowej trasy AGC/AGTC nr 365, fragment korytarza sieci TEN-T Bałtyk – Adriatyk, planowana do włączenia do sieci kolei dużych prędkości. Linia ta ma ograniczone znaczenie dla rozwoju regionu ze względu na jeden funkcjonujący przystanek na trasie (Włoszczowa – Północna), na którym zatrzymują się niektóre pociągi na trasie Kraków/Katowice – Warszawa/Łódź. Poza nią elementami europejskiej sieci kompleksowej są: linia kolejowa nr 8, linia kolejowa nr 25 i linia kolejowa nr 61.

Najważniejsze znaczenie dla rozwoju gospodarczego regionu mają: węzły kolejowe w Kielcach i Skarżysku-Kamiennej, stacja w Sędziszowie oraz stacje obsługujące przemysł wydobywczy i związane z nim przetwórstwo surowców mineralnych.

Pomimo stosunkowo gęstej sieci kolejowej świętokrzyskie należy do województw o stosunkowo dużym odsetku miast bez ruchu pasażerskiego normalnotorowego. Miastami powiatowymi pozbawionymi dostępu do kolejowej komunikacji pasażerskiej są: Pińczów, Końskie, Busko-Zdrój, Opatów i Staszów. Pińczów i Opatów są przy tym w ogóle pozbawione dostępu do infrastruktury kolejowej. Natomiast Końskie są położone przy linii kolejowej nr 25, Staszów jest położony przy linii nr 70, a do Buska-Zdroju prowadzi linia nr 73.

Transport lotniczy

Transport lotniczy w województwie świętokrzyskim opiera się w głównej mierze na lotnisku komunikacyjnym położonym w miejscowości Masłów k. Kielc¹²⁵, którego właścicielem jest samorząd regionu. Pełni ono głównie rolę lotniska sportowego, ze statusem lotniska użytku publicznego niepodlegającego certyfikacji. Lotnisko posiada: pas asfaltowo-betonowy o długości 900 m i szerokości 30 m z nawrotami na jego końcach, pas trawiasty 900 m na 200

---

¹²⁴ Zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 2019 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie wykazu linii kolejowych o znaczeniu państwowym, Dz.U. 2019 poz. 899

¹²⁵ Jest to jedyne lotnisko w regionie znajdujące się w rejestrze lotnisk cywilnych prowadzonym przez Urząd Lotnictwa Cywilnego.

m, światła podejścia do DS 1 dużej intensywności na obydwu kierunkach oraz światła progów DS i światła krawędziowe DS i DK. Lotnisko w Masłowie położone jest przy drodze wojewódzkiej DW745, która zapewnia połączenie do dróg krajowych nr 73 od strony zachodniej oraz nr 74 od strony południowo-wschodniej na węźle w Cedzynie.

Na lotnisku przyjmowany i odprowadzany jest ruch turystyczny, biznesowy oraz sanitarny w ruchu krajowym i międzynarodowym. Poza podmiotami prywatnymi korzystają z niego SP ZOZ Lotnicze Pogotowie Ratunkowe – obsługujące głównie region województwa świętokrzyskiego – oraz PGL Lasy Państwowe wykonujące loty związane z ochroną przeciwpożarową, akcjami gaśniczymi, opryskami lasów państwowych, a także akcjami zwalczania wścieklizny u lisów wolno żyjących. Dodatkowo prowadzona jest działalność w zakresie szkolenia lotniczego pilotów samolotowych, szybowcowych i skoczków spadochronowych. Ze względu na bliskość Kielc i Starachowic w otoczeniu lotniska znajdują się znaczące stimulatory rozwoju gospodarczego regionu, m.in. ośrodek targowo-wystawienniczy oraz specjalna strefa ekonomiczna.

Ze względu na gęstą zabudowę, a także trudności ze skomunikowaniem tego obszaru z układem drogowym nie ma warunków do rozbudowy zapewniającej możliwość pełnienia przez lotnisko w Masłowie funkcji regionalnego portu lotniczego. Planowaną lokalizacją dla regionalnego portu lotniczego obsługującego województwo świętokrzyskie była miejscowość Obice w gm. Morawica, 20 km na południe od Kielc, jednak zrezygnowano z tej inwestycji.

Obecnie najbliższym działającym portem lotniczym są podkrakowskie Balice, do których czas dojazdu z Kielc wynosi ok. 1 godz. 40 min. Warto zauważyć, że na dostępność lotniczą stolicy województwa w istotny sposób wpływają realizowane inwestycje drogowe i kolejowe, zwłaszcza budowa S7. W 2019 r. przedsiębiorstwo „Porty Lotnicze” rozpoczęło modernizację Portu Lotniczego Radom-Sadków w celu dostosowania go do pełnienia roli zapasowego lotniska dla aglomeracji Warszawskiej (Port Lotniczy Warszawa-Radom), do którego dojazd zajmuje ok. godzinę (tabela poniżej).

Tabela 79. Czasy przejazdu na trasie Kielce – porty lotnicze

Port lotniczy	Odległość drogowa	Czas dojazdu samochodem	Czas dojazdu koleją (najszybsze połączenie)
Kraków-Balice	125 km	1 h 40 min	2 h 50 min (1 przesiadka)
Warszawa-Okęcie	178 km	1 h 50 min	3 h 20 min (1 przesiadka)
Katowice-Pyrzowice	140 km	1 h 50 min	brak połączenia
Rzeszów-Jasionka	152 km	2 h 20 min	brak połączenia
Łódź-Lublinek	150 km	2 h 10 min	brak połączenia
Lublin-Świdnik	192 km	2 h 30 min	brak połączenia
Radom	82 km	1 h	brak połączenia

Źródło: opracowanie własne na podstawie czasów przejazdu google.maps oraz rozkładu jazdy PKP.

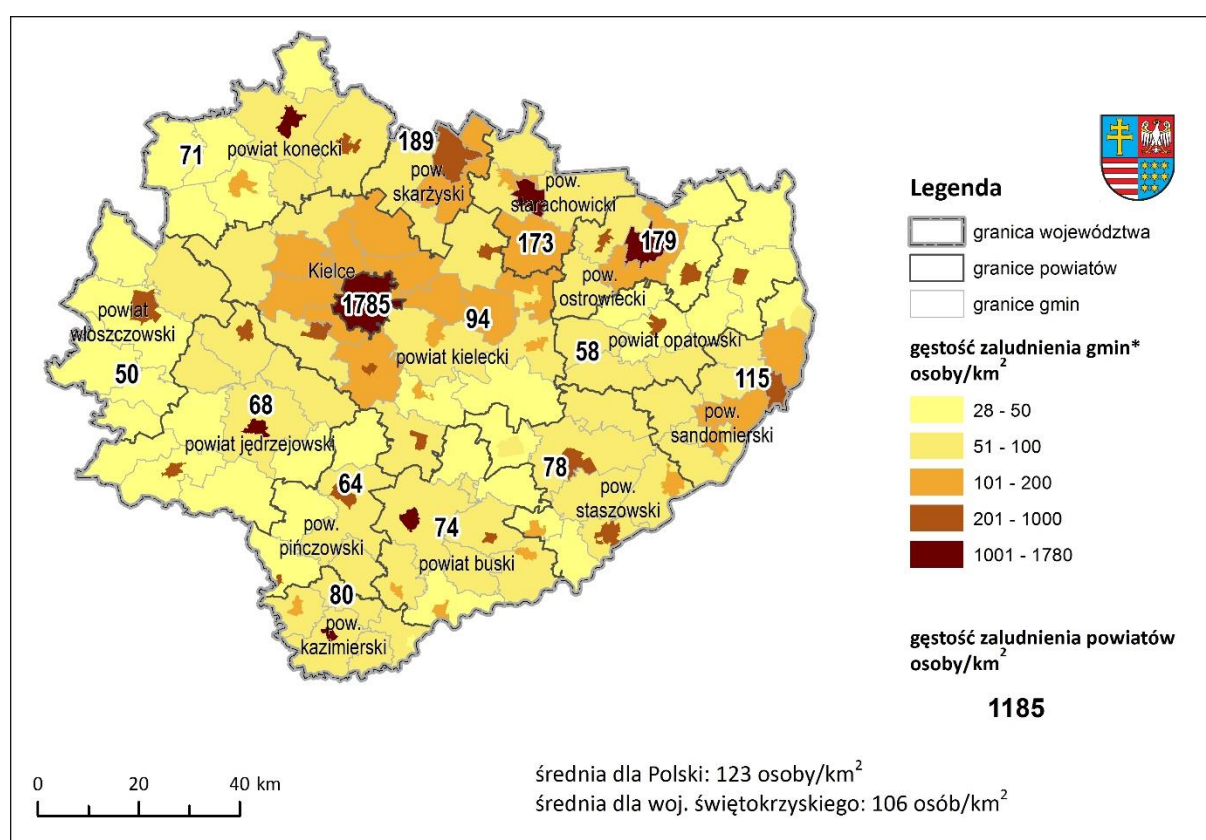
2.7. Sfera przestrzenno-funkcjonalna

2.7.1. Struktura osiedleńcza regionu

Na sieć osadniczą regionu składało się w końcu 2018 r. 2516 miejscowości, w tym 36 miast i 2480 miejscowości wiejskich (2266 wsi i 214 jednostek pozostałych). **Województwo świętokrzyskie cechuje się niską gęstością zaludnienia.** W końcu 2018 r. wynosiła ona

106 osób na km² (87% średniej krajowej) i była siódmą najmniejszą spośród polskich regionów. Szybsza niż w całej Polsce depopulacja województwa pociąga za sobą także spadek tego wskaźnika, który w 2002 r. wynosił 111 os./km² (91% średniej krajowej). Na tle regionów Polski Wschodniej świętokrzyskie cechuje się jednak stosunkowo dużą gęstością zaludnienia. Wyższa jest jedynie gęstość zaludnienia w podkarpackim (118 os./km²), natomiast pozostałe województwa na wschodzie kraju mają ów wskaźnik wyraźnie niższy (lubelskie 84 os./km², podlaskie i warmińsko-mazurskie – 59 os./km²).

Większą gęstością zaludnienia wyróżnia się centralna część regionu, z aglomeracją kielecką, oraz północna, uprzemysłowiona jego część – powiaty skarżyski, starachowicki i ostrowiecki. Ponadto znaczna jest gęstość zaludnienia większości obszaru powiatu sandomierskiego. Najniższą gęstość zaludnienia cechują zachodnie i północne obrzeża województwa (mapa poniżej).

Ryc. 50. Gęstość zaludnienia w województwie świętokrzyskim według gmin, stan na 1.01.2019 r.

*W gminach miejsko-wiejskich miasto i część wiejska osobno

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Według danych CORINE Land Cover tereny antropogeniczne ogółem zajmowały ok. 84 tys. ha (7% powierzchni regionu), z tego większość to zabudowa luźna¹²⁶ – ten typ zago-

¹²⁶ Do obszarów zabudowy luźnej zaliczono obszary, w których występują bloki mieszkalne, kamienice, domy jednorodzinne lub budynki użyteczności publicznej (np. szkoły, szpitale, uczelnie). Poszczególne budynki podzielane są ulicami, terenami zieleni miejskiej, ogrodami, parkami i placami, a nawet łąkami i polami ornymi. Są to zwykle obszary miejskie, poza zaliczonymi do zabudowy zwartej, a także duże wsie, w tym także typu ulico-

spodarowania stanowił 87% terenów antropogenicznych i 6% terenu województwa. W województwie świętokrzyskim poza terenami większych miast przeważa zabudowa zlokalizowana wzdłuż dróg (ulicówki) – co uwidacznia się na mapie rozmieszczenia terenów zabudowanych (Ryc. 52). Stąd też wysoki, wyższy niż w skali kraju, udział zabudowy luźnej w powierzchni terenów antropogenicznych i w powierzchni województwa ogółem (Tabela 80).

Ukształtowana zabudowa luźna, pomimo niejednokrotnie znacznego rozciągnięcia wzdłuż drogi (co podnosi koszty budowy infrastruktury), jest zabudową stosunkowo skupioną. **Niekorzystną, zarówno z ekonomicznego, jak i ekologicznego punktu widzenia cechą osadnictwa świętokrzyskiego jest postępujące rozproszenie zabudowy.** Zabudowa rozproszona zwykle występuje w obszarach funkcjonalnych miast (jako jeden z przejawów suburbanizacji) i ma charakter rozmieszczonych dość chaotycznie skupisk zabudowy, głównie nie zlokalizowanych wzdłuż jednej drogi, tylko rozsianych po polach bądź podchodzących pod lasy. Taki sposób kształtowania zabudowy wpływa nie tylko na degradację przestrzeni i krajobrazu, ale również podnosi koszty uzbrojenia i eksploatacji tych terenów.

Tabela 80. Tereny antropogeniczne w województwie świętokrzyskim

Kategoria terenu (według CORINE Land Cover)	Województwo świętokrzyskie			Polska	
	Powierzchnia ha	Odsetek powierzchni (%)		Odsetek powierzchni (%)	
		województwa	terenów antropogenicznych	kraju	terenów antropogenicznych
Tereny antropogeniczne ogółem	84 209	7,2	100,0	6,2	100,0
Zabudowa zwarta	154	0,01	0,2	0,03	0,4
Zabudowa luźna	73 493	6,3	87,3	4,9	80,2
Tereny przemysłu, handlu i komunikacji	5 185	0,4	6,2	0,7	10,6
Kopalnie, wyrobiska, budowy	4 052	0,3	4,8	0,3	4,3
Miejskie tereny wypoczynkowe i zielone	1 324	0,1	1,6	0,3	4,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CORINE Land Cover 2018.

Ład przestrzenny należy do kluczowych wyzwań rozwojowych Polski. Jego właściwe kształtowanie sprzyja zachowaniu walorów środowiska dla przyszłych pokoleń, ograniczeniu konfliktów w zagospodarowaniu przestrzennym, wpływa również na estetykę otoczenia, a tym samym na atrakcyjność zarówno dla zamieszkania, jak i zwiedzania oraz lokalizacji inwestycji. Do najważniejszych kosztów gospodarczych niekontrolowanej urbanizacji i nieefektywnego gospodarowania przestrzenią należą koszty związane z wyznaczaniem zbyt dużych terenów pod budownictwo mieszkaniowe, zwłaszcza wysokie koszty rozbudowy i utrzymania dróg i infrastruktury oraz związane z tym koszty dojazdów (w tym do pracy). Niekontrolowana zabudowa to także większe ryzyko inwestycyjne oraz ryzyko zniszczenia zabudowy i infrastruktury na terenach nieodpowiednich dla inwestowania. Towarzyszą im społeczne koszty związane z pogarszaniem się warunków życia na wadliwie zaprojektowanych obszarach, degradacją środowiska przyrodniczego oraz konfliktami i patologiami społecznymi¹²⁷.

Jednym z wskaźników związanych z kształtowaniem ładu przestrzennego jest udział terenów jednostek terytorialnych, dla których sporządzono miejscowy plan zagospodarowania prze-

---

wego, jeśli ich szerokość wynosi co najmniej 100 m. Do tej klasy nie zostały zaliczone obszary zabudowy rozproszonej, wsie otoczone działkami przyzagrodowymi, ogrodami lub niewielkimi sadami (<http://clc.gios.gov.pl/index.php/o-clc/definicje-klas>, odczyt 15.10.2019).

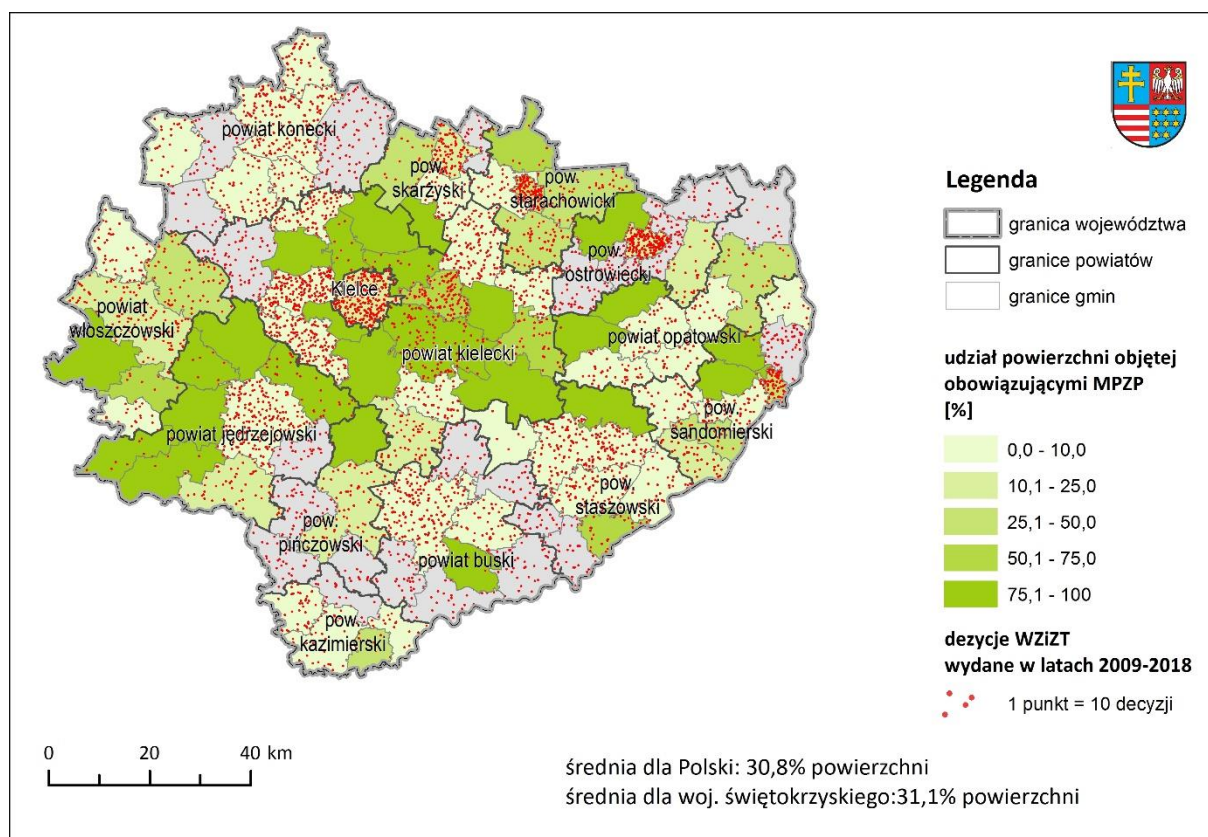
¹²⁷ *Raport o ekonomicznych stratach i społecznych kosztach niekontrolowanej urbanizacji w Polsce*, 2014. Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej i Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.

strzennego (MPZP). Plany miejscowe, choć nie gwarantują zachowania ładu przestrzennego, gdyż często również przewiduje się lokalizację nadmiernej, nie uzasadnionej prognozą rozwoju demograficznego ilości terenów budowlanych, lepiej kształtują w uporządkowanych relacjach większy obszar. Udział terenów, dla których obowiązywał MPZP, wynosił w świętokrzyskim w 2018 r. 31,1% i był zbliżony do średniej krajowej (30,8%), a województwo było pod tym względem na ósmym miejscu. W tym kontekście niepokojące jest istnienie znacznych „białych plam” na terenie regionu – tj. gmin, na których terenie nie obowiązywał żaden plan miejscowy lub objęte planem nie było więcej niż 10% gminy. Grupowały się one przede wszystkim na południu regionu (niemal całe powiaty: kazimierski, pińczowski, buski), a także obejmowały cały powiat konecki i znaczną część powiatów w północno-wschodniej części regionu. Niskim stopniem pokrycia planistycznego charakteryzują się też duże miasta regionu: Kielce (17,6%), Ostrowiec Świętokrzyski (19,1%), Skarżysko-Kamienna (11,9%). Lepiej sytuacja przedstawia się w Starachowicach (34,2%) i Sandomierzu (48,3%). Najwyższy udział terenów objętych planami występuje w gminach powiatu kieleckiego i jędrzejowskiego. Niestety, jak wspomniano, nie gwarantuje to ładu przestrzennego w aglomeracji kieleckiej, gdyż jednocześnie w zapisach planów gmin podkieleckich przewidziano chłonność demograficzną kilkukrotnie (nawet do 10 razy) przekraczającą liczbę mieszkańców¹²⁸. Szczególnie duże szkody dla ładu przestrzennego i krajobrazu wywołują inwestycje budowlane na podstawie decyzji administracyjnych (Decyzja o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, WZiZT). Na poniższej mapie przedstawiono gęstość decyzji WZiZT wydanych w ciągu ostatniej dekady. Za szczególnie niekorzystną należy uznać sytuację w Kielcach i południowej części powiatu kieleckiego oraz w miastach subregionalnych na północy regionu, gdzie niskiemu udziałowi obszarów z obowiązującym planem towarzyszy duże natężenie ruchu budowlanego – inwestycje powstają w dużej mierze w oparciu o WZiZT.

---

¹²⁸ Tamże, s. 21.

Ryc. 51. Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem w 2018 r. oraz decyzje o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu wydane w latach 2009–2018 (metoda kropkowa, jednej punkt odpowiada 10 decyzjom wydanym na terenie gminy, lokalizacja punktu nie odpowiada dokładnej lokalizacji inwestycji)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Poniżej przedstawiono najważniejsze zagrożenia związane z niekontrolowanym rozwojem przestrzennym w województwie świętokrzyskim.

W zakresie efektywnego gospodarowania przestrzenią i kształtowania zabudowy:

- przekształcanie terenów rolnych (w tym gruntów rolnych podlegających ochronie prawnej) na tereny budowlane,
- nadpodaż terenów budowlanych, (zabudowy mieszkaniowej) przy jednoczesnym deficycie terenów przemysłowych i sportowo-rekreacyjnych,
- wkraczanie zabudowy na tereny otwarte zamiast preferowanego uzupełniania i kontynuacji zabudowy,
- brak wyznaczania terenów usługowych w dużych kompleksach zabudowy mieszkaniowej,
- chaos urbanistyczny, architektoniczny i reklamowy.

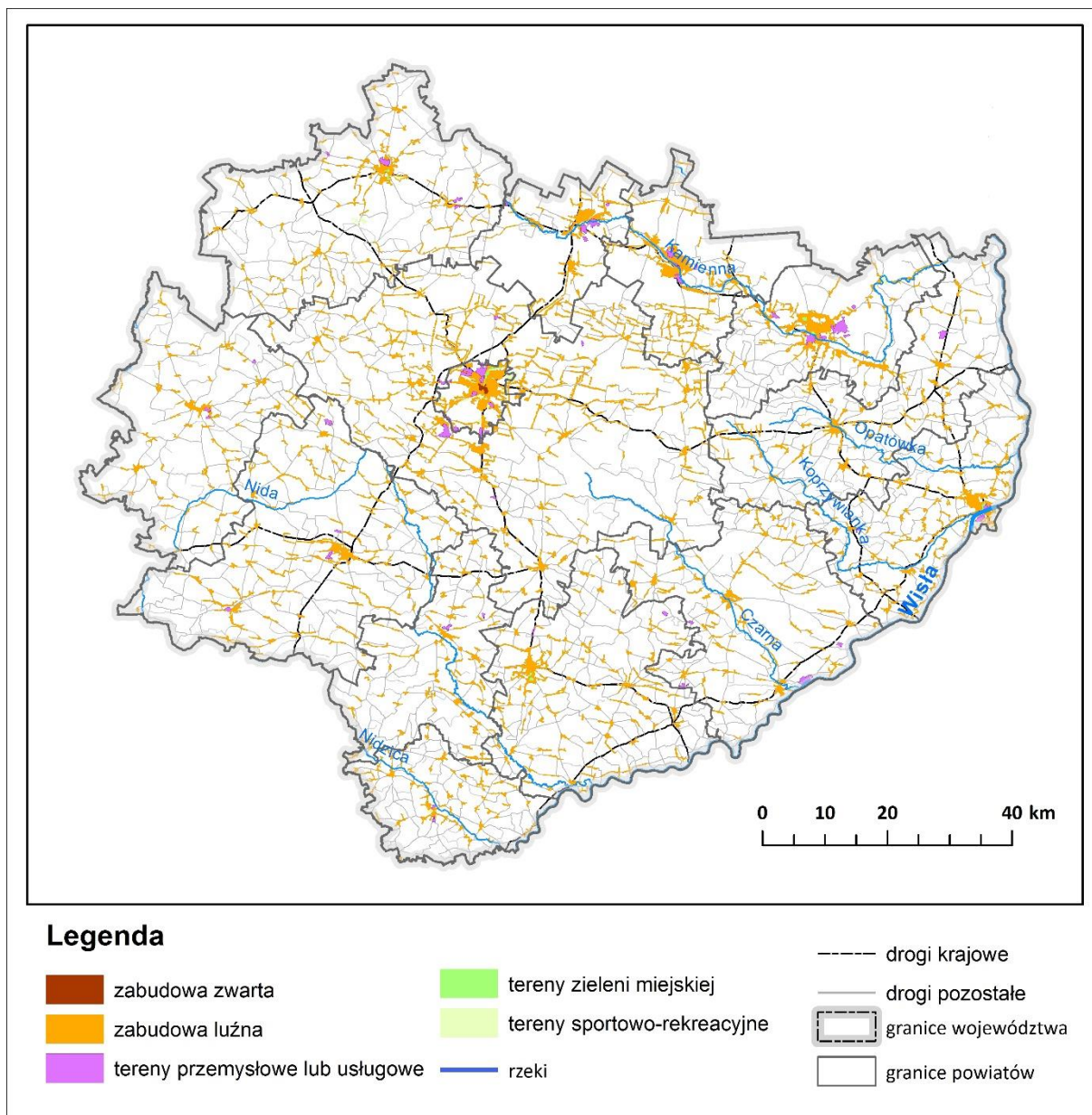
W zakresie kształtowania dostępności transportowej zabudowy:

- problem z wytyczaniem korytarzy drogowych,
- lokalizacja zabudowy wzdłuż dróg tranzytowych o znaczeniu ponadlokalnym,

- brak zapewnienia dojazdu drogami publicznymi do wyznaczonych terenów zabudowy.

W zakresie kształtowania przestrzeni publicznych:

- niedobór przestrzeni publicznych,
- niedostosowanie przestrzeni publicznych oraz usług publicznych do potrzeb osób starszych i niepełnosprawnych,
- pozbywanie się zieleni z miast (wycinka drzew, sadzenie drzew w donicach),
- wprowadzanie obcych gatunków roślin.

Ryc. 52. Tereny zurbanizowane i zabudowane w województwie świętokrzyskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CORINE Land Cover 2018.

Kielce jako ośrodek ponadregionalny

Najważniejszym ośrodkiem miejskim regionu są Kielce. Według KPZK 2030 miasto uznano za ośrodek wojewódzki pełniący oprócz funkcji regionalnych szereg funkcji o znaczeniu metropolitalnym.

Kielce skupiają usługi o znaczeniu krajowym i międzynarodowym w zakresie:

- leczenia szpitalnego (Świętokrzyskie Centra: Onkologii i Kardiologii),
- szkolnictwa wyższego (Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Politechnika Świętokrzyska),
- wyspecjalizowanych usług (Targi Kielce),
- sektora budownictwa oraz przemysłu materiałów budowlanych, metalowego i maszynowego.

Kielce są też najważniejszym w regionie ośrodkiem kultury (m.in. instytucje takie jak Muzeum Narodowe w Kielcach, Teatr im. Stefana Żeromskiego, Kielecki Teatr Tańca, Filharmonia Świętokrzyska im. Oskara Kolberga).

W obszarze gospodarczym rozwijającym się sektorem są usługi dla biznesu, dla których Kielce są nową lokalizacją.

Kielce są też największym ośrodkiem turystycznym w regionie, przyjmującym ok. jednej czwartej przyjeżdżających do województwa. Stanowią ośrodek rozrządowy dla Gór Świętokrzyskich. Jednocześnie na terenie Kielc znajdują się unikalne obszary chronione (rezerwat Kadzielnia).

W ostatnich latach poprawiła się dostępność drogowa w kierunku Krakowa i Warszawy – wraz z budową kolejnych odcinków drogi S7, natomiast gorsza jest dostępność w kierunku równoleżnikowym. Dostępność kolejowa miasta jest obecnie przeciętna. Magistralna linia kolejowa biegnąca przez województwo (CMK) omija Kielce, natomiast najważniejsza dla miasta linia kolejowa jest w trakcie modernizacji. Ograniczeniem rozwojowym jest relatywnie słaba dostępność lotnicza, która ulegnie poprawie w przypadku otwarcia portu lotniczego w Radomiu oraz modernizacji połączeń drogowych i kolejowych w kierunku najbliższego dużego portu lotniczego w Krakowie-Balicach.

W celu syntetycznego zobrazowania pozycji Kielc na tle innych ośrodków wojewódzkich wybrano wskaźniki obrazujące rozwój miasta w sześciu płaszczyznach rozwojowych: rozwoju potencjału ludnościowego, gospodarczej, gospodarki opartej na wiedzy, jakości przestrzeni zamieszkania, usług publicznych oraz rozwoju kultury i turystyki. Dla każdej płaszczyzny wybrano trzy wskaźniki. Do porównania wybrano pozostałe stolice województw Polski Wschodniej (Rzeszów, Lublin, Białystok, Olsztyn) – centra regionów o porównywalnym do świętokrzyskiego poziomie rozwoju oraz ośrodki metropolitalne, stanowiące centra największych aglomeracji w Polsce jako swoisty wzorzec rozwojowy: Warszawę, Kraków, Łódź, Wrocław i Poznań¹²⁹.

Dla oceny rozwoju potencjału ludnościowego i atrakcyjności miasta jako miejsca zamieszkania wybrano średnie saldo migracji na 1000 mieszkańców w okresie dekady oraz liczbę mieszkań oddanych w ciągu pięciu lat. Wśród analizowanych ośrodków większość, poza Warszawą, Krakowem i Wrocławiem, miała ujemny bilans migracji. W przypadku Kielc

---

¹²⁹ Pominięte zostały miasta wojewódzkie będące centrami policentrycznych ośrodków metropolitalnych, tj. Katowice i Gdańsk, których porównanie z aglomeracjami monocentrycznymi jest trudne.

spadek migracyjny był jednak bardzo znaczący. Jedną z najniższych, obok Olsztyna, była też liczba oddanych mieszkań *per capita*. Niekorzystnym z punktu widzenia rozwoju potencjału ludnościowego miasta jest bardzo wysoki wskaźnik obciążenia demograficznego.

Poziom przedsiębiorczości w Kielcach jest stosunkowo wysoki. Liczba podmiotów gospodarczych na 1000 osób była znacznie niższa niż w ośrodkach metropolitalnych, jednak np. wyższa niż w Łodzi oraz w większości ośrodków Polski Wschodniej (poza Rzeszowem). Zdecydowanie słabą stroną kieleckiej gospodarki są natomiast jedne z najniższych nakładów inwestycyjnych w przedsiębiorstwach. Relatywnie wysoka była też stopa bezrobocia rejestrowanego.

Jednym z najważniejszych potencjałów Kielc są istniejące uczelnie wyższe. Pod względem liczby studentów na 1000 mieszkańców Kielce wyprzedzały Białystok i Łódź, były natomiast gorsze nie tylko od największych ośrodków akademickich, ale i od Rzeszowa i Lublina.

Liczba podmiotów gospodarczych sektora usług wiedzochłonnych była w Kielcach podobna do innych miast Polski Wschodniej (z wyjątkiem Rzeszowa). Bardzo duży dystans od większych ośrodków dzielił je natomiast pod względem rozwoju bazy infrastrukturalnej dla gospodarki wiedzochłonnej – pod względem powierzchni biurowej na mieszkańca wyprzedzały tylko Białystok i Olsztyn.

Na jakość zamieszkania w mieście wpływ ma zarówno jakość przestrzeni prywatnej (mieszkania), jak i publicznej. Uważa się dziś, że miernikiem przyjazności tej drugiej dla mieszkańców jest dostosowanie jej do ruchu pieszego i rowerowego, a także nasycenie miasta terenami zieleni urządzonej.

Jednym z ważniejszych czynników jakości życia jest wielkość dostępnej powierzchni mieszkalnej. Przeciętny metraż mieszkania w Kielcach przypadający na mieszkańca jest najmniejszy spośród analizowanych ośrodków.

Niezbyt korzystnie przedstawiają się też wskaźniki dotyczące funkcjonowania przestrzeni publicznej Kielc. Gęstość ścieżek i dróg rowerowych odbiegała negatywnie od pozostałych miast. Niższa niż w innych ośrodkach była również powierzchnia terenów zieleni urządzonej, jednak w tym wypadku Kielce rekompensują te braki terenami przyrodniczymi służącymi rekreacji

Ważną determinantą jakości życia i atrakcyjności miasta jest dostęp do usług publicznych. Dotyczy to zwłaszcza infrastruktury ochrony zdrowia i usług opiekuńczych. Kielce są dla regionu ważnym ośrodkiem opieki zdrowotnej. Miasto cechuje się dobrą dostępnością kadry medycznej – liczba lekarzy na 10 tys. osób należy do najwyższych spośród analizowanych ośrodków. Miasto cechuje także bardzo dobre zaopatrzenie w ośrodki stacjonarnej opieki społecznej, co jest istotne w obliczu starzenia się społeczeństwa. Zdecydowanie gorzej przedstawia się natomiast zaopatrzenie w infrastrukturę opieki nad najmłodszymi, co wobec konieczności (i chęci) łączenia kariery zawodowej i rodzicielstwa może stanowić poważną barierę rozwojową.

Ostatnim analizowanym aspektem jest rozwój usług kultury i turystyki. Kielce zdecydowanie wyróżniają się jako miasto spotkań – liczba uczestników imprez masowych jest najwyższa w przeliczeniu na mieszkańca ze wszystkich porównywanych miast. Wyróżniają się też wysokim wskaźnikiem działalności kin. W przeliczeniu na mieszkańca posiadają też niezłą bazę noclegową.

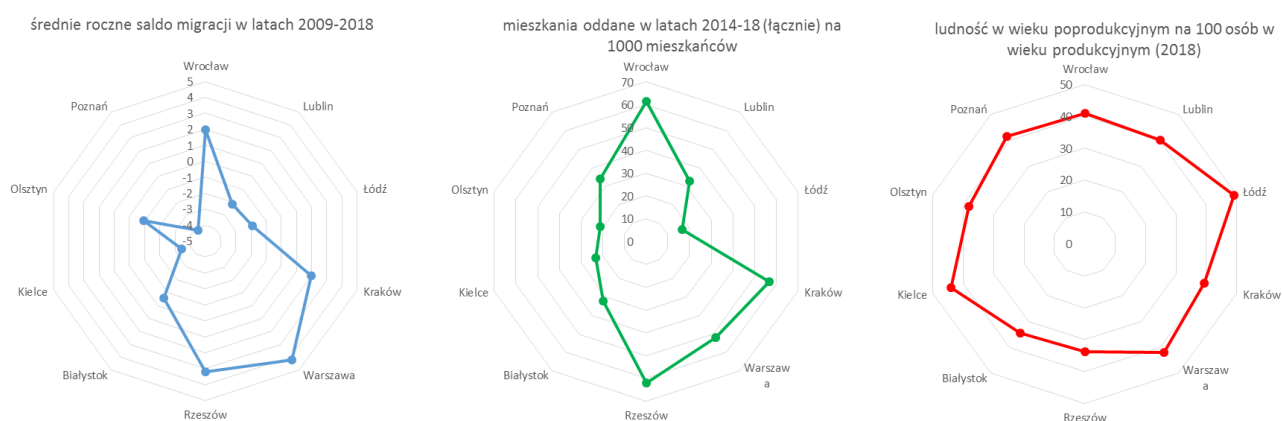
Powyższa analiza wskaźników rozwoju w sześciu aspektach wskazuje na dość trudną sytuację Kielc jako ośrodka o znaczeniu ponadregionalnym. W większość analizowanych

aspektów miasto odstaje nie tylko od użytych jako benchmarki (wzorce) ośrodków metropolitalnych, ale w wielu aspektach także od miast Polski Wschodniej. Miasto cechuje się wysokim poziomem przedsiębiorczości, ale słabością gospodarki jest niski poziom inwestycji i wysokie na tle ośrodków wojewódzkich bezrobocie. Potencjał wyższych uczelni słabo odzwierciedla się we wskaźnikach działalności wiedzochłonnej.

Atutem miasta jest dobry dostęp do kadry medycznej i usług opiekuńczych, istotny wobec starzejącej się społeczności. Jednak mankamentem z punktu widzenia młodych mieszkańców jest bardzo słaba oferta usług opieki nad małymi dziećmi oraz niskie wskaźniki powierzchni mieszkalnej, którym towarzyszy niewielki ruch budowlany w mieście. Ważnym czynnikiem rozwojowym jest kultura, przemysł spotkań i wydarzeń – pod tym względem Kielce prezentują się dobrze.

Istotnym uwarunkowaniem rozwojowym Kielc jest jego położenie między ośrodkami metropolitalnym – Krakowem, Warszawą, Aglomeracją Górnośląską i Łodzią oraz Lublinem. Położenie to z jednej strony zapewni korzyści związane z lokalizacją na szlakach transportowych między metropoliami oraz dostępność do usług przez nie oferowanych. Z drugiej strony ośrodki te, zwłaszcza Warszawa i Kraków, stanowią atrakcyjne miejsca osiedlania się, mogą przyczyniać się do odpływu ludności z Kielc. Drugim kierunkiem migracji kielczan jest strefa podmiejska, oferująca atrakcyjne warunki zamieszkania przy możliwości dojazdu do pracy. Przemysłanych działań, uwzględniających potrzeby mieszkańców, przede wszystkim niezmotoryzowanych, wymaga przestrzeń publiczna miasta.

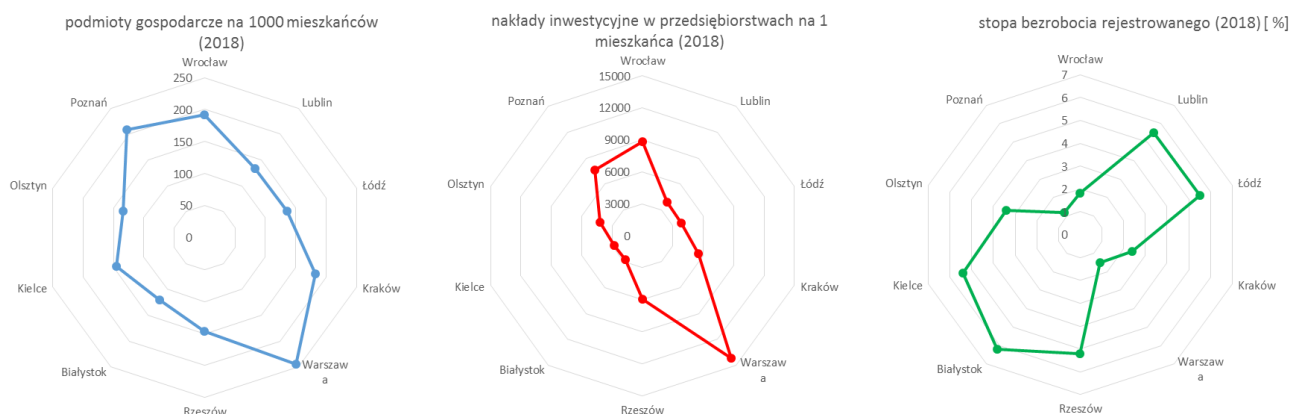
Wykres 62. Wskaźniki rozwoju potencjału ludnościowego – Kielce na tle wybranych polskich miast

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

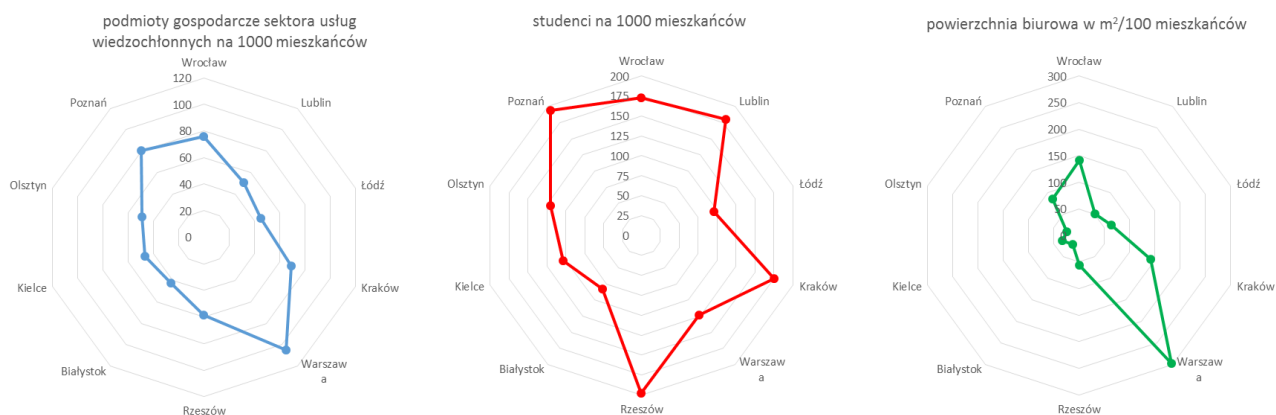

Wykres 63. Wskaźniki poziomu rozwoju gospodarczego – Kielce na tle wybranych polskich miast

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

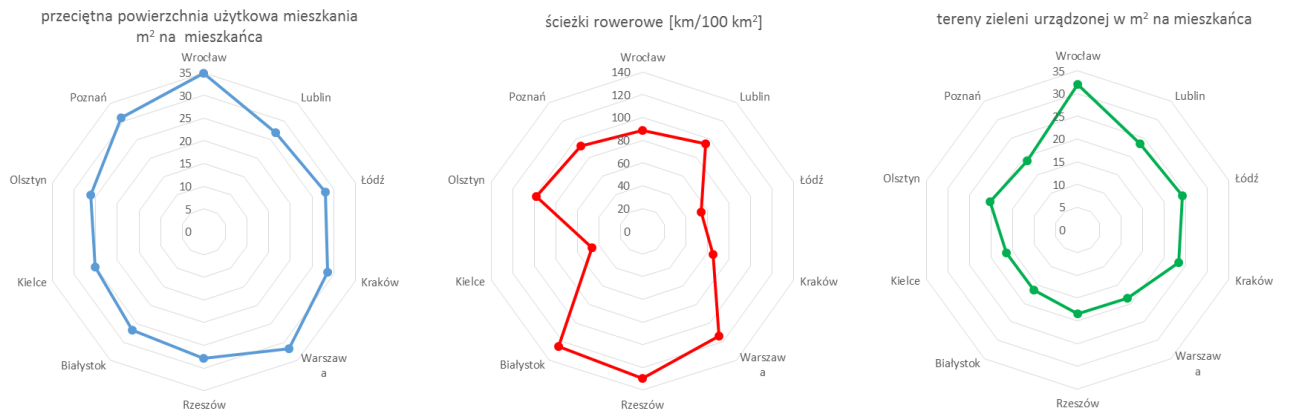
Wykres 64. Wskaźniki rozwoju gospodarki opartej na wiedzy – Kielce na tle wybranych polskich miast¹³⁰

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS oraz Sektor nowoczesnych usług biznesowych w Polsce 2018. ABSL.

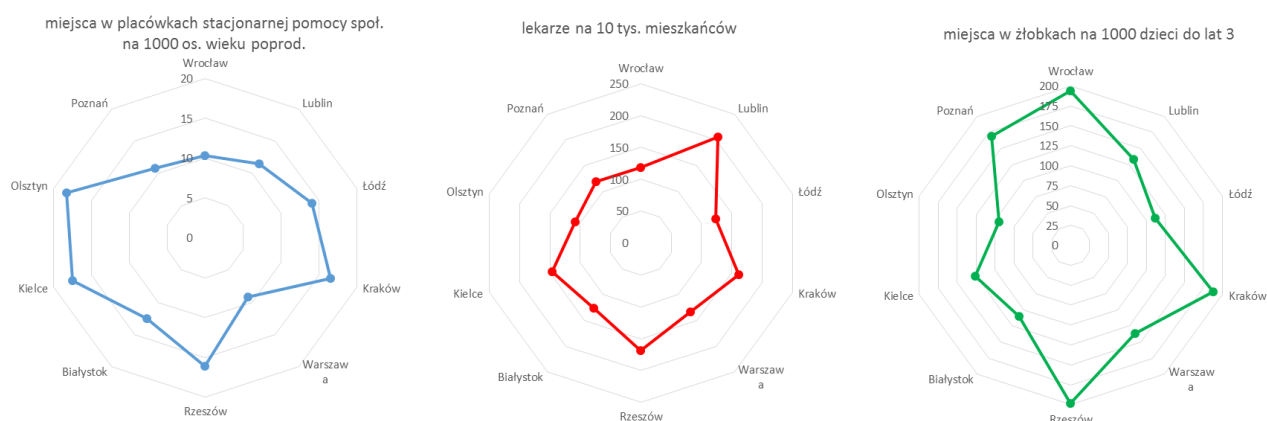
¹³⁰ Klasyfikacja usług GOW na podstawie: Eurostat, Working Group Meeting on Statistics on Science, Technology and Innovation, Luxembourg, 27–28 November 2008. doc. Eurostat/F4/STI/2008/12.

Wykres 65. Wskaźniki jakości przestrzeni zamieszkania – Kielce na tle wybranych polskich miast

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Wykres 66. Wskaźniki dostępności usług publicznych – Kielce na tle wybranych polskich miast

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Wykres 67. Wskaźniki dla poziomu rozwoju kultury i turystyki – Kielce na tle wybranych polskich miast

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Ośrodki miejskie województwa

W 2019 r. w świętokrzyskim były 43 miasta (4,6% miast polskich), o powierzchni 775 km² (6,6% województwa), które łącznie zamieszkiwało 576,2 tys. mieszkańców. Mieszkańcy miast województwa świętokrzyskiego stanowili 2,4% ludności miejskiej kraju. Po 2008 r. aż 12 miejscowości w województwie uzyskało (a *de facto* odzyskało po utracie, głównie w czasie zaborów) prawa miejskie.

Województwo świętokrzyskie jest obszarem o niskim poziomie urbanizacji. Na początku 2019 r. w miastach regionu mieszkało 564 tys. osób – 45,5% mieszkańców regionu, przy przeciętnej dla kraju powyżej 60%. Pod względem poziomu urbanizacji województwo plasowało się na przedostatnim miejscu. Ponadto wśród miast świętokrzyskiego przeważają małe ośrodki, a jedynie 5 miast (12% ogółu, najniższa wartość wśród województw w Polsce) ma więcej niż 20 tys. mieszkańców. Odzwierciedla się to także w niewielkiej gęstości zaludnienia miast regionu, o 30% mniejszej niż średnia dla kraju (14 pozycja wśród regionów). Największym stopniem urbanizacji cechuje się północna część jego obszaru, natomiast najmniejszy odsetek ludności mieszka w miastach powiatu kieleckiego.

Tabela 81. Liczba ludności w miastach

Jednostka terytorialna	Liczba miast		Powierzchnia miast		Ludność miast		Gęstość zaludnienia
	Ogółem	> 20 tys. mieszk.	km ²	procent pow. województwa	osoba	procent ludności miejskiej	os/km ²
Polska	930	218	22162	7,1	23 087 873	60,1	1042
Dolnośląskie	91	19	2165	10,9	1 990 503	68,6	919
Kujawsko-pomorskie	52	7	829	4,6	1 227 851	59,1	1481
Lubelskie	48	10	1019	4,1	983 840	46,5	965
Lubuskie	43	6	876	6,3	658 924	64,9	752
Łódzkie	44	15	1160	6,4	1 542 682	62,5	1330
Małopolskie	62	13	1659	10,9	1 639 523	48,2	988
Mazowieckie	88	25	2190	6,2	3 481 625	64,4	1590
Opolskie	36	6	848	9	525 853	53,3	620
Podkarpackie	51	10	1234	6,9	881 881	41,4	715
Podlaskie	40	8	925	4,6	718 272	60,8	777
Pomorskie	42	15	1072	5,9	1 485 786	63,7	1386
Śląskie	71	37	3790	30,7	3 478 794	76,7	918
Świętokrzyskie	43	5	775	6,6	564 820	45,5	729
Warmińsko-mazurskie	50	11	616	2,6	846 013	59,2	1373
Wielkopolskie	113	20	1546	5,2	1 896 325	54,3	1227
Zachodniopomorskie	66	11	1458	6,4	1 165 181	68,5	799

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju (KPZK 2030) oraz Plan zagospodarowania przestrzennego województwa świętokrzyskiego wskazują hierarchię ośrodków osadniczych świętokrzyskiego:

- główny ośrodek województwa: Kielce;
- ośrodki subregionalne¹³¹:
  - wyznaczone w KPZK 2030: Ostrowiec Świętokrzyski, Starachowice,
  - pozostałe: Skarżysko-Kamienna, Sandomierz;
- ośrodki lokalne: Busko-Zdrój, Końskie, Jędrzejów, Opatów, Staszów, Pińczów, Kazimierza Wielka, Włoszczowa;
- pozostałe ośrodki miejskie (w tym miejscowości, które uzyskały prawa miejskie po 2008 r.).

Miasta województwa świętokrzyskiego według rangi zestawiono w tabeli oraz przedstawiono na mapie poniżej.

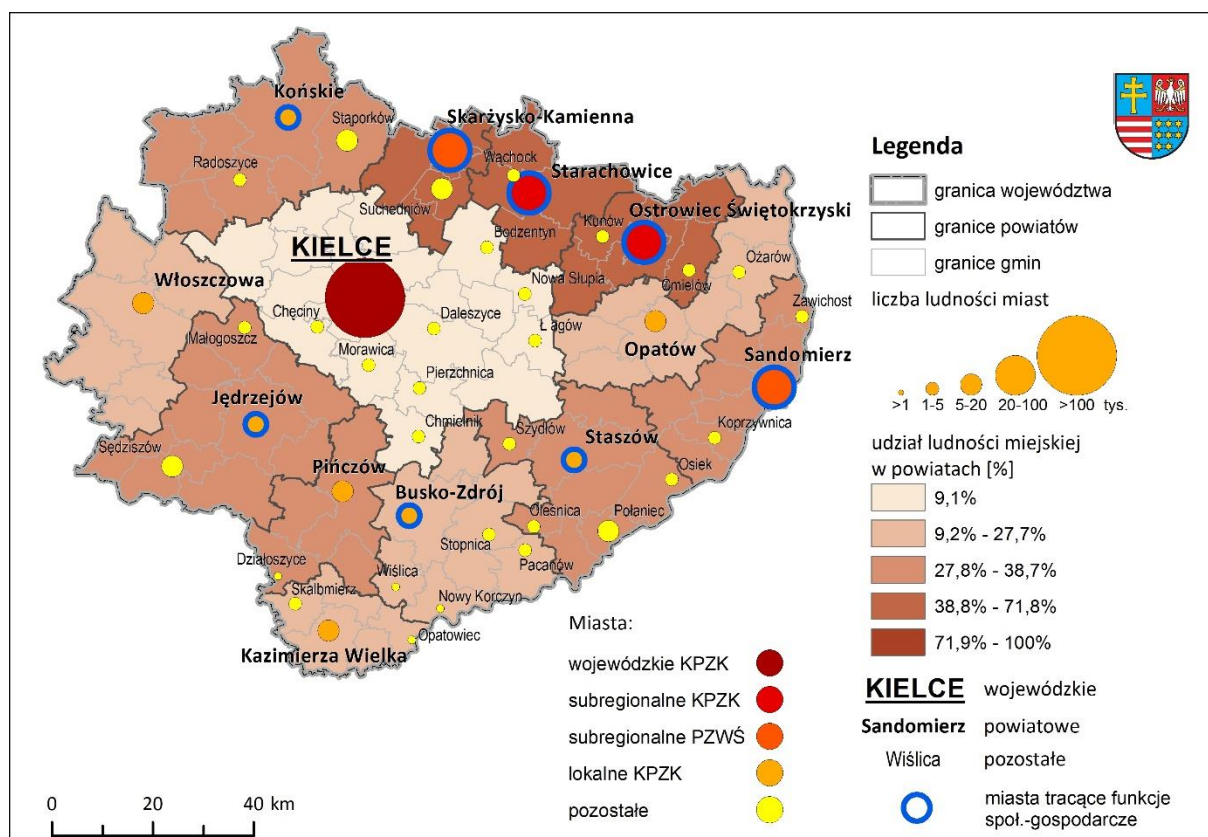
Tabela 82. Miasta województwa świętokrzyskiego

Miasto	Liczba ludności			Powierzchnia 2019	Gęstość zaludnienia	Powiat
	2008	2019	Zmiana			
ośrodek wojewódzki						
Kielce	205 094	195 774	-4,5	110	1 780	m. Kielce
ośrodki subregionalne						
Ostrowiec Świętokrzyski	72 823	69 051	-5,2	46	1 501	Ostrowiecki
Starachowice	52 320	48 965	-6,4	32	1 530	Starachowicki
Skarżysko-Kamienna	48 175	45 358	-5,8	64	709	Skarżyski

¹³¹ KPZK nie wyznacza w województwie świętokrzyskim miasta o randze ośrodka regionalnego.

Miasto	Liczba ludności			Powierzchnia 2019	Gęstość zalud- nienia	Powiat
	2008	2019	Zmiana			
Sandomierz	24 666	23644	-4,1	29	815	Sandomierski
ośrodki lokalne						
Końskie	20 328	19330	-4,9	18	1074	Konecki
Busko-Zdrój	17 024	15952	-6,3	12	1329	Buski
Jędrzejów	16 360	15149	-7,4	11	1377	Jędrzejowski
Staszów	15 301	14810	-3,2	27	549	Staszowski
Pińczów	11 600	10844	-6,5	14	775	Pińczowski
Włoszczowa	10 685	10043	-6,0	30	335	Włoszczowski
Opatów	6 771	6496	-4,1	9	722	Opatowski
Kazimierza Wielka	5 696	5579	-2,1	5	1116	Kazimierski
pozostałe ośrodki						
Suchedniów	8 773	8379	-4,5	60	140	Skarżyski
Połaniec	8 310	8120	-2,3	17	478	Staszowski
Sędziszów	6 771	6484	-4,2	8	811	Jędrzejowski
Stąporków	5 946	5679	-4,5	11	516	Konecki
Ożarów	4 689	4599	-1,9	8	575	Opatowski
Chęciny	4 247	4445	4,7	14	318	Kielecki
Małogoszcz	3 890	3769	-3,1	10	377	Jędrzejowski
Chmielnik	3 926	3703	-5,7	8	463	Kielecki
Cmielów	3 194	3024	-5,3	14	216	Ostrowiecki
Kunów	3 078	2979	-3,2	7	426	Ostrowiecki
Daleszyce	2 938	2907	-1,1	16	182	Kielecki
Wąchock	2 743	2764	0,8	16	173	Starachowicki
Koprzywnica	2 536	2488	-1,9	18	138	Sandomierski
Bodzentyn	2 228	2240	0,5	8	280	Kielecki
Osiek	1 984	2015	1,6	18	112	Staszowski
Zawichost	1 805	1776	-1,6	20	89	Sandomierski
Skalbmierz	1 291	1289	-0,2	7	184	Kazimierski
Działoszyce	1 040	908	-12,7	2	454	Pińczowski
ośrodki które uzyskały prawa miejskie po 2008 r.						
Radoszyce	b.d.	3167	b.d.	17	186	Konecki
Oleśnica	b.d.	1848	b.d.	10	185	Staszowski
Morawica	b.d.	1695	b.d.	4	424	Kielecki
Łągów	b.d.	1587	b.d.	8	198	Kielecki
Stopnica	b.d.	1425	b.d.	4	356	Buski
Nowa Słupia	b.d.	1361	b.d.	14	97	Kielecki
Pierzchnica	b.d.	1152	b.d.	7	165	Kielecki
Pacanów	b.d.	1117	b.d.	7	160	Buski
Szydłów	b.d.	1106	b.d.	16	69	Staszowski
Nowy Korczyn	b.d.	955	b.d.	8	119	Buski
Wiślica	b.d.	515	b.d.	5	103	Buski
Opatowiec	b.d.	329	b.d.	6	55	Kazimierski

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Ryc. 53. Miasta województwa świętokrzyskiego oraz wskaźnik urbanizacji powiatów (liczba ludności na 1.01. 2019)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Bardzo niekorzystnym zjawiskiem jest wyludnianie się niemal wszystkich ośrodków miejskich świętokrzyskiego. Proces kurczenia się miast zachodzi w skali całego kraju, jednak liczba ludności miejskiej w Polsce skurczyła się o ok. 0,9% w ciągu dekady (2008–2018). **W województwie świętokrzyskim depopulacja miast¹³² w tym okresie sięgnęła 5%.**

Bardzo niekorzystną sytuacją jest zwłaszcza szybkie wyludnianie się większych ośrodków subregionalnych i lokalnych, a także ośrodka wojewódzkiego. Największą skalą depopulacji charakteryzują się Starachowice i Skarżysko-Kamienna, w których liczba ludności skurczyła się o ok. 6%. Miasta te, podobnie jak pozostałe średnie miasta województwa, zostały uznane za ośrodki tracące funkcje społeczno-gospodarcze.

Stosunkowo najlepiej radzą sobie najmniejsze miasta. W miastach o wielkości do 5 tys. liczba ludności spadła o 1,7%, w miastach o liczbie ludności 5–20 tys. spadek wynosił 4,9%, natomiast w największych niewojewódzkich miastach regionu – 5,7%. Niekorzystna jest także sytuacja Kielc, które w ciągu dekady zmniejszyły swoją populację o 4,5%.

¹³² Bez ośrodków, które prawa miejskie uzyskały po 2008 r., dla których brak danych o liczbie ludności obecnej części miejskiej gminy w 2008 r.

Tabela 83. Zmiana liczby ludności ośrodków miejskich według kategorii

Kategoria miasta	Liczba ludności		Zmiana liczby ludności	
	2008	2019*	bezwzględna	%
Ośrodek wojewódzki	205 094	195 774	-9 320	-4,5
Ośrodki subregionalne	197 984	187 018	-10 966	-5,5
Ośrodki lokalne	103 765	98 203	-5 562	-5,4
Ośrodki pozostałe – prawa miejskie przed 2008 r.	69 389	67 568	-1 821	-2,6
Ośrodki pozostałe – prawa miejskie po 2008 r.	0	16 257	b.d.	b.d.
Miasta ogółem	576 232	564 820	-	-
Miasta bez ośrodków, które uzyskały prawa miejskie po 2008 r.	576 232	548 563	-27 669	-4,8

*Stan na 1.01.2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Obszary wiejskie

Obszary wiejskie zajmują aż 93% województwa świętokrzyskiego¹³³, co oznacza powierzchnię 10,9 tys. km² (w tym obszary gmin wiejskich – 6,2 tys. km², a obszary wiejskie w gminach miejsko-wiejskich 4,7 tys. km²). Obszary te zamieszkuje 674 086 osób, w tym 401 688 w gminach wiejskich i 272 398 w częściach wiejskich gmin miejsko-wiejskich. Łącznie **mieszkańcy wsi stanowią 54,3% ludności regionu. Jest to odsetek znacznie większy niż średnia krajowa wynosząca 39,9%.**

Jednym z głównych problemów obszarów wiejskich jest depopulacja i starzenie się społeczności wiejskiej¹³⁴. Liczba mieszkańców wsi w świętokrzyskim spadła od 2012 r. o 2,5%

i był to spadek identyczny jak dla całego regionu. Na tle kraju sytuacja przedstawia się inaczej, gdyż – w odróżnieniu od miast – na skutek suburbanizacji obszary wiejskie w Polsce notują wzrosty liczby ludności. Depopulacja nie jest równomierna w skali województwa – jedynym powiatem notującym niewielki wzrost liczby ludności jest powiat kielecki, gdzie w otoczeniu ośrodka wojewódzkiego zachodzą procesy suburbanizacyjne. Stosunkowo niską skalą depopulacji cechują się powiaty na południowym-zachodzie województwa, powiaty nadwiślańskie oraz powiat starachowicki i ostrowiecki. Zdecydowanie w najgorszej sytuacji jest natomiast powiat konecki.

Świętokrzyska wieś jest wciąż nieco młodsza niż obszary miejskie. Wskaźnik obciążenia demograficznego jest niższy niż przeciętny dla kraju. Ogólnie niekorzystna sytuacja województwa ma jednak odzwierciedlenie także na wsi – na obszarach wiejskich w regionie przypadało na 100 osób wieku produkcyjnym o 4 osoby w wieku poprodukcyjnym więcej niż przeciętnie na polskiej wsi. Natomiast udział osób młodych był mniejszy nie tylko niż w obszarach wiejskich kraju, ale i w Polsce ogółem. Także i w tym wypadku pozytywnie wyróżnia się powiat kielecki, gdzie statystyki zawyża migracja z Kielc. Najgorszą sytuacją demograficzną cechowała się wieś w powiatach buskim i pińczowskim, gdzie wskaźnik obciążenia demograficznego dochodził do niemal 40 osób w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym. Szczególnie niekorzystna jest sytuacja powiatu kazimierskiego, gdzie dodatkowo odsetek najmłodszych osób spadł do 15%.

¹³³ Stan na 1.01.2019 r., po uwzględnieniu zmian związanych z otrzymaniem praw miejskich przez 7 miejscowości.

¹³⁴ Zmiany na mapie administracyjnej regionu (pojawienie się 7 nowych miast z dniem 1.01.2019 r.) utrudniają opis, dlatego dalsza analiza dotyczy stanu sprzed 1.01.2019 r.

Tabela 84. Zmiany demograficzne na wsi

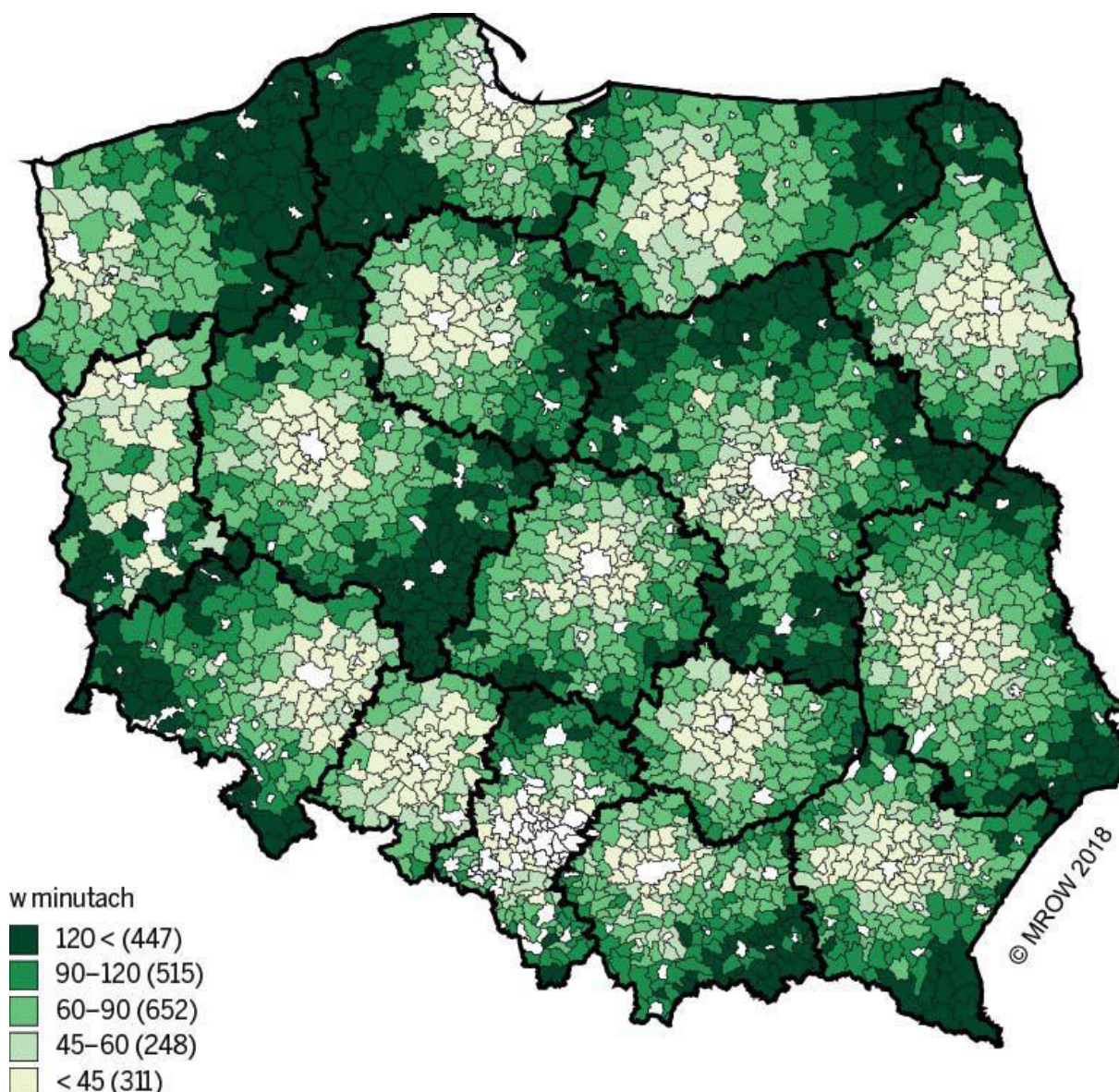
Nazwa	Liczba mieszkańców			Wskaźnik obciążenia demograficznego*		Udział osób w wieku przedprodukcyjnym	
	2012	2018	zmiana %	2012	2018	2012	2018
Świętokrzyskie – wieś	701 859	684 594	-2,5	29,3	33,7	19,0	17,6
Świętokrzyskie – ogółem	1 273 995	1 241 546	-2,5	30,4	38,0	17,6	16,6
Powiat buski	57 074	54 166	-5,1	33,5	37,6	18,0	16,7
Powiat jędrzejowski	61 627	60 674	-1,5	31,4	35,9	19,3	18,2
Powiat kazimierski	28 103	26 983	-4,0	33,7	38,6	16,9	15,0
Powiat kielecki	193 481	194 117	0,3	22,9	27,6	20,5	19,1
Powiat konecki	57 312	52 472	-8,4	31,4	36,3	18,1	16,5
Powiat opatowski	43 500	41 482	-4,6	31,7	36,1	18,1	16,6
Powiat ostrowiecki	35 952	35 073	-2,4	31,8	36,7	18,1	16,4
Powiat pińczowski	28 450	27 519	-3,3	35,4	39,2	17,8	16,6
Powiat sandomierski	51 369	49 865	-2,9	31,9	37,1	18,3	16,6
Powiat skarżyski	21 902	21 080	-3,8	29,9	34,6	17,8	16,0
Powiat starachowicki	39 221	38 648	-1,5	30,0	33,2	19,7	18,3
Powiat staszowski	48 023	47 222	-1,7	30,7	34,2	19,5	17,8
Powiat włoszczowski	35 845	35 293	-1,5	32,1	35,3	19,0	18,0
Polska – wieś	15 197 010	15 343 904	1,0	25,1	29,4	20,7	19,6
Polska – ogółem	38 533 299	38 411 148	-0,3	27,9	35,3	18,3	18,1

*Liczba osób wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Jednym z istotniejszych zagadnień na obszarach wiejskich jest dostępność transportowa najbliższych ośrodków, zapewniających usługi publiczne wyższego rzędu, przede wszystkim łatwość dojazdu do ośrodka wojewódzkiego. Peryferyzacji często ulegają więc obszary przy granicy województw, pozbawione szybkiego dostępu do miasta centralnego. Województwo świętokrzyskie nie jest rozległe, brak jest więc obszarów skrajnie speryferyzowanych pod względem dostępu transportem drogowym do stolicy regionu (takie występują np. w sąsiednim województwie mazowieckim). Niemniej zaznacza się wyraźnie, że w lepszej sytuacji są gminy położone w biegnącym przez środek regionu korytarzu drogi S7, natomiast obszary przygraniczne na wschodzie i zachodzie, zwłaszcza na pograniczu z Lubelszczyzną i Podkarpaciem, cechuje znacznie gorsza dostępność do ośrodka wojewódzkiego.

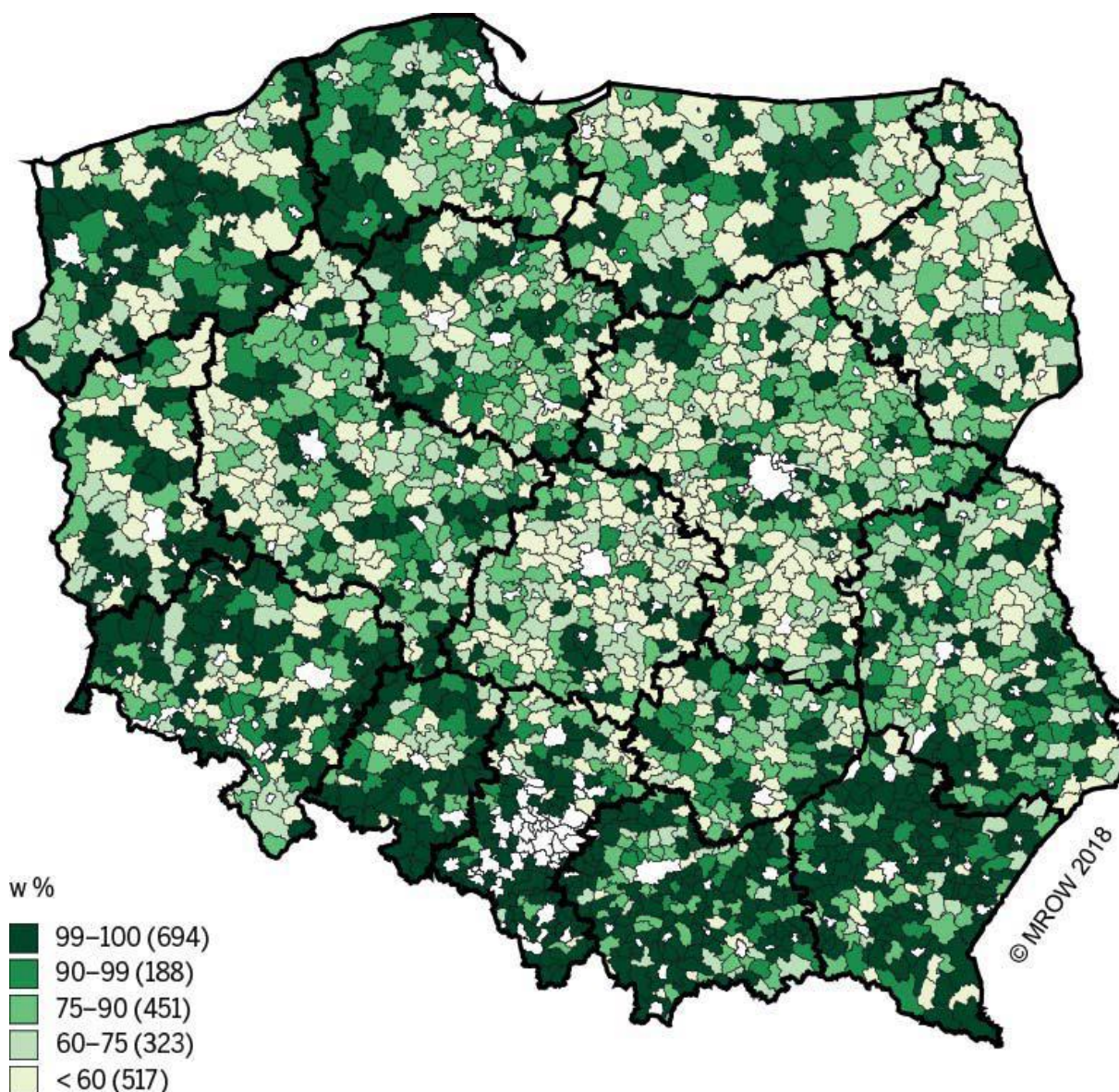

Ryc. 54. Przeciętny czas potrzebny na dojazd do miasta wojewódzkiego

Źródło: Monitoring rozwoju obszarów wiejskich.

Gorzej wypada dostępność obszarów wiejskich dzięki transportowi publicznemu (kolejna mapa). W znacznej części gmin województwa brakowało komunikacji środkiem transportu publicznego w przypadku co najmniej 40% sołectw. Szczególnie niekorzystnie pod tym względem prezentuje się południe powiatu koneckiego, północna część powiatu buskiego, znaczne obszary Sandomierszczyzny oraz gminy powiatów jędrzejowskiego i włoszczowskiego przy granicy ze Śląskiem i Małopolską.

Ryc. 55. Odsetek sołectw w gminie skomunikowanych transportem publicznym

Źródło: Monitoring rozwoju obszarów wiejskich.

2.7.2. Obszary rozwojowe i problemowe województwa świętokrzyskiego

Niezależnie od struktury osiedleńczej przestrzeni województwa charakteryzuje się zróżnicowaniem potencjałów i barier rozwojowych, które ujawniane były w różnego typu dokumentach analitycznych tworzonych w skali krajowej. Uwzględniając realizowaną aktualnie politykę regionalną państwa, warto zidentyfikować trzy rodzaje obszarów, których wyróżnienie wpływa i będzie wpływać na zarządzanie rozwojem województwa. Są to: miejskie obszary funkcjonalne, miasta tracące funkcje społeczno-gospodarcze oraz obszary zmarginalizowane. Delimitacja tych obszarów musi uwzględniać analizę wskaźników poziomu życia w powiatach i gminach oraz poziomu ich rozwoju społecznego i ekonomicznego.

Kielecki Obszar Funkcjonalny

Delimitację miejskich obszarów funkcjonalnych (MOF) miast wojewódzkich opracowano w skali krajowej w 2013 r. Potrzeba opracowania delimitacji MOF stolic województw wynikała bezpośrednio z zapisów Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030). Nie bez znaczenia było też zainicjowanie w Polityce Spójności nowego wówczas instrumentu wzmocnienia konkurencyjności miast pn. Zintegrowane Inwestycje Terytorialne. W skali kraju opracowano propozycję delimitacji MOF, kierując się wskaźnikami trzech rodzajów. Były to następujące kryteria:

- wskaźniki funkcjonalne uwzględniające liczbę wyjeżdżających do pracy najmniej do rdzenia MOF i liczbę zameldowań z rdzenia MOF;
- wskaźniki społeczno-gospodarcze obejmujące: udział pracujących w zawodach pozarolniczych, w stosunku do średniej wojewódzkiej, liczbę podmiotów gospodarczych w stosunku do średniej wojewódzkiej oraz udział podmiotów gospodarczych sklasyfikowanych w usługach wyższego rzędu (sekcje J–R) w stosunku do wszystkich podmiotów, wobec analogicznego wskaźnika obliczonego dla rdzenia MOF;
- wskaźniki morfologiczne, czyli: gęstość zaludnienia w stosunku do średniej wojewódzkiej i liczbę mieszkań oddanych do użytku na 1000 mieszkańców w stosunku do analogicznego wskaźnika dla całego województwa (Śleszyński, 2013).

Przyjęta metoda delimitacji przesądziła o propozycji uwzględnienia w kieleckim MOF następujących gmin (w nawiasie: typ administracyjny: m – miejska, w – wiejska, mw – miejsko-wiejska oraz liczba spełnionych kryteriów lub R – rdzeń): Kielce (m, R), Chęciny (mw, 6), Daleszyce (mw, 6), Górnio (w, 6), Masłów (w, 7), Miedziana Góra (w, 7), Morawica (w, 7), Piekoszów (w, 7), Sitkówka-Nowiny (w, 7), Zagnańsk (w, 7).

Zakres Kieleckiego Obszaru Funkcjonalnego (KOF), został przyjęty w RPOWŚ 2014–2020 na podstawie PZPWŚ i uwzględniał poza wymienionymi także Strawczyn (w) i Chmielnik (w).

Na terenie KOF realizowana jest Strategia ZIT KOF na lata 2014–2020 (por. podrozdział: 2.8.2. *Aktualne instrumenty zarządzania rozwojem*).

Miasta tracące funkcje społeczno-gospodarcze

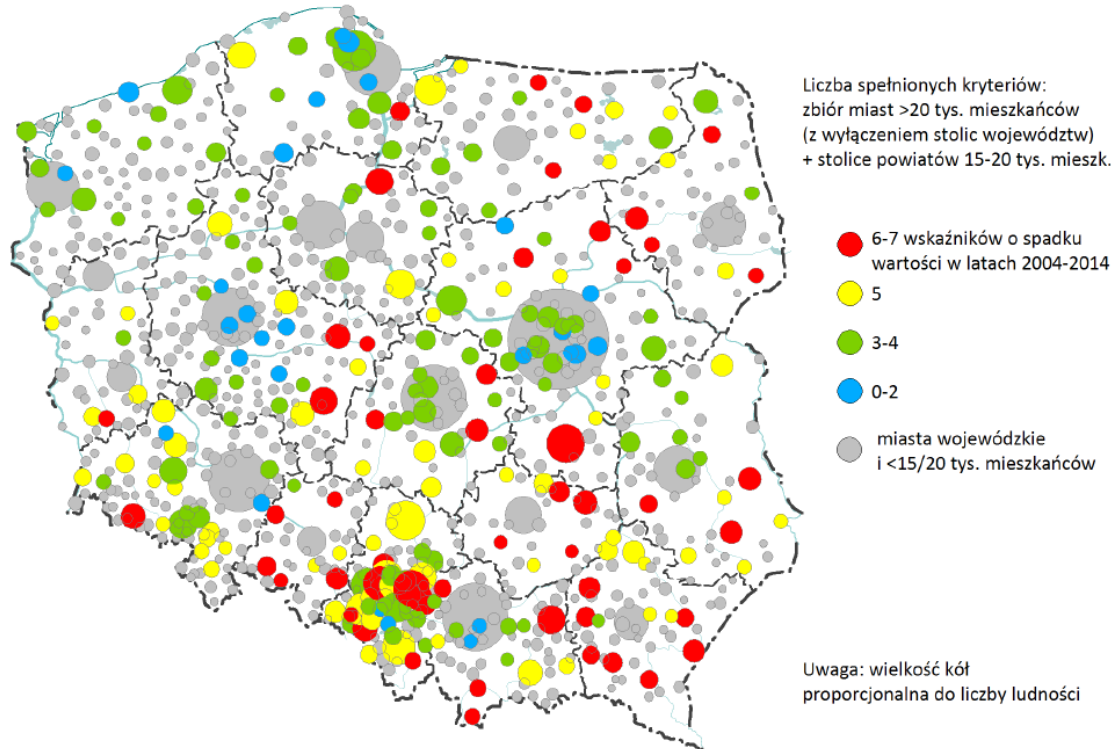
Delimitację miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze opracowano dla potrzeb Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju w 2016 r. w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN. Przyjęto następujące siedem kryteriów tej delimitacji:

- zmiana rejestrowanej liczby ludności (lata 2004–2014),
- prognoza liczby ludności GUS do 2035 r. w powiecie,
- zmiana liczby bezrobotnych (lata 2004–2014),
- zmiana dochodów własnych w budżetach gmin (lata 2004–2014),
- zmiana liczby udzielonych noclegów (lata 2004/2005–2013/2014),
- zmiana liczby zarejestrowanych podmiotów gospodarczych (lata 2004–2014),

- zmiana liczby siedzib największych spółek według Listy 2000 Rzeczypospolitej (lata 2004–2013).

W wyniku analiz wymienionych wskaźników zidentyfikowano 4 miasta województwa świętokrzyskiego spełniające 6 lub 7 spośród powyższych warunków, a także kryteria wielkościowe (miasta poniżej stolicy województwa i powyżej 20 tys. mieszkańców oraz miasta powiatowe o liczbie 15–20 tys. mieszkańców). Są to: **Ostrowiec Świętokrzyski, Starachowice, Jędrzejów i Staszów** (Śleszyński, 2016, s. 6–11). Przedstawia to poniższa rycina.

Ryc. 56. Wyniki delimitacji miast średnich tracących funkcje.

Źródło: Śleszyński, 2016, s. 10.

Wymienione cztery ośrodki charakteryzują się silną utratą funkcji i mocno niekorzystną sytuacją społeczno-gospodarczą. Cytowane badanie wymienia też cztery inne miasta województwa świętokrzyskiego, w których nastąpiła utrata funkcji i które cechują się niekorzystną sytuacją społeczno-gospodarczą, a to: **Końskie, Skarżysko-Kamienna, Sandomierz i Busko-Zdrój**.

Obszary problemowe / zmarginalizowane

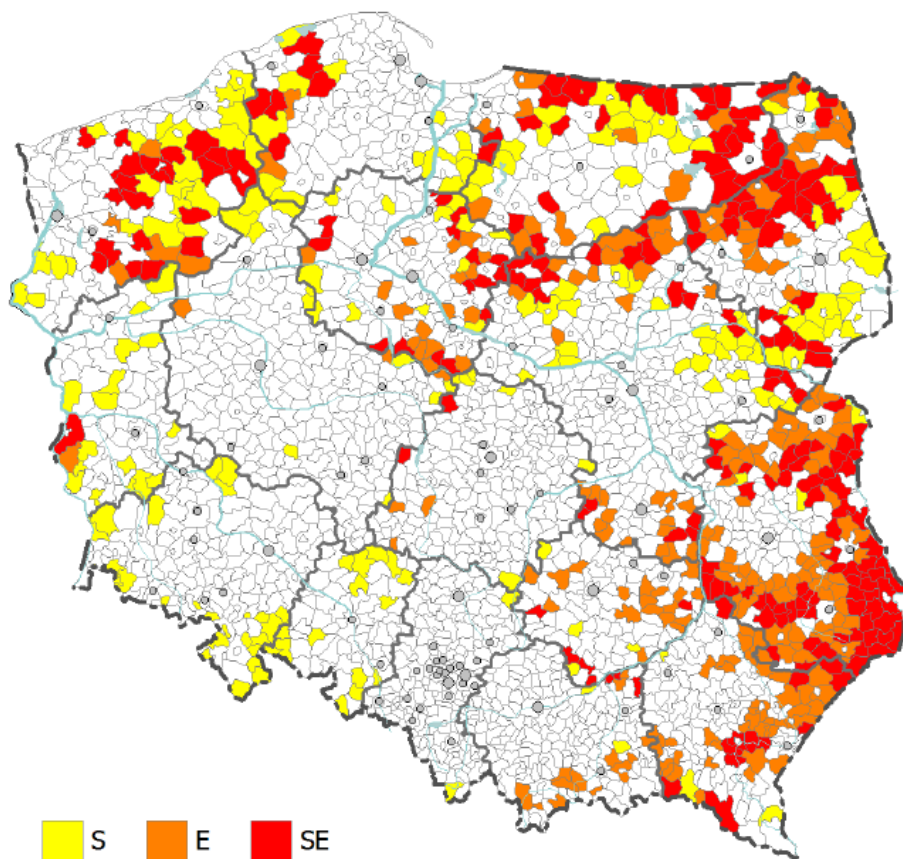
Kompleksowa diagnoza obszarów problemowych w Polsce została przeprowadzona w 2018 r. na zlecenie Ministerstwa Inwestycji i Rozwoju (Śleszyński i in., 2018). Ten obszerny dokument wykorzystuje złożoną metodykę. Pogłębiona diagnoza problemów polegała najpierw na ich klasyfikacji. Wyróżniono zagadnienia związane z:

- odpływem migracyjnym, depopulacją i starzeniem się ludności,
- deprywacją ekonomiczną i społeczną,
- ułomnościami rynku pracy,
- złą strukturą ekonomiczną,

- niekorzystną strukturą osadniczą,
- utrudnieniami i zagrożeniami naturalnymi (przyrodniczymi).

W każdym z tych zagadnień wykorzystano po kilka lub kilkanaście wskaźników i mierników, obrazujących stan rozwoju cech społeczno-ekonomicznych i przyrodniczych (tamże, s. 5).

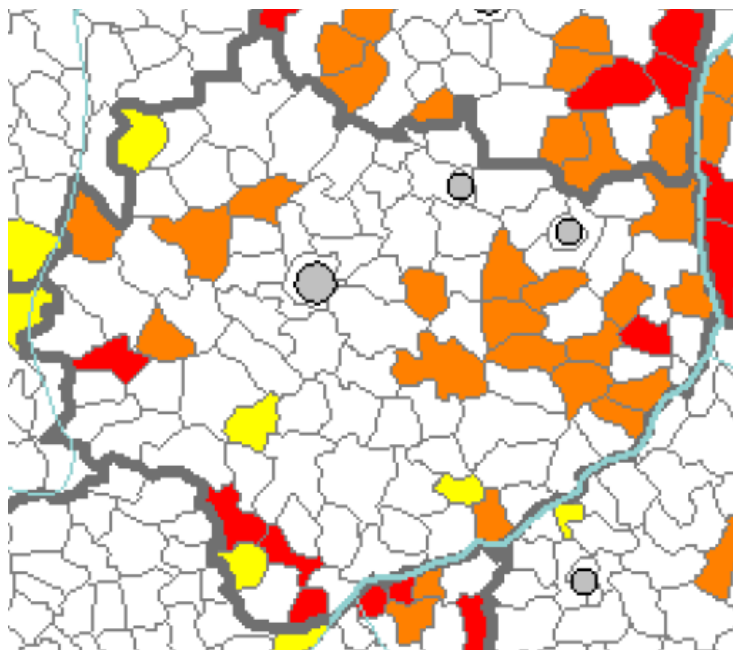
W wyniku szczegółowych analiz wskaźnikowych zidentyfikowano społeczne i ekonomiczne obszary problemowe. Poniższe ryciny przedstawiają ich układ w skali kraju i (powiększenie) – województwa świętokrzyskiego.

Ryc. 57. Typologia obszarów problemowych w Polsce

S – względy społeczne, E – względy ekonomiczne, SE – względy społeczno-ekonomiczne

Źródło: Śleszyński i in., 2018, s. 11.

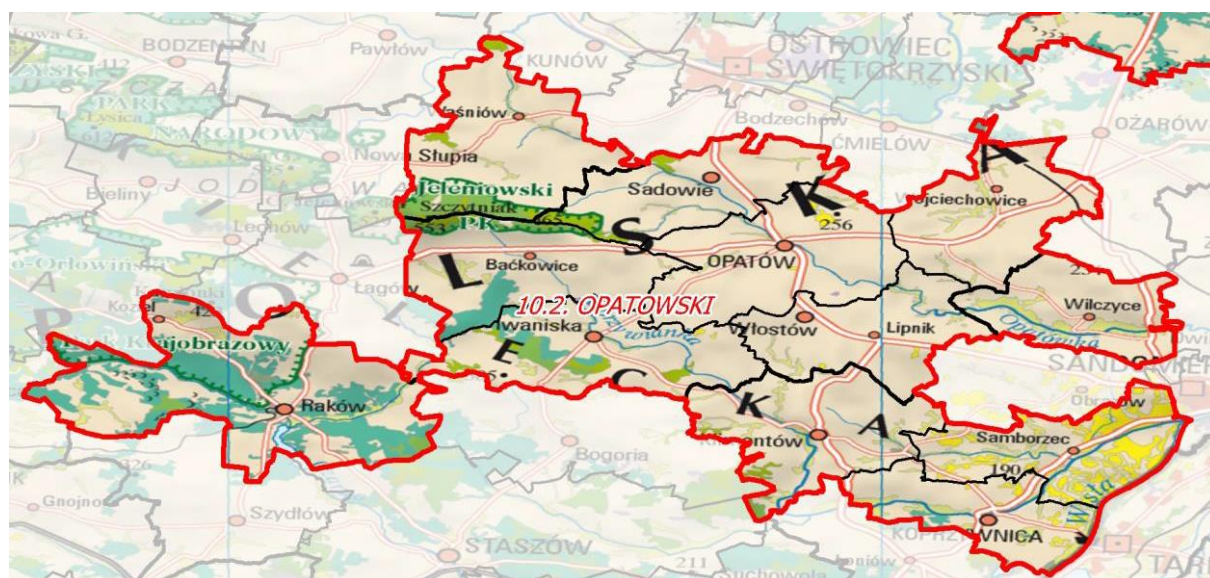
Ryc. 58. Obszary problemowe województwa świętokrzyskiego

Fragment poprzedniej ryciny – legenda – jak poprzednio.

Źródło: Śleszyński i in., 2018, s. 11.

Diagnoza obszarów problemowych wskazuje dwa podobszary położone na terenie województwa świętokrzyskiego.

Podobszar Opatowski położony jest w całości na terenie świętokrzyskiego.

Ryc. 59. Podobszar opatowski

Źródło: Śleszyński i in., 2018, Załącznik, s. 230.

Podobszar opatowski posiada następującą charakterystykę:

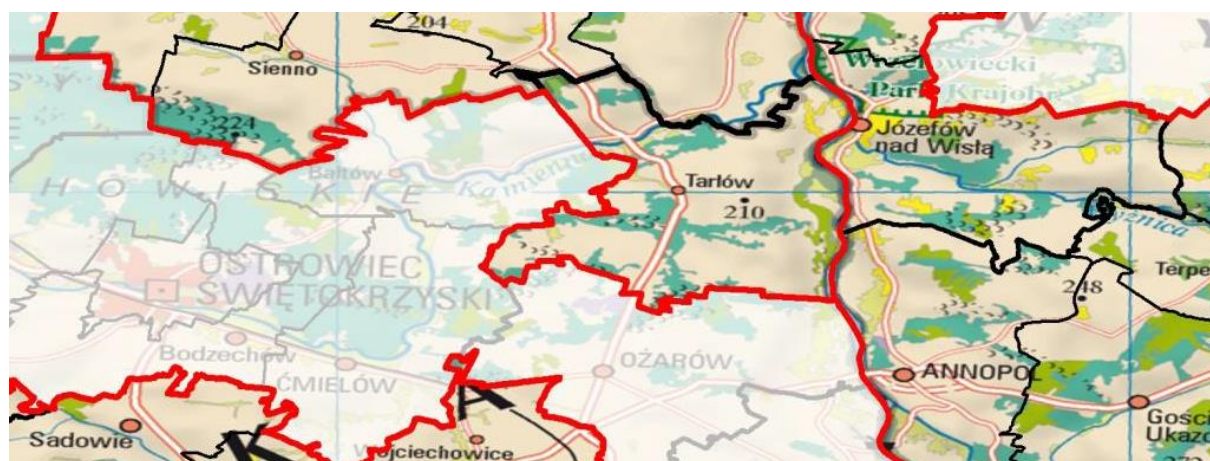
- powiaty: kielecki, opatowski, ostrowiecki, sandomierski,
- gminy: Raków (w), Baćkowice (w), Iwaniska (w), Lipnik (w), Opatów (mw), Sadowie (w), Wojciechowice (w), Waśniów (w), Klimontów (w), Koprzywnica (mw), Samborzec (w), Wilczyce (w),
- powierzchnia – 1190 km²,
- liczba ludności – 76,6 tys.,
- gęstość zaludnienia – 64 os./km².

Wskazane problemy podobszaru opatowskiego obejmują: bardzo niski poziom własnych zasobów rozwojowych oraz negatywne przemiany demograficzne wraz z niską jakością przyszłych zasobów pracy. Niski jest potencjał demograficzny i kapitału ludzkiego, ale zauważalne są pozytywne oznaki w odniesieniu do kapitału społecznego, świadczące o oddolnych przejawach samoorganizowania się mieszkańców i zaangażowaniu w rozwój lokalny.

Za szansę rozwojową uznaje się wykorzystanie walorów turystycznych, przede wszystkim kulturowych, jak również położenia przy ważnych szlakach drogowych (DK74 i DK9).

Rekomenduje się poszukiwanie zasobów zewnętrznych (pobliski Ostrowiec Świętokrzyski), jednak problemem może być odpowiednie zainteresowanie inwestorów lokalną ofertą (zasoby, dobra dostępność itp.). Inne rekomendacje dotyczą wspierania rozwoju lokalnej przedsiębiorczości, np. usługi okołotransportowe, wykorzystanie walorów turystyczno-kulturowych, zwłaszcza Opatowa, który mógłby pełnić funkcje regionalnego ośrodka imprez kulturalnych (Śleszyński i in., 2018, Załączniki, s. 230–235).

Podobszar radomski położony jest w większości na terenie województwa mazowieckiego. Wyłącznie jedna gmina województwa świętokrzyskiego – Tarłów (w) w powiecie opatowskim – stanowi część podobszaru. Przedstawia to poniższa rycina.

Ryc. 60. Fragment podobszaru radomskiego położony w świętokrzyskim

Źródło: Śleszyński i in., 2018, Załącznik, s. 224.

Cały podobszar cechuje się brakiem własnych silnych zasobów, na których można oprzeć rozwój tego podobszaru. Problemy demograficzne, słaba jakość kapitału ludzkiego, relatywnie słaby poziom rozwoju gospodarczego (w tym rolnictwa), bardzo niski poziom rozwoju funkcji turystycznej mocno ograniczają działania prorozwojowe. Czynnikiem będą-

cym potencjałem rozwojowym jest położenie obszaru względem aglomeracji warszawskiej, szczególnie w przypadku zwiększenia poziomu dostępności (co może podnieść atrakcyjność inwestycyjną podobszaru). Rekomenduje się rozbudowę infrastruktury drogowej w kierunku Warszawy, Radomia i Lublina w celu poprawy dostępności i zwiększenia atrakcyjności inwestycyjnej podobszaru. Powinno się też przeciwdziałać rozpraszaniu zabudowy przy silnej nadpodaży terenów budowlanych (Śleszyński i in., 2018, Załączniki, s. 224–229).

2.8. Zarządzanie rozwojem województwa świętokrzyskiego

2.8.1. System instytucjonalny zarządzania rozwojem województwa świętokrzyskiego

Właściwość organów odpowiedzialnych za prowadzenie polityki rozwoju województwa świętokrzyskiego regulują przede wszystkim:

- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 2019 r. poz. 512 ze zm.),
- Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2019 r. poz. 1295 ze zm.),
- Statut Województwa Świętokrzyskiego (Uchwała Nr XIII/170/19 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 24 września 2019 r. o zmianie uchwały w sprawie uchwalenia Statutu Województwa Świętokrzyskiego).

Statut określa organy wojewódzkie, w tym sejmik wojewódzki, zarząd województwa oraz wojewódzkie jednostki organizacyjne. W ust. 1 § 8 Statutu, definiującym zakres działalności województwa, ustala się, że zakres ten obejmuje m.in.: określenie strategii rozwoju województwa (pkt 2) oraz realizowanie polityki rozwoju województwa (pkt 3). Najważniejszymi instrumentami realizacji regionalnej polityki rozwoju są: strategia wojewódzka oraz regionalne programy operacyjne, spełniające wymagania unijnej Polityki Spójności. Korzystanie ze środków finansowych tej Polityki warunkowane może też być zgodnością z krajowymi strategiami oraz krajowymi programami operacyjnymi. Dokumenty te są oprzyrządowane wieloma aktami o charakterze operacyjnym, dotyczącymi: strategii niższego rzędu (np. strategia ZIT), szczegółowego opisu osi priorytetowych, regulaminów konkursów, kontroli, monitoringu i ewaluacji itp.

Wykaz najważniejszych dokumentów sterowania rozwojem regionalnym zamieszczono w podrozdziale: „Akty prawne i dokumenty programowe”, na s. 249.

Istotnym źródłem finansowania polityki rozwoju województwa świętokrzyskiego jest aktualnie Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014–2020 (RPOWŚ 2014–2020), który był przygotowany, uzgodniony oraz jest wdrażany przez Zarząd Województwa, pełniący rolę tzw. Instytucji Zarządzającej RPO. To głównie na Zarządzie spoczywa odpowiedzialność za implementację Polityki Spójności w województwie świętokrzyskim. Jednocześnie trzeba pamiętać, że system wdrażania Polityki Spójności jest w wysokim stopniu sformalizowany, co narzuca konkretne rozwiązania instytucjonalne i proceduralne.

2.8.2. Aktualne instrumenty zarządzania rozwojem

Województwo świętokrzyskie jest jednym z pięciu regionów objętych krajowym instrumentem Polityki Spójności pn. **Program Operacyjny Polska Wschodnia 2014–2020**

(POPW). Ze względu na specyfikę sytuacji społeczno-gospodarczej Polska Wschodnia jest obszarem szczególnego zainteresowania polityki regionalnej, wymagającym podejmowania dodatkowych działań, umożliwiających nadrobienie zapóźnień i zdynamizowanie rozwoju, co zostało odnotowane we wszystkich kluczowych krajowych dokumentach strategicznych. Program obejmuje wsparcie w ramach czterech osi priorytetowych:

- Oś Priorytetowa I Przedsiębiorcza Polska Wschodnia,
- Oś Priorytetowa II Nowoczesna Infrastruktura Transportowa,
- Oś Priorytetowa III Ponadregionalna Infrastruktura Kolejowa,
- Oś Priorytetowa IV Pomoc Techniczna.

Głównym instrumentem planistycznym zarządzania rozwojem w województwie świętokrzyskim jest **Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020**, przyjęta Uchwałą Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego nr XXXIII/589/13 z dnia 16 lipca 2013 r. Opis SRWŚ 2020 nie wydaje się w tym miejscu celowy z uwagi na to, że jej horyzont czasowy wyczerpuje się, a kolejna Strategia jest w fazie opracowania. Sporządzony we wrześniu 2019 r. *Raport monitoringowy z realizacji Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do 2020 roku* (stan na 31.12.2018 r.) wskazuje poziom skuteczności Strategii z 2013 r. W raporcie dokonano oceny ogólnej sytuacji społeczno-gospodarczej województwa oraz działań i inicjatyw realizowanych na jego terenie. Zastosowano przy tym wskaźniki: kontekstowe, misji i wizji oraz celów strategicznych. Opisany w raporcie stan województwa jest zbieżny z analizami przedstawionymi w niniejszym opracowaniu. Ujmując to syntetycznie, należy podkreślić, że będąca m.in. wynikiem SRWŚ 2020 sytuacja społeczno-gospodarcza województwa poprawia się (poza demografią), czyli odnotowuje się ogólnie wzrost monitorowanych wskaźników, w tempie niepozwalającym jednak zmienić pozycji konkurencyjnej regionu w stosunku do innych polskich województw.

Kolejnym kluczowym instrumentem planistycznym o zasadniczym wpływie na rozwój Województwa jest **Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014–2020** (aktualnie – wersja 7.0). Program jest istotnym elementem realizacji Polityki Spójności i określa środki (w tym finansowe) wpływające na realizację zdiagnozowanych potrzeb regionalnych, uwzględniając przy tym pożądane kierunki interwencji, określone w unijnych, krajowych i regionalnych dokumentach strategicznych. Program obejmuje jedenaście osi priorytetowych, zawierających regionalną interpretację celów tematycznych Unii Europejskiej w okresie programowania 2014–2020.

Warto zwrócić uwagę na kilka elementów RPOWŚ 2014–2020 ważnych z punktu widzenia programowania dalszego rozwoju województwa, a także związanych z zapisami Systemu Zarządzania Rozwojem Polski (Uchwała Rady Ministrów z dnia 29 października 2018 r.) oraz KSRR 2030 (Uchwała Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r.), dotyczącymi potrzeby prowadzenia zintegrowanej polityki rozwoju, uwzględniającej spójność terytorialną i przestrzenną.

RPOWŚ 2014–2020 zakłada zintegrowane podejście do rozwoju terytorialnego, opisane w Sekcji 4, wyznaczając następujące **Obszary Strategicznej Interwencji (OSI)** w regionie, czyli obszary o szczególnych potencjałach i barierach rozwojowych:

- obszary wiejskie o najgorszym dostępie do usług publicznych, wspierane w zakresie infrastruktury usług publicznych (EFRR) oraz w obszarze edukacji, włączenia społecznego i rynku pracy (EFS),

- obszar funkcjonalny Kielc (Kielecki Obszar Funkcjonalny), wspierany m.in. z wykorzystaniem Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych (ZIT),
- obszary funkcjonalne miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze (Starachowice, Ostrowiec Świętokrzyski, Skarżysko-Kamienna), wspierane poprzez dedykowane nabory wniosków w obszarach związanych z efektywnością energetyczną, rewitalizacją, infrastrukturą usług publicznych, a także edukacją, rynkiem pracy, włączeniem społecznym,
- obszar uzdrowiskowy wzmocniany poprzez dedykowane nabory wniosków w obszarach związanych z dziedzictwem naturalnym i kulturowym oraz infrastrukturą usług publicznych,
- obszar Gór Świętokrzyskich, którego wsparcie realizowane jest poprzez dedykowane nabory wniosków dla obszaru Gór Świętokrzyskich w ramach priorytetów inwestycyjnych poświęconych zachowaniu dziedzictwa kulturowego, ochronie środowiska, jak również ochronie bioróżnorodności.

Wśród instrumentów zarządzania rozwojem szczególną rolę pełni **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa świętokrzyskiego** (PZPWŚ), uchwalony uchwałą Nr XLVII/833/14 z dnia 22 września 2014 r. Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego. Jakkolwiek problematyka planu, związana ściśle z aspektami przestrzennymi, wykracza poza zakres Diagnozy, trzeba zauważyć, że to właśnie w PZPWŚ dokonano ostatecznej delimitacji granic Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Ośrodka Wojewódzkiego (Kielc) oraz wyodrębniono obszary funkcjonalne, które potem uwzględniono w strategii rozwoju województwa i w RPOWŚ 2014–2020.

W województwie świętokrzyskim rozwój terytorialny wspierany jest także poprzez realizację instrumentu Polityki Spójności o nazwie **Rozwój lokalny kierowany przez społeczność** (RLKS). Realizacja RLKS odbywa się w formule pośredniej, w ramach której Lokalne Grupy Działania (LGD) aplikują o środki na realizację projektów w ramach Programu Rozwoju obszarów Wiejskich na lata 2014–2020.

Według informacji zamieszczonych przez Krajową Sieć Obszarów Wiejskich, utworzoną zgodnie z art. 68 Rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), w województwie świętokrzyskim funkcjonuje 18 LGD na 324 grupy w Bazie Lokalnych Grup Działania 2014–2020¹³⁵. Są to:

- Lokalna Grupa Działania „Nad Czarną i Pilicą”,
- Lokalna Grupa Działania Ziemi Sandomierskiej,
- Lokalna Grupa Działania „Region Włoszczowski”,
- Lokalna Grupa Działania „Białe Ługi”,
- Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Krzemienny Krąg”,
- Lokalna Grupa Działania – Dorzecze Wisły,
- Stowarzyszenie „Lokalna Grupa Działania – U ŻRÓDEŁ”,

¹³⁵ http://ksow.pl/baza-kgd-2014-2020.html?no_cache=1&tx_ksow_baza_kgd_pi1%5Bpage%5D=10 (data odczytu 17.09.2019 r.)

- Królewskie Ponidzie,
- Świętokrzyska Rybacka Lokalna Grupa Działania,
- Lokalna Grupa Działania „Perły Czarnej Nidy”,
- Stowarzyszenie „Lokalna Grupa Działania – Wokół Łysej Góry”,
- Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Ziemia Jędrzejowska – GRYF”,
- Lokalna Grupa Działania „Dorzecze Bobrzy”,
- Lokalna Grupa Działania PONIDZIE,
- Lokalna Grupa Działania Powiatu Opatowskiego,
- Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Świętokrzyskiej,
- Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Razem na Piaskowcu”,
- Lokalna Grupa Działania „Perły Ponidzia”.

Biorąc pod uwagę delimitację Kieleckiego Obszaru Funkcjonalnego, jego diagnozę strategiczną i wynikające z niej potrzeby podjęcia działań służących zrównoważonemu rozwojowi Kieleckiego Obszaru Funkcjonalnego, opracowano *Strategię Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych KOF na lata 2014–2020*. Stworzono w niej Oś priorytetową 6. Rozwój miast, obejmującą następujące cele tematyczne:

- Cel tematyczny 4. Wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną we wszystkich sektorach,
- Cel tematyczny 6. Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami,
- Cel tematyczny 7. Promowanie zrównoważonego transportu i usuwanie niedoborów przepustowości w działaniu najważniejszej infrastruktury sieciowej,
- Cel tematyczny 10. Inwestowanie w edukację, umiejętności i uczenie się przez całe życie.

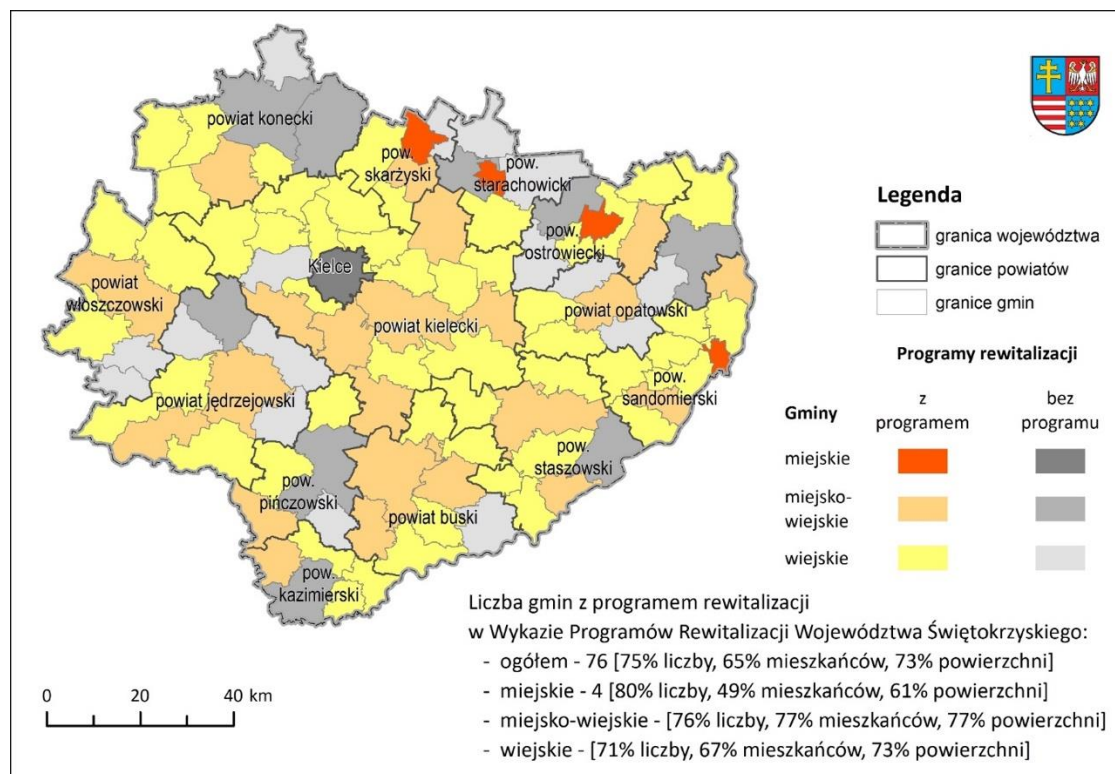
Strategia ZIT KOF na lata 2014–2020 obejmuje 5 celów strategicznych dotyczących: (1) poprawy warunków dla rozwoju przedsiębiorczości i tworzenia miejsc pracy, (2) poprawy dostępności komunikacyjnej i bezpieczeństwa drogowego, (3) rozwoju oferty zdrowotnej, socjalnej i edukacyjnej, w tym – poprawy jakości nauczania, (4) poprawy atrakcyjności turystycznej KOF oraz (5) poprawy efektywności energetycznej oraz inwestycji w odnawialne źródła energii.

Obok interwencji skierowanej do ZIT w ramach osi priorytetowej 6. RPOWŚ 2014–2020 (Rozwój miast) przewidziano działania dotyczące kompleksowych inwestycji mających na celu ożywienie zdegradowanych obszarów miast, które utraciły swoją pierwotną funkcję, poprzez nadawanie i przywracanie im funkcji gospodarczych, edukacyjnych, turystycznych, rekreacyjnych, społecznych i kulturalnych. Dotyczy to interwencji związanych z **rewitalizacją obszarów zdegradowanych**. Działania w ramach rewitalizacji wykorzystują dokument realizacyjny RPOWŚ 2014–2020 pn. „Diagnoza wewnątrzregionalna wskazująca obszary zdegradowane i potrzebę rewitalizacji”.

W województwie świętokrzyskim realizuje się 76 programów rewitalizacji (trzy czwarte gmin prowadzi programowo działania rewitalizacyjne). W większości programy te są

skonstruowane na podstawie art. 52 ustawy o rewitalizacji, a nie w formule tzw. gminnych programów rewitalizacji. Rozkład przestrzenny programów rewitalizacji w województwie świętokrzyskim przedstawia poniższa rycina.

Ryc. 61. Gminy z programami rewitalizacji

Źródło: opracowanie własne.

Wśród istotnych instrumentów rozwoju regionalnego wskazać należy także zidentyfikowanie regionalnych specjalizacji, co opisuje dokument Strategia Badań i Innowacyjności (RIS3) z 2014 r. Informacje na temat inteligentnych specjalizacji zawarto powyżej w podrozdziale: 2.4.5. *Regionalne specjalizacje i innowacyjność gospodarki.*

2.9. Analiza SWOT

Zawarta poniżej analiza SWOT powstała na podstawie Diagnozy, ewaluacji analizy SWOT z poprzedniej Strategii WŚ do roku 2020 oraz wyników warsztatów dla czterech Grup Roboczych ds. opracowania Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+, działających w obszarach: (1) gospodarka, (2) kultura i środowisko przyrodnicze, (3) kapitał ludzki i usługi społeczne oraz (4) infrastruktura i powiązania funkcjonalne, które odbyły się w dniach 9 oraz 11–13 września 2019 r.¹³⁶

Ocena aktualności analizy SWOT ze strategii do roku 2020 wskazała, że wśród mocnych stron jako najbardziej aktualny i istotny czynnik wymienić należy dobre warunki przyrodnicze i kulturowe dla rozwoju turystyki i lecznictwa uzdrowiskowego.

W odniesieniu do słabych stron aktualne i ważne czynniki to: niska atrakcyjność inwestycyjna regionu, niski poziom innowacyjności regionu, niekorzystne struktury i procesy demograficzne.

W zakresie szans i oczekiwań za czynniki aktualne i ważne uznano nadal położenie w centralnej części Polski czy rozwój przemysłu opartego na racjonalnym wykorzystaniu miejscowych surowców naturalnych.

Najważniejszym i najbardziej aktualnym zagrożeniem są pogłębiające się negatywnie struktury i procesy demograficzne.

Analizy SWOT dokonano w podziale na następujące obszary:

- demografia,
- sfera gospodarcza,
- sfera przestrzenna, środowisko i infrastruktura,
- sfera społeczna i usługi społeczne,
- zarządzanie i powiązania funkcjonalne.

W świetle Diagnozy i analizy SWOT za najważniejsze wyzwania stojące przez regionem uznać należy:

- starzenie się społeczności regionalnej i odpływ ludności, szczególnie młodej,
- niskie: konkurencyjność, innowacyjność regionu oraz atrakcyjność inwestycyjna w skali kraju i UE,
- niski poziom urbanizacji,
- procesy depopulacyjne i suburbanizacyjne dotyczące stolicę województwa,
- zmiany klimatyczne (zagrożenie dla dostępności wody) i zanieczyszczenie środowiska (powietrze i skutki działalności przemysłu),
- niską atrakcyjność świętokrzyskiego jako miejsca zamieszkania – niższą niż w innych regionach jakość życia (związaną z wysokością i źródłami dochodów oraz dostępnością usług publicznych),
- budowę sieci współpracy wewnątrzregionalnej o charakterze publicznym i partnerstw międzysektorowych,
- wzmocnienie potencjału naukowego i systemu edukacji w województwie,
- budowę unikalnej domeny kompetencji wokół istniejących potencjałów.

---

¹³⁶ Sprawozdania z warsztatów i badania ankietowego stanowią aneksy do Diagnozy.

Tabela 85. Analiza SWOT – demografia

Mocne	Slabe
<ul style="list-style-type: none"> • dobry poziom edukacji i dostępność do bazy edukacyjnej 	<ul style="list-style-type: none"> • starzenie się społeczności regionalnej i idące za nim obciążenie demograficzne, • procesy depopulacji, na co składa się niski przyrost naturalny z najniższą dzietnością w kraju oraz niekorzystne saldo migracji, • procesy suburbanizacji (w tym głównie w otoczeniu Kielc), • odpływ młodych ludzi do innych ośrodków akademickich, • wysoki na tle kraju odsetek osób z najniższym poziomem wykształcenia, tj. gimnazjalnym lub niższym, • brak instrumentów zachęcających do pozostania/osiedlania się w regionie, • stosunkowo niska jakość życia i wynagrodzeń, • niekorzystna prognoza demograficzna
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • atrakcyjność Polski jako miejsca zamieszkania (bezpieczeństwo i niskie koszty życia), • napływ ludności z innych regionów lub z zagranicy, • skuteczne programy wspierania dzietności, • popyt na miejsca atrakcyjne do zamieszkania dla seniorów (bezpieczne i atrakcyjne środowiskowo), • polityka państwa wspierająca obszary o niekorzystnych procesach demograficznych, • poprawa dostępności komunikacyjnej (drogowej i kolejowej), • nowe technologie uniezależniające działalność gospodarczą i życiową od lokalizacji geograficznej, 	<ul style="list-style-type: none"> • pogłębianie się negatywnych procesów demograficznych w skali kraju, • konkurencyjność innych regionów w zakresie oferowanej jakości życia, • wyludnianie się średnich i małych miast, • utrata funkcji regionalnych i brak znaczenia metropolitalnego stolicy województwa

Tabela 86. Analiza SWOT – sfera gospodarcza

Mocne	Slabe
<ul style="list-style-type: none"> • tradycje przemysłowe regionu, • zasoby surowcowe województwa, • wysoki udział firm działających w sekcji związanej z przemysłem i budownictwem na tle kraju, • uznane przedsiębiorstwa przemysłowe, w tym Elektrownia Połaniec, czyniąca województwo świętokrzyskie jest jednym z największych producentów energii elektrycznych w kraju, • dwukrotny wzrost produkcji globalnej w regionie w latach 2000-2016, • Kielce – drugim (po Poznaniu) ośrodkiem targowym kraju, • identyfikacja regionalnych specjalizacji, • wzrost liczby podmiotów w sekcjach, które świadczą o nowoczesności regionalnej gospodarki i wychodzeniu naprzeciw wyzwaniom rozwojowym (głównie M, J, Q), • dobre warunki dla rozwoju lecznictwa uzdrowiskowego, • wysoki potencjał rozwoju turystyki, opierający się na bogactwie przyrodniczym i dziedzictwie kulturowym, • bogactwo produktów turystycznych regionu, • marka regionu jako ośrodka turystyki kwalifikowanej i lecznictwa uzdrowiskowego (szczególnie geoturystyki i turystyki uzdrowiskowej), • istniejące inicjatywy klastrowe oparte na specyficznych potencjałach obszarów województwa, • obecność specjalnych stref ekonomicznych i inwestycje na ich terenach, • długookresowy systematyczny wzrost liczby funkcjonujących podmiotów gospodarczych (pierwsza piątka województw w kraju pod względem rejestracji nowych firm), • saldo utworzonych nowych miejsc pracy przewyższające liczbę miejsc zlikwidowanych na przestrzeni kilkunastu lat, • wyższy niż przeciętnie w kraju wskaźnik produktywności rolnictwa, • rozwój ekonomii społecznej, • obecność aktywnych instytucji wspierających innowacyjność i współpracę przedsiębiorstw 	<ul style="list-style-type: none"> • spadek PKB <i>per capita</i> w regionie w stosunku do średniej dla Polski, • niekorzystna prognoza dotycząca malejącego udziału województwa w tworzeniu PKB Polski, • niska wartość dodana brutto w zł na 1 pracującego w 2016 r. na tle kraju, • jeden z najniższych wskaźników aktywności zawodowej w Polsce, • wyższe niż średnia dla Polski bezrobocie i bezrobocie długotrwałe (pomimo spadku liczby bezrobotnych), • niska atrakcyjność i konkurencyjność regionu w skali krajowej i międzynarodowej, • bardzo niska innowacyjność regionalnej gospodarki (m.in. niskie nakłady B+R i na działalność innowacyjną wszystkich sektorów, mała liczba patentów i wzorów użytkowych), • wolne tereny inwestycyjne nieodpowiadające potrzebom inwestorów (m.in. zbyt małe powierzchnie), • niski udział podmiotów zagranicznych i spółek z udziałem kapitału zagranicznego, • znikoma liczba turystów zagranicznych, • niska świadomość przedsiębiorców o możliwościach finansowania rozwoju działalności, • słaba współpraca pomiędzy instytucjami otoczenia biznesu, • wąska wiedza na temat możliwości komercjalizacji wyników badań naukowych, • zbyt mało wspólnych międzysektorowych inicjatyw badawczo-rozwojowych, • odpływ kapitału ludzkiego (osób młodych i wykształconych) z regionu
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • nowe koncepcje rozwoju gospodarczego, związane z gospodarką o obiegu zamkniętym i tworzeniem domen kompetencji w 	<ul style="list-style-type: none"> • wyzwania technologiczne gospodarki światowej w zestawieniu z niskim poziomem innowacyjności w regionie,

<p>warunkach bogatych tradycji przemysłowych regionu,</p> <ul style="list-style-type: none"> • Polityka Spójności UE i krajowa polityka rozwoju, zapisana w SOR i KSRR 2030, obejmująca stymulowanie innowacyjności regionalnej, • rozwój przemysłu opartego na racjonalnym wykorzystywaniu regionalnych zasobów, • rosnący popyt na produkty i wyroby oferowane przez przemysł regionu (oparte na regionalnych surowcach), • rozwój sektora usług biznesowych w Kielcach oraz dalszy rozwój branży targowej i eventowej, • reforma nauki oraz wzrost potencjału badawczego uczelni, • popyt na nowe, pakietowe produkty turystyczne oraz zainteresowanie turystyką: kwalifikowaną, uzdrowską i geoturystyką, • intensyfikacja współpracy ze środowiskami naukowymi (np. inwestycja Głównego Urzędu Miar), • nowe regulacje prawne i programy oferujące wsparcie dla przedsiębiorców i inwestorów, • możliwość wykorzystania dobrych praktyk we współpracy międzynarodowej 	<ul style="list-style-type: none"> • wzrost konkurencyjności innych polskich regionów i ośrodków miejskich, • wysokie koszty związane z rozwojem działalności innowacyjnej i B+R firm (szczególnie MŚP), • bariery prawne uniemożliwiające transfer wiedzy z uczelni do biznesu, • rozwój technologii konkurencyjnych wobec produktów i usług oferowanych przez lokalne przedsiębiorstwa (np. materiałów budowlanych, technologii energetycznych), • częste zmiany, niestabilność regulacji prawnych w Polsce, • niekorzystne prognozy dotyczące koniunktury gospodarczej w Europie
---	---

Tabela 87. Analiza SWOT – sfera przestrzenna, środowisko i infrastruktura

Mocne	Slabe
<ul style="list-style-type: none"> • położenie regionu w centrum Polski, • położenie pomiędzy największymi aglomeracjami w Polsce z wykorzystaniem infrastruktury transportowej stanowiącej elementy Transeuropejskiej Sieci Transportowej (TEN-T), • policentryczny układ przestrzenny, • wysoka jakość oraz bogactwo walorów przyrodniczych i krajobrazowych, a także dziedzictwa kulturowego, • znaczny odsetek obszarów chronionych, o wybitnych walorach przyrodniczych i dobrze rozwinięty system ochrony tych obszarów, • korzystne warunki przyrodnicze dla odnawialnych źródeł energii (OZE) i wzrost produkcji energii z tych źródeł, • walory uzdrowiskowe, • zabytki województwa, w tym obiekt wpisany na listę UNESCO, • cenne zasoby surowców mineralnych w tym kruszyw, • wysoka gęstość sieci drogowej w regionie, • systematyczna poprawa stanu i potencjału ekologicznego jednolitych części wód powierzchniowych, • wskaźnik lesistości zbliżony do przeciętnej lesistości kraju oraz zachowanie dużych kompleksów leśnych 	<ul style="list-style-type: none"> • ponadnormatywne przekroczenia poziomu zanieczyszczeń pyłami PM10, pyłu PM2,5 i B(a)P, • kurczące się zasoby wody pitnej, • zanieczyszczenie wód substancjami ze spływów powierzchniowych w wyniku działalności rolniczej, a także pochodzącymi ze zbiorników bezodpływowych na ścieki, • niski poziom urbanizacji połączony z wyludnianiem się niemal wszystkich ośrodków miejskich, • niska gęstość zaludnienia województwa, • duże rozproszenie sieci osadniczej na terenach wiejskich, • brak ładu przestrzennego oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, • nadpodaż gruntów budowlanych oraz rozproszenie zabudowy, • peryferyzacja obszarów przy granicy województwa, pozbawionych szybkiego dostępu do miasta centralnego, • zły stan infrastruktury kolejowej (dworce, linie kolejowe) oraz niedostateczne wykorzystanie kolei do transportu towarowego, • „tranzytowe” położenie Kielc pomiędzy Warszawą a Krakowem, • zły stan dróg lokalnych, • niski odsetek osób korzystających z infrastruktury kanalizacyjnej i niski odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków (64%), • wyeksploatowane linie niskiego napięcia, wymagające znacznych nakładów na modernizację czy wręcz reelektryfikację obszaru województwa, • niski odsetek mieszkań ogrzewanych z systemów ciepłowniczych, przy znaczącym wyeksploatowaniu systemów na terenie województwa, • znaczący wpływ emisji zanieczyszczeń pyłowych i gazowych z indywidualnych źródeł na paliwa stałe na jakość powietrza, • niska sprawność systemu gospodarki odpadami, m.in. w zakresie selektywnego zbierania, • niedostateczna ilość zabezpieczeń przeciwpowodziowych oraz długość i wydolność kanalizacji deszczowej, • brak planów urządzania lasu dla lasów prywatnych, • niska gęstość zainstalowanych węzłów dostępowych sieci telekomunikacyjnych

Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • Polityka Spójności UE, ukierunkowana na ograniczenie skutków zmian klimatu, poprawę stanu środowiska i promocję rozwiązań niskoemisyjnych, • krajowa polityka rozwoju, zapisana w SOR i KSRR 2030, obejmująca wskazanie obszarów strategicznej interwencji, zgodnych z potrzebami regionu i ze zidentyfikowanymi obszarami problemowymi regionu, • program kolejowy związany z realizacją Centralnego Portu Komunikacyjnego, obejmujący budowę na terenie województwa elementów linii kolejowych o prędkości co najmniej 160 km/h, • racjonalne wykorzystanie zasobów przyrodniczych oraz wód, m.in. dla rozwoju gospodarczego, • rozwój błękitno-zielonej infrastruktury, • działania samorządów lokalnych w kierunku gospodarki niskoemisyjnej, • nowoczesne branże i technologie sprzyjające środowisku, • wzmocnienie innowacyjności zakładów wydobywczych i przetwórczych, • możliwość opracowywania zintegrowanych programów rozwojowych dla podregionów z wykorzystaniem zasobów środowiska 	<ul style="list-style-type: none"> • zmieniający się w skali globalnej klimat i zagrożenie suszą, • wydłużone procedury inwestycyjne na obszarach chronionych, • występowanie typowych konfliktów przestrzennych i środowiskowych związanych z nowymi inwestycjami, • nielegalne składowanie odpadów, • społeczny opór wobec zmian związanych z potrzebami wynikającymi z wyzwań środowiskowych

Tabela 88. Analiza SWOT – sfera społeczna i usługi społeczne

Mocne	Słabe
<ul style="list-style-type: none"> • niematerialne dziedzictwo kulturowe, • niskie zagrożenie przestępczością, w tym przestępczością kryminalną, • rozbudowana sieć przedszkoli i szkół dobra baza oświatowa, • doświadczenie i dobre przygotowanie kadr świadczących usługi społeczne (szczególnie edukacyjne), • działalność w regionie uczelni publicznych, w tym nowoczesna baza kształcenia kadr medycznych, • znaczniejszy niż średnio w Polsce przyrost ilościowy personelu medycznego, • rozwój lecznictwa uzdrowiskowego, • unikalność istniejących zbiorów i zasobów instytucji kultury oraz przeprowadzone w nich inwestycje, • funkcjonowanie szlaków turystycznych powiązanych z dziedzictwem kulturowych regionu, • rozwijające się przedsiębiorstwa społeczne i działalność ośrodków wspierania ekonomii społecznej, • powstające i funkcjonujące partnerstwa lokalne, • aktywność społeczna mieszkańców, szczególnie obszarów wiejskich 	<ul style="list-style-type: none"> • niska aktywność społeczna i ekonomiczna ludności, • wysoki odsetek osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej progu ubóstwa, • gorsze niż przeciętne w kraju wskaźniki określające zagęszczenie ludności w mieszkaniach (pomimo przyrostu liczby i powierzchni mieszkań), • niekorzystna struktura wykształcenia ludności, • znaczne dysproporcje terytorialne w obejmowaniu dzieci wychowaniem przedszkolnym, • niewystarczająca pozycja uczelni oraz instytucji kultury działających w regionie w porównaniu do regionów i ośrodków sąsiednich i krajowych (Warszawa, Kraków), • brak utożsamiania się mieszkańców z regionem, • brak współpracy pomiędzy instytucjami działającymi w sferze społecznej (w tym kultury), • niskie wynagrodzenia pracowników sektora publicznego w obszarze społecznym, • nierównomierny dostęp terytorialny do usług społecznych szczególnie (kulturalnych i zdrowotnych), • bardzo niskie nakłady na instytucje kultury i działalność kulturalną w regionie (w tym zatrudnienie i rozwój), • brak spójnej i dostępnej oferty instytucji kultury (słaba dostępność dla zwiedzających, brak oferty dla „nowego” odwiedzającego, brak kalendarza imprez), • słabość istniejących form współpracy sektora publicznego i pozarządowego w regionie, • brak wsparcia liderów społecznych oraz organizacji pozarządowych ze strony samorządów terytorialnych, • niedopasowanie działań edukacyjnych do współczesnych wyzwań (niski dostęp do zajęć dodatkowych dla uczniów, brak kompleksowego programu edukacji ekologicznej, brak lub słabe wyposażenie laboratoriów, pracowni komputerowych, brak innowacyjnych projektów, brak systemu wsparcia uczniów zdolnych), • niedostosowanie struktury regionalnego systemu ochrony zdrowia oraz zakresu i liczby świadczeń zdrowotnych do zmieniających się potrzeb zdrowotnych mieszkańców wynikających ze zmian demograficznych, w tym starzenia się społeczeństwa (np. długi czas oczekiwania na wybrane świadczenia zdrowotne), • niedostateczna infrastruktura i wyposażenie podmiotów leczniczych w wyroby medyczne

	<p>wykorzystujące nowoczesne technologie medyczne</p> <ul style="list-style-type: none"> • niska świadomość mieszkańców dotycząca profilaktyki i zachowań prozdrowotnych, • odpływ wykształconych kadr medycznych z regionu
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • trendy i mega trendy w kulturze europejskiej („smak życia” – głębokie przeżywanie kultury), • moda na odwiedzanie prestiżowych obiektów (np. na liście UNESCO – „Magia UNESCO” czy na liście pomników historii), • wprowadzenie uregulowań systemowych w zakresie aktywizacji społecznej (np. ustawa o przedsiębiorczości społecznej), • rozwój usług elektronicznych w zakresie zdrowia (e-zdrowie) oraz wykorzystania telemedycyny, • synergia działań podejmowanych przez instytucje pomocy społecznej oraz instytucje opieki zdrowotnej w miejscu zamieszkania, • zwiększenie świadomości mieszkańców dotyczących zachowań prozdrowotnych (wiedza, umiejętności), w tym związanych z aktywnym i zdrowym starzeniem się, • wykorzystanie nowoczesnych technologii w procesie udzielania świadczeń zdrowotnych, • dostępność środków finansowych na dostosowanie regionalnego systemu ochrony zdrowia do zmieniających się potrzeb zdrowotnych, • działania w kierunku optymalizacji kosztów funkcjonowania systemu ochrony zdrowia 	<ul style="list-style-type: none"> • niekorzystne zmiany demograficzne, w tym starzenie się społeczeństwa, • silna konkurencja ze strony innych regionów w sferze ilości i ofert instytucji kultury, • brak środków finansowych u mieszkańców pozwalających w pełni korzystać z oferty instytucji kultury, • konsumpcyjny styl życia i rozwój technologii niesprzyjający korzystaniu z instytucji kultury i aktywnego stylu życia, • niskie nakłady finansowe na świadczenia zdrowotne finansowane ze środków publicznych, • pogarszająca się sytuacja finansowa podmiotów leczniczych, • wycena kosztów procedur medycznych poniżej rzeczywistych kosztów ich wykonania, • brak możliwości wykonywania usług zdrowotnych z powodu deficytu wykwalifikowanej kadry medycznej

Tabela 89. Analiza SWOT – sfera zarządzanie i powiązania funkcjonalne

Mocne	Słabe
<ul style="list-style-type: none"> • sprawny system zarządzania rozwojem regionu, spełniający standardy krajowe i europejskie – silna rola samorządu jako lidera rozwoju/animatora, mimo ograniczonych kompetencji wynikających z przepisów prawa, • trafna identyfikacja obszarów problemowych i rozwojowych województwa, • istnienie i doświadczenie publicznych instytucji otoczenia biznesu, • dobrze działająca sieć funduszy pożyczkowych/poręczeniowych w regionie, • pozytywne doświadczenia we wdrażaniu terytorialnych instrumentów rozwoju, opartych na partnerstwie i partycypacji społecznej (ZIT, RLKS i rewitalizacja obszarów zdegradowanych), • intensyfikacja współpracy ze środowiskami naukowymi (np. inwestycja Głównego Urzędu Miar), • działania samorządów lokalnych w kierunku budowy gospodarki niskoemisyjnej i innych obszarów współpracy, • kierowanie środków wsparcia na infrastrukturę transportową, wzmacniającą dostępność wewnątrzregionalną, • doświadczenie kadr w sektorze samorządowym (regionalnym i lokalnym) 	<ul style="list-style-type: none"> • niewystarczające wykorzystanie potencjału, w tym jego walorów przyrodniczych i kulturowych, powiązane ze słabym wizerunkiem świętokrzyskiego w skali krajowej i międzynarodowej, • brak utożsamiania się mieszkańców z regionem, • brak współpracy pomiędzy instytucjami działającymi w różnych sferach i sektorach, • niskie dochody świętokrzyskich JST skutkujące niskimi wydatkami na działania wzmacniające potencjał i jakość życia, • słabość istniejących form współpracy sektora publicznego i pozarządowego w regionie
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • Polityka Spójności UE i krajowa polityka rozwoju zapisana w KSRR 2030, zapewniająca dostępność zewnętrznych środków finansowych na wsparcie rozwoju województwa i wyrównywanie zapóźnień cywilizacyjnych oraz wprowadzająca systemowe uregulowania o charakterze instrumentów terytorialnych, wspierających szczególne potrzeby regionów problemowych oraz innych OSI, • rozwój instrumentów finansowych wsparcia obszarów problemowych • sieciowanie współpracy jako rosnąca rola władz samorządowych województw w Polsce i Unii Europejskiej 	<ul style="list-style-type: none"> • możliwość zmiany charakteru Unii Europejskiej i odejścia od polityki regionalnej ukierunkowanej na spójność społeczną i terytorialną, • odpływ z regionu wykształconych kadr, mogących zasilić swoim potencjałem organizacje sektora publicznego, • silna konkurencja ze strony innych regionów i zlokalizowanych w nich JST, • niekorzystne zmiany demograficzne, w tym starzenie się społeczeństwa, które mogą zagrozić stabilności finansów samorządów regionalnego i lokalnego

3. Słownik skrótów

CP5 – Cel Polityki 5, według ZUP

Diagnoza – Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej województwa świętokrzyskiego

DNB – dochód narodowy brutto

EFRR – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

EFS – Europejski Fundusz Społeczny

GOZ – gospodarka o obiegu zamkniętym

JST – jednostka samorządu terytorialnego

KOF – Kielecki Obszar Funkcjonalny

KPZK 2030 – Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

KSRR 2020 – Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie

KSRR 2030 – Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

LGD – Lokalne Grupy Działania

MIiR – Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju

MOF – miejski obszar funkcjonalny

NGO – organizacja pozarządowa

Opracowanie – Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej województwa świętokrzyskiego

OSI – obszary strategicznej interwencji

OSO – obszary specjalnej ochrony ptaków

OZE – odnawialne źródła energii

OZW – obszary mające znaczenie dla wspólnoty

PAIH – Polska Agencja Inwestycji i Handlu

PNB – produkt krajowy brutto

POPW – Program Operacyjny Polska Wschodnia 2014–2020

p.p. – punkt procentowy

Program – Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014–2020

PS – Polityka Spójności UE

PZPWŚ – Plan zagospodarowania przestrzennego województwa świętokrzyskiego

Region – województwo świętokrzyskie

RLKS – Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność

RPO – regionalny program operacyjny w rozumieniu Ustawy o zppr

RPOWŚ 2014–2020 – Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014–2020

SOO – specjalne obszary ochrony siedlisk

SOR – Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju

SRWŚ2020 – Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020

SRWŚ2030+ – Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+

UE – Unia Europejska

Ustawa ozprr – Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2019 r. poz. 1295)

ZIT – Zintegrowane Inwestycje Terytorialne

ZUP – Założenia do Umowy Partnerstwa

Stosowane w Diagnozie pojęcia zaczerpnięte ze statystyki publicznej są tożsame z definicjami zamieszczonymi na stronach internetowych Głównego Urzędu Statystycznego.

4. Bibliografia – publikacje i źródła wykorzystane przy opracowaniu Diagnostyki

Publikacje naukowe

- Carayannis E.G., Barth T.D., Campbell D. (2012), *The Quintuple Helix innovation model: global warming as a challenge and driver for innovation*. Journal of Innovation and Entrepreneurship, doi:10.1186/2192-5372-1-2, <https://innovation-entrepreneurship.springeropen.com/articles/10.1186/2192-5372-1-2> (odczyt: 2018.03.15).
- Etzkowitz E., Leydesdorff L. (2000), *The dynamics of innovation: from National Systems and “Mode2” to a Triple Helix of university–industry–government relations*. Research Policy 29 2000 109–123, <https://pl.scribd.com/document/61400759/Etzkowitz-h-Leydesdorff-1-2000-Triple-Helix> (odczyt: 2008.03.15).
- Gospodarka o obiegu zamkniętym – nowa koncepcja gospodarcza* (2017), <https://www.mr.gov.pl/strony/zadania/reindustrializacja-gospodarki/zrownowazony-rozwoj-gospodarczy/gospodarka-o-obiegu-zamknietym/informacje-podstawowe/>, Ministerstwo Rozwoju (odczyt: 2017.12.15).
- Herman G., Gągół J. (2000), *Wody mineralne w rejonie Buska-Zdroju i Solca-Zdroju*. Przegląd Geologiczny, vol. 48, nr 7, Kielce.
- IPCC – Intergovernmental Panel on Climate Change (2018), *Special Report. Global Warming of 1.5 °C*.
- Kądziołka K. (2016), *Determinanty przestępczości w Polsce. Analiza zależności z wykorzystaniem drzew regresyjnych*. Ekonomia. Rynek, Gospodarka, Społeczeństwo, 45(2016), s. 53–81.
- Kulikowski R. (2012), *Produktywność i towarowość rolnictwa w Polsce*. Barometr Regionalny 4(30).
- Noworól A. (2018), *Zarządzanie funkcjonalnością miasta w kontekście gospodarki o obiegu zamkniętym – wyzwania i koncepcje teoretyczne*, [w:] T. Kudłacz, M. Musiał-Malagó (red.), *Funkcjonalne miasto w teorii i praktyce na przykładzie Krakowa i Krakowskiego Obszaru Funkcjonalnego*, (s. 24–32). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.
- Oxfam International (2019), DOI: 10.21201/2019.3651, <https://www.oxfam.org> (odczyt: 2019.07.20).
- Panek T. (2014), *Statystyka społeczna*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Piketty T. (2015), *Kapitał XXI wieku*. Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Putnam R. (1995), *Bowling Alone: America’s Declining Social Capital*.
- Rifkin J. (2016), *Społeczeństwo zerowych kosztów krańcowych. Internet przedmiotów. Ekonomia współdzielenia. Zmierzch kapitalizmu (The Zero Marginal Cost Society)* (e-book). New York–Warszawa: Palgrave Macmillan, „St. Martin’s Press LLC”/wyd. polskie – Wydawnictwo Studio.
- Ross A. (2017), *Świat przyszłości*. MT Biznes, Warszawa.
- Śleszyński P. inni (2018), *Diagnoza obszarów problemowych w Polsce*. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, EUROREG Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych, Uniwersytet Warszawski. Warszawa.
- Śleszyński P. (2013), *Delimitacja Miejskich Obszarów Funkcjonalnych stolic województw (Delimitation of the Functional Urban Areas around Poland’s voivodship capital cities)*. Przegląd Geograficzny, 85, 2, s. 173–197.
- Śleszyński P. (2016), *Delimitacja miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze* (opracowano dla potrzeb Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju). Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN. Warszawa.
- Stańczak J., Szałtys D. (2017), *Regionalne zróżnicowanie procesu starzenia się ludności Polski w latach 1990–2015 oraz w perspektywie do 2040 roku*, [w:] *Zielonogórskie Spotkania z Demografią*. Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego, Zielona Góra, s. 11–27.
- Stanny M., Rosner A., Komorowski Ł. (2018), *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap III. Struktury społeczno-gospodarcze, ich przestrzenne zróżnicowanie i dynamika*. Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN Warszawa.
- Suzuki E. (2019), *World’s population will continue to grow and will reach nearly 10 billion by 2050*, <http://blogs.worldbank.org/opendata/worlds-population-will-continue-grow-and-will-reach-nearly-10-billion-2050> (odczyt: 2019.07.17).
- Walkowska W. (2017), *Starzenie się społeczeństw – problem demograficzny czy wyzwanie współczesności?*, <https://ec.europa.eu/epale/pl/blog/starzenie-sie-spoleszenstw-problem-demograficzny-czy-wyzwanie-wspolczesnosci> (odczyt: 2019.07.17).

Wiśniewska S., Wiśniewski K. (2016), *Raport końcowy z procesu badawczego realizowanego w ramach projektu „Nowoczesna Szkoła Zawodowa – Nowoczesny Region”*.

Akty prawne i dokumenty programowe

Krajowe i Unii Europejskiej

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa – wcześniej dyrektywa Rady 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa.
- Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory.
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 – zwana KPZK 2030, uchwała nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r.
- Koncepcja przygotowania i realizacji inwestycji Port Solidarność – Centralny Port Komunikacyjny (CPK) dla Rzeczypospolitej Polskiej – Uchwała nr 173/2017 Rady Ministrów z dnia 7 listopada 2017 r.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030, Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony, Uchwała Rady Ministrów z 17 września 2019 r.
- Program Operacyjny Polska Wschodnia 2014–2020.
- Rozporządzenie Ministra Przedsiębiorczości i Technologii z dnia 29 sierpnia 2018 r. w sprawie powierzenia zarządzającemu Specjalną Strefą Ekonomiczną „Starachowice” wydawania decyzji o wsparciu oraz wykonywania kontroli realizacji decyzji o wsparciu (Dz.U. poz. 1703).
- Rozporządzenie Ministra Przedsiębiorczości i Technologii z dnia 29 sierpnia 2018 r. w sprawie ustalenia obszarów i przypisania ich zarządzającym (Dz. U. poz. 1698).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1315/2013 z dnia 11 grudnia 2013 r. w sprawie unijnych wytycznych dotyczących rozwoju transeuropejskiej sieci transportowej i uchylające decyzję nr 661/2010/UE.
- Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wykazu linii kolejowych o znaczeniu państwowym.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 31 maja 2019 r. w sprawie nadania statusu obszaru ochrony uzdrowiskowej miastu Kazimierza Wielka oraz sołectwom: Cudzynowice, Donosy i Słonowice położonym na obszarze gminy Kazimierza Wielka (Dz. U. poz. 1132).
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), Uchwała Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. (Monitor Polski poz. 260)
- System Zarządzania Rozwojem Polski (Uchwała Rady Ministrów z dnia 29 października 2018 r.).
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (Dz. U. z 2019 r. poz. 701 ze zm.).
- Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o wspieraniu nowych inwestycji (Dz. U. poz. 1162).
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 2019 r. poz. 512 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2019 r. poz. 1295 ze zm.).
- Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2018 r. poz. 1398 ze zm.).
- Założenia do Umowy Partnerstwa na lata 2021–2027. Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju. Departament Strategii Rozwoju, Warszawa, lipiec 2019.

Dokumenty dot. Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+

- Uchwała nr 779/19 Zarządu Województwa Świętokrzyskiego z dnia 3 lipca 2019 r. w sprawie przyjęcia Założeń programowych Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+.
- Uchwała nr 780/19 Zarządu Województwa Świętokrzyskiego z dnia 3 lipca 2019 r. w sprawie powołania Zespołu zadaniowego ds. opracowania Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+.
- Uchwała nr 781/19 Zarządu Województwa Świętokrzyskiego z dnia 3 lipca 2019 r. w sprawie powołania Grup Roboczych ds. opracowania Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+.
- Uchwała nr V/73/19 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 25 lutego 2019 r. w sprawie określenia zasad, trybu i harmonogramu opracowania Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+.

Dokumenty dot. Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020

- Diagnoza stanu województwa świętokrzyskiego – opracowanie eksperckie 2011.
- Diagnoza uwarunkowań rozwoju województwa świętokrzyskiego.
- Raport z konsultacji społecznych aktualizacji strategii rozwoju województwa świętokrzyskiego do roku 2020 oraz załączniki.
- Raport: Ewaluacja Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020 w kontekście wpływu Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014–2020 na realizację jej celów.
- Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020.

Dokumenty dot. Strategii Badań i Innowacyjności RIS3

- Plan wykonawczy Strategii Badań i Innowacyjności RIS3.
- Raport: „Identyfikacja nisz rynkowych oraz planów inwestycyjnych przedsiębiorstw innowacyjnych”.
- Raport: „Rozwój innowacyjności i obszaru B+R przedsiębiorstw”.
- Raport: „Trendy rozwoju innowacyjności w województwie świętokrzyskim”.
- Strategii Badań i Innowacyjności (RIS3). Od absorpcji do rezultatów czyli jak pobudzić potencjał województwa świętokrzyskiego 2014-2020+ oraz załączniki.
- Uszczegółowienie Inteligentnych Specjalizacji Województwa Świętokrzyskiego.

Dokumenty Województwa związane z perspektywą finansową 2014–2020

- Diagnoza wewnątrzregionalna wskazująca obszary zdegradowane i potrzebę rewitalizacji.
- Kontrakt Terytorialny dla Województwa Świętokrzyskiego.
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014–2020 – wersja 7.0.
- Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Kieleckiego Obszaru Funkcjonalnego na lata 2014–2020.

Inne dokumenty:

- *Atrakcyjność Inwestycyjna Regionów 2017*, województwo świętokrzyskie, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, PAIH 2017.
- *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2016 r.*, GUS.
- Eurostat, Working Group Meeting On Statistics On Science, Technology And Innovation, Luxembourg 27–28 November 2008. Doc. Eurostat/f4/sti/2008/12.
- *Indeks zagrożenia ubóstwem w województwie świętokrzyskim za 2017 rok*. Regionalny Ośrodek Pomocy Społecznej w Kielcach, 2018.
- Monitoring realizacji „Regionalnego programu rozwoju ekonomii społecznej w województwie świętokrzyskim do 2020 roku”, ROPS, Kielce 2019 r.
- Plan sieci elektroenergetycznej najwyższych napięć PSE.
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa świętokrzyskiego.
- Plan Zrównoważonego Rozwoju Publicznego Transportu Zbiorowego Województwa Świętokrzyskiego.
- *Potencjał społeczno-gospodarczy województwa świętokrzyskiego na tle województw Polski Wschodniej w latach 2010–2016*. Opracowanie Urzędu Statystycznego w Kielcach.
- Program ochrony środowiska województwa świętokrzyskiego.
- Program opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego.
- Program Rozwoju Infrastruktury Transportowej Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014–2020.
- *Raport o stanie województwa świętokrzyskiego za 2018 rok*. Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego 2019.
- *Rocznik statystyczny rolnictwa 2017*, GUS.
- *Sektor non-profit w 2016 r. Stowarzyszenia, fundacje, społeczne podmioty wyznaniowe, samorząd gospodarczy i zawodowy*. Urząd Statystyczny w Krakowie, Warszawa, Kraków 2018.
- *Sektor nowoczesnych usług biznesowych w Polsce 2018*. ABSL.
- *Stan środowiska w województwie świętokrzyskim raport 2017*. Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Kielcach; Program ochrony środowiska dla województwa świętokrzyskiego na lata 2015–2020 z uwzględnieniem perspektywy do roku 2025.

- Statut Województwa Świętokrzyskiego (Uchwała Nr XXXIII/554/09 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 30 grudnia 2009 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu Statutu).
- Strategia Polityki Społecznej Województwa Świętokrzyskiego na lata 2012–2020.
- Strategia rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim.
- *Wyniki klasyfikacji i oceny stanu wód powierzchniowych w województwie świętokrzyskim w roku 2017.* Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Kielcach
- *Wyniki klasyfikacji i oceny stanu wód podziemnych w województwie świętokrzyskim w roku 2018.* Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Kielcach.
- *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2018 r. (na podstawie wyników badania budżetów gospodarstw domowych),* GUS, czerwiec 2019.

Strony internetowe

http://ksow.pl/baza-igd-2014-2020.html?no_cache=1&tx_ksow_baza_igd_pi1%5Bpage%5D=10
<http://mapa.coi.sejmik.kielce.pl/>
<http://onw.iung.pulawy.pl/specyficzne/wwwpp>
<http://www.es.umws.pl/aktualnosci/item/231-swietokrzyskie-dobra-praktyka-w-zakresie-koordynacji-ekonomii-spolecznej>
<http://www.es.umws.pl/aktualnosci/item/231-swietokrzyskie-dobra-praktyka-w-zakresie-koordynacji-ekonomii-spolecznej>
<https://aqicn.org/map/europe/pl/>
<https://blog.ongeo.pl/zanieczyszczenie-powietrza-w-polsce/> (odczyt 20190826)
<https://sos.wwf.pl/problemy?id=9/>
<https://data.worldbank.org> (odczyt 20190803)
https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/regional_competitiveness
<https://powietrze.malopolska.pl/baza/jakosc-powietrza-w-polsce-na-tle-unii-europejskiej/>
<https://ungc.org.pl/info/zasoby-wodne-polsce/>
<https://www.gddkia.gov.pl/pl/1077/mapa-stanu-budowy-drog>
<https://www.gdos.gov.pl>
<https://www.gov.pl/web/rolnictwo/delimitacja-onw-wedlug-nowych-zasad-ue>
<https://www.pse.pl/obszary-dzialalnosci/krajowy-system-elektroenergetyczny/plan-sieci-elektroenergetycznej-najwyzszych-napiec>
<https://www.sciencedaily.com/releases/2019/03/190312075933.htm>
<https://stat.gov.pl/>
<https://wyszukiwarka.uke.gov.pl>

5. Spisy wykresów, tabel i map

5.1. Spis tabel

Tabela 1. Koncentracja tematyczna w EFRR w okresie programowania 2021–2027	20
Tabela 2. Zasoby eksploatacyjne wód podziemnych	29
Tabela 3. Zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej	30
Tabela 4. Zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej – odsetek zużycia według sektorów – województwo świętokrzyskie na tle Polski	31
Tabela 5. Mieszkańcy aglomeracji wodno-ściekowych ujętych w Krajowym Programie oczyszczania ścieków komunalnych korzystający z różnych systemów utylizacji ścieków ...	34
Tabela 6. Zbiorniki bezodpływowe i przydomowe oczyszczalnie ścieków	35
Tabela 7. Odpady zebrane na mieszkańca i selektywna zbiórka odpadów	36
Tabela 8. Surowce skalne województwa świętokrzyskiego – zasoby i wydobywanie	40
Tabela 9. Surowce chemiczne i energetyczne województwa świętokrzyskiego – zasoby i wydobywanie ⁴⁷	41
Tabela 10. Inne surowce województwa świętokrzyskiego – zasoby i wydobywanie ⁴⁷	41
Tabela 11. Wody lecznicze w województwie świętokrzyskim – zasoby i wydobywanie	41
Tabela 12. Obszary chronione w województwie świętokrzyskim (2018 r.)	49
Tabela 13. Obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych w województwach	55
Tabela 14. Współczynniki dzietności w poszczególnych województwach i dla Polski	66
Tabela 15. Kierunki odpływu ludności ze świętokrzyskiego (w osobach)	66
Tabela 16. Migracje do świętokrzyskiego z polskich województw oraz Polski ogółem (w osobach)	67
Tabela 17. Migracje krajowe i zagraniczne łącznie w osobach w latach 2010–2018	67
Tabela 18. Współczynnik zgonów ludności w latach 2010–2018	68
Tabela 19. Stopa bezrobocia rejestrowanego w województwach	78
Tabela 20. Poziom bezrobocia długotrwałego (powyżej 12 miesięcy)	79
Tabela 21. Współczynnik aktywności zawodowej osób w wieku produkcyjnym	81
Tabela 22. Współczynnik aktywności zawodowej osób w wieku produkcyjnym według płci	82
Tabela 23. Struktura przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na 1 osobę w gospodarstwach domowych według rodzaju dochodu w roku 2008 i 2017 – województwo świętokrzyskie na tle Polski	86
Tabela 24. Subiektywna ocena sytuacji materialnej w procencie gospodarstw domowych – województwo świętokrzyskie na tle Polski	88
Tabela 25. Zasoby mieszkaniowe – województwo świętokrzyskie na tle Polski	94
Tabela 26. Mieszkania wyposażone w podstawowe instalacje w procentach – województwo świętokrzyskie na tle Polski	95
Tabela 27. Wskaźniki przestępczości i wykrywalności przestępstw – województwo świętokrzyskie na tle Polski	99
Tabela 28. Wypadki drogowe i ich konsekwencje – województwo świętokrzyskie na tle Polski	101
Tabela 29. Żłobki i kluby dziecięce w latach 2008 i 2018 r. – województwo świętokrzyskie na tle Polski	104
Tabela 30. Przedszkola w latach 2008 i 2018 – województwo świętokrzyskie na tle Polski	106
Tabela 31. Szkoły podstawowe i gimnazja w latach 2008–2018 (stan na 30 września) – województwo świętokrzyskie na tle Polski	108

Tabela 32. Szkoły podstawowe i gimnazja (łącznie liczba placówek, oddziałów i uczniów) – województwo świętokrzyskie na tle Polski.....	109
Tabela 33. Licea ogólnokształcące dla młodzieży (bez specjalnych) – województwo świętokrzyskie na tle Polski	110
Tabela 34. Licea ogólnokształcące dla młodzieży (bez specjalnych) w powiatach województwa świętokrzyskiego (stan na 30 września).....	111
Tabela 35. Zdawalność egzaminów maturalnych – średnia dla lat 2008–2010 oraz dla lat 2016–2018.....	113
Tabela 36. Szkoły zawodowe – województwo świętokrzyskie na tle Polski.....	114
Tabela 37. Szkoły wyższe – województwo świętokrzyskie na tle Polski.....	117
Tabela 38. Studenci w województwach w latach 2008 i 2018.....	118
Tabela 39. Personel medyczny – województwo świętokrzyskie na tle Polski.....	121
Tabela 40. Infrastruktura ochrony zdrowia – województwo świętokrzyskie na tle Polski....	123
Tabela 41. Wskaźniki dostępności infrastruktury ochrony zdrowia w 2017 r.....	125
Tabela 42. Prognoza PKB województwa świętokrzyskiego do 2030 r. w mln zł oraz udziale w PKB Polski.....	130
Tabela 43. Podmioty według klas wielkości na 1000 mieszkańców ogółem w 2018 r.	136
Tabela 44. Aktywne spółki z udziałem kapitału zagranicznego zarejestrowane w KRS według województw, stan na 30.06.2019 r.....	141
Tabela 45. Nakłady wewnętrzne na działalność B+R w latach 2014–2017	149
Tabela 46. Podmioty w działalności B+R w 2017 r.....	149
Tabela 47. Zgłoszenia patentowe i patenty udzielone w 2018 r.	151
Tabela 48. Zagospodarowanie terenów objętych SSE „Starachowice”	153
Tabela 49. Powiaty i gminy województwa świętokrzyskiego o wysokiej potencjalnej atrakcyjności inwestycyjnej	154
Tabela 50. Powierzchnia gospodarstw rolnych i użytków rolnych (2018 r.) – województwo świętokrzyskie na tle Polski	161
Tabela 51. Gospodarstwa rolne w 2016 r.....	163
Tabela 52. Produkcja rolnicza (w cenach stałych roku poprzedniego).....	164
Tabela 53. Produkty turystyczne regionu świętokrzyskiego i ich znaczenie według Strategii rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim na lata 2014–2020	169
Tabela 54. Miejsca noclegowe	170
Tabela 55. Hotele według kategorii – województwo świętokrzyskie na tle Polski	171
Tabela 56. Turystyczne obiekty noclegowe z zapleczem konferencyjnym	172
Tabela 57. Wyposażenie obiektów noclegowych w wybrane urządzenia sportowo-rekreacyjne w 2017 r.....	173
Tabela 58. Placówki gastronomiczne ogółem.....	173
Tabela 59. Turyści korzystający z turystycznych obiektów noclegowych	175
Tabela 60. Noclegi udzielone w turystycznych obiektach noclegowych.....	176
Tabela 61. Turyści zagraniczni korzystający z turystycznych obiektów noclegowych.....	177
Tabela 62. Produkcja energii elektrycznej w Polsce.....	178
Tabela 63. Instalacje odnawialnych źródeł energii według stanu na dzień 31 marca 2019 r. – moc zainstalowana według rodzaju OZE.....	180
Tabela 64. Zużycie energii elektrycznej według sektorów ekonomicznych w 2017 r.....	180
Tabela 65. Energia elektryczna w gospodarstwach domowych.....	181
Tabela 66. Sprzedaż energii cieplnej w ciągu roku.....	184
Tabela 67. Sieć ciepłownicza – województwo świętokrzyskie na tle Polski.....	185
Tabela 68. Sieć gazowa – województwo świętokrzyskie na tle Polski.....	186
Tabela 69. Wskaźniki sieci wodociągowej – województwo świętokrzyskie na tle Polski....	190
Tabela 70. Sieć kanalizacyjna	192

Tabela 71. Różnica pomiędzy odsetkiem korzystających z wodociągu i z kanalizacji według województw i miejsca zamieszkania.....	195
Tabela 72. Wykorzystanie sieci wodno-kanalizacyjnej	197
Tabela 73. Wykorzystanie technologii informacyjnej w przedsiębiorstwach sektora niefinansowego (dane dla 2018 r., dane dla zamówień przez internet dla 2017 r.)	199
Tabela 74. Długość dróg twardych według kategorii – województwo świętokrzyskie na tle Polski.....	204
Tabela 75. Gęstość sieci drogowej	204
Tabela 76. Stan nawierzchni dróg krajowych w poszczególnych oddziałach GDDKiA (stan na koniec 2018 r.).....	206
Tabela 77. Linie kolejowe według kategorii	207
Tabela 78. Gęstość sieci kolejowej na 100 km ²	207
Tabela 79. Czasy przejazdu na trasie Kielce – porty lotnicze.....	209
Tabela 80. Tereny antropogeniczne w województwie świętokrzyskim.....	211
Tabela 81. Liczba ludności w miastach	221
Tabela 82. Miasta województwa świętokrzyskiego	221
Tabela 83. Zmiana liczby ludności ośrodków miejskich według kategorii	224
Tabela 84. Zmiany demograficzne na wsi.....	225
Tabela 85. Analiza SWOT – demografia	239
Tabela 86. Analiza SWOT – sfera gospodarcza.....	240
Tabela 87. Analiza SWOT – sfera przestrzenna, środowisko i infrastruktura.....	242
Tabela 88. Analiza SWOT – sfera społeczna i usługi społeczne	244
Tabela 89. Analiza SWOT – sfera zarządzanie i powiązania funkcjonalne	246

5.2. Spis wykresów

Wykres 1. Ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków w procencie ogólnej liczby ludności	33
Wykres 2. Lesistość województw (procent powierzchni).....	45
Wykres 3. Udział obszarów chronionych w powierzchni regionów – krajowe formy ochrony oraz Natura 2000	48
Wykres 4. Dostępność instytucji i uczestnictwo w kulturze – teatry i instytucje muzyczne w 2018 r.....	60
Wykres 5. Korzystanie z bibliotek w województwie świętokrzyskim w 2018 r.	61
Wykres 6. Udział migracji do liczby ludności w 2018 r. w świętokrzyskim i sąsiadujących województwach. Polska ogółem = 0,28%.....	68
Wykres 7. Prognoza liczby ludności województwa świętokrzyskiego do 2035 r.....	70
Wykres 8. Piramida wieku ludności województwa świętokrzyskiego w 2020 r. – prognoza .	70
Wykres 9. Piramida wieku ludności województwa świętokrzyskiego w 2030 r. – prognoza .	71
Wykres 10. Piramida wieku ludności województwa świętokrzyskiego w 2035 r. – prognoza	71
Wykres 11. Udział ludności w wieku 15 lat i więcej według poziomu wykształcenia w ogólnej liczbie ludności w tym wieku w 2018 r. według BAEL	72
Wykres 12. Udział ludności w wieku 15 lat i więcej według poziomu wykształcenia w ogólnej liczbie ludności w tym wieku w latach 2008 i 2018 r. według BAEL.....	73
Wykres 13. Udział ludności w wieku 15 lat i więcej według poziomu wykształcenia w ogólnej liczbie ludności w tym wieku w 2018 r. według BAEL, w podziale na płeć oraz miejsce zamieszkania	74
Wykres 14. Udział świętokrzyskich organizacji non profit w ogóle polskich organizacji według wielkości przychodów w latach 2010–2016 (w procentach).....	75

Wykres 15. Liczba organizacji non profit na 10 tys. osób	77
Wykres 16. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwach domowych w latach 2008 i 2017.....	84
Wykres 17. Procentowa struktura przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na 1 osobę w gospodarstwach domowych według rodzaju dochodu w 2017 r.	85
Wykres 18. Wysokość przeciętnej miesięcznej emerytury (brutto) z systemu pozarolniczego i rolników indywidualnych w 2017 r.	87
Wykres 19. Udział wydatków podstawowych oraz wydatków związanych z zaspokajaniem potrzeb wyższego rzędu (wydatki na rekreację i kulturę, edukację oraz restauracje i hotele) w wydatkach gospodarstw domowych.....	88
Wykres 20. Odsetek osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej progów ubóstwa w 2018 r.	90
Wykres 21. Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej – udział beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem w 2017 r.....	92
Wykres 22. Wskaźniki zasobu mieszkaniowego województw świętokrzyskiego na tle województw w latach 2008 i 2017.....	95
Wykres 23. Odsetek mieszkań bez podstawowych instalacji techniczno-sanitarnych według województw w 2017 r.	96
Wykres 24. Odsetek mieszkań bez podstawowych instalacji techniczno-sanitarnych w 2017 r. – województwo świętokrzyskie na tle Polski.....	97
Wykres 25. Dzieci w żłobkach i klubach dziecięcych na 1000 dzieci w wieku do lat 3	105
Wykres 26. Odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym według województw w 2008 i 2018 r.	107
Wykres 27. Współczynnik skolaryzacji netto dla liceów ogólnokształcących (wiek 16–18 lat)	112
Wykres 28. Współczynnik skolaryzacji netto dla średnich szkół zawodowych (wiek 16–18 lat).....	115
Wykres 29. Współczynnik skolaryzacji netto dla zasadniczych szkół zawodowych, szkołach zawodowych przysposabiających do pracy i szkołach branżowych I stopnia (wiek 16–18 lat)	116
Wykres 30. Lekarze oraz pielęgniarki i położne pracujący ogółem na 10 tys. ludności w 2017 r.....	122
Wykres 31. Udział województw w PKB Polski w latach 2000–2017	126
Wykres 32. Zmiany PKB polskich województw w latach 2000–2017 (wysokości nominalne)	127
Wykres 33. Tendencje zmian w tworzeniu PKB Polski i województwa świętokrzyskiego w latach 2000–2018 (wysokości nominalne).....	128
Wykres 34. Prognoza tempa wzrostu PKB Polski do 2030 r. (nominalnie w mln zł)	129
Wykres 35. Prognoza tempa wzrostu PKB świętokrzyskiego do 2030 r. (nominalnie w mln zł)	129
Wykres 36. Prognoza PKB dla województwa świętokrzyskiego do roku 2030	131
Wykres 37. Udział województw w produkcji globalnej Polski w 2016 r.	132
Wykres 38. Udział województw w wartości dodanej brutto Polski w 2016 r.....	132
Wykres 39. Wartość dodana brutto w zł na 1 pracującego w 2016 r.	133
Wykres 40. Produkcja sprzedana przemysłu na 1 mieszkańca w tys. zł.....	134
Wykres 41. Przedsiębiorczość w powiatach i województwie świętokrzyskim w latach 2012–2018 – podmioty gospodarcze na 1000 mieszkańców ogółem	137
Wykres 42. Liczba podmiotów gospodarczych w województwie świętokrzyskim w latach 2000–2018.....	138
Wykres 43. Zmiany w liczbie podmiotów w wybranych sekcjach PKD (C, F, G, H, S i T). 139	

Wykres 44. Zmiany w liczbie podmiotów w wybranych sekcjach PKD (J, M, L i Q).....	140
Wykres 45. Podmioty z udziałem kapitału zagranicznego na 10 tys. mieszkańców w 2017 r.	141
Wykres 46. Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto według województw (bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób) w latach 2008 i 2018	142
Wykres 47. Liczba pracujących w latach 2011–2017.....	144
Wykres 48. Udział przedsiębiorstw ponoszących nakłady na działalność innowacyjną oraz nakłady na tę działalność w relacji do PKB regionu w latach 2008–2017	150
Wykres 49. Udział przedsiębiorstw ponoszących nakłady na działalność innowacyjną 2008– 2017.....	151
Wykres 50. Atrakcyjność inwestycyjna świętokrzyskich gmin.....	155
Wykres 51. Polskie regiony (bez Warszawy) w badaniu RCI 2019	157
Wykres 52. Województwo świętokrzyskie w badaniu RCI 2019 – wybrane parametry na tle UE i polskich regionów.....	158
Wykres 53. Udział pracujących w rolnictwie w pracujących ogółem w województwach	164
Wykres 54. Udział towarowej produkcji rolniczej w końcowej produkcji rolniczej.....	166
Wykres 55. Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem według województw	179
Wykres 56. Odsetek ludności korzystający z sieci gazowej według województw.....	187
Wykres 57. Zużycie wody w gospodarstwach domowych na mieszkańca w 2018 r. według województw	189
Wykres 58. Odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej w 2017 r. według województw	191
Wykres 59. Odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej w 2017 r. według województw	194
Wykres 60. Odsetek gospodarstw wyposażonych w komputer osobisty (2008)/urządzenie (2018) z dostępem do internetu	198
Wykres 61. Gęstość węzłów dostępowych i odsetek miejscowości bez węzła dostępowego w województwach.....	200
Wykres 62. Wskaźniki rozwoju potencjału ludnościowego – Kielce na tle wybranych polskich miast	217
Wykres 63. Wskaźniki poziomu rozwoju gospodarczego – Kielce na tle wybranych polskich miast	218
Wykres 64. Wskaźniki rozwoju gospodarki opartej na wiedzy – Kielce na tle wybranych polskich miast.....	218
Wykres 65. Wskaźniki jakości przestrzeni zamieszkania – Kielce na tle wybranych polskich miast	219
Wykres 66. Wskaźniki dostępności usług publicznych – Kielce na tle wybranych polskich miast	220
Wykres 67. Wskaźniki dla poziomu rozwoju kultury i turystyki – Kielce na tle wybranych polskich miast.....	220

5.3. Spis rycin

Ryc. 1. Cele KSRR 2030.....	24
Ryc. 2. Województwo świętokrzyskie na tle regionalizacji fizycznogeograficznej	27
Ryc. 3. Ukształtowanie terenu województwa świętokrzyskiego	28
Ryc. 4. Udokumentowane złoża kopalin w województwie świętokrzyskim (stan na 9.09.2019)	38

Ryc. 5. Lesistość w województwie świętokrzyskim w 2018 r.....	46
Ryc. 6. Rozmieszczenie lasów w województwie świętokrzyskim.....	47
Ryc. 7. Formy ochrony przyrody w województwie świętokrzyskim (poza obszarami Natura 2000).....	50
Ryc. 8. Obszary Natura 2000 oraz korytarze ekologiczne.....	52
Ryc. 9. Zabytki wpisane do rejestru zabytków nieruchomych, pomniki historii oraz obiekty wpisane na listę dziedzictwa światowego UNESCO.....	57
Ryc. 10. Muzea i zwiedzający muzea w 2018 r.....	60
Ryc. 11. Domy i centra kultury w województwie świętokrzyskim.....	62
Ryc. 12. Zmiana liczby ludności w latach 2008–2018 na 1000 mieszkańców (liczba mieszkańców w 2008 r.) w województwie świętokrzyskim.....	63
Ryc. 13. Saldo migracji w latach 2008–2018 na 1000 mieszkańców w województwie świętokrzyskim.....	64
Ryc. 14. Wskaźnik obciążenia demograficznego (liczba osób w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym) w 2008 r.....	65
Ryc. 15. Wskaźnik obciążenia demograficznego (liczba osób w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym) w 2018 r.....	65
Ryc. 16. Frekwencja w wyborach do rad gmin w 2018 r.....	78
Ryc. 17. Stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie świętokrzyskim.....	80
Ryc. 18. Stopa bezrobocia długotrwałego w województwie świętokrzyskim.....	81
Ryc. 19. Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej w województwie świętokrzyskim w 2017 r.....	93
Ryc. 20. Odsetek mieszkań bez łazienki w województwie świętokrzyskim w 2017 r.....	98
Ryc. 21. Odsetek mieszkań bez ustępu spłukiwanego w województwie świętokrzyskim w 2017 r.....	98
Ryc. 22. Przestępstwa ogółem i o charakterze kryminalnym w 2018 r.....	100
Ryc. 23. Wypadki drogowe w województwie świętokrzyskim w 2018 r.....	101
Ryc. 24. Obszary zagrożenia powodziowego w województwie świętokrzyskim.....	103
Ryc. 25. Miejsca w żłobkach i klubach dziecięcych w powiatach oraz dzieci w żłobkach i klubach dziecięcych na 1000 dzieci w wieku do lat 3 w województwie świętokrzyskim w 2018 r.....	105
Ryc. 26. Odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w województwie świętokrzyskim w 2018 r.....	108
Ryc. 27. Licea ogólnokształcące w województwie świętokrzyskim w 2018 r. (stan na 30 września).....	113
Ryc. 28. Studenci w województwie świętokrzyskim w latach 2012–2018.....	120
Ryc. 29. Lekarze pracujący ogółem w województwie świętokrzyskim na 10 tys. mieszkańców w 2017 r.....	123
Ryc. 30. Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto w województwie świętokrzyskim (bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób) w 2018 r.....	143
Ryc. 31. Względna zmiana miesięcznego wynagrodzenia brutto w relacji do średniej krajowej.....	144
Ryc. 32. Atrakcyjność inwestycyjna gmin województwa świętokrzyskiego.....	155
Ryc. 33. Tereny inwestycyjne w bazie Centrum Obsługi Inwestora i Przedsiębiorczości oraz Centrum Obsługi Inwestora.....	156
Ryc. 34. Wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej w powiatach województwa świętokrzyskiego.....	159
Ryc. 35. Mapa obszarów ONW z uwzględnieniem obszarów charakteryzujących się specyficznymi ograniczeniami.....	160
Ryc. 36. Rozmieszczenie użytków rolnych w województwie świętokrzyskim.....	162

Ryc. 37. Średnia wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolnego w 2016 r.	167
Ryc. 38. Miejsca noclegowe według powiatów w 2018 r.	172
Ryc. 39. Liczba korzystających z noclegów w województwie świętokrzyskim w 2018 r.	176
Ryc. 40. Sieć przesyłowa najwyższych napięć z uwzględnieniem inwestycji do 2027 r.	183
Ryc. 41. Sieć ciepłownicza według powiatów w 2017 r.	185
Ryc. 42. Odsetek ludności korzystający z sieci gazowej w województwie świętokrzyskim w 2018 r.	188
Ryc. 43. Korzystający w wodociągu – odsetek mieszkańców gmin i powiatów w 2017 r.	192
Ryc. 44. Korzystający w kanalizacji – odsetek mieszkańców gmin i powiatów w 2017 r.	195
Ryc. 45. Różnica pomiędzy odsetkiem korzystających z wodociągu i z kanalizacji w 2017 r. według gmin i powiatów	196
Ryc. 46. Penetracja budynkowa zasięgami internetu stacjonarnego ogółem, stan na 31.12.2017 r.	201
Ryc. 47. Penetracja budynkowa zasięgami internetu stacjonarnego o prędkości co najmniej 30 mb/s, stan na 31.12.2017 r.	201
Ryc. 48. Gęstość dróg powiatowych i gminnych w województwie świętokrzyskim w 2018 r.	205
Ryc. 49. Mapa stanu budowy dróg w województwie świętokrzyskim	206
Ryc. 50. Gęstość zaludnienia w województwie świętokrzyskim według gmin, stan na 1.01.2019 r.	210
Ryc. 51. Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem w 2018 r. oraz decyzje o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu wydane w latach 2009–2018 (metoda kropkowa, jednej punkt odpowiada 10 decyzjom wydanym na terenie gminy, lokalizacja punktu nie odpowiada dokładnej lokalizacji inwestycji)	213
Ryc. 52. Tereny zurbanizowane i zabudowane w województwie świętokrzyskim	214
Ryc. 53. Miasta województwa świętokrzyskiego oraz wskaźnik urbanizacji powiatów (liczba ludności na 1.01. 2019)	223
Ryc. 54. Przeciętny czas potrzebny na dojazd do miasta wojewódzkiego	226
Ryc. 55. Odsetek sołectw w gminie skomunikowanych transportem publicznym	227
Ryc. 56. Wyniki delimitacji miast średnich tracących funkcje	229
Ryc. 57. Typologia obszarów problemowych w Polsce	230
Ryc. 58. Obszary problemowe województwa świętokrzyskiego	231
Ryc. 59. Podobszar opatowski	231
Ryc. 60. Fragment podobszaru radomskiego położony w świętokrzyskim	232
Ryc. 61. Gminy z programami rewitalizacji	237

6. Aneksy

1. Sprawozdanie z warsztatów Grup Roboczych
2. Sprawozdanie z badania ankietowego dotyczącego aktualności Analizy SWOT ze Strategii WŚ 2020 na potrzeby opracowania Strategii WŚ 2030+